

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie, Polska
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

НАУКОВИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ

Збірник матеріалів
X Міжнародної науково-практичної конференції
для молодих науковців

Ніжин – 2026

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Chełmie, Polska
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

НАУКОВИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ

Збірник матеріалів
X Міжнародної науково-практичної конференції

28 травня 2026 року

Ніжин – 2026

УДК 378.016: 37.013.42:364] (063)

НЗ4

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 14 від 26 травня 2026 року).

Схвалено до друку Вченою радою Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (протокол № 13 від 28 травня 2026 року).

Рецензенти:

Карбовнічек І., доктор габілітований, професор Академії Ігнатіанум у Кракові (Польща);

Толочко С. В., доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, м. Київ (Україна).

НЗ4 **Науковий вимір** соціально-педагогічних проблем сьогодення: збірник матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції (28 травня 2026 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, Н. А. Кириченко. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2026. – 224 с.

До збірника увійшли статті й тези X Міжнародної науково-практичної конференції для молодих науковців «Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення», яка відбулася 28 травня 2026 р. в Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя і збрала сто тридцять дев'ять молодих науковців із дванадцяти закладів освіти України та Польщі.

Для студентів, магістрантів, аспірантів, викладачів, науковців, фахівців соціальної сфери.

Відповідальність

за зміст статей і тез несуть автори та їхні наукові керівники.

УДК 378.016: 37.013.42:364] (063)

© НДУ ім. М. Гоголя, 2026

© О. В. Лісовець, Н. А. Кириченко,
укладання, 2026

DOI 10.31654/10-MNPK-NVSPPS-2026

ЗМІСТ

Розділ I

Теоретичні засади вирішення соціальних та соціально-педагогічних проблем сьогодення

Emerla D. Porozumienie bez przemocy Rosenberga jako praktyczne narzędzie do budowania relacji i prawidłowej komunikacji interpersonalnej	9
Ващенко В. Недержавні служби як суб'єкт соціального обслуговування в Україні	14
Власюк А. Профілактика сімейного неблагополуччя молодих сімей засобами соціального консультування	16
Волюков В. Громадські ініціативи у сфері реінтеграції військовослужбовців з інвалідністю	19
Горбань С. Забезпечення всеосяжної та справедливої якісної освіти в контексті соціальної роботи та консультування.....	22
Денисюк С. Роль тьютора в системі дистанційного навчання.....	24
Заєць А. Соціально-психологічна підтримка дружин військовослужбовців в Україні.	27
Зінченко Л. Практичний потенціал ігротерапевтичних методів у соціальній роботі з девіантними підлітками.....	29
Ірха Я., Кулик К. Ветерани війни та члени їхніх сімей як об'єкти соціальної роботи	32
Клименко Л. Якість як критерій моніторингу та оцінювання соціальних послуг в контексті сучасних викликів.....	35
Крючок Ю. Арт-терапевтичні технології в організації дозвілля підопічних будинку-інтернату	39
Кукобко І. Стресостійкість як складова профілактики професійного вигорання фахівців соціальної сфери	42
Куц Д. Чинники девіантної поведінки демобілізованих військовослужбовців	45
Лисенко О. Вплив воєнного стану на систему усиновлення в Україні	48

Марченко М. Медіаграмотність як засіб соціально-педагогічної профілактики комп'ютерної залежності у підлітків	50
Мороз Т. Особливості працевлаштування молоді в умовах сучасних викликів ринку праці.....	53
Нейков В. Етапи становлення системи соціального захисту в незалежній Україні.....	56
Оводовська В. Соціальний супровід прийомних батьків в умовах воєнного стану	59
Пистіна Б. Арттерапія у соціальній роботі з ветеранами воєнних дій та членами їхніх сімей	62
Семенчук Т. Особливості соціальної адаптації осіб похилого віку в умовах цифрових трансформацій.....	66
Черв'як В. Технології профілактики та корекції поведінкових порушень	68
Шавахна М. Тренінгові технології в соціальній роботі з підлітками групи ризику адиктивної поведінки	70
Шендриков С. Цифрові технології у соціальній роботі з військовими та їхніми сім'ями	73
Шуба С. Роль соціального працівника у формуванні культури медіаспоживання та подоланні залежності від онлайн-контенту	76

Розділ II

Зарубіжний і вітчизняний досвід надання соціальних послуг: правові, управлінські, організаційні, технологічні аспекти

Pietrzak-Ilczuk В. Znaczenie relacji w pracy opiekuńczo-wychowawczej wychowawców świetlicy specjalistycznej (środowiskowej i socjoterapeutycznej)	79
Андрейча С. Захист жертв домашнього насильства як напрям роботи центру соціальних служб.....	82
Артюх І. Особливості управління системою соціального захисту безробітних у територіальній громаді.....	84
Балакірєв С. Процес цифровізації надання соціальних послуг в Україні	87
Балакірєва І. Громадська організація як суб'єкт надання соціальних послуг в Україні.....	89
Вишневська Ю. Сучасні підходи та інноваційні практики соціальної роботи в Канаді	92

Волобуєва С.	
Підготовка фахівців соціальної роботи до впровадження типової програми кривдників в роботі Центру соціальних служб на прикладі Великобагачанської об'єднаної територіальної громади Полтавської області	95
Гуменюк Д.	
Допомога внутрішньо переміщеним особам в умовах територіальної громади: досвід Андрушівської міської територіальної громади.....	97
Даценко С.	
Особливості PR-кампаній у діяльності центрів соціальних служб	100
Димитрова А.	
Профілактика тютюнопаління серед підлітків в закладах загальної середньої освіти.....	103
Дворська Л.	
Соціальна реабілітація дітей, що зазнали насильства в сім'ї.....	105
Карпенко Н.	
Психологічні чинники становлення організаційної культури в установі «Центр надання соціальних послуг»	108
Клименко П.	
Управлінські аспекти організації діяльності Центру надання соціальних послуг	110
Ковтун Д.	
Досвід організації надання волонтерської допомоги в умовах воєнного стану (на прикладі Ніжинської міської ТГ).....	113
Кокоцький Ю.	
Роль територіальних громад у наданні соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам: європейський та український досвід.	116
Куц В.	
Перспективи впровадження моделей інтегрованих соціальних послуг в умовах територіальної громади.....	117
Минка С.	
Молодіжне волонтерство як чинник соціальної згуртованості територіальної громади.....	120
Перевідіна І.	
Соціально-педагогічна підтримка сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах	123
Самойлович В.	
Особливості соціальної роботи з особами похилого віку в сучасних умовах	125
Сидоренко Є.	
Партнерська взаємодія в процесі соціального супроводу ветеранів громади	128
Сіра М.	
Соціальна підтримка осіб похилого віку у системі державної соціальної політики.....	131
Чекменьова Н.	
Соціальна підтримка біженців з України у Словаччині	133

Розділ III

Інклюзія в сучасному соціумі

Андрусенко А. Співпраця вихователя та фахівців супроводу у розвитку мовленнєвої компетентності дошкільників	136
Апухтіна М. Кейс-менеджмент як інноваційний підхід у соціальному супроводі сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами.....	139
Астаточний В. Теоретичні засади партнерської взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах реалізації інклюзивного підходу	142
Бібіков О. Соціальний супровід сімей, які виховують дітей з інвалідністю	144
Білик М. Організація інклюзивного простору для дітей з особливими освітніми потребами в закладах освіти	147
Великоконь Т. Соціальна робота з особами з інвалідністю у воєнний період	150
Кошева М. Профілактика булінгу щодо дітей з особливими освітніми потребами.....	152
Оліфіренко В. Роль інклюзивно-ресурсного центру у соціалізації дітей з РАС	154
Полякова Т. Інклюзія в перформативному мистецтві: культурологічні аспекти та методологія сучасних проєктів	157
Платонова О. Корекційна робота з дітьми з синдромом дефіциту уваги та гіперактивності у початковій школі.....	159
Рись Т. Співпраця фахівців і батьків як умова ефективного розвитку та виховання дітей з особливими освітніми потребами в закладі дошкільної освіти	162
Фесенко Ю. Особливості консультування батьків дітей з органічними ураженнями центральної нервової системи	164
Харчук Ю. Інтерактивні форми організації дозвілля дітей з ООП	167
Швець Г. Поведінкова терапія як засіб формування комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.....	170
Яловська А. Особливості застосування традиційних та інноваційних технологій арт-терапії у реабілітації дітей з інвалідністю.....	173

Розділ IV

Соціальні аспекти розвитку і виховання дітей та молоді

Bejda J. Wielowymiarowość treningu zastępowania agresji w procesie socjalizacji dzieci ze środowisk dysfunkcyjnych	176
Бован К. Логопедичний супровід батьків дітей молодшого шкільного віку із заїканням	179
Зашкольна Ю. Профілактика безпритульності і бродяжництва дітей в Україні	182
Євдокимова Ю. Адаптація та мотивація до навчання першокласників в умовах дистанційного навчання	185
Ковбасюк М. Ігрові технології як засіб соціалізації та корекції поведінки підлітків	187
Корнєва О. Соціально-педагогічна підтримка підлітків – жертв домашнього насильства у контексті сучасних проблем виховання та розвитку дітей	189
Миронець І. Арт-терапевтичні методи у соціальній профілактиці шкільної тривожності учнів підліткового віку	192
Морозова Н. Тренінгові технології у розвитку комунікативних умінь старших підлітків як засіб соціалізації та гармонізації міжособистісної взаємодії	196
Пащенко Д. Роль парків розваг у відновленні емоційного стану підлітка в умовах війни..	199
Привалова К. Розвиток емоційного інтелекту як чинника успішної адаптації дітей з ООП у молодіжному середовищі	201
Сич І. Соціально-психологічні фактори виникнення адиктивної поведінки підлітків	204
Тебенькова К. Соціально-педагогічна робота з дітьми з особливими освітніми потребами методами арт-терапії.....	208
Чалий О. Соціально-педагогічні аспекти формування ціннісних уявлень про професійну діяльність у майбутніх педагогів-логопедів.....	210
Шимко Х. Вплив емоційного інтелекту на соціалізацію дітей	213
Шумейко І. Соціальні навички старших дошкільників: соціально-педагогічний аналіз сутності та структури поняття.....	215
Шумський М. Прояви булінгу у дітей молодшого шкільного віку.....	218
Яременко Б. Профорієнтаційна робота як засіб мотивації пізнавальних інтересів підлітків.....	220

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ

POROZUMIENIE BEZ PRZEMOCY ROSENBERGA JAKO PRAKTYCZNE NARZĘDZIE DO BUDOWANIA RELACJI I PRAWIDŁOWEJ KOMUNIKACJI INTERPERSONALNEJ

Emerla Dorota

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych
w Chełmie, Polska

Promotor: dr Bejger H.

Marshall Rosenberg stworzył narzędzie Porozumienie bez Przemocy (Porozumiewanie Współczujące), które pozwala na świadome budowanie relacji oraz rozwiązywanie problemów międzyludzkich bez uprzedzeń. Rosenberg zastanawiał się od czego zależy umiejętność współczucia drugiej osobie i odkrył, że podstawą jest właściwa komunikacja oparta na umiejętności słuchania i mówienia, podczas której rozmówcy mogą szczerze i otwarcie mówić o swoich potrzebach i emocjach. Dzięki temu rozmówcy odczuwają wobec siebie coraz większy szacunek i empatię, coraz uważniej się wzajemnie słuchają i obdarowują. Rosenberg opisuje współczującą postawę, która polega na dawaniu z serca i czerpaniu satysfakcji z tego, że komuś pomogliśmy. Gdy czynimy to szczerze, osoba obdarowywana nie czuje strachu, wstydu, manipulacji, nie staje się chciwa [1, s. 18–22]. Metoda ta może być stosowana wobec osób, które nie znają, bądź nie stosują tej metody [1, s. 152–153].

Metoda Porozumiewania bez Przemocy składa się z czterech elementów modelu PBP. Pierwszy etap podczas tego rodzaju komunikacji międzyludzkiej polega na poinformowaniu drugiej osoby o fakcie, który spostrzegliśmy bez jakiegokolwiek oceny czy krytyki. Następnie mówimy o uczuciach, które czujemy w związku zaistniałą sytuacją, oraz o potrzebie, którą chcemy zaspokoić. Na samym końcu prosimy drugą osobę o działanie, aby pomogła rozwiązać dany problem w sposób, który wpłynie także na jej rozwój osobowy i lepszą jakość życia. Autor tej metody dzieli PBP na dwie fazy: w pierwszej nadawca ma za zadanie właściwie zakomunikować to o czym myśli i potrzebuje, natomiast w drugiej odbiorca w sposób empatyczny wsłuchuje się w to czego doświadczył nadawca, rozpatrując skierowaną do niego prośbę [1, s. 23, 29]. Metoda PBP praktykowana wobec samego siebie, wobec drugiej osoby bądź grupy pozwala na rozwijanie umiejętności współodczuwania. Jest skuteczna w związkach partnerskich, w rodzinie, w szkole, podczas terapii, w poradnictwie, w rozwiązywaniu problemów i konfliktów międzyludzkich, wobec osób zdrowych i z niepełnosprawnością, w praktyce lekarskiej, w negocjacjach międzynarodowych w czasie pokoju i wojny [1, s. 25, 29].

Stosując język PBP podczas rozmowy z drugim człowiekiem musimy nauczyć się nie odbierać trudnych emocji i słów ze strony rozmówcy osobiście - jako oskarżenie czy krytykę – tylko jako dar odwagi, ponieważ druga strona postanowiła podzielić się z nami tym, co jest dla niej ważne dlatego chce to zmienić [1, s. 80–81].

Gdy osądzamy moralnie innych, ponieważ postępują wedle innej hierarchii wartości niż my sami, prowadzimy do tego, że nasi rozmówcy stawiają opór i stosują mechanizmy obronne bądź wykonują nasze polecenia, ponieważ nie czują się na siłach, aby się nam sprzeciwić. Rosenberg stwierdził, że jeśli ktoś robi coś dla nas i czuje przy tym przykre emocje- przyjdzie nam za to zapłacić wysoką cenę. Doszukując się u rozmówcy złych intencji i cech zatracamy umiejętność dostrzegania jego marzeń, niespełnionych pragnień i tego, czego boi się najbardziej. Porównywanie ludzi między sobą powoduje blokadę empatii i możliwości porozumiewania się. Podobnie jest, gdy rozmówcy nie czują odpowiedzialności za swoje uczucia, myśli i postępowanie, gdy zmuszają się do określonego zachowania, gdyż sądzą, że nie mają możliwości wyboru. Rosenberg stwierdził, że nikogo nie możemy zmusić do żadnego działania, także za pomocą kar czy nagród. Osoba powinna sama dostrzec i zrozumieć, że zmiana w ich postępowaniu przyniesie im realne korzyści i poprawi ich dobrostan. Nauka metody PBP jest szczególnie ważna dla osoby, która była wychowywana w stylu behawioralnym, ponieważ stała się ona bierna i uznała, że to co czuje i myśli, nie jest ważne. Sądzi także, że za podzielenie się z autorytetem swoimi uwagami, może ponieść przykre konsekwencje, zamiast zmiany na lepsze. Dlatego tak ważne jest, aby osoba ta pokonała te trudności, dzięki doświadczeniom Porozumienia bez Przemocy [1, s. 33–35].

W pierwszym etapie podczas nauki stosowania metody PBP uczymy się informować innych o tym, co spostrzegliśmy bez jakiegokolwiek oceny czy krytyki. Spostrzeżenia mają dotyczyć faktów- dnia, godziny, częstotliwości występowania danego zachowania, określonego kontekstu takiego, jak: miejsce, sytuacja, mają opisywać to, co zobaczyliśmy i usłyszeliśmy [1, s. 45–48]. Według hinduskiego filozofa J. Krishnamurti obserwowanie rzeczywistości bez oceniania jest najwyższą formą inteligencji [1, s. 48]. Drugim etapem jest nauka rozpoznawania i wyrażania swoich uczuć, w taki sposób, aby nikogo nie skrzywdzić. Rosenberg stwierdził, że dzielenie się z innymi tym, iż czujemy się bezbronni i potrzebujemy innych osób, aby rozwiązać dany problem pozwala budować dialog i życzliwość ze strony rozmówców [1, s. 58–62]. Autor podkreśla różnicę w odróżnianiu swoich uczuć od tego, co myślą inne osoby na nasz temat. Podczas rozmowy z drugim człowiekiem nie stosujemy zwrotów, które oceniają drugiego rozmówcę- np. czuję się manipulowany, czuję się sprowokowany, czuję się lekceważony, czuję się niechciany. Autor prezentując narzędzie podaje szereg stwierdzeń, za pomocą których możemy opisać to, co czujemy z związku z zaspokojonymi potrzebami. Zamiast stosowania ogólnych form- czuję się dobrze, czuję się źle- zaleca dzielić się z innymi, tym, że jesteśmy ożywieni, pełni radości, ufni, wdzięczni, gotowi do przygód, dumni, czujemy przyjemność, zaciekawieni, życzliwi i wiele innych. Natomiast, gdy nasze potrzeby nie są zaspokojone, możemy stwierdzić, że czujemy smutek, wrogość, jesteśmy pełni żalu, osłabieni, niezdecydowani, ociężali, czujemy cierpienie, bierność i ból, jesteśmy wytrąceni z równowagi. Autor zachęca do stworzenia słownika uczuć, dzięki któremu nie będziemy używać słów i zdań, które jednocześnie nie będą oceniały i interpretowały zachowania drugiej osoby [1, s. 63–71]. Rosenberg podkreśla konieczność uświadomienia sobie, że sami jesteśmy odpowiedzialni za to, w jaki sposób zachowanie innych na nas oddziałuje. Słowa, które usłyszymy od drugiego człowieka są pewnym bodźcem, który uruchamia w nas określone emocje. Natomiast głębszą przyczyną tego co czujemy w danym momencie, są nasze potrzeby i oczekiwania oraz poglądy i wartości, które chcemy realizować [1, s. 72–73]. Trzecim komponentem tej metody są potrzeby, które związane są z emocjami, jakie przeżywamy. Gdy osądzamy naszych rozmówców- mówimy o swoich niezaspokojonych potrzebach, gdy obwiniamy innych ludzi-

nie czujemy się odpowiedzialni za swoje życie [1, s. 77]. Należy być ostrożnym, aby nie zaspokajać potrzeb osoby, która sama mogłaby się o siebie zatroszczyć, gdyby zmieniła swój sposób myślenia i funkcjonowania. Jeśli pomagamy komuś-to tylko w wolności i z potrzeby serca, a nie z powodu tego, że ktoś nas obwinia. Naszym zadaniem jest rozwijanie umiejętności mówienia o swoich emocjach i potrzebach w sposób prosty i bezpośredni oraz pozwienie innym ludziom na dzielnie się tym samym po to, by relacje międzyludzkie były prawdziwe i satysfakcjonujące. Pozwalając na odkrycie tych emocji i potrzeb przez drugiego człowieka, nie bierzemy za nie odpowiedzialności, pozwalamy tej osobie o siebie zadbać. Jeśli nauczymy się tego – jesteśmy wyzwoleni emocjonalnie. Musimy być świadomi, że nie możemy zaspokajać swoich potrzeb cudzym kosztem, druga osoba powinna czerpać z tego radość, że ubogaca nasze życie [1, s. 82–87].

Podczas praktycznej nauki stosowania metody PBP naszym zadaniem jest unikanie krytyki, analizowania zachowania, diagnozowania, obwiniania. Natomiast uczymy się w taki sposób przekazywać nasze prośby, aby druga osoba nas usłyszała i uznała, że spełnienie naszej prośby wpłynie pozytywnie na jej samopoczucie, rozwinię jej umiejętności i poprawi jakość życia [1, s. 93]. Rosenberg stwierdził, że swoje potrzeby należy wyrażać w formie twierdzącej dodatkowo wskazując konkretne działanie. Autor tej metody dostrzegł, że gdy mówimy tylko o swoich uczuciach, nasz rozmówca czuje się zdezorientowany. Natomiast, gdy prosimy, a nie mówimy o tym jak się czujemy- możemy zostać posądzeni o wydawanie rozkazów. Podczas nauki stosowania tej metody dowiadujemy się jak ważne jest, aby nasz rozmówca powtórzył to, co od nas usłyszał po to, by można było jeszcze raz powtórzyć to, co jest dla nas ważne. Podczas porozumiewania się bez przemocy dziękujemy za to, że druga osoba nas wysłuchała. Jeśli nasz odbiorca nie zrozumiał do końca naszych intencji, tłumaczymy, że przyczyną jest to, że źle dobraliśmy słowa, następnie próbujemy ponownie nadać komunikat. Porozumiewając się bez Przemocy należy być świadomym, jakie informacje zwrotne są nam potrzebne, czy chcemy dowiedzieć się, co czuje nasz rozmówca? co myśli? czy zastawia się nad działaniem, które pomoże nam zaspokoić określoną potrzebę? Osoba, która koordynuje dyskusję w grupie, ma za zadanie tak ją przeprowadzić, aby uzyskać potrzebne informacje i bez potrzeby jej nie przedłużać, zwłaszcza wtedy, gdy rozmówcy, nie zastanawiają się nad reakcjami, jakie wywoła niepotrzebnie podana informacja [1, s. 93–107].

Rosenberg wyjaśnia, iż prośba nie może brzmieć jak żądanie, ponieważ wtedy nasz rozmówca reaguje uległością albo buntem. Żądanie poznajemy po reakcji, z jaką spotykamy się po odmowie- jeśli druga osoba zaczyna nas osądzać czy krytykować – mieliśmy doczynienia z rozkazem. Natomiast jeśli nasz rozmówca spokojnie przyjmuje naszą odmowę- oznacza, że prosiła. Dzięki metodzie PBP możemy nauczyć się mówić o swoich potrzebach związanych z czyimś zachowaniem w sposób, który nie wywołuje u naszego rozmówcy reakcji obronnych. Jeśli osoba zdecyduje się zmienić swoje zachowanie i spełnić nasze życzenie to tylko dlatego, że stworzyliśmy taką przestrzeń i sytuację, w której potrafi wczuć się w naszą sytuację [1, s. 107–109]. Rosenberg przypomina, że etykietując innych, jako osoby, które sprawiają trudności wychowawcze, przypisując im złe zamiary czy maniery- wzmacniamy to zachowanie. Autor tego narzędzia sugeruje, że zapraszając na warsztaty PBP należy sprawić, aby osoby, o których słyszeliśmy, iż sprawiają problemy, poczuły, iż mają prawo odmówić, ponieważ nie stosujemy przymusu oraz presji. Takie działanie umożliwi wzajemną współpracę [1, s. 110–113].

Podczas nauki stosowania narzędzia PBP należy rozwinąć umiejętność empatycznego odbioru informacji. Słuchając ludzi, zastanawiamy się nad ich spostrzeżeniami, uczuciami, potrzebami, prośbami, dajemy im czas, aby mogli bez presji opowiedzieć o tym, co ich smuci bądź raduje. Pamiętamy także, że gdy osoby nas krytykują i osądzają, tak naprawdę mówią o swoich potrzebach, agresja i trudne emocje świadczą o depriwacji potrzeb. Naszym zadaniem jest nauczenie się współodczuwania, jest to możliwe, gdy będziemy zdolni do porzucenia własnego wyobrażenia i osądów na temat sytuacji, którą przeżywa i doświadcza inna osoba. Warunkiem empatii jest obecność, skupienie całej uwagi na drugiej osobie, aby poczuła, że została usłyszana i zrozumiana. Radzenie komuś, dodawanie otuchy, mówienie o naszych uczuciach, diagnozowanie- przeszkadza drugiemu człowiekowi w wyrażaniu siebie, a nam w autentycznej obecności. Ważnym elementem w procesie odbioru jest parafrazowanie tego, co usłyszeliśmy, aby uniknąć problemów i straty czasu na nieporozumienia. Podczas parafrazowania używamy własnych słów w formie pytającej. Nasz rozmówca sprawdza, czy został dobrze zrozumiany, może lepiej wytłumaczyć nam swoją sytuację oraz zastanowić się jeszcze raz nad tym, co czuje i czego potrzebuje. Drugim sposobem jest odzwierciedlenie, jest ono skuteczne, gdy nasz rozmówca czuje silne emocje. Parafrazowanie i odzwierciedlenie stosujemy wtedy, gdy jest to akceptowane w naszej przestrzeni społeczno-kulturalnej. Osoba, która poczuła, że została wysłuchana z empatią- staje się spokojniejsza i przestaje mówić. Gdy zastanawiamy się, czy druga osoba potrzebuje naszej obecności- możemy to zapytać. Rosenberg stwierdził, iż jesteśmy empatyczni wtedy, gdy sami spotykamy się z empatią. Jednym z naszych zadań podczas praktykowania PBP jest stać się empatycznym wobec samego siebie oraz nauczyć się dbać o swoje potrzeby w szczególności w trudnych sytuacjach. Carl Rogers stwierdził, iż empatia nie wiąże się z odpowiedzialnością za rozwiązanie problemu drugiej osoby, ani zmiany jego postępowania- tylko na pozwoleniu drugiej osobie być sobą, gdy jesteśmy obok niej [1, s. 121–138].

Marshall B. Rosenberg jest twórcą metody, która rozwija umiejętność nawiązywania empatycznego kontaktu z otoczeniem. Dzięki PBP poprawiają się relacje w rodzinach, pomiędzy uczniami a nauczycielami, studentami a wykładowcami, pomiędzy pracownikami na różnych szczeblach. Rosenberg pracował tą metodą z członkami przeciwstawnych sobie gangów, gdy pomagał policji, w negocjacjach pokojowych pomiędzy Izraelczykami a Palestyńczykami, wódzami plemion ruandyjskich, z uczniami, którzy noszą etykietę, że są niedostosowani społecznie, z więźniami. Zatem skutecznie pomaga ubogacać relacje pomiędzy przyjaciółmi, w rodzinach, w pracy i polityce. Jest skuteczne w pracy indywidualnej, grupowej, zbiorowej przy rozwiązywaniu konfliktów i mediacjach. Narzędzie to pozwala na doskonalenie umiejętności odczytywania prawdziwych emocji i potrzeb, które są ukryte pomiędzy słowami, trudnymi emocjami i nieprawidłowym zachowaniem. Pomaga w rozwiązywaniu konfliktów osobistych i społecznych, narodowych i międzynarodowych [1, s. 276–279].

Porozumienie Współczujące otwiera ludzi na dzielenie się tym co trudne i daje możliwość bycia przez nich zrozumianym, bowiem mogą ich połączyć wspólne uczucia i potrzeby. Narzędzie to pozwala uniknąć eskalacji przemocy w chwilach napaści ze strony przestępcy kobietom i policjantom, w ośrodkach uzależnień. Jest to metoda, która może uratować życie, ponieważ stosuje język, który nie obwinia agresora oraz pozwala odkryć przyczynę jego frustracji [1, s. 148–152].

Podczas warsztatów rozwijających umiejętność posługiwania się narzędziem PBP, uczestnicy uczą się być empatycznymi w sytuacji, gdy druga osoba odmawia. W momencie, gdy od naszego rozmówcy usłyszymy: słowo „nie” rozumiemy, że dla niego jego uczucia i potrzeby są ważniejsze, dlatego sobie powiedział „tak”. Zaczynamy wtedy rozumieć, że nie możemy zaspokajać swoich potrzeb czymś kosztem, ani nikogo do tego zmuszać [1, s. 154–155].

Jest to metoda, która pozwala budować dialog oparty o jakość wypowiedzianych słów, a nie o ich ilość. Rosenberg uważa, że to co mówimy, może zmienić świat. Zachęca do przerywania rozmówcom, jeśli czujemy, że nie jesteśmy w stanie przetworzyć tego, co usłyszeliśmy, to może ochronić nas przed obciążeniem kognitywnym. To co słyszymy od innych, ma ubogacać nas, a nie nas obciążać. Rosenberg uczy nas także szanować czyjeś milczenie, ponieważ ono także jest odpowiedzią- dajemy wówczas czas, aby osoba podczas terapii poczuła się bezpiecznie, po to by mogła się otworzyć. Ludzie mówią do nas poprzez ciszę, gest, zaprzeczenie, osąd, krytykę, osąd [1, s. 155–161].

Jednym z ćwiczeń, które sprawdza stopień empatii do samego siebie- jest przypomnienie sobie, w jaki sposób o sobie myślimy, gdy popełnimy błąd. Autor PBP dostrzegł, że osoby, które zmieniają swoje zachowanie z powodu wstydu bądź poczucia winy- nie są za to doceniane przez innych. Gdy sami się do czegoś zmuszamy, stawiamy sobie wewnętrzny opór. Osądzanie i krytykowanie siebie- świadczy o tym, że nie realizujemy własnych potrzeb. Porozumienie Współczujące wobec samego siebie ma zastosowanie także w żałobie. Trudne emocje takie jak smutek, frustracja, rozczarowanie, lęk, żal mają za zadanie poinformować nas o tym, że to kogo i co straciliśmy, jest dla nas ważne. Pozwala zastanowić się nad tym, co powinniśmy sobie wybaczyć, bo zawiedliśmy. Trudne emocje pojawiają się również, gdy potrzeby innych osób były dla nas priorytetowe, a o sobie zapomnieliśmy. O wewnętrznym rozdarciu świadczy poczucie winy, wstydu czy depresji. Gdy dyskusujemy o swoich potrzebach, nie krytykujemy siebie, dzięki temu mamy więcej czasu i energii na szukanie sposobów, aby lepiej się o siebie zatroszczyć [1, s. 163–168].

Ludzie chcą żyć z poczuciem, że ubogacają swoje i czyjeś życie- a nie tylko realizują swoje obowiązki. Autor uczy nas wybierać takie działania, które sprawiają nam radość, a nie te, które robimy dla pieniędzy, aprobaty, z poczucia wstydu czy winy. Rosenberg uczy nas także radzić sobie z gniewem, dostrzega, że jego przyczyną są nasze niezaspokojone potrzeby. Gdy czujemy gniew, możemy celowo ranić innych ludzi, ponieważ wydaje się nam, że te osoby specjalnie sprawiają nam ból. Natomiast zamiast karać innych ludzi, krytykować i potępiać- skierujmy swoją uwagę na zaspokojenie własnych potrzeb. Dajmy sobie czas na uspokojenie [1, s. 171–177].

Podczas stosowania narzędzia jakim jest Porozumienie bez Przemocy, należy wykorzystać wszystkie elementy tej metody: obserwację, zidentyfikowanie i wyrażenie uczuć, połączenie uczuć z potrzebami, skierowanie prośby bez oceny, krytyki i osądzania- w sposób jasny i konkretny. Rosenberg stosował to narzędzie, aby pomóc ludziom rozwiązywać konflikty. Potrafił pokazać, że ich poczucie szczęścia w życiu jest zależne od szczęścia drugiej osoby. Uważał, że kompromis nie przynosi pełnej satysfakcji. W metodzie PBP należy znaleźć takie rozwiązanie, aby potrzeby każdej ze stron zostały zaspokojone. Im bardziej osoby czują się skrzywdzone, tym mocniej potrzebują być wysłuchane i zrozumiane, aby móc usłyszeć, czego pragnie ich rozmówca. Narzędzie Porozumienie bez Przemocy jest pomocne w rozwiązywaniu konfliktów wewnętrznych, które powodują

depresję, może być stosowane wobec osób chorych na schizofrenię. Pozwala również uświadomić ludziom, że to od ich umiejętności zaspokojenia swoich potrzeb- zależy jakość życia. Zmienia to ich nastawienie wobec innych osób, zmniejsza ich roszczeniowość, przestają oni patrzeć na najbliższych jak na swoich nieprzyjaciół. W tej metodzie ma zastosowanie „język życia” który, pozwala wyrazić uznanie, które nie będzie odbierane jako manipulacja [1, s. 271, 276–279]. Naszym zadaniem według PBP jest docenienie tego, że inni ludzie wzbogacili nasze życie. Wdzięczność wyrażamy poprzez wskazanie uczynku, który był dla nas dobry. Następnie komunikujemy jaka potrzeba została zaspokojona i jakie emocje, uczucia temu towarzyszyły [1, s. 252–261].

Bibliografia

Rosenberg. M. B. *Porozumienie bez Przemocy. O języku życia*, Wydawnictwo Czarna Owca, Warszawa 2020.

НЕДЕРЖАВНІ СЛУЖБИ ЯК СУБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В УКРАЇНІ

Ващенко Вадим

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: викл. Кириченко Н. А.

Сучасний етап розвитку системи соціального обслуговування в Україні характеризується активним залученням недержавного сектору до надання соціальних послуг населенню. Упродовж останніх років, особливо в умовах воєнного стану, громадські, благодійні, волонтерські та релігійні організації стали важливими суб'єктами соціальної підтримки населення, забезпечуючи оперативне реагування на потреби вразливих категорій громадян. Це зумовлює актуальність дослідження ролі недержавних служб у системі соціального обслуговування України.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги», надавачами соціальних послуг можуть бути як державні та комунальні установи, так і недержавні суб'єкти, зокрема громадські об'єднання, благодійні організації, фізичні особи-підприємці та інші юридичні особи [5]. Це свідчить про офіційне визнання недержавного сектору повноцінним учасником системи соціального обслуговування та про поступовий перехід до багатосуб'єктної моделі надання соціальних послуг, у межах якої відповідальність за соціальну підтримку населення розподіляється між державою та інститутами громадянського суспільства, що беруть активну участь у вирішенні соціальних проблем різних категорій населення. Згідно із зазначеним законом, соціальне обслуговування визначається як система заходів, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків складних життєвих обставин, підтримку життєдіяльності особи та її інтеграцію у громаду [5]. Такий підхід засвідчує, що сучасна система соціального обслуговування орієнтована не лише на надання матеріальної допомоги, а й на забезпечення комплексної соціальної підтримки, яка охоплює соціально-психологічну, соціально-педагогічну, консультативну, інформаційну та правову допомогу.

У сучасних умовах саме недержавні організації часто забезпечують оперативність, мобільність та адресність соціальної допомоги. Завдяки меншій бюрократизованості та більш гнучким механізмам організації діяльності вони здатні швидше реагувати на актуальні потреби населення, впроваджувати інноваційні форми соціальної роботи та адаптувати соціальні послуги до конкретних життєвих обставин отримувачів допомоги. Особливої ваги це набуває в умовах кризових викликів, коли швидкість реагування та індивідуальний підхід є визначальними факторами ефективності соціальної підтримки. Надзвичайного значення діяльність недержавних служб набула після початку повномасштабної російської агресії проти України. Громадські та благодійні організації активно долучилися до підтримки внутрішньо переміщених осіб, сімей військовослужбовців, осіб з інвалідністю, людей похилого віку та інших соціально вразливих категорій населення. У межах своєї діяльності вони забезпечують гуманітарну допомогу, психологічне консультування, соціальний супровід, кризове втручання, тимчасове проживання та юридичну підтримку.

Дослідниці К. Дубич та Н. Сухицька наголошують, що громадські організації стали важливим елементом державно-громадського партнерства у сфері соціальних послуг, підкреслюючи їх здатність швидко реагувати на кризові ситуації, залучати міжнародну допомогу та впроваджувати інноваційні методи соціальної роботи [2]. Водночас суттєвою перевагою недержавних служб є їхня гнучкість у роботі та здатність адаптувати соціальні послуги до індивідуальних потреб отримувачів. На відміну від державних установ, діяльність яких часто регламентується складними бюрократичними процедурами, громадські та благодійні організації мають можливість швидше приймати рішення та впроваджувати нові підходи до соціальної підтримки.

Важливим напрямом розвитку недержавного сектору є соціальне партнерство з органами державної влади та місцевого самоврядування. У сучасній системі соціального обслуговування України спостерігається тенденція до розширення механізмів міжсекторальної взаємодії, коли соціальні послуги надаються спільними зусиллями державних і недержавних суб'єктів. Така співпраця сприяє більш ефективному виявленню потреб населення, координації соціальної допомоги та підвищенню доступності соціальних послуг. Особливого значення міжсекторальне партнерство набуває в умовах децентралізації та воєнного стану, коли органи місцевого самоврядування активно залучають громадські й благодійні організації до реалізації соціальних програм і підтримки вразливих категорій населення. Водночас недержавні служби сприяють упровадженню нових підходів і соціальних ініціатив, а співпраця з міжнародними організаціями дозволяє розширювати масштаби соціальної підтримки населення.

У 2025 році було ухвалено зміни до Закону України «Про соціальні послуги», спрямовані на вдосконалення порядку надання соціальних послуг. Зокрема, законодавчі зміни передбачають осучаснення механізмів організації соціального обслуговування, удосконалення ведення випадку та розширення інструментів взаємодії у сфері соціальних послуг [1]. Це створює додаткові можливості для розвитку недержавного сектору соціального обслуговування. Водночас діяльність недержавних служб супроводжується низкою проблем, серед яких можна виокремити як основні: нестабільність фінансування, залежність від грантової підтримки, недостатній рівень нормативного забезпечення окремих видів соціальних послуг, кадровий дефіцит та професійне вигорання працівників і волонтерів. Також актуальною залишається

проблема координації діяльності між державними та недержавними суб'єктами соціальної роботи [2].

Попри наявні труднощі, недержавні служби сьогодні є важливим складником системи соціального обслуговування України. Їхня діяльність сприяє підвищенню доступності соціальних послуг, розвитку громадянського суспільства та формуванню ефективної моделі соціальної підтримки населення, що надзвичайно важливо в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення держави, коли потреба у соціальній допомозі значно зростає.

Таким чином, недержавні служби відіграють важливу роль у сучасній системі соціального обслуговування України. Їхня діяльність доповнює державну систему соціального захисту, забезпечує оперативне реагування на соціальні проблеми та сприяє розвитку партнерської моделі надання соціальних послуг. Подальший розвиток недержавного сектору потребує удосконалення законодавчої бази, підтримки міжсекторальної взаємодії та створення стабільних механізмів фінансування соціальних ініціатив.

Література

1. Верховна Рада України прийняла Закон щодо удосконалення порядку надання соціальних послуг. *Верховна Рада України*. URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/260491.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 01.05.2026).

2. Дубич К., Сухицька Н. Аналіз ролі громадських організацій в системі надання соціальних послуг в Україні. *Вісник Humanitas*. 2023. № 1. С. 21–29. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.3>

3. Ігонін Р. Роль громадських організацій в інформаційно-правовому забезпеченні соціального захисту населення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 88. Т. 2. С. 388–393.

4. Про громадські об'єднання: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 01.05.2026).

5. Про соціальні послуги: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19?utm_source=chatgpt.com#Text (дата звернення: 01.05.2026).

ПРОФІЛАКТИКА СІМЕЙНОГО НЕБЛАГОПОЛУЧЧЯ МОЛОДИХ СІМЕЙ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ

Власюк Анастасія

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Хлеб'юк С. Р.

Профілактика сімейного неблагополуччя молодих сімей є важливим напрямом соціальної роботи. Саме на початковому етапі сімейного життя подружжя часто стикається з труднощами, до яких ще не має достатнього досвіду пристосування [1]. Йдеться про розподіл сімейних ролей, побутових обов'язків, фінансову

відповідальність, виховання дітей, спілкування з родичами та побудову власного сімейного укладу [3].

Так, питанням трансформації подружніх стосунків у молодих сім'ях займалась О. Дніпрова [1] та ін. Соціалізацію особистості в сімейному середовищі розкриває І. Карпич [2], І. Кучманіч [4], О. Цільмак та В. Лефтеров [5] досліджують психологію сім'ї та шлюбу.

Соціальне консультування в соціальній роботі доцільно розглядати як спеціально організовану форму професійної взаємодії фахівця із сім'єю, спрямовану на з'ясування проблемної ситуації, визначення потреб і ресурсів родини, інформування про доступні види допомоги, підтримку у прийнятті рішень та вироблення конкретних кроків для подолання труднощів. У роботі з молодими сім'ями воно застосовується тоді, коли подружжя стикається з комунікативними, матеріально-побутовими, рольовими, виховними чи емоційними труднощами, але ще зберігає здатність до діалогу, домовленостей і самостійного виконання узгоджених дій. Соціальне консультування може проводитися в центрах соціальних служб, закладах соціальної підтримки, освітніх, громадських або консультаційних осередках, а також у змішаному форматі, за умови дотримання добровільності участі, конфіденційності, поваги до сім'ї, індивідуального підходу та опори на реальні можливості родини.

У контексті профілактики сімейного неблагополуччя соціальне консультування виконує превентивну, інформаційну, підтримувальну та координаційну функції. Його значення полягає в тому, щоб вчасно помітити ознаки напруження у сімейних взаєминах, не допустити поглиблення конфліктів, допомогти подружжю усвідомити власні потреби й очікування, узгодити сімейні ролі та визначити ресурси, на які родина може спиратися. Саме тому соціальне консультування є доцільним засобом профілактичної роботи з молодими сім'ями, оскільки дає змогу перейти від загального обговорення труднощів до конкретних домовленостей, плану дій і залучення доступної соціальної допомоги.

З огляду на це нами запропонована програма соціального консультування молодих сімей, що має профілактично-консультативне спрямування. Вона орієнтована на молоді сім'ї, які стикаються з матеріально-побутовими, комунікативними, емоційними, рольовими, виховними труднощами або мають нестачу соціальної підтримки.

Мета програми полягає у підтримці молодої сім'ї через соціальне консультування, розвиток конструктивного спілкування, узгодження ролей і обов'язків, активізацію сімейних ресурсів та інформування про можливості соціальної допомоги.

Програма триває півтори місяця і складається із п'яти зустрічей. Такий формат є зручним, бо дає змогу не перевантажувати сім'ю, але водночас послідовно опрацювати основні питання. Формат програми може бути змішаним.

Так, *перша зустріч* спрямована на знайомство з молодією сім'єю, з'ясування її ситуації, очікувань і основного запиту. На цьому етапі фахівець пояснює мету програми, принципи добровільності, конфіденційності та поваги до сім'ї. Важливо не починати одразу з порад. Практичним результатом першої зустрічі може бути короткий опис потреб молодої сім'ї або первинна картка [3]. *Друга зустріч* присвячується сімейному спілкуванню. Її мета – допомогти подружжю зрозуміти, як вони зазвичай говорять про проблеми, які слова загострюють конфлікт, а які допомагають почати спокійну розмову. Практична частина може включати розбір життєвих ситуацій, вправи

на активне слухання, роботу з «Я-повідомленнями», моделювання спокійної розмови щодо складного питання [3]. *Третя зустріч* спрямована на узгодження сімейних ролей, очікувань і обов'язків. Для молодих сімей це одна з найважливіших тем. Під час цієї зустрічі подружжю можна запропонувати відповісти на два запитання: «Чого я очікую від партнера?» і «Яку відповідальність я готовий або готова взяти на себе?». Така розмова допомагає виявити приховані очікування, зменшити напругу та перейти до конкретних домовленостей [3]. *Четверта зустріч* стосується ресурсів молоді сім'ї та підтримки громади. У профілактичній роботі важливо показати родині, що вона не залишається сам на сам зі своїми проблемами. Ресурси можуть бути внутрішніми й зовнішніми. Практичним засобом роботи може бути карта сімейних ресурсів. Вона допомагає родині побачити, до кого можна звернутися в різних ситуаціях, яка підтримка вже доступна, а яку ще потрібно знайти [3]. *П'ята зустріч* є підсумковою. Вона має завершуватися складанням сімейного плану дій. Її мета – підбити підсумки участі у програмі, повернутися до початкового запиту, визначити зміни в розумінні проблеми та зафіксувати подальші кроки. На цьому етапі не варто відкривати нову велику тему. Головне – впорядкувати те, що вже було обговорено. Сімейний план дій має бути коротким і зрозумілим. У ньому можна визначити 2-3 основні проблеми, конкретні дії для їх подолання, відповідальних членів сім'ї, строки виконання та можливі джерела підтримки [3].

Практичним результатом участі у програмі має стати складання сімейного плану дій. Такий план допомагає перейти від загального обговорення труднощів до реальних дій.

Ефективність соціального консультування залежить не тільки від змісту програми, а й від умов її проведення. Першою умовою є попереднє вивчення проблем і потреб сім'ї. Консультація не може бути однаковою для всіх, бо кожна родина має різний досвід, рівень ризику, ресурси й очікування. Другою умовою є добровільність участі та довірлива атмосфера. Молоді сім'ї не завжди готові відкрито говорити про свої проблеми. Третьою умовою є індивідуальний підхід. Такий підхід дає змогу не спрощувати складні ситуації і не втручатися надмірно там, де достатньо короткої підтримки. Четвертою умовою є активна участь самої сім'ї. Соціальний працівник не має вирішувати все замість подружжя. Домовленості, які сім'я формує сама, зазвичай краще приймаються і мають більше шансів бути виконаними. П'ятою умовою є поєднання різних форм роботи.

Ефективність програми може оцінюватися за такими показниками: сім'я чіткіше визначає власні проблеми й потреби; учасники демонструють готовність до спокійного обговорення складних питань; подружжя має конкретні домовленості щодо розподілу обов'язків; сім'я знає, куди може звернутися по соціальну, психологічну або правову допомогу; складено сімейний план дій; за результатами повторного оцінювання зменшується вираженість окремих труднощів або підвищується готовність сім'ї до подальшої співпраці з фахівцями.

Висновки. Отже, запропонована програма соціального консультування молодих сімей має бути послідовною, практичною і достатньо гнучкою. Її зміст повинен допомагати сім'ї не просто говорити про проблеми, а переходити до конкретних дій, які можна виконати самостійно або за підтримки фахівців. Її логіка охоплює первинне з'ясування потреб сім'ї, роботу з сімейним спілкуванням, узгодження ролей і обов'язків, визначення ресурсів сім'ї та громади, а також складання сімейного плану

дій. Така послідовність дає змогу поступово перейти від виявлення проблем до практичних домовленостей. Перевагою програми є її змішаний формат.

Література

1. Дніпрова О. А. Трансформація подружніх стосунків у молодих сім'ях. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогічні науки»*. 2018. Вип. 1 (15). С. 21–25. DOI: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2018-0-15-21-25>
2. Карпич І. Соціалізація особистості в сімейному середовищі. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2019. Вип. 1. С. 18–23. DOI: <https://doi.org/10.31499/2618-0715.1.2018.154341>
3. *Консультавання в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій* / авт. кол. ; за заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 144 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718798/1/Konsultuvannya_2019.pdf (дата звернення: 18.05.2026).
4. Кучманіч І. М. *Психологія сім'ї* : навч.-метод. посіб. Миколаїв, 2018. 180 с.
5. *Психологія сім'ї та шлюбу: таблиці, схеми, коментарі* : навч.-наоч. підруч. / за заг. ред. О. М. Цільмак. Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. 266 с.

ГРОМАДСЬКІ ІНІЦІАТИВИ У СФЕРІ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Воліков Володимир

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Новгородський Р. Г.

Повномасштабна війна в Україні зумовила суттєве збільшення кількості військовослужбовців, які отримали інвалідність унаслідок бойових дій. Це актуалізувало проблему їхньої соціальної реінтеграції, професійної адаптації, психологічного відновлення та включення у повноцінне суспільне життя. В умовах воєнного стану державна система соціального захисту часто стикається з обмеженістю ресурсів, бюрократичними труднощами та нестачею фахівців, що підсилює роль громадських ініціатив у підтримці ветеранів війни. Саме громадський сектор сьогодні стає важливим елементом системи соціальної роботи, забезпечуючи оперативність, гнучкість і практичну спрямованість допомоги.

У сучасних наукових дослідженнях проблема соціальної реінтеграції військовослужбовців розглядається в контексті соціальної адаптації, реабілітації, психосоціальної підтримки та відновлення соціальних ролей ветеранів. Значний внесок у дослідження соціальної роботи з ветеранами зробили українські науковці С. Архипова, О. Безпалько, В. Поліщук, Т. Семигіна та інші. Зокрема, Т. Семигіна акцентує увагу на розвитку міжсекторальної взаємодії та ролі громадянського суспільства у наданні соціальних послуг вразливим категоріям населення.

Важливим напрямом сучасної соціальної політики є створення умов для повернення ветеранів до активного цивільного життя. У цьому контексті особливого

значення набувають громадські організації, волонтерські рухи та ветеранські спільноти, які реалізують програми психологічної підтримки, професійної перепідготовки, соціального супроводу, арттерапії, фізичної реабілітації та розвитку ветеранського підприємництва.

Суттєву роль у процесі реінтеграції ветеранів з інвалідністю відіграють громадські організації ветеранського спрямування. Одним із прикладів є досвід діяльності громадської організації RE:IN, діяльність якої спрямована на професійний розвиток ветеранів, кар'єрний супровід, соціальну адаптацію та юридичну підтримку. Організація реалізує індивідуальний підхід до кожного ветерана, сприяє професійній перепідготовці та розвитку соціального підприємництва [6].

Важливе місце серед громадських ініціатив займає діяльність Всеукраїнської організації інвалідів війни, Збройних Сил та учасників бойових дій, створеної безпосередньо ветеранами бойових дій. Організація реалізує проекти фізичної реабілітації, родинної підтримки, соціальної адаптації та психологічного відновлення військовослужбовців з інвалідністю. Особливістю діяльності організації є поєднання реабілітаційної допомоги з розвитком соціальної активності ветеранів та членів їхніх сімей [1].

Сучасні дослідження свідчать, що реінтеграція військовослужбовців з інвалідністю має комплексний характер. Ефективність соціальної реінтеграції залежить від поєднання державної підтримки, соціальних послуг, психологічної допомоги та діяльності центрів реадaptaції ветеранів. Авторка акцентує увагу на важливості інноваційних соціальних послуг та розвитку центрів підтримки ветеранів.

Одним із ключових напрямів діяльності громадських ініціатив є професійна реінтеграція ветеранів з інвалідністю. Через отримані травми багато військовослужбовців не можуть повернутися до попередньої професійної діяльності, що зумовлює необхідність професійного перенавчання та працевлаштування. У цьому контексті показовою є діяльність громадської організації «Союз ветеранів АТО з інвалідністю», яка реалізувала програму «Повернувся з АТО – повернись до життя». Програма була спрямована на професійне навчання, розвиток нових компетентностей та забезпечення економічної незалежності ветеранів [2].

Варто зазначити, що громадські ініціативи у сфері реінтеграції ветеранів виконують не лише соціальну, а й психотерапевтичну функцію. Участь у волонтерських, спортивних, творчих та громадських проектах допомагає ветеранам подолати почуття ізоляції, відновити соціальні зв'язки та сформувати нову життєву перспективу. Особливої ефективності набувають програми «рівний-рівному», у межах яких ветерани, які вже пройшли шлях адаптації, допомагають іншим військовослужбовцям. Групи самопомоги (інтервенції за принципом «рівний-рівному») визначаються як форма взаємопідтримки, що реалізується учасниками без залучення професійних фахівців. Цей процес охоплює соціальний, емоційний та практичний аспекти, де ключовим детермінантом є взаємність, яка забезпечує терапевтичний ефект для всіх членів групи незалежно від їхньої поточної ролі — надавача чи реципієнта допомоги [3].

Важливим аспектом є також підтримка родин військовослужбовців з інвалідністю. Громадські організації активно залучають членів сімей до програм психологічної підтримки, реабілітаційних заходів та сімейного консультування. Для ресоціалізації, психолого-педагогічного та соціального супроводу дітей та сімей військовослужбовців

розробляються спеціалізовані пролонговані програми, які реалізуються на базі закладів загальної середньої освіти, дитячих центрів, громадських організацій та цифрових онлайн-платформ. Професійна інтервенція спрямована на нівелювання деструктивних емоційних станів, зокрема вітальної тривоги (страху за життя батьків), почуття провини, ауто- та гетероагресії, а також соціальної депривації й відчуження у референтній групі. Завдяки застосуванню методів ігротерапії, арттерапії, казкотерапії та групової динаміки забезпечується вербалізація переживань, розвиток навичок саморегуляції та підвищення рівня соціально-психологічної адаптивності. За цих умов системна підтримка з боку шкільного психолога та класного керівника має виступати іманентним (невіддільним) компонентом сучасного освітнього процесу. Такий підхід сприяє гармонізації сімейних відносин і створює сприятливі умови для соціальної адаптації ветерана [4, с. 161–162].

Разом із позитивними тенденціями існує низка проблем, які ускладнюють діяльність громадських ініціатив. Серед них: недостатнє фінансування, обмеженість кадрових ресурсів, нерівномірність розвитку ветеранських сервісів у регіонах, недостатній рівень міжвідомчої взаємодії та відсутність системного механізму координації діяльності державних і громадських структур. Окрім цього, значна частина ветеранів стикається з проблемами стигматизації, психологічної травматизації та труднощами професійної адаптації.

У зв'язку з цим особливого значення набуває необхідність розвитку партнерства між державними установами, закладами соціального захисту, громадськими організаціями та міжнародними фондами. Ефективна міжсекторальна взаємодія дозволяє забезпечити комплексний підхід до реінтеграції військовослужбовців з інвалідністю та підвищити якість соціальних послуг.

Отже, громадські ініціативи є важливим складником системи соціальної реінтеграції військовослужбовців з інвалідністю. Їхня діяльність сприяє соціальній адаптації ветеранів, професійному відновленню, психологічній підтримці та формуванню активної громадянської позиції. Громадський сектор забезпечує гнучкість і оперативність реагування на потреби ветеранів, а також створює умови для їхнього повернення до повноцінного життя у суспільстві.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у вивченні ефективності окремих моделей громадських ініціатив, аналізі міжнародного досвіду реінтеграції ветеранів з інвалідністю, дослідженні цифрових форм соціальної підтримки ветеранів та розробленні інноваційних технологій соціальної роботи з військовослужбовцями й членами їхніх сімей.

Література

1. Всеукраїнська організація інвалідів війни, Збройних Сил та учасників бойових дій. URL: <https://unitedforce.com.ua/index.html> (дата звернення: 19.05.2026).
2. Громадська організація «Союз ветеранів АТО з інвалідністю»: «Повернувся з АТО – повернись до життя». URL: https://www.ispf.gov.ua/news/go-soyuz-veteraniv-ato-z-invalidnistyu-211113?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 17.05.2026).
3. Організація волонтерських груп самопомоги «рівний-рівному» https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/_%D0%9F%D0%94_%D0%A0%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83.pdf (дата звернення: 17.05.2026).

4. Пріб Г. А., Бегеза Л. Є., Раєвська Я. М. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців/ветеранів: проблематика вивчення. *Габітус*. 2022. Вип. 35. С. 159–163.

5. Спіріна Т. П., Дуля А. В., Боброва О. А. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців у післявоєнний період. *Ввічливість. Humanitas*. 2025. Вип. (1). С. 157–162.

6. RE:IN. URL: https://rein.org.ua/?utm_source=chatgpt.com#about (дата звернення: 19.05.2026)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВСЕОСЯЖНОЇ ТА СПРАВЕДЛИВОЇ ЯКІСНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА КОНСУЛЬТУВАННЯ

Горбань Світлана

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Останіна Н. С.

У сучасних умовах суспільного розвитку освіта є одним із найважливіших чинників формування особистості, забезпечення соціальної стабільності та розвитку держави [5, с. 12]. Вона виступає не лише засобом отримання знань, а й важливим механізмом соціалізації, формування громадянської позиції, професійної самореалізації та забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства. Саме тому забезпечення всеосяжної та справедливої якісної освіти визначається одним із ключових пріоритетів сучасної державної політики та міжнародної спільноти [2]. Особливої актуальності це питання набуває в умовах сучасних соціальних викликів, що постали перед Україною внаслідок війни, економічної нестабільності, вимушеної міграції населення та трансформації соціальних відносин.

Право на освіту є фундаментальним правом людини, закріпленим у міжнародних нормативно-правових документах та законодавстві України [3]. Водночас реалії сьогодення свідчать про наявність численних бар'єрів, які перешкоджають реалізації цього права для різних категорій населення. Наслідки війни суттєво вплинули на функціонування освітньої системи, спричинили руйнування освітньої інфраструктури, порушення звичного навчального процесу та погіршення психоемоційного стану здобувачів освіти.

Однією з найбільш уразливих категорій населення є внутрішньо переміщені особи. Через бойові дії значна кількість громадян була змушена залишити свої домівки та адаптуватися до нових умов проживання. Це створює додаткові труднощі у сфері освіти, особливо для дітей та молоді [5, с. 148]. Вони часто стикаються з проблемами інтеграції в нові освітні колективи, втратою соціальних зв'язків, психологічними травмами та емоційною нестабільністю. Зміна навчального середовища нерідко супроводжується труднощами у спілкуванні, зниженням мотивації до навчання та відчуттям невпевненості у майбутньому.

У цьому контексті соціальна робота набуває особливого значення. Соціальні працівники забезпечують підтримку внутрішньо переміщених осіб, допомагають їм

адаптуватися до нових умов життя та інтегруватися в освітнє середовище [5, с. 152]. Важливими напрямками діяльності є психосоціальна підтримка, консультування сімей, посередництво між батьками та закладами освіти, а також сприяння формуванню сприятливого соціально-психологічного клімату в навчальних колективах.

Не менш актуальною є проблема забезпечення доступу до освіти для ветеранів та учасників бойових дій. Повернення до мирного життя часто супроводжується потребою у професійній перекваліфікації, здобутті нових знань і навичок, необхідних для успішної інтеграції у суспільство. Однак ветерани нерідко стикаються з психологічними труднощами, пов'язаними з пережитими травматичними подіями, посттравматичними стресовими розладами, емоційним виснаженням та труднощами соціальної адаптації [4].

Соціальне консультування відіграє важливу роль у підтримці ветеранів у процесі здобуття освіти. Фахівці соціальної сфери допомагають визначити професійні інтереси, сформуванню індивідуальну освітню траєкторію, адаптуватися до нового соціального середовища та подолати психологічні бар'єри [5, с. 201]. Особливого значення набуває створення в закладах освіти атмосфери толерантності, взаємоповаги та підтримки.

Суттєвий внесок у підтримку освітньої сфери в умовах сучасних викликів здійснює волонтерський рух. Волонтерська діяльність стала важливим соціальним явищем, що об'єднує громадян навколо спільної мети — допомоги тим, хто потребує підтримки. Волонтери активно долучаються до організації освітніх заходів, проведення тренінгів, занять із неформальної освіти, надання психологічної допомоги дітям і молоді [5, с. 230].

Одним із ключових напрямів забезпечення справедливої та якісної освіти є розвиток інклюзивного підходу. Інклюзивна освіта передбачає створення рівних можливостей для всіх здобувачів освіти незалежно від їхнього фізичного стану, соціального статусу, місця проживання чи життєвих обставин [1, с. 18]. Основним принципом інклюзивного навчання є визнання цінності кожної людини та забезпечення її права на повноцінну участь в освітньому процесі.

Реалізація інклюзивної освіти вимагає створення адаптивного освітнього середовища, використання індивідуалізованих підходів до навчання та забезпечення психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти [1, с. 24]. У цьому процесі важливу роль відіграють соціальні працівники, психологи та педагоги, які спільно працюють над подоланням соціально-психологічних бар'єрів, розвитком комунікативних навичок та формуванням позитивної мотивації до навчання.

Важливе значення для забезпечення якісної освіти має міжсекторальна взаємодія між освітніми установами, соціальними службами, органами державної влади та громадськими організаціями [4]. Ефективна співпраця між різними соціальними інституціями дозволяє забезпечити комплексний підхід до вирішення освітніх проблем, об'єднати ресурси та створити систему підтримки для різних категорій населення.

Отже, забезпечення всеосяжної та справедливої якісної освіти в сучасних умовах є складним, але надзвичайно важливим завданням. Сучасні соціальні виклики вимагають комплексного підходу до організації освітнього процесу та посилення ролі соціальної роботи й консультування. Особлива увага до потреб внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, дітей і молоді, які перебувають у складних життєвих

обставинах, сприяє подоланню соціальної нерівності та формуванню інклюзивного освітнього середовища [5, с. 287]. Соціальна робота та консультування виступають важливими механізмами підтримки особистості, розвитку соціальної адаптації та забезпечення рівного доступу до освіти.

Література

1. Міністерство освіти і науки України. Інклюзивне навчання в закладах освіти : методичні рекомендації. Київ, 2022. 56 с.
2. Організація Об'єднаних Націй. Цілі сталого розвитку 2030 : Ціль 4 «Якісна освіта». URL: [United Nations Sustainable Development Goals](https://www.un.org/sustainabledevelopment/education/) (дата звернення: 26.05.2026).
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: Верховна Рада України (дата звернення: 26.05.2026).
4. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: Верховна Рада України (дата звернення: 26.05.2026).
5. Соціальна робота в Україні: теорія і практика / за ред. І. Д. Зверевої. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 304 с.

РОЛЬ ТЬЮТОРА В СИСТЕМІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Денисюк Сергій

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р філос. з осв./пед.
Клименко Л. В.

На сьогоднішній день, у процесі модернізації вищої освіти на основі компетентнісного підходу та засадах Болонського процесу спостерігається стрімке зростання різноманіття форм організації освітнього процесу, що зумовлює глибоку еволюцію традиційної ролі науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти. Відбувається виразний перехід від класичної моделі викладача як ретранслятора професійних знань до історичного реверсу феномену тьюторства, започаткованого ще в середньовічних університетах Оксфорду і Кембриджу [3]. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. в умовах глобалізації та інтернаціоналізації суспільства цей процес набув нового імпульсу через активне упровадження педагогічних технологій дистанційного навчання, суттєво оновлених відповідно до вимог сучасного цифровізованого інформаційного середовища, що значною мірою пов'язувалося зі збільшенням частки самостійної роботи здобувачів в освітньому процесі [3].

В Україні організація освітнього простору критично ускладнилася внаслідок складних соціокультурних та суспільно-політичних чинників: спочатку через стрімке поширення пандемії COVID-19, а з лютого 2022 р. – під деструктивним впливом повномасштабного вторгнення росії в Україну. Саме ці виклики актуалізували та зробили домінантною дистанційну форму навчання, яка у попередні періоди застосовувалася локально та обмежено. На наше переконання, в умовах воєнної реальності дистанційна освіта перестала бути просто технічною альтернативою, перетворившись на інструмент збереження інтелектуального потенціалу нації, що, в

свою чергу, вимагає кардинального переосмислення педагогічної взаємодії. Окреслена екстремальна трансформація остаточно змістила акценти в діяльності сучасного викладача, трансформувавши його класичну функцію у місію наставника-тьютора. Через це можна вважати, що на сьогодні тьютор постає не просто модератором цифрової платформи, а ключовим елементом людиноцентричного освітнього простору, який інтегровано поєднує ролі фасилітатора й навігатора, допомагаючи майбутньому фахівцю не лише ефективно та суб'єктно опанувати навчальний матеріал у віртуальному середовищі, а й долати відчуття ізоляції.

Аналіз психолого-педагогічної проблеми супроводу здобувачів вищої освіти в цифровому просторі дозволяє стверджувати про значну варіантність трактування поняття «тьюторство». Як зазначає І. Кравченко, найбільш поширеним є розуміння тьюторства як технології індивідуалізації освіти, що передбачає створення реальних умов для входження кожного суб'єкта з його прагненнями і можливостями в процес навчання, як управління ним своєю власною освітньою траєкторією [5].

На думку Н. Дем'яненко, тьюторство постає як професія, яка наразі активно визріває у вищій школі у формі методичного супроводу самостійної роботи, проектування індивідуальних освітніх програм та індивідуального навчання-консультування, де до базових функцій належать організаційне керівництво навчально-пізнавальною діяльністю студента, визначення його можливостей та інтересів, обґрунтування рейтингу, надання допомоги в ефективному використанні навчально-методичного супроводу, забезпечення інформаційного обміну між суб'єктами освіти, а також сприяння особистісному становленню й визначенню життєвих перспектив здобувача [1]. Натомість, Н. Акініна дещо інакше структурує функціональне поле діяльності тьютора, виокремлюючи в ньому інформативний, організаційний, комунікаційний, адміністративно-контролюючий та творчий напрямки. Більш інтегровану позицію займає І. Кравченко, у роботі якої тьютор поєднує в собі ролі викладача, консультанта й менеджера, а на його діяльність покладаються завдання з координації навчального процесу, коректування змісту навчання та забезпечення правильного користування дидактичним інструментарієм [5].

Специфіка дистанційного навчання висуває до викладача-тьютора вимоги, які істотно відрізняються від традиційних як за вектором особистісних якостей, так і за методологією викладання. Тьютор моделює інтерактивний інформаційно-освітній простір, що дозволяє студенту не просто засвоювати теоретичні знання, а й формувати практичні навички для вирішення реальних проблем у професійній діяльності. При цьому наставник допомагає максимально ефективно акумулювати різноманітні цифрові навчальні матеріали, ресурси мережі Інтернет та практичний досвід інших учасників групи. Безумовно, сучасний викладач у системі дистанційного навчання має досконало володіти спектром ІКТ-компетентностей, зокрема комп'ютерними навчальними програмами, чат- і Web-технологіями. Тьютор постає багатогранною постаттю, яка інтегрує в собі ролі менеджера освітнього процесу, управлінського консультанта, традиційного викладача та досвідченого користувача інформаційних систем. Окрім глибокого знання самого предмета, він повинен демонструвати високу компетентність у методиці дистанційного навчання, специфіці розробки авторських тьюторіалів та інструментах цифрового моніторингу перевірки знань.

Узагальнюючи практичний досвід, можна констатувати, що тьюторство – це принципово нова спеціалізація професійно-педагогічної діяльності, яка функціонально реалізується в унікальних умовах цифрової трансформації. Традиційні функції викладача не втрачаються, проте суттєво переформатовуються, висуваючи на перший план, як зазначає В. Смікал, такі доміанти: 1) *консультативна функція*, яка реалізується через проведення групових та індивідуальних онлайн-консультацій, допомогу в моделюванні індивідуального освітнього маршруту та систематичний моніторинг виконання навчального плану; 2) *менеджерська функція*, яка виявляється в оптимізації загального та індивідуального графіків навчального процесу, гнучкому керуванні групою динамікою, координації спільних проєктів, а також у всебічній мотивації слухачів; 3) *фасилітативна (підтримувальна) функція*, яка фокусується на налагодженні та підтримці якісних інформаційних зв'язків між усіма учасниками дистанційного процесу, оперативному розв'язанні комунікативних бар'єрів і конфліктів, а також на успішній адаптації здобувачів до специфіки віртуального навчання.

Ефективне виконання зазначених функцій потребує формування специфічної системи знань, умінь та особистісних якостей, які часто залишаються поза межами класичної традиційної підготовки викладача вищої школи. Нові інформаційні технології невідворотно змінюють підхід до взаємодії між студентом і педагогом, трансформуючи сам зміст освіти. На наш погляд, у цьому процесі ми спостерігаємо не руйнування фундаментальних академічних традицій вищої школи, а закономірне народження нової гуманістичної парадигми та вищої якості освіти, успішність якої в умовах сучасних кризових викликів безпосередньо залежить від готовності викладача до безперервного розвитку власних тьюторських компетенцій та його особистісної відкритості до цифрового діалогу.

Література

1. Дем'яненко Н. М. Тьюторство як професія та інструмент індивідуального супроводу в освіті. *Історико-педагогічні студії*. 2018. Вип. 11–12. С. 5–11.
2. Лось О. В. Компетенції тьютора в системі дистанційної освіти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 54. С. 47–49.
3. Скрипник І. Л., Кульбашна Я. А. Функція тьютора у професійній підготовці майбутніх магістрів стоматології в умовах дистанційної форми навчання і екстремальних викликів сьогодення. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education» №3(54)*, 2023. С. 36–41.
4. Швець Т. Е. Тьюторинг. Практики впровадження. Київ: Видавнича група «Шкільний світ», 2017. 120 с.
5. Kravchenko I. Tutoring as a pedagogical technology of individualization of studying at the MA course. *European Humanities Studies: State and Society*. 2019. 17(1(II)). P. 246–257.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ДРУЖИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Заєць Альона

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Борисюк С. О.

Соціальна робота із військовими та членами їхніх родин є критично важливою в умовах воєнного конфлікту в Україні. Актуальністю дослідження є вивчення основних труднощів, з якими стикаються родини військовослужбовців, постійний емоційний стрес, економічні складнощі, проблеми у вихованні дітей, психологічний стан. Очікування та непевність, що виникає під час відсутності чоловіка-військовослужбовця, є основною причиною тривоги та стресу у членів родини. Відсутність або суттєве зниження доходу через участь військовослужбовця в бойових діях створює додаткові фінансові навантаження на родину. Відсутність одного з батьків, психологічна напруга в сім'ї, а також необхідність справлятися з подвійним навантаженням може призвести до проблем у вихованні дітей. Часто буває посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) у військовослужбовців після повернення з зони бойових дій, який впливає на стосунки в сім'ї, створюючи додаткові соціально-психологічні проблеми. Дружини військовослужбовців є однією з найбільш вразливих категорій населення під час збройного конфлікту. Вони стикаються з численними проблемами та труднощами, пов'язаними з відсутністю чоловіка, переживанням за його життя та здоров'я, змушені додатково виконувати обов'язки чоловіка щодо сім'ї та дітей, а також нерідко являються і підтримкою для батьків чоловіка, переживають емоційне виснаження, не маючи підтримки для себе. Соціальна робота з дружинами військових покликана забезпечити їм належну підтримку та допомогу для зменшення психологічних і соціальних труднощів.

Важливість дослідження впливає з необхідності наукового вивчення механізмів соціально-психологічної підтримки дружин військовослужбовців в умовах зростаючого психологічного навантаження та необхідності розробки системних підходів до підтримки цієї групи жінок. Відсутність комплексних програм підтримки, недостатність знань про ефективні методи роботи та обмежені можливості соціальних служб вимагають науково обґрунтованих рекомендацій щодо надання професійної допомоги.

Заслуговують на особливу увагу емпіричні дослідження Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, за результатами яких було зафіксовано статистично значуще зменшення прояву емоційно орієнтованого копіngu, як психологічної стратегії та способу подолання людиною стресової ситуації, стратегій уникання та вичікування [1, с. 158].

За результатами опитування військових психологів та капеланів, які були проведені громадською організацією «Жіноча сила України» у співпраці із Національною Гвардією України було досліджено, що основними проблемами в сімейних стосунках у подружніх пар за 1–2 тижні до виїзду чоловіка у зону бойових дій

у чоловіка військового спостерігається емоційне напруження через очікування на виїзд, а у дружини вже на цьому етапі діагностується страх за життя чоловіка.

Під час перебування чоловіка-військовослужбовця у зоні бойових дій не завжди виправдані очікування емоційної підтримки дружини зі сторони суспільства. Водночас дружина відчуває недостатню емоційну підтримку зі сторони чоловіка. Оскільки відповідальність за усю сім'ю лягає на жінку, вона відчуває постійний стрес та втому.

Після повернення військовослужбовця додому у подружньої пари зазвичай спостерігається напруженість у стосунках як наслідок замкненості чоловіка, порушення інтимних стосунків. Також має місце напруженість у стосунках із дітьми [1, с. 23].

Дослідження вітчизняних науковців (О. Харченко, О. Мраморнова) дозволили виявити основні проблеми психологічної та соціальної адаптації військових після перебування у зоні бойових дій, а також основні фактори, які впливають на емоційно-психологічний стан дружин військових [3, с. 13–21].

З метою вирішення проблеми психологічної підтримки дружин військовослужбовців, варто перейняти успішний досвід країни Ізраїль, у якій за сім'єю військовослужбовця, що знаходиться на війні, закріплюють соціального працівника.

Болгарські науковці В. Терзієв та С. Дімітрова в своїх дослідженнях описують різні форми адаптації військовослужбовців у цивільному житті та фактори, що впливають на цей процес, в тому числі і сімейні [4, с. 23–36].

З метою вирішення проблеми соціально-психологічної підтримки дружин військовослужбовців варто дотримуватися рекомендацій: надати простір для особистих справ; при необхідності скористатися допомогою духовного наставника; будувати довгострокові перспективи на майбутнє; забезпечити можливість мати різні види діяльності з кожним членом родини; не боятися звернутися за допомогою до фахівців; приймати участь у жіночих терапевтичних колах, групах підтримки; проведення психоедукації для дружин для підготовки до зустрічі із військовим; створення режиму сну і харчування, фізична активність на природі [2, с. 65–71].

Література

1. Громадська організація «Всеукраїнська правозахисна організація «Юридична сотня». Аналітичний звіт. Виконання Плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників антитерористичної операції / ГО «Всеукраїнська правозахисна організація «Юридична сотня». 2017. [Електронний ресурс]. URL: https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/Analitic_Report_2017_359r.pdf (дата звернення: 25.05.2026).

2. Семигіна Т. Військовий конфлікт в Україні: виклики та можливості для соціальної роботи. Зб. тез Міжнарод. наукової конференції викладачів, аспірантів і студентів. К.: Акад. праці, соц. відносин і туризму, 2016. С. 65–71.

3. Харченко О., Мраморнова О. Проблеми ветеранів антитерористичної операції на сході України. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2016. Т. 37. С. 13–21.

4. Terziev V., Dimitrova S. A new view on social adaptation of the military, discharged from military service in Bulgaria. *European Scientific Journal*, 2014. Vol. 2. URL: <https://eujournal.org/index.php/esj/article/viewFile/4792/4608> (дата звернення: 25.05.2026).

ПРАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІГРОТЕРАПЕВТИЧНИХ МЕТОДІВ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ДЕВІАНТНИМИ ПІДЛІТКАМИ

Зінченко Лариса

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р філос. з осв./пед.
Клименко Л. В.

У сучасних умовах суспільних трансформацій проблема девіантної поведінки підлітків набуває особливої актуальності. Соціальна нестабільність, кризові явища, зниження виховного потенціалу сім'ї, негативний вплив інформаційного середовища та труднощі соціалізації підлітків сприяють поширенню агресивності, конфліктності, емоційної нестабільності та інших форм поведінкових відхилень.

Девіантна поведінка підлітків проявляється у порушенні соціальних норм, труднощах міжособистісної взаємодії, протестних реакціях та схильності до асоціальних вчинків. У зв'язку з цим особливого значення набуває пошук ефективних методів соціально-педагогічної профілактики й корекції поведінкових відхилень.

Одним із перспективних напрямів роботи з підлітками, схильними до девіантної поведінки, є ігротерапія. Використання ігрової діяльності створює умови для безпечного емоційного самовираження, розвитку навичок самоконтролю, формування позитивної самооцінки та конструктивної соціальної взаємодії.

Теоретичні засади дослідження девіантної поведінки висвітлено у працях вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема А. Бандури, З. Фрейда, Е. Еріксона, І. Беха, А. Капської, І. Зверєвої, Н. Максимової та ін.

У межах соціально-когнітивної теорії А. Бандура обґрунтував роль соціального навчання, наслідування та підкріплення у формуванні поведінкових моделей особистості. Л. Виготський акцентував увагу на визначальному впливі соціального середовища на розвиток дитини та формування її особистості.

Проблеми ігротерапії як методу психологічної та соціально-педагогічної допомоги розглядалися у працях В. Екслейн, Г. Лендрета, М. Кляйн, А. Фрейд, Д. Калфф, М. Наумбург та інших дослідників. Науковці підкреслювали, що гра виступає природним засобом самовираження дитини й підлітка, сприяє зниженню психоемоційної напруги, розвитку саморегуляції та формуванню соціально прийнятних моделей поведінки.

З огляду на наявні дослідження маємо зазначити, що девіантна поведінка (від лат. *deviatio* – відхилення) розглядається як система поведінкових проявів особистості, що не відповідають загальноприйнятим соціальним нормам і правилам. У підлітковому віці вона може проявлятися у формі агресивності, конфліктності, протестних реакцій, порушення дисципліни та схильності до асоціальних вчинків. Причини виникнення девіантної поведінки мають комплексний характер і охоплюють соціально-економічні, психологічні, педагогічні та біологічні чинники.

Особливу роль у формуванні поведінкових відхилень відіграють несприятливі умови сімейного виховання, дефіцит емоційної підтримки, негативний вплив однолітків, труднощі самореалізації та емоційна нестабільність особистості. У зв'язку

з цим важливого значення набуває діяльність соціального працівника, спрямована на профілактику та корекцію девіантної поведінки підлітків [2].

Ігротерапія широко використовується у практиці соціальних працівників, як ефективний засіб корекції емоційних і поведінкових порушень у підлітків та ґрунтується на використанні гри як природної форми самовираження підлітка.

Проблема використання ігротерапії знайшла своє відображення у працях українських учених І. Беха, А. Капської, Т. Яценко, І. Зверєвої, Н. Максимової, які досліджували можливості гри як засобу розвитку, корекції, соціалізації особистості та важливість використання інтерактивних та ігрових технологій у роботі соціального педагога [3].

В роботі соціального працівника з підлітками схильними до девіантної поведінки ігротерапія сприяє емоційному розвантаженню, розвитку самоконтролю, формуванню позитивної самооцінки та комунікативних навичок. Адже, в процесі гри підліток має можливість безпечно виражати власні переживання, моделювати різні життєві ситуації та засвоювати соціально прийнятні способи поведінки, які сприяють формуванню навичок конструктивного спілкування й спонукають до прийняття адекватних рішень у різних соціальних ситуаціях.

У процесі ігротерапевтичної взаємодії підліток отримує можливість безпечно виражати емоції, моделювати життєві ситуації та засвоювати соціально прийнятні способи поведінки. Ігротерапевтичні методи сприяють зниженню психоемоційної напруги, розвитку комунікативних навичок, самоконтролю та позитивної Я-концепції.

Важливою організаційною умовою ефективного проведення ігротерапевтичних занять є чітка структура, що включає вступну частину, основний ігротерапевтичний блок, вправи на емоційне розвантаження та завершальну рефлексію. Така організація сприяє емоційному залученню підлітків, підтримує їхню активність і розвиває навички самоаналізу.

У практиці соціальної роботи використовуються різні види ігротерапії: рольові, комунікативні, рухливі, арт-терапевтичні та інтерактивні ігри.

Одним із найбільш ефективних методів роботи з девіантними підлітками є рольові ігри, які передбачають моделювання життєвих ситуацій та виконання певних соціальних ролей. Особливого значення набувають рольові взаємодії, комунікативні вправи й обговорення. Наприклад, у грі «Конфлікт і вихід» підліткам пропонується змоделювати суперечку між однолітками та знайти способи її мирного розв'язання, а гра «Я на твоєму місці» спрямована на розвиток емпатії та вміння розуміти почуття інших людей.

Ефективним методом проєктивної корекції є пісочна терапія (*sandplay*), засновницею якої вважають Дору Марію Калфф – послідовницю К. Юнга. Під час роботи з піском підлітки створюють символічні композиції, через які виражають власні переживання та внутрішні конфлікти. Так, до прикладу, вправа «Мій світ» допомагає відтворити емоційний стан за допомогою фігурок і піску, а вправа «Шлях до мети» сприяє усвідомленню життєвих труднощів і пошуку шляхів їх подолання. Пісочна терапія сприяє зниженню психоемоційної напруги, розвитку рефлексії та емоційної стабільності.

Важливе місце у корекційній роботі займають арт-терапевтичні техніки: малювання, ліплення, створення колажів, драмотерапія. За твердженням М. Наумбург, мистецтво є способом невербального вираження емоцій та внутрішніх переживань [2]. Наприклад, вправа «Мій настрій» передбачає передачу емоцій за

допомогою кольорів і символів, а «Колаж моїх мрій» сприяє формуванню позитивної Я-концепції та життєвих цілей. Арт-терапія розвиває творчий потенціал, самооцінку та навички емоційної саморегуляції.

У роботі з девіантними підлітками також широко використовуються комунікативні та інтерактивні ігри, спрямовані на розвиток соціальної взаємодії, уміння співпрацювати та дотримуватися правил. До таких методів належать командні ігри, квести, інтерактивні вправи та настільні ігри. Наприклад, гра «Спільне рішення» формує навички колективного обговорення проблем, а вправа «Павутиння довіри» сприяє розвитку взаємопідтримки та комунікації у групі.

Не менш важливими є рухливі вправи, психогімнастика та танцювально-рухові техніки, які допомагають знизити рівень агресивності й емоційного напруження. Зокрема, вправа «Керування емоціями» навчає підлітків розпізнавати та контролювати власні емоції, а гра «Стоп-агресія» сприяє безпечному вивільненню негативних переживань через рухову активність.

Сучасний розвиток ігротерапії пов'язаний із використанням цифрових технологій, інтерактивних платформ, віртуальної та доповненої реальності. Такі технології дозволяють моделювати проблемні соціальні ситуації, розвивати навички саморегуляції та підвищувати мотивацію підлітків до участі у корекційній роботі.

Важливу роль у корекційній роботі відіграє використання різноманітного ігротерапевтичного матеріалу, що відповідає віковим та індивідуальним особливостям підлітків. У роботі доцільно використовувати настільні ігри, картки емоцій, метафоричні асоціативні карти, матеріали для арт-терапії (фарби, олівці, пластилін, папір), м'ячі, музичний супровід, пісочні набори, маски для рольових вправ та інтерактивні завдання. Застосування різноманітних ігротерапевтичних засобів сприяє емоційному самовираженню підлітків, розвитку комунікативних навичок, підтриманню інтересу до занять і підвищенню ефективності корекційної роботи.

У процесі практичного застосування ігротерапевтичних занять було зафіксовано позитивні зміни у поведінці підлітків, зокрема зниження рівня агресивності, покращення комунікативної взаємодії, розвиток навичок самоконтролю та підвищення емоційної стабільності. Підлітки стали більш відкритими до спілкування, активніше взаємодіяли у групі та демонстрували вищий рівень довіри до оточення.

Ефективність ігротерапевтичної роботи значною мірою залежить від професійної компетентності соціального працівника, його здатності встановлювати довірливу взаємодію з підлітками та створювати психологічно безпечне середовище. Важливими умовами успішної роботи є врахування вікових та індивідуально-психологічних особливостей підлітків, використання різноманітних ігрових матеріалів і дотримання принципів добровільності, підтримки та емоційного прийняття [3].

Отже, ігротерапія є ефективним засобом соціально-педагогічної корекції девіантної поведінки підлітків. Використання ігротерапевтичних методів сприяє розвитку самоконтролю, комунікативних умінь, позитивної самооцінки та навичок конструктивної соціальної взаємодії, що забезпечує успішнішу соціалізацію підлітків та їх адаптацію до суспільства.

Література

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Кн. 1. Київ: Либідь, 2003. 280 с.

2. Борисова О. Ю. Психологічна профілактика девіантної поведінки школярів. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2021. 148 с.
3. Васильченко О. А. Ігрова терапія як метод соціальної роботи з дітьми шкільного віку. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2013. Вип. 3 (19). С. 90–94.
4. Дем'янчук О. О. Програма профілактики девіантної поведінки як напрямок соціально-психологічної допомоги підліткам. *Соціальний працівник / за ред. О. П. Главник.* № 2 (26). Київ, 2007. С. 2–4.
5. Нечипорук Л. Ігротерапія в соціально-педагогічній роботі як метод моделювання взаємодії з соціальним оточенням. *Інноватика у вихованні.* 2022. № 1(16). С. 180–189. DOI: <https://doi.org/10.35619/iuu.v1i16.493>

ВETERАНИ ВІЙНИ ТА ЧЛЕНИ ЇХНІХ СІМЕЙ ЯК ОБ'ЄКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Ірха Ярослава,

Кулик Крістіна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р пед. наук,
проф. Лісовець О. В.

Повномасштабна війна в Україні спричинила стрімке зростання кількості ветеранів війни, осіб з інвалідністю внаслідок бойових дій, а також членів сімей загиблих, поранених чи зниклих безвісти військовослужбовців. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема організації ефективної системи соціальної роботи з ветеранами війни та їхніми родинами.

Ветерани війни та члени їхніх сімей становлять особливу соціальну групу, яка потребує комплексної підтримки з боку держави та суспільства. Специфіка їхнього соціального становища визначається наслідками бойових дій, психологічними травмами, труднощами соціальної адаптації, проблемами працевлаштування та необхідністю тривалої психосоціальної підтримки. Водночас соціальна робота з цією категорією населення є важливим чинником забезпечення соціальної стабільності та національної безпеки держави.

Проблематика соціального захисту ветеранів війни, їхньої соціальної адаптації та психосоціальної підтримки висвітлюється у працях українських науковців і практиків соціальної сфери (В. Багрій, О. Блінов, О. Бойко, Ю. Бриндікова, В. Воробйова, С. Ветлинський, Н. Гусак, О. Дзьобаня, Т. Захаріна, К. Кравченко, О. Кудренко, О. Логвінова, М. Ляпа, І. Леганьков, Т. Мартинюк, Я. Мацегора, Н. Олексюк, В. Пашинський, В. Петренко, І. Приходько, О. Рассказова, В. Савицький, О. Тімченко, І. Трубавіна, Л. Тютюнник, І. Сусляцький, В. Осьодло, Л. Цибулько, Ю. Ширококов та ін.). Дослідники розглядають особливості державної ветеранської політики, питання реадaptaції ветеранів до цивільного життя, подолання посттравматичних стресових розладів, розвитку системи соціальних послуг та міжвідомчої взаємодії. Окрему увагу приділено проблемам соціальної підтримки сімей військовослужбовців і членів сімей загиблих захисників України. Водночас сучасні умови воєнного стану актуалізують

необхідність подальшого наукового осмислення механізмів соціальної роботи з ветеранами та їхніми родинами.

Метою статті є аналіз ветеранів війни та членів їхніх сімей як об'єктів соціальної роботи, визначення основних проблем цієї соціальної групи та характеристика ключових напрямів соціальної підтримки в сучасних умовах України.

Відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (1993) ст.4 визначено статус ветерана для осіб, «які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни» [5]. Відповідно до ст. 5 та ст. 6 цього ж закону статус «учасник бойових дій» охоплює військовослужбовців, строковиків, резервістів, військовозобов'язаних, добровольців, які приймали участь у бойових діях на території інших країн та були залучені до військових операцій. А також особи, які виконували бойові завдання та приймали участь у всіх формах збройної боротьби у XX та XXI століттях по захисту незалежності та суверенітету України у складі всіх видів військ та інших збройних формувань [5].

Окрім поняття «ветеран війни», українське законодавство використовує також категорії «ветеран військової служби» та «ветеран праці». Статус ветерана військової служби отримують особи, які мають тривалий стаж служби у військових формуваннях, незалежно від участі у бойових діях [3, с. 8]. Статус ветерана праці надається особам, які мають значний трудовий стаж і вийшли на пенсію [5].

Аналіз нормативно-правової бази дозволяє зробити висновок про відсутність єдиного універсального визначення поняття «ветеран». У межах нашого дослідження до цієї категорії віднесено учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, чинних військовослужбовців, демобілізованих осіб, а також сім'ї загиблих та померлих ветеранів війни. Таке широке розуміння дозволяє всебічно розглядати питання соціального захисту та підтримки захисників України й членів їхніх родин.

Ветерани війни та члени їхніх сімей часто мають комплекс специфічних проблем: психологічні травми, фізичні обмеження внаслідок поранень, складнощі з працевлаштуванням, соціальною адаптацією, дискримінацією, а також потребують додаткових гарантій у сферах охорони здоров'я, житлового забезпечення, освіти дітей тощо.

Однією з найгостріших є проблема посттравматичних стресових розладів, що суттєво впливають на психоемоційний стан та якість життя ветеранів. Значна частина ветеранів стикається з труднощами соціальної адаптації, порушенням міжособистісних відносин, відчуттям соціальної ізоляції та недовірою до суспільства.

Важливою проблемою залишається працевлаштування ветеранів. Після повернення до цивільного життя багато військовослужбовців потребують професійної перепідготовки, профорієнтації та підтримки у працевлаштуванні. За результатами дослідження Українського ветеранського фонду, проведеного у 2023 році, 40,8 % ветеранів визначили працевлаштування як одну з найбільших потреб у цивільному житті. Психологічної допомоги потребують 17,4 % респондентів, медичної – 18,2 %, юридичної – 10,2 %, освітньої – 6,4 %, інформаційної – 7 % [2].

Складною є також ситуація членів сімей ветеранів та військовослужбовців. Родини військових часто переживають психологічне виснаження, економічні труднощі та соціальну напругу. Особливої підтримки потребують сім'ї загиблих захисників

України, для яких втрата близької людини супроводжується не лише емоційною травмою, а й необхідністю вирішення численних соціально-побутових проблем.

Соціальна робота з ветеранами війни та членами їхніх сімей здійснюється за кількома основними напрямками. Одним із ключових є психологічна підтримка та реабілітація, що включає індивідуальне і групове консультування, кризову допомогу, психотерапевтичну підтримку та роботу з наслідками психотравмуючих подій.

Важливим напрямом є соціально-правова допомога, яка передбачає інформування ветеранів про їхні права, допомогу в оформленні документів, отриманні пільг і соціальних гарантій, а також юридичний супровід у разі порушення прав.

Соціальна робота також охоплює матеріальну підтримку, житлове забезпечення, освітню та професійну адаптацію. Особливого значення набувають програми професійної перепідготовки, сприяння зайнятості, розвитку підприємницьких ініціатив ветеранів та підтримки ветеранського бізнесу.

Важливим компонентом соціальної підтримки є інтеграційна та адаптаційна робота, спрямована на повернення ветеранів до активного суспільного життя, розвиток ветеранських спільнот та формування позитивного суспільного ставлення до захисників України.

Аналіз розвитку системи соціальної підтримки ветеранів в Україні дозволяє виокремити три основні етапи. Перший етап охоплює період від здобуття незалежності України до 2014 року. У цей період більшість ветеранів становили учасники бойових дій ХХ століття, а система соціального захисту базувалася переважно на наданні пільг та соціальних гарантій відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [5].

За даними Державного комітету статистики України, станом на 2008 рік пенсійне забезпечення отримували понад 219 тис. учасників бойових дій, 227 тис. осіб з інвалідністю внаслідок війни та понад 435 тис. членів сімей загиблих ветеранів [1, с. 61].

Другий етап розпочався після 2014 року у зв'язку з Революцією Гідності, початком АТО та ООС. Саме тоді відбулося суттєве оновлення системи соціальної підтримки ветеранів. До категорії ветеранів війни були включені учасники АТО та ООС, а держава зіткнулася з необхідністю розвитку нових механізмів реабілітації та реадаптації військовослужбовців.

Станом на 1 липня 2021 р. в Україні було зареєстровано понад 423 тис. учасників АТО та ООС, які отримали статус ветерана війни [6]. У цей період було розроблено Державну цільову програму з медичної, фізичної реабілітації та психосоціальної реадаптації ветеранів, спрямовану на вдосконалення системи реабілітаційних послуг та залучення членів сімей до процесу відновлення.

Третій етап розпочався після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році. Він характеризується різким збільшенням кількості ветеранів війни та членів їхніх сімей. За даними Міністерства у справах ветеранів України, станом на кінець 2024 року в Україні налічується понад 1,3 млн ветеранів та членів їхніх родин, а після завершення війни їхня кількість може зрости до 5–6 млн осіб [4].

У сучасних умовах система соціальної роботи з ветеранами активно трансформується. На державному рівні функціонує Міністерство у справах ветеранів України, впроваджуються електронні сервіси та реєстри ветеранів, розширюється мережа ветеранських просторів, центрів психосоціальної підтримки та реабілітації.

Важливу роль у наданні допомоги відіграють громадські організації, благодійні фонди та волонтерські ініціативи.

Отже, ветерани війни та члени їхніх сімей є однією з найбільш вразливих категорій населення, яка потребує комплексної системи соціальної підтримки. Основними проблемами цієї соціальної групи є психоемоційні травми, труднощі соціальної адаптації, працевлаштування, матеріального забезпечення та реінтеграції у мирне життя.

Соціальна робота з ветеранами має здійснюватися комплексно та охоплювати психологічну, соціально-правову, матеріальну, освітню та адаптаційну підтримку. В умовах воєнного стану особливого значення набуває розвиток системи психосоціальної допомоги, удосконалення міжвідомчої взаємодії та підготовка фахівців соціальної сфери до роботи з ветеранами й членами їхніх сімей.

Література

1. Державний комітет статистики України. (2010). Соціальний захист населення України: Статистичний збірник. Київ. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_szn_zb.htm (дата звернення: 03.05.2026).
2. Кіріллова Ю., Зновяк В., Казанська А. Ткалич М. Потреби ветеранів 2023. *Український Ветеранський Фонд*. URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/needs-of-veterans-2023/> (дата звернення: 03.05.2026).
3. Морій Ю. О., Івасик В. Ф., Звягінцева М. Ю., Фацієвич В., В., Олійник В. В. Пашкіна А. І. Аналіз системи соціального захисту ветеранів та військовослужбовців. *Юридична сотня*. 2022. URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2022/08/2022-Vila-kniga.pdf> (дата звернення: 24.04.2026).
4. Після завершення війни кількість ветеранів зростає до 5-6 мільйонів осіб - Мінветеранів. URL: <http://epravda.com.ua/news/2024/05/27/714276/> (дата звернення: 24.04.2026).
5. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 03.05.2026).
6. Юридична сотня. Свіжа статистика щодо кількості учасників АТО/ООС станови на 2021 рік. *legal100.org.ua*. URL: <https://legal100.org.ua/svizha-statistika-shhodo-kilkosti-uchasnikiv-ato-oos-stanovi-na-2021-rik/> (дата звернення: 24.04.2026).

ЯКІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ МОНІТОРИНГУ ТА ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Клименко Леся

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Процес реформування вітчизняної системи соціального захисту населення, фундаментальною складовою якої є соціальні послуги, розпочався в Україні у 2001 році і наразі все ще триває. Наріжним аспектом трансформаційних зрушень у цій сфері став поступовий перехід від успадкованої з радянських часів патерналістської моделі,

що базувалася на наданні непрозорих пілг та виплаті неефективних грошових допомог, до значно прогресивнішої парадигми – безпосереднього надання якісних соціальних послуг. Ключовими рушійними чинниками її практичного впровадження виступають децентралізація влади, яка передбачає підвищення ролі й відповідальності органів місцевого самоврядування у плануванні, фінансуванні та організації надання соціальних послуг, а також розбудова нової філософії соціальної роботи як професійної сфери підтримки клієнта [2].

Реальні можливості для практичної реалізації цієї моделі забезпечило схвалення у 2014 році Кабінетом Міністрів України «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної влади в Україні». Прийняття зазначеного документу дало офіційний старт процесу створення об'єднаних територіальних громад, на які було покладено прямі обов'язки із забезпечення інтересів та базових потреб громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, зокрема й шляхом безпосередньої організації надання соціальних послуг. З метою методологічного забезпечення виконання громадами делегованих їм повноважень, Міністерством соціальної політики України у 2016 році було розроблено «Методичні рекомендації щодо виконання власних (самоврядних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення», а у 2017 році впроваджено наказ «Про деякі питання діяльності об'єднаних територіальних громад щодо надання послуг із соціальної підтримки населення» (чинний до 2023 р.) [2].

На сучасному етапі, в умовах безпрецедентних безпекових, економічних та гуманітарних викликів воєнного стану, ключовим орієнтиром розвитку цієї децентралізованої системи постає вже не просто кількісне охоплення отримувачів, а якість наданої їм допомоги. Саме якість трансформується у базовий, інтегральний критерій внутрішнього та зовнішнього моніторингу й оцінювання соціальних сервісів, виступаючи єдиним дієвим гарантом дотримання державних стандартів та раціонального використання обмежених бюджетних ресурсів муніципалітетів.

Зважаючи на певну варіантність та неузгодженість у вживанні дефініцій у сфері моніторингу та оцінювання соціальних послуг як на законодавчому, так і на теоретичному рівнях, особливої ваги набуває вироблення єдиного розуміння їхньої суті для коректної організації відповідної діяльності на практиці. У базовому Законі України «Про соціальні послуги» [4] зазначена категорія трактується як «комплекс заходів з надання допомоги особам чи окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем». Таке широке нормативне вікно дає підстави для неоднозначного тлумачення терміна. З одного боку, до соціальних традиційно зараховують послуги, що надаються за системою загальнообов'язкового державного соціального страхування і передбачають грошові компенсації у разі настання страхового випадку (безробіття, професійне захворювання, досягнення пенсійного віку тощо), де основою виступають акумульовані страхові видатки. З іншого боку, це поняття охоплює сервіси, що реалізуються безпосередньо в межах соціальної роботи й фінансуються за рахунок видатків місцевих та державного бюджетів, грантових програм чи благодійної допомоги. У межах проведеного теоретичного аналізу доцільно погодитися з думкою дослідників О. Куца та О. Красноп'ярової, які зазначають, що саме до другої групи доцільно застосовувати означення «соціальні», оскільки у процесі їхнього безпосереднього надання виникає прямий контакт на рівні

«людина–влада», що й зумовлює необхідність забезпечення чіткого зворотного зв'язку та підзвітності задля вдосконалення системи як на рівні індивідуальних споживачів, так і суспільства загалом. Реалізація цих завдань стає можливою саме завдяки застосуванню механізмів моніторингу та оцінювання.

У широкому науковому розумінні моніторинг визначається як систематичне спостереження за станом і тенденціями розвитку конкретних явищ і процесів. У більш вузькому, прикладному сенсі, як складова проєктного циклу, моніторинг означає безперервний процес регулярного збирання та аналізу кількісних і якісних даних за попередньо визначеними індикаторами з метою сприяння вчасному прийняттю управлінських рішень, забезпечення підзвітності та створення надійної основи для навчання в межах наявних програм. Натомість базове розуміння дефініції «оцінювання» пов'язане із процесом встановлення достоїнств, вартості та ціннісних характеристик матеріальних чи нематеріальних об'єктів, їхнього відокремлення від неефективного чи неактуального, що виступає провідною аналітичною процедурою в будь-яких організованих інтелектуальних діях. У контексті соціального менеджменту оцінювання трактують як систематичне й об'єктивне дослідження, спрямоване на визначення ступеня досягнення цілей, рівня розвитку, ефективності, результативності, а також тривалого впливу та стійкості результатів конкретної програми чи проєкту для ухвалення стратегічних рішень.

Зіставлення окреслених визначень унаочнює, що функціональні рівні та завдання моніторингу й оцінювання є різними, хоч і взаємодоповнюючими: моніторинг фокусується на зборі поточної інформації про безпосередній процес діяльності, тоді як оцінювання спрямоване на встановлення глибинних причинно-наслідкових зв'язків між виконаними діями та отриманими результатами. У практичній діяльності вони можуть застосовуватися автономно або ж функціонувати як єдиний інтегрований вид діяльності, коли за допомогою інструментів моніторингу акумулюється та систематизується інформаційна база, необхідна для подальшого комплексного оцінювання якості соціальних послуг [2; 5].

Ключовим питанням з точки зору стратегічного розвитку як безпосередньо соціальних послуг, так і самої системи їхнього моніторингу та оцінювання є науково обґрунтований вибір детермінант контролю. Комплексний аналіз нормативно-правових актів Міністерства соціальної політики України свідчить, що базовим, наріжним критерієм цієї оцінки офіційно визначено їхню якість. На об'єктивну необхідність чіткого виокремлення якості послуг, що безпосередньо зумовлено одночасним характером їхнього безпосереднього надання та споживання, вказують і дослідження вітчизняних науковців, звертаючи при цьому увагу на помітну відсутність у Цивільному кодексі України та інших профільних нормативно-правових актах зустрічного трактування дефініції «якість». Дослідники аргументують позицію, згідно з якою якість послуги слід розглядати як відповідність здійснюваної діяльності її глибинній суті та меті задля максимального задоволення потребам клієнта, а не як суто фінальний результат (досягнення мети), оскільки цей результат суттєво залежить не лише від професійних дій надавача, а й від активності самого одержувача, і, зважаючи на специфічний нематеріальний характер послуги, вкрай важко піддається стандартизованому вимірюванню [2].

У науковому дискурсі якість соціальних послуг також інтерпретують крізь призму кількох взаємодоповнюючих підходів. Зокрема, її визначають як сукупність сутнісних

характеристик, що описують здатність конкретного продукту чи послуги відповідати висунутим вимогам користувачів, або ж крізь призму суб'єктивного сприйняття отримувача, тобто його безпосередньої задоволеності рівнем взаємодії. Окрім цього, якість розглядають як інтегровану сукупність фіксованого набору характеристик і ступеня реальної корисності сервісів, що надаються в соціальній сфері й визначають їхню спроможність задовольняти встановлені або передбачувані потреби населення з позицій як об'єктивних, кількісно виражених параметрів, так і суб'єктивних уявлень про них з боку безпосередніх споживачів [3].

При цьому об'єктивні характеристики якості соціальних послуг піддаються чіткій формалізації та закріплюються на загальнодержавному рівні. Саме вони виступають тими нормативними інструментами, за допомогою яких держава висуває обов'язкові вимоги до діяльності суб'єктів надання соціальних послуг. Зазначимо, що на теперішній час Міністерством соціальної політики України затверджено низку державних стандартів соціальних послуг, які детально встановлюють вимоги до їхньої якості та визначають чіткі критерії їхнього дотримання. Ключовими індикаторами якості у зазначених документах незмінно визначено адресність та індивідуальний підхід, результативність, своєчасність, доступність і відкритість, зручність, повагу до отримувача, а також високу професійність кадрового складу. Проте серед провідних дослідників і практиків у сфері соціальної роботи та теорії оцінювання й досі триває гостра дискусія щодо обґрунтованості вибору та практичної релевантності зазначених критеріїв в умовах динамічних суспільних трансформацій.

Література

1. Горемікіна Ю. В. Моніторинг і оцінювання якості та ефективності соціальних послуг: прикладний аспект. *Демографія та соціальна економіка*, 2016. № 3. С. 120–132.
2. Горішна Н. Якість як критерій моніторингу та оцінювання соціальних послуг: можливості чи обмеження? *Social Work and Education*. 2018. Vol. 5. № 4. С. 19–32.
3. Дубич К. В. Механізми державного управління якістю соціальних послуг в Україні. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2014. № 1. С. 119–134.
4. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 17.05.2026).
5. Слосанська Г. І., Горішна Н. М. Діяльність фахівця із соціальної роботи з надання соціальних послуг населенню у територіальній громаді. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2016. № 12. С. 113–119.

АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ ПІДОПІЧНИХ БУДИНКУ-ІНТЕРНАТУ

Крючок Юлія

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р пед. наук,
проф. Криловець М. Г.

У сучасних умовах трансформації системи соціального захисту населення особливої актуальності набуває проблема організації змістовного дозвілля осіб, які проживають у будинках-інтернатах. Підопічні інтернатних установ часто перебувають у стані соціальної ізоляції, емоційного виснаження, психологічної дезадаптації та дефіциту міжособистісної комунікації. Особливо це стосується осіб з інвалідністю, а також підопічних, які мають психофізичні порушення або пережили травматичний досвід. У таких умовах важливим напрямом соціально-педагогічної та соціально-реабілітаційної роботи стає використання арт-терапевтичних технологій як засобу психолого-педагогічної та соціальної підтримки, соціалізації та розвитку творчого потенціалу особистості.

Актуальність проблеми посилюється умовами воєнного стану, що спричиняють підвищення рівня тривожності, самотності, емоційної нестабільності та психоемоційного напруження серед підопічних інтернатних закладів. У зв'язку з цим сучасна система соціальної роботи потребує впровадження інноваційних технологій організації дозвілля, які б поєднували рекреаційний, корекційний, реабілітаційний і соціалізуючий потенціал. Однією з таких технологій є арт-терапія, що забезпечує гармонізацію емоційного стану особистості через залучення до різних видів творчої діяльності.

У сучасній українській науці проблема арт-терапії активно досліджується у працях кандидатів наук у галузі педагогіки, психології та соціальної роботи. Значний внесок у дослідження арт-терапевтичних технологій здійснили І. Олійник, Л. Карпушевська, В. Білан, Т. Скорик, Т. Демиденко, О. Коломієць та інші науковці.

Арт-терапія є міждисциплінарною технологією, яка поєднує психологічні, педагогічні, соціально-реабілітаційні та культурно-мистецькі підходи. На думку І. Олійник, арт-терапія виступає ефективним інструментом психокорекції, соціальної адаптації та емоційного відновлення особистості. Ми підтримуємо дані ствердження авторки та зазначаємо, що використання мистецтва у соціальній роботі сприяє розвитку комунікативних навичок, самовираженню та формуванню позитивної самооцінки отримувачів соціальних послуг [3].

В умовах будинку-інтернату арт-терапевтичні технології мають особливе значення, оскільки сприяють подоланню соціальної ізоляції підопічних, розвитку емоційної сфери та активізації соціальної взаємодії. Арт-терапевтична діяльність дозволяє створити безпечний простір для самовираження, що є важливим для осіб, які мають труднощі у вербальній комунікації або переживають психоемоційні труднощі.

Одним із найбільш поширених напрямів арт-терапії є ізотерапія – терапія засобами образотворчого мистецтва. У дослідженні Т. Скорик, Т. Корогод та А. Ісаєнко

підкреслюється, що залучення осіб похилого віку до художньої творчості позитивно впливає на їхній емоційний стан, сприяє зниженню рівня тривожності та покращує психічне здоров'я. Автори наголошують, що процес творчості є важливішим за кінцевий результат, оскільки саме творча діяльність забезпечує терапевтичний ефект [4, с.74–75].

Для підопічних будинку-інтернату ефективними є такі форми ізотерапії, як малювання, тематичне малювання, колажування, створення спільних художніх композицій, робота з кольором та символами, робота з пластиліну, глини тощо. Такі форми роботи сприяють розвитку дрібної моторики, емоційної саморегуляції, уяви та творчого мислення вихованців.

Важливим напрямом організації дозвілля є музикотерапія. Музичні заняття, спів, слухання музики, ритмічні вправи та музично-рухова активність сприяють емоційному розвантаженню, покращенню настрою та розвитку соціальної активності вихованців особливо тих, які мають когнітивні порушення.

Не менш важливим напрямом є казкотерапія та бібліотерапія. Робота з художніми текстами, створення власних історій, колективне обговорення літературних творів сприяє розвитку рефлексії, формуванню позитивних життєвих установок та подоланню почуття самотності. Арт-терапевтичні технології дозволяють вихованцям будинку-інтернату не лише отримувати емоційне задоволення, а й осмислювати власний життєвий досвід.

У поглядах В. Білан підкреслюється, що арт-терапія має значний корекційний потенціал та сприяє розвитку емоційно-вольової сфери особистості. Авторка наголошує на важливості індивідуального підходу та використання різних форм арт-терапевтичної діяльності залежно від особливостей отримувачів соціальних послуг. Малюнки і вироби відображають думки і настрої дітей, дозволяють діагностувати психологічні відхилення в розвитку (неврози, стрес) [1, с. 24–27].

У контексті діяльності будинку-інтернату важливе значення має групова арт-терапія. Групові творчі заняття сприяють формуванню позитивного соціально-психологічного клімату, розвитку навичок співпраці, взаємопідтримки та міжособистісної взаємодії. Колективна творча діяльність дозволяє підопічним відчувати власну значущість, долати комунікативні бар'єри та формувати нові соціальні контакти. В умовах воєнного стану підопічні будинків-інтернатів часто переживають страх, тривожність, невизначеність та інформаційне перевантаження. Арт-терапевтичні заняття створюють можливість для емоційного розвантаження та безпечного вираження внутрішніх переживань. Особливо ефективними є техніки роботи з кольором, мандалотерапія, пісочна терапія, ліплення та колективні творчі проєкти.

У сучасних умовах важливим напрямом розвитку арт-терапії є використання цифрових технологій. Ефективність поєднання офлайн- та онлайн-арт-терапевтичних практик, а також використання VR/AR-технологій у роботі з вихованцями таких закладів дозволяють забезпечити безперервність соціальної підтримки та урізноманітнити їх дозвілєву діяльність. Особливо цінним в умовах воєнного стану є використання віртуальних екскурсій музеями, онлайн-майстер-класів, цифрового малювання та інтерактивних творчих платформ. Такі форми роботи сприяють розширенню культурного простору особистості та підвищують мотивацію до участі у дозвілєвій діяльності.

У роботі Л. Карпушевської підкреслюється, що арт-терапія сприяє розвитку рефлексії, емоційної саморегуляції та усвідомленню власних переживань. Авторка наголошує на важливості систематичності арт-терапевтичної роботи та створення терапевтичного середовища у закладі інтернатного типу [2, с. 93–95].

Організація арт-терапевтичного дозвілля в будинку-інтернаті повинна ґрунтуватися на принципах добровільності, гуманізації, індивідуального підходу, доступності та емоційної безпеки. Соціальний працівник має враховувати вікові, психологічні та фізичні особливості підопічних, рівень їхньої соціальної активності та інтересів.

Важливим аспектом є міждисциплінарний характер арт-терапевтичної діяльності. Ефективна організація дозвілля підопічних потребує взаємодії соціальних працівників, психологів, педагогів, медичних працівників, фахівців з реабілітації та працівників культури. Саме міжвідомча співпраця забезпечує комплексність соціально-реабілітаційного процесу.

Сучасні дослідження засвідчують, що арт-терапевтичні технології позитивно впливають на емоційний стан, комунікативну активність, самооцінку та соціальну адаптацію підопічних інтернатних установ. Водночас існує низка проблем, що ускладнюють впровадження арт-терапії у практику роботи будинків-інтернатів. Серед них – недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення, дефіцит підготовлених фахівців, обмежене фінансування та недостатня методична база.

Отже, арт-терапевтичні технології є важливим інструментом організації змістовного дозвілля підопічних будинку-інтернату. Вони забезпечують психоемоційну підтримку, сприяють соціалізації, розвитку творчих здібностей та покращенню якості життя підопічних. Використання арт-терапії дозволяє перетворити дозвіллеву діяльність на ефективний засіб соціально-психологічної реабілітації та особистісного розвитку. Але варто звернути увагу і на вивчення ефективності цифрових арт-терапевтичних практик у роботі з підопічними інтернатних установ, розробленні інноваційних моделей організації дозвілля, дослідженні впливу арт-терапії на психоемоційний стан осіб різних вікових категорій та створенні програм професійної підготовки фахівців до використання арт-терапевтичних технологій у соціальній роботі.

Література

1. Білан В. А. Арт-терапія як один із засобів естетотерапії в корекційно-педагогічній роботі дефектолога. *Вісник Черкаського університету: Педагогічні науки*. № 3. 2018. С. 23–28.
2. Карпушевська Л. Р. Аналітично-орієнтована арт-терапія як засіб педагогічної підтримки статево-рольового самовизначення старшокласників інтернатних закладів. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Сер. : Педагогіка. 2010. Т. 144, Вип. 131. С. 91–95.
3. Олійник І. В. Арт-терапія як одна з інноваційних психолого-педагогічних технологій у професійній діяльності соціальних працівників. URL: <https://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/61-2018/54.pdf> (дата звернення: 12.05.2026).

4. Скорик Т. В., Корогод Т. О., Ісаєнко А. А. Ізотерапія як вид арт-терапевтичної роботи з людьми похилого віку. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2015. № 2 (6). С. 72–77.

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Кукобко Ігор

Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені
Т. Г. Шевченка, м. Чернігів
Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Михайленко О. В.

У сучасних умовах нестабільності, підвищеного психоемоційного навантаження та постійних змін у професійному середовищі проблема збереження психічного здоров'я фахівців соціальної сфери набуває особливого значення. Соціальна робота, соціально-педагогічна діяльність, психосоціальна підтримка належать до категорій професійної діяльності «людина-людина», де основним інструментом праці виступає сама особистість фахівця. Саме тому стресостійкість розглядається як одна з ключових складових профілактики професійного вигорання, адже вона визначає здатність працівника зберігати емоційну рівновагу, продуктивність і внутрішній контроль у складних або нестабільних умовах [7].

В українській науці проблему професійного вигорання та стресостійкості фахівців соціальної сфери вивчали такі дослідники, як О. Безпалько, Н. Гордієнко, Т. Завгородня, І. Зверєва, А. Капська, О. Карпенко, Т. Лях, О. Михайленко, Л. Рень, Т. Семігіна та ін. Зокрема, О. Карпенко досліджувала психологічні особливості професійного вигорання соціальних працівників, Т. Завгородня вивчала чинники стресостійкості у фахівців помічних професій, а Н. Гордієнко аналізувала роль супервізії у профілактиці вигорання.

Як зазначають дослідниці, «професійна стресостійкість – це не лише витривалість до стресу, а й здатність ефективно функціонувати в умовах тривалого емоційного навантаження без втрати професійної ідентичності» [4]. У контексті соціальної сфери, де щоденна взаємодія з уразливими групами населення (діти з особливими освітніми потребами, люди похилого віку, постраждалі від насильства, воєнних дій та ін.) супроводжується високим рівнем емпатійної включеності, відсутність належного рівня стресостійкості неминуче призводить до емоційного виснаження, редукції професійних обов'язків та до синдрому професійного вигорання.

Теоретичний аналіз поняття «стресостійкість» у науковому дискурсі свідчить про його багатоаспектність. Узагальнюючи підходи, можна стверджувати, що стресостійкість є інтегративною властивістю особистості, яка охоплює емоційну стабільність, саморегуляцію, внутрішній локус контролю, адаптивне мислення та здатність до рефлексії [3].

Професійне вигорання фахівців соціальної сфери має чітко виражену структуру, яка включає емоційне виснаження, деперсоналізацію (цинічне ставлення до

отримувачів послуг) та редукацію професійних досягнень. Дослідження показують, що психологічними чинниками вигорання є: низька задоволеність потреби в активних діях та досягненні успіху, високий рівень імпульсивності, низька стресостійкість, а також нестійка самооцінка [1; 2]. Окрему увагу слід приділити моральним дефектам і дезорієнтації особистості, які можуть виникати внаслідок тривалого перебування в стресовому середовищі без належної підтримки [8]. Чинником професійного вигорання є емоційна ригідність – нездатність гнучко реагувати на зміни, що часто притаманна фахівцям технічних професій, але зустрічається й у соціальній сфері [1; 8]. Тому профілактика професійного вигорання має бути спрямована не лише на індивідуальні психологічні характеристики, а й на організаційне середовище: якість управління, стиль лідерства, наявність чіткої структури відповідальності, систему взаємопідтримки в колективі та доступ до супервізії [2].

Як стверджує О. Михайленко [5], професійне вигорання і незадоволеність працею впливає на сімейні взаємини – збільшується кількість сімейних конфліктів. Після насиченого дня, що був проведений з об'єктами праці, фахівець відчуває потребу побути наодинці, відокремитись від усіх людей, і це бажання реалізується за рахунок сім'ї.

Дослідниця Л. Рень [6] дійшла висновку, що синдром професійного вигорання соціального педагога призводить до погіршення якості роботи, проблем у реалізації творчого потенціалу у роботі з клієнтами, негативної інтерпретації їхньої поведінки, погіршення стану психічного та соматичного здоров'я спеціаліста, зростання незадоволеності роботою, зниження впевненості у собі, адиктивної поведінки. Синдром професійного вигорання одного спеціаліста впливає на відносини у колективі, ефективність роботи організації у цілому.

Одним із найефективніших засобів розвитку стресостійкості та профілактики вигорання є активне соціально-психологічне навчання, зокрема тренінгові програми. Як обґрунтовують І. Ющенко та С. Молчанова, «пошук шляхів активізації рефлексивної позиції суб'єкта, яка створює сприятливі умови для самокорекції особистості, видається пріоритетним напрямком практичної роботи, спрямованої на профілактику професійного вигорання» [8]. Запропонована ними модель профілактики включає три основні напрями: усвідомлення суті професійного вигорання та його наслідків; вдосконалення навичок емоційної та поведінкової саморегуляції; розвиток особистісної і професійної самоідентичності.

Особливу роль у підвищенні стресостійкості відіграють техніки саморегуляції емоційних станів. Дослідниці зазначають, що важливо навчати фахівців соціальної сфери методам дихання, релаксації, візуалізації, майндфулнес-практикам, а також технікам когнітивної перебудови (наприклад, декатастрофізації) [7]. Крім того, для розвитку ефективних копінг-стратегій необхідно формувати позитивне самосприйняття, усвідомлення власних переваг та ресурсів, адже це підвищує віру в здатність подолати труднощі. Соціальна підтримка в колективі є необхідною у подоланні стресу: організація супервізій, інтервізій, професійних груп взаємодопомоги дозволяє працівникам обмінюватися досвідом, отримувати фахову допомогу та знижувати рівень емоційного напруження [2]. Водночас дослідження фіксують недостатній рівень звернення по соціальну підтримку серед фахівців соціальної сфери – лише 6,2% респондентів використовують її як провідну копінг-стратегію [7].

Окремої уваги заслуговують здоров'язберезувальні технології, які включають оздоровчі заходи (фізична підготовка, ароматерапія, гімнастика, музична терапія), технології навчання здоров'ю (психологічні тренінги, семінари, вебінари, майстер-класи) та здоров'язберігаючі технології, що передбачають раціональну організацію робочого часу з урахуванням індивідуальних властивостей фахівця [2]. Важливо, що такі заходи мають бути системними, а не разовими, і включати моніторинг психоемоційного стану працівників, надання доступу до індивідуального психологічного консультування та включення тематики стресостійкості до інституційної політики установи [7].

Варто підкреслити, що стресостійкість не є вродженою рисою – це цілісна система психологічних характеристик, яка може розвиватися впродовж життя та професійного становлення [4]. Тому профілактика професійного вигорання має ґрунтуватися на комплексному підході, що поєднує індивідуальну психологічну роботу (розвиток навичок саморегуляції, формування адаптивних копінг-стратегій, підвищення самооцінки) та організаційні заходи (оптимізація робочого навантаження, створення сприятливого психологічного клімату, забезпечення можливостей для професійного зростання та супервізії). Ефективність такої роботи підтверджується дослідженнями (В. Єфімова [2]): фахівці, які мали доступ до психоемоційної підтримки, тренінгів саморегуляції та позитивного колективного мікроклімату, демонстрували значно вищі показники стресостійкості.

Таким чином, стресостійкість є необхідною складовою профілактики професійного вигорання фахівців соціальної сфери. Емпіричні дані свідчать про недостатній рівень стресостійкості та емоційної стійкості у значної частини працівників, що створює ризики для їхнього психічного здоров'я та якості надання соціальних послуг. Для подолання цих ризиків необхідне впровадження системних профілактичних заходів: тренінгових програм розвитку стресостійкості, навчання технік саморегуляції, формування культури соціальної підтримки в колективі, а також створення організаційних умов, що знижують рівень професійного стресу.

Література

1. Вовк О.В. Особливості синдрому професійного вигорання в працівників сфери інформаційних технологій. 2019. URL: <http://maup.com.ua/assets/files/psihologz/2019-1/02.pdf>
2. Єфімова В. М. Здоров'язберезувальні технології в системі підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін. *Науковий вісник МДУ імені В.О. Сухомлинського*. 2020. Вип. 1.33. С. 131–134.
3. Кравцова О. К. Стресостійкість особистості як психологічний феномен: основні теоретичні підходи. *Вісник післядипломної освіти. Серія: Соціальні та поведінкові науки*. 2019. № 7. С. 98–117.
4. Кудінова М. С. Порівняльний аналіз понять стресостійкість та емоційна стійкість. *Теорія і практика сучасної психології*. 2016. № 1. С. 22–28.
5. Михайленко О. В. Професійне вигорання у діяльності фахівців соціально-виховної роботи. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2023. Том 179. № 23. С. 72–80. DOI: <https://doi.org/10.58407/visnik.232313>
6. Рень Л. В. Професійне вигорання соціальних педагогів, що працюють з дітьми вулиці. *Наукові записки. Серія «психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний*

університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. Ніжин: НДУ імені М. Гоголя, 2009. № 6. Ч. 2. С. 148–150.

7. Стеценко А. І., Дегтяр В. В. Розвиток стресостійкості у фахівців інклюзивно-ресурсного центру. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2025. Вип. 2(8). С. 145–152.

8. Ющенко І. М., Молчанова С. В. Профілактика професійного вигорання у фахівців ІТ-сфери засобами активного соціально-психологічного навчання. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2020. Т. 31 (70) № 4. С. 159–164.

ЧИННИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Куц Дмитро

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Новгородський Р. Г.

Актуальність. Сучасні суспільні трансформації, спричинені повномасштабною війною в Україні, актуалізували проблему соціальної адаптації та психосоціального благополуччя демобілізованих військовослужбовців. Повернення військових до цивільного життя нерідко супроводжується складними психологічними, емоційними та соціальними труднощами, що можуть провокувати формування девіантних форм поведінки. Серед найбільш поширених проявів спостерігаються агресивність, адиктивна поведінка, соціальна ізоляція, порушення міжособистісних відносин, схильність до конфліктності, аутоагресія та делінквентні прояви.

Проблема девіантної поведінки демобілізованих військовослужбовців набуває особливої актуальності в умовах зростання кількості ветеранів війни та недостатньої готовності суспільства до їхньої комплексної реінтеграції. Водночас важливого значення набуває розвиток ефективних механізмів соціальної підтримки, психологічної реабілітації та профілактики дезадаптивної поведінки.

У сучасній українській науці проблема соціальної адаптації та психологічного стану військовослужбовців активно досліджується представниками психології, соціальної роботи, педагогіки та юридичної психології. Теоретико-методологічні засади девіантної поведінки військовослужбовців аналізують сучасні українські дослідники соціальної роботи у своїх доробках М. Дичко, Л. Гачак-Величко, А. Романишин, Т. Мацевко, В. Поліщук, О.Ролук та інших учених.

Одним із ключових чинників формування девіантної поведінки демобілізованих військовослужбовців є бойова психотравматизація. Перебування в умовах постійної загрози життю, участь у бойових діях, втрата побратимів, тривале емоційне напруження та необхідність постійного контролю власної безпеки негативно впливають на психоемоційний стан особистості. У своїх роботах М. Лукашенко наголошує на тому, що наслідки бойового стресу можуть проявлятися у підвищеній агресивності, емоційній нестабільності, асоціальних формах поведінки та труднощах соціальної адаптації [2]. Відповідно автор правильно акцентує увагу на тому, що

тривале перебування в умовах постійної загрози життю, втрата побратимів, емоційне вигорання та гіперконтроль безпеки формують глибокі зміни в психоемоційній сфері людини. Водночас важливо підкреслити, що бойова психотравматизація виступає потужним ризиковим чинником, але не єдиним і не фатальним: багато ветеранів успішно реінтегруються завдяки особистісним ресурсам, соціальній підтримці та своєчасній психологічній допомозі. Таким чином, бойова психотравматизація суттєво підвищує ймовірність девіантної поведінки у частини демобілізованих військовослужбовців, проте ефективна система психосоціального супроводу, реабілітації та реінтеграції дозволяє значно зменшити ці ризики й запобігти негативним соціальним наслідкам.

Важливим чинником девіантної поведінки є посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Психологічні наслідки бойового досвіду часто супроводжуються тривожністю, дратівливістю, гіперпильністю, депресивними станами, емоційним виснаженням та порушенням самоконтролю. У дослідженні Дмитра Усика зазначено, що дезадаптація військовослужбовців може проявлятися як під час бойових дій, так і після демобілізації, а її наслідками стають поведінкові порушення, конфліктність та труднощі соціальної взаємодії [5, с. 185–187]. Водночас ПТСР не є неминучим результатом бойового досвіду: його розвиток залежить від інтенсивності травматичних подій, особистісних ресурсів, своєчасності надання психологічної допомоги та якості системи реабілітації. Тому ефективна рання діагностика, психотерапевтична підтримка та комплексна реінтеграційна робота відіграють вирішальну роль у запобіганні переходу посттравматичних реакцій у девіантні форми поведінки.

Суттєвий вплив на формування девіантної поведінки має проблема соціальної дезадаптації демобілізованих військовослужбовців. Після повернення до цивільного життя ветерани нерідко стикаються з труднощами професійної реалізації, зміною соціального статусу, втратою звичного військового середовища та недостатнім рівнем соціальної підтримки. Р. Жиленко у праці «Соціальна адаптація військовослужбовців в сучасній науковій літературі» зазначає, що процес реадaptaції ветеранів потребує комплексного підходу, який охоплює психологічну, соціальну та професійну підтримку особистості [1, с. 63–65]. Тобто успішна адаптація ветеранів – це не лише працевлаштування, а складний процес реінтеграції особистості в цивільне життя, який вимагає координації зусиль держави, громадськості та самих ветеранів.

Однією з характерних проблем є криза соціальної ідентичності. Під час військової служби особистість адаптується до чіткої системи правил, дисципліни, колективної відповідальності та специфічних моделей поведінки. Після демобілізації військовослужбовець змушений повторно адаптуватися до цивільного суспільства, де діють інші норми соціальної взаємодії. У статті В. Марціна наголошується, що демобілізовані учасники війни часто переживають втрату звичного способу життя, труднощі у комунікації та внутрішню кризу самоідентифікації [3, с. 83–84].

Серед чинників девіантної поведінки важливе місце займає недостатня ефективність системи соціальної підтримки ветеранів. Відсутність комплексної міжвідомчої взаємодії, недостатня кількість програм психосоціальної реабілітації, труднощі доступу до психологічної допомоги та соціальних послуг негативно впливають на процес реінтеграції військовослужбовців. Особливо гострою є проблема стигматизації звернення по психологічну допомогу, коли ветерани сприймають таку підтримку як прояв слабкості.

Суттєвим чинником ризику є також соціальна ізоляція. Частина демобілізованих військовослужбовців уникає активної комунікації з оточенням через нерозуміння з боку цивільного населення, труднощі емоційного контакту та відчуття відчуження. Соціальна ізоляція може посилювати депресивні прояви, сприяти формуванню адиктивної поведінки та підвищувати ризик аутоагресії.

Особливе місце серед проявів девіантної поведінки посідають адикції. Алкогольна та наркотична залежність часто виступають механізмом уникнення травматичних переживань та способом психологічного «самолікування». У статті С. Уніятова зазначається, що девіантна поведінка військовослужбовців у сучасних умовах може включати алкоголізм, наркотизм, насильницькі прояви та інші форми деструктивної поведінки, спричинені бойовою травматизацією та моральним ушкодженням [5, с. 70–72].

Окремої уваги потребує проблема сімейної дезадаптації демобілізованих військовослужбовців. Повернення ветерана до сім'ї після тривалого перебування у зоні бойових дій часто супроводжується конфліктами, емоційною дистанцією та труднощами відновлення сімейних ролей. Недостатня психологічна готовність членів сім'ї до змін у поведінці ветерана може ускладнювати процес його соціальної адаптації.

У сучасних умовах важливим напрямом профілактики девіантної поведінки є розвиток системи психосоціальної підтримки демобілізованих військовослужбовців. Ефективними визнаються програми психологічної реабілітації, соціального супроводу, груп взаємопідтримки, арттерапії, трудової адаптації та розвитку ветеранських спільнот. Значну роль у цьому процесі відіграють громадські організації та волонтерські ініціативи, які забезпечують ветеранам емоційну підтримку, професійне консультування та сприяють формуванню нових соціальних зв'язків.

Особливе значення має міждисциплінарний підхід до роботи з ветеранами. Співпраця соціальних працівників, психологів, медичних фахівців, юристів та представників громадських організацій дозволяє забезпечити комплексне вирішення проблем демобілізованих військовослужбовців та знизити ризики формування девіантної поведінки.

Отже, девіантна поведінка демобілізованих військовослужбовців є складним соціально-психологічним явищем, формування якого зумовлюється комплексом взаємопов'язаних чинників: бойовою психотравматизацією, посттравматичним стресовим розладом, соціальною дезадаптацією, кризою ідентичності, моральною травмою, недостатньою соціальною підтримкою та труднощами сімейної адаптації. Ефективна профілактика девіантної поведінки потребує розвитку системи комплексної психосоціальної допомоги ветеранам, посилення міжвідомчої взаємодії та впровадження сучасних технологій соціальної роботи.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у вивченні ефективності програм психосоціальної реабілітації ветеранів, аналізі впливу цифрових технологій на процес соціальної адаптації військовослужбовців, дослідженні сімейних чинників реінтеграції ветеранів та розробленні інноваційних моделей профілактики девіантної поведінки в умовах післявоєнного суспільства.

Література

1. Жиленко Р. Соціальна адаптація військовослужбовців в сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2019. № 2(45). С. 61–69.
2. Лукашенко М. Ю. Травматичний досвід військових дій як чинник девіантної поведінки. URL: <https://psychped.navs.edu.ua/index.php/psychped/article/view/1106/1111> (дата звернення: 09.05.2026).
3. Марцін В. В. Соціально-психологічні особливості адаптації демобілізованих учасників українсько-російської війни до цивільного життя. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : серія «Психологія»*. 2025. № 19. С. 81–84.
4. Уніятів С. М. Психологічні фактори девіантної поведінки військовослужбовців. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2026. № 1. С. 68–73.
5. Усик Д. Б. Психологічні особливості дезадаптації військовослужбовців – учасників бойових дій. *Слобожанський науковий вісник. Серія Психологія*. 2024. Вип. 1. С. 183–189.

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА СИСТЕМУ УСИНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Лисенко Оксана

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Останіна Н. С.

В умовах воєнного стану в Україні значно загострилися проблеми захисту прав дітей, зокрема дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Збройна агресія спричинила зростання кількості дітей, які потребують сімейного влаштування, ускладнила процедури їх обліку, переміщення та усиновлення. У цих умовах особливої актуальності набуває вдосконалення організаційних засад усиновлення як пріоритетної форми забезпечення права дитини на виховання в сім'ї.

Організаційно-правові аспекти здійснення усиновлення в Україні відображені у працях: К. Грищенко, Т. Коваль, О. Письменної, О. Розгон, О. Тавлуя, Я. Тубольцевої, С. Чванкіна та інших дослідників. Однак, незважаючи на значну кількість наукових робіт присвячених усиновленню, відсутні дослідження щодо оптимізації процедури його здійснення, особливо в умовах війни.

Метою статті є аналіз впливу воєнного стану на функціонування системи усиновлення в Україні, визначення основних тенденцій її розвитку у 2022–2025 роках, а також виявлення ключових проблем і напрямів удосконалення.

Воєнний стан не призвів до скасування інституту усиновлення, однак істотно ускладнив його практичну реалізацію. Зокрема, на початку повномасштабного вторгнення спостерігалось різке зниження кількості усиновлень: якщо у 2021 році було усиновлено 1354 дитини, то у 2022 році – лише 752 [3]. Це пояснюється порушенням роботи державних органів, переміщенням населення, обмеженим доступом до судів

та складністю встановлення правового статусу дітей. У наступні роки система поступово адаптувалася до умов воєнного часу. Уже у 2023 році було усиновлено 927 дітей, а у 2024 році – 1270, що майже відповідає довоєнному рівню. При цьому відбулася суттєва зміна структури усиновлення: якщо раніше значну частку становило міждержавне усиновлення, то в умовах воєнного стану воно було практично припинене (за винятком окремих випадків).

Водночас зберігається низка системних проблем. Однією з них є віковий дисбаланс: більшість кандидатів в усиновлювачі прагнуть усиновити дітей молодшого віку, тоді як близько 70 % дітей, які перебувають на обліку, є старшими за 10 років. Як наслідок, лише близько 11 % усиновлених дітей належать до вікової групи 11–17 років, що значно ускладнює їх шанси на сімейне виховання.

Ще однією важливою проблемою є значна кількість дітей, які перебувають в інституційних закладах. Станом на кінець 2025 року в Україні налічується понад 82 тис. дітей у таких установах, причому значна частина з них має батьків, не позбавлених батьківських прав. Це свідчить про поширеність соціального сирітства та недостатній рівень підтримки біологічних сімей [3].

Разом із тим, у період воєнного стану відбувається розвиток альтернативних сімейних форм виховання, таких як опіка, прийомні сім'ї та патронат. Більшість дітей, які залишаються без батьківського піклування, влаштовуються саме у такі форми, що дозволяє мінімізувати їх перебування в інституційних закладах.

Важливим напрямом змін стала також цифровізація та спрощення процедур усиновлення: запроваджуються дистанційні форми взаємодії, електронний обмін документами, що сприяє підвищенню доступності процесу навіть в умовах обмежень воєнного часу. Одним із таких рішень стало створення у 2024 р. Міністерством соціальної політики України спільно з Координаційним центром з розвитку сімейного виховання та догляду дітей *Єдиної державної платформи з питань усиновлення та сімейних форм виховання дітей* – <https://dity.gov.ua> [1]. Запровадження цієї платформи спрямоване на забезпечення доступності інформації про дітей, які потребують сімейного влаштування, кандидатів в усиновлювачі, а також на спрощення взаємодії між суб'єктами процесу усиновлення. Вона дозволяє централізувати облік дітей і кандидатів, мінімізувати ризики зловживань та підвищити контроль за дотриманням прав дитини, що є особливо важливим в умовах воєнного стану. Крім того, цифровізація процедур усиновлення сприяє оперативності прийняття рішень та зменшенню бюрократичних бар'єрів, що є критично важливим у ситуації вимушеного переміщення населення, руйнування інфраструктури та обмеженого доступу до державних установ. Водночас впровадження таких інструментів відповідає сучасним тенденціям реформування системи захисту прав дітей та орієнтації на відкритість і прозорість державного управління [4].

Розвиток цих та інших цифрових механізмів у сфері усиновлення (напр., у застосунку Дія) виступає одним із ключових напрямів адаптації цієї системи до умов воєнного стану, забезпечуючи підвищення її ефективності, безпечності та доступності для громадян.

Отже, воєнний стан суттєво вплинув на систему усиновлення в Україні, спричинивши як негативні, так і позитивні зміни. З одного боку, відбулося тимчасове зниження кількості усиновлень, ускладнення процедур та обмеження міждержавного усиновлення. З іншого боку, система продемонструвала високий рівень адаптивності,

що проявилось у відновленні показників, активізації внутрішнього усиновлення та розвитку сімейних форм виховання.

Разом із тим, зберігаються системні проблеми, зокрема віковий дисбаланс, значна кількість дітей в інституційних закладах та недостатній рівень підтримки сімей. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення державної політики у сфері захисту прав дітей, зокрема шляхом популяризації усиновлення дітей старшого віку, розвитку соціальних послуг та посилення підтримки потенційних усиновлювачів.

Література

1. Єдина державна платформа з питань усиновлення та сімейних форм виховання дітей. URL: <https://dity.gov.ua> (дата звернення: 01.05.2026).

2. Лісовець О. В. Актуальні напрями соціальної політики України в умовах воєнного стану. *Тринадцяті Сіверянські соціально-психологічні читання: матеріали Міжн. наук. онл.-конф. (25 листопада 2022 р., м. Чернігів) / За наук. ред. Л. М. Завацької. Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2023. Т.2. 212 с. С. 88–94.*

3. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України: офіційний сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/> (дата звернення: 01.05.2026).

4. Усиновлення під час воєнного стану: правові особливості. *Юридична практика.* URL: <https://pravo.ua/usynovlennia-pid-chas-voiennoho-stanu-pravovi-osoblyvosti/> (дата звернення: 01.05.26).

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ У ПІДЛІТКІВ

Марченко Марина

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Новгородський Р. Г.

Вступ. Сучасні підлітки значну частину навчання, спілкування й дозвілля реалізують у цифровому середовищі. Комп'ютер, Інтернет, соціальні мережі та онлайн-ігри стали звичною частиною їх життя. Водночас надмірне й неконтрольоване користування цифровими пристроями може призводити до зниження освітньої активності, порушення режиму дня, звуження живого спілкування, емоційного напруження та формування залежної поведінки. Саме тому важливим завданням закладу освіти є своєчасна соціально-педагогічна профілактика комп'ютерної залежності.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Проблему комп'ютерної та інтернет-залежності розкрито у працях О. Максим [2], Є. Калюжної [1] та ін. У цих дослідженнях увагу зосереджено на сутності залежної цифрової поведінки, її ознаках, причинах і наслідках для підлітків. Питання медіаграмотності висвітлено у працях Л. Писаренко [4], О. Мурзіної [3], Л. Хмарної [5] та ін. Вчені розглядають медіаграмотність як здатність критично сприймати інформацію, аналізувати медіаконтент, розпізнавати ризики цифрового середовища та відповідально поводитися в інформаційному просторі.

Мета полягає в теоретичному обґрунтуванні змісту соціально-педагогічної профілактики комп'ютерної залежності у підлітків засобами медіаграмотності в умовах закладу освіти.

Основний виклад. Потреба в соціально-педагогічній профілактиці комп'ютерної залежності зумовлена тим, що підлітковий вік є періодом активного формування звичок, самоконтролю, ціннісних орієнтацій і способів комунікації. За відсутності належної підтримки цифрове середовище може поступово витіснити навчальну, творчу, соціальну й дозвілєву активність. Тому профілактична робота має бути зорієнтована на розвиток медіаграмотності, саморегуляції, критичного мислення, безпечної онлайн-поведінки та здатності підлітків знаходити змістовні форми діяльності поза віртуальним простором. З цією метою в умовах сучасного суспільства реалізуються різноманітні програми соціально-педагогічної профілактики засобами медіаграмотності. Основна ідея таких програм полягає в тому, щоб допомогти підліткам усвідомити вплив цифрового середовища на навчання, здоров'я, емоційний стан, комунікацію та вільний час. Програми можуть реалізовуватися різними соціальними інституціями державного чи недержавного характеру, соціальними працівниками чи соціальними педагогами у співпраці з іншими фахівцями – практичними психологами, класними керівниками, педагогами, батьками та ін.

Зміст профілактичної роботи на думку сучасних дослідників Т. Федорченко, В. Оржеховської, В. Лютого [1; 5; 6] та ін. доцільно будувати за такими напрямками як:

Інформаційно-просвітницький напрям передбачає ознайомлення учнів, батьків і педагогів з ознаками проблемного користування комп'ютером, ризиками онлайн-ігор, соціальних мереж і тривалого перебування в Інтернеті [5; 6]. Варто в закладах освіти проводити різноманітні інтерактивні форми роботи просвітницькі бесіди на різні теми, наприклад «Комп'ютер у моєму житті: користь і ризики», виховні години «Скільки часу я проводжу онлайн?», міні-лекції з елементами обговорення «Ознаки проблемного користування Інтернетом», інформаційно-просвітницькі зустрічі для батьків «Підліток і цифрове середовище: як помітити ризики» тощо.

Медіаосвітній напрям спрямований на розвиток критичного мислення, уміння розпізнавати маніпулятивний, агресивний, небезпечний або надмірно стимулювальний контент [3, с. 104–105]. У межах такого напрямку варто говорити на теми про медіаконтент і як він впливає на емоції підлітків, про користь та ризики, варто обговорювати ситуації про кібербулінг, нав'язливу рекламу, небезпечні онлайн-виклики, ігрові механізми утримання уваги. Педагогам варто пропонувати школярам створювати пам'ятки «Мої правила безпечної поведінки в Інтернеті» або мініплакат «Як не потрапити в пастку онлайн-контенту».

Саморегуляційний напрям допомагає підліткам планувати цифрову активність, контролювати час, робити паузи та встановлювати особисті правила користування гаджетами [1]. Цей напрям соціально-педагогічної профілактики як правило реалізується через навчальні тренінги, наприклад «Я керую часом, а не екран керує мною», «Мій день без зайвого онлайну», «Пауза перед входом онлайн». В рамках реалізації таких програм підліткам слід рекомендувати створювати індивідуальні плани зменшення зайвого часу в Інтернеті, складання особистого цифрового режиму, обговорення ситуацій втрати контролю тощо.

Важливим є *соціально-комунікативний напрям*, який орієнтований на розвиток живого спілкування, взаємодії з однолітками, участі в житті класу [4]. Для підлітків із

ризиком залежної цифрової поведінки це має особливе значення, оскільки надмірне перебування онлайн часто зменшує інтерес до реальних контактів. У межах цього напряму педагогам слід організувати різні форми роботи на формування умінь та навичок онлайн-спілкування і та живого спілкування, створювати групи самопідтримки, групи на згуртування, рольові ситуації (наприклад, «Як запросити друга до спільної справи», «Як підтримати розмову без телефону», «Як сказати про свої потреби без конфлікту») та ін.

Дозвіллево-альтернативний напрям передбачає залучення учнів до творчих, спортивних, волонтерських, проєктних і соціально значущих справ [1]. Така робота дає змогу не просто обмежувати цифрову активність, а пропонувати підліткам цікаві й корисні форми діяльності поза віртуальним простором. Наприклад, проведення мініпроєктів «Мій день без зайвого екрана», спортивні активності «Рух замість скролінгу», творчої майстерні «Офлайн може бути цікавим», групового проєкту зі створення соціальної реклами «Обираю реальне життя», волонтерської або класної справи, у якій учні можуть проявити ініціативу.

Окреме місце має займати *робота з батьками й педагогами*. Батьки впливають на режим користування цифровими пристроями вдома, тому потребують рекомендацій щодо правил, довірливого спілкування з підлітком і підтримки альтернативного дозвілля. Педагоги можуть своєчасно помічати зміни в поведінці учнів, підтримувати профілактичні заходи та включати елементи медіаграмотності у виховну роботу.

Висновки. Соціально-педагогічна профілактика комп'ютерної залежності у підлітків має бути системною, практично спрямованою та наближеною до реального цифрового досвіду школярів. Медіаграмотність у цьому процесі виступає важливим засобом, оскільки допомагає підліткам критично оцінювати медіаконтент, усвідомлювати ризики онлайн-середовища, контролювати власну цифрову поведінку та відповідальніше організувати час. Профілактичні програми, спрямовані на розвиток медіаграмотності, значно знижують рівень проблемного використання інтернету. Ефективність такої профілактики можлива за умови поєднання просвітницької, медіаосвітньої, саморегуляційної, комунікативної, дозвіллевої та консультативної роботи з учнями, батьками й педагогами.

Література

1. Лютий В. П. Соціальна профілактика негативних явищ як напрям соціальної роботи з дітьми та молоддю : Профілактика ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки серед вихованців притулків для неповнолітніх : зб. інформаційних, методичних, ілюстративних матеріалів / за заг. ред. Т. В. Журавель, Т. Л. Лях ; авт.-упор. О. В. Безпалько та ін. Київ, 2004.
2. Максим О. В. Деформація ціннісних орієнтацій інтернет-залежних підлітків. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Вип. 20 (11). С. 102-119.
3. Мурзіна О. Медіакомпетентність та медіаграмотність: сутність поняття. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2021. Вип. 4. С. 18–23. DOI: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2021.4.2>
4. Писаренко Л. М. Медіаграмотність як інструмент інформаційно-комунікаційних технологій. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-3/27>

5. Оржеховська В. М., Федорченко Т. Є. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх : навч. метод. посіб. Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2008. 376 с.

6. Федорченко Т. Є. Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект : монографія. Черкаси. 2011. 492 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ РИНКУ ПРАЦІ

Мороз Тетяна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р філос. з осв./пед.
Клименко Л. В.

Сучасна українська молодь є активним учасником політичних, соціальних та економічних процесів, що відбуваються в державі. Завдяки високому рівню творчого потенціалу, здатності швидко адаптуватися до змін і соціальній мобільності молоді люди відіграють важливу роль у формуванні суспільних відносин та визначенні перспектив розвитку України. Саме від молодого покоління значною мірою залежить майбутнє країни та її місце у світовому співтоваристві. Водночас соціально-економічні кризи найбільш відчутно позначаються на становищі молоді як однієї з найуразливіших соціальних груп. Серед найбільш актуальних проблем, з якими стикаються молоді люди, особливе місце посідає недостатній рівень матеріального забезпечення, що безпосередньо пов'язаний із труднощами працевлаштування, пошуком першого робочого місця та невисоким рівнем доходів.

Сучасний стан ринку праці свідчить, що значний трудовий потенціал молоді використовується не в повному обсязі. Це пов'язано з наявністю таких причин, як гостра конкурентна боротьба на ринку праці, зниження трудової активності молоді, скорочення робочих місць, зростання безробіття, нелегальна зайнятість, міграційні процеси в цілому. Особливо від такої ситуації страждає молодь [3].

Основними причинами виникнення труднощів при працевлаштуванні молоді, як правило, називають відсутність трудового стажу, недостатній рівень практичних навичок, висока конкуренція на ринку праці в конкретній професії, велика кількість пропозицій на ринку праці, відсутність попиту на отриману професію. Молоді люди йдуть працювати в кафе, бари, ресторани, у сферу торгівлі, на будівництво, тобто туди й на ту роботу, яка не потребує спеціальних знань. Наслідками даного явища є те, що впродовж перших 3–5 років молодь часто змінює робочі місця. Серед основних причин, звісно, і пошук свого покликання, але найчастіше – незадовільні умови праці [4]. Додатковими чинниками виступають внутрішня та зовнішня міграція, руйнування підприємств і скорочення робочих місць внаслідок війни [8].

Ще однією проблемою є офіційне працевлаштування, точніше його відсутність. Через велику кількість пільг, гарантій та обмежень щодо праці осіб, які поєднують роботу з навчанням, роботодавці не оформлюють таких працівників із причин «невигідності» для роботодавця і пропонують їм працювати неофіційно, на що інші

швидко погоджуються, оскільки іншого виходу не бачать [4]. Усе це призводить до зростання безробіття серед української молоді.

Праця без оформлення трудових відносин – це грубе порушення діючого трудового законодавства. Молода особа, яка погоджується працювати без укладання трудового договору й згодна одержувати заробітну платню в конверті, опиняється вкрай у не вигідному становищі. Наслідками такої згоди є наступне: працівник позбавляється гарантованого розміру заробітної плати (у тому числі розміру тарифної ставки або посадового окладу працівника, доплати, надбавки); він втрачає можливості користування державними гарантіями відповідно до чинного законодавства, як-от: державна допомога сім'ям з дітьми, соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, субсидії; втрачає трудовий стаж при розрахунку розміру пенсії; при відсутності внесків до фондів соціального страхування, і як наслідок, соціального захисту, втрачає право на отримання гарантованої державою відпустки, а також своєчасні мінімальні гарантії в оплаті праці та безпечні умови роботи [4].

Так, згідно зі ст. 14 Закону України «Про зайнятість населення», до категорій громадян, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню належить молодь, яка закінчила або припинила навчання у закладах освіти різного рівня акредитації, звільнилася з військової (альтернативної (невійськової)) служби (протягом шести місяців після закінчення або припинення навчання чи служби) і яка вперше приймається на роботу [1]. Такі гарантії виражаються в встановленні квоти 5 % підприємствами, установами, організаціями з чисельністю штатних працівників понад 20 осіб, яка самостійно розраховується роботодавцями. Крім цього, роботодавцям надається право самостійного звернення до центрів зайнятості за сприянням у працевлаштуванні категорій працівників із числа тих, на яких розповсюджується описана трудова пільга, та обов'язок щорічно звітувати про такі заходи, згідно з Порядком надання роботодавцями Державній службі зайнятості інформації про зайнятість та працевлаштування громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, затвердженим Наказом Міністерства соціальної політики України від 16.05.2013 р. № 271 [5].

У ст. 24 Закону України «Про зайнятість населення» до заходів щодо сприяння зайнятості серед широкого кола інших включається «сприяння наданні молоді першого робочого місця та запровадження стимулів для стажування на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, фізичних осіб, які застосовують найману працю, молоді, яка навчається» [5].

У Законі України «Про основні засади молодіжної політики» закріплюються особливі гарантії у сфері зайнятості молоді (ст. 22), які полягають у наданні державою працездатній молоді першого робочого місця на строк не менше двох років, який включає в себе також період роботи до призову на службу, якщо такий мав місце. Крім цього, гарантування державою надання роботи за фахом молодим спеціалістам, потреба в яких була визначена державним замовленням [6].

Важливу роль у підтримці молоді відіграє Державна служба зайнятості України, яка реалізує програми професійного навчання, перекваліфікації, кар'єрного консультування та сприяння підприємницьким ініціативам [1]. Такі програми допомагають молодим людям здобути актуальні компетентності, адаптуватися до потреб ринку праці та отримати перший професійний досвід.

Особливе значення у вирішенні проблеми працевлаштування молоді має соціальна робота. Соціальний працівник здійснює професійну орієнтацію, допомагає визначити сильні сторони клієнта, формує мотивацію до працевлаштування, навчає технікам складання резюме, проходження співбесіди та ефективної самопрезентації [7]. Соціальний супровід є особливо важливим для молоді з числа внутрішньо переміщених осіб, дітей-сиріт, осіб з інвалідністю та молоді, яка перебуває у складних життєвих обставинах.

Висновки. Практика економічно розвинених держав демонструє, що зменшення рівня безробіття, тіньової зайнятості та трудової міграції молоді можливе за умови створення таких соціально-економічних умов, за яких і працівники, і роботодавці будуть зацікавлені у легальному оформленні трудових відносин та дотриманні норм чинного законодавства. Досягненню цього сприяє впровадження ефективної податкової політики, оптимізація системи соціальних внесків, забезпечення належних стандартів безпеки праці, розвиток економічної інфраструктури, підтримка підприємницької діяльності та реалізація державних програм стимулювання бізнесу. Важливим чинником також є формування стабільних і прозорих правил регулювання соціально-трудова відносин.

Ефективна молодіжна політика потребує консолідації зусиль державних органів, Державної служби зайнятості України, органів місцевого самоврядування, молодіжних та громадських організацій, засобів масової інформації, а також закладів освіти. Така взаємодія має бути спрямована на підготовку молоді до професійної діяльності, підтримку її ініціатив у сфері працевлаштування, розвитку підприємництва та побудови кар'єри. Важливою передумовою для прийняття ефективних управлінських рішень є наявність повної та об'єктивної інформації про становище молоді на ринку праці. Усвідомлення молодими людьми власної значущості та відповідальності за майбутній розвиток країни є необхідною умовою їх активної участі в економічному та суспільному житті України.

Література

1. Державна служба зайнятості України: офіційний сайт. URL: <https://www.dcz.gov.ua> (дата звернення: 11.05.2026).
2. Збрицька Т. П., Мінін В. С. Проблеми молоді на ринку праці в сучасних умовах. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2021. № 2 (77). С. 55–65.
3. Клименюк Н. В., Високос А. І. Проблема працевлаштування випускників вищих навчальних закладів. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Педагогіка. 2016. Т. 270, вип. 258. С. 73–77.
4. Перевалова Л. В., Лисенко І. В., Лисенко А. М. Проблеми працевлаштування молоді на сучасному етапі розвитку українського суспільства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. № 2 (86). С. 68–78.
5. Порядок надання роботодавцями Державній службі зайнятості інформації про зайнятість та працевлаштування громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню : наказ Міністерства соціальної політики України від 16 трав. 2013 р. № 271. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-13#Text> (дата звернення: 11.05.2026).

6. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27 квіт. 2021 р. № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (дата звернення: 11.05.2026).

7. Серікова О. М. Проблеми та напрями соціально-трудової інтеграції молоді в Україні. *Київський економічний науковий журнал*. 2024. № 4. С. 207-215.

8. Ситник Й. С., Рогуцька І. В. Сучасні тенденції працевлаштування молоді в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій*. 2022. № 4.

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Нейков Валентин

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р пед. наук,
проф. Криловець М. Г.

Становлення системи соціального захисту в незалежній Україні є складним і багатовимірним процесом, що відбувався під впливом трансформації політичної системи, переходу до ринкової економіки, демографічних змін та зовнішніх викликів, зокрема воєнної агресії. Формування національної моделі соціального захисту розпочалося після проголошення незалежності у 1991 році та було спрямоване на створення соціальної держави, що гарантує базові права та соціальну безпеку громадян. Вагомий внесок у дослідження проблем соціальної політики та соціального захисту зробили як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Зокрема, теоретичні основи соціальної політики та соціального захисту розробляли Р.Тітмус, П. Спікер, Е. Лібанова, О. Палій, І. Гнибіденко, В. Скуратівський, М. Кравченко, Т. Семигіна та ін.

Актуальність теми зумовлена необхідністю аналізу еволюції системи соціального захисту України для розуміння її сучасного стану, виявлення проблем і визначення перспектив подальшого реформування, особливо в умовах війни та євроінтеграційних процесів.

Метою статті є здійснення теоретичного аналізу поняття соціального захисту та дослідження основних етапів становлення системи соціального захисту в незалежній Україні.

У сучасній науковій літературі поняття соціального захисту розглядається як складна багаторівнева система державних, економічних, правових і соціальних заходів, спрямованих на забезпечення належного рівня життя населення та підтримку осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах. Соціальний захист є важливим інструментом реалізації соціальної функції держави та гарантування соціальних прав громадян [2].

Науковці трактують соціальний захист як систему суспільних відносин, спрямованих на попередження, компенсацію або мінімізацію негативних наслідків соціальних ризиків. До таких ризиків належать безробіття, інвалідність, старість, тимчасова втрата працездатності, малозабезпеченість, втрата годувальника та інші обставини, що можуть призвести до погіршення матеріального становища людини.

Наприклад, В. Скуратівський, О. Палій та Е. Лібанова визначають соціальний захист як комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах» [5, с. 104].

Соціальний захист охоплює кілька взаємопов'язаних складових: соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальну допомогу та систему соціальних послуг. Соціальне забезпечення передбачає надання громадянам матеріальної підтримки за рахунок державного бюджету або спеціальних фондів. Соціальне страхування базується на принципі солідарності та передбачає формування страхових фондів за рахунок внесків працівників і роботодавців. Соціальна допомога спрямована на підтримку малозабезпечених і соціально вразливих категорій населення, а соціальні послуги включають комплекс заходів соціального обслуговування, реабілітації, консультування та соціального супроводу.

Важливою ознакою сучасної системи соціального захисту є її орієнтація на принципи соціальної справедливості, адресності, доступності та гуманізму. У сучасних умовах соціальний захист розглядається не лише як механізм матеріальної підтримки населення, а й як засіб забезпечення соціальної інтеграції, підтримки людського потенціалу та зміцнення соціальної стабільності суспільства.

Становлення системи соціального захисту в незалежній Україні є складним і тривалим процесом, який відбувався під впливом масштабних політичних, економічних і соціальних трансформацій. Після проголошення незалежності у 1991 р. держава розпочала формування власної системи соціальної політики, орієнтованої на принципи соціальної держави та ринкової економіки.

Варто зазначити, що до здобуття незалежності в Україні функціонувала радянська система соціального забезпечення, характерними ознаками якої були повна зайнятість працездатного населення, державне регулювання соціальної сфери, безкоштовне надання освітніх і медичних послуг, а також розвинена система соціальних гарантій. Проте в умовах переходу до ринкової економіки така модель потребувала суттєвого реформування.

Перший етап розвитку системи соціального захисту охоплює 1991–1996 роки та характеризується формуванням правових основ соціальної політики незалежної України. У цей період відбувався поступовий перехід від радянської моделі соціального забезпечення до створення національної системи соціального захисту. Як зазначає І. Рудкевич, характерною рисою цього етапу була неузгодженість соціальних заходів із реальними економічними можливостями держави, оскільки прийняті нормативно-правові акти часто мали декларативний характер і не забезпечувалися належним фінансуванням [4, с. 100].

Саме у цей період було ухвалено низку базових законодавчих актів, серед яких Закони України «Про пенсійне забезпечення» (1991 р.), «Про зайнятість населення» (1991 р.), «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (1991 р.), «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (1992 р.). Важливе значення мало прийняття Конституції України у 1996 році, яка закріпила статус України як соціальної держави та гарантувала право громадян на соціальний захист.

Особливу роль у розвитку системи соціального захисту відіграла Концепція соціального забезпечення населення України, схвалена Верховною Радою України у 1993 р. Документ передбачав формування багаторівневої системи соціального

забезпечення, що включала загальнообов'язкове державне соціальне страхування, корпоративні пенсійні програми та недержавне пенсійне страхування [1].

Другий етап розвитку системи соціального захисту тривав упродовж 1997–2004 років і був пов'язаний із реформуванням соціальної сфери відповідно до умов ринкової економіки. У цей період держава поступово переходила від моделі переважно бюджетного фінансування соціальної сфери до системи соціального страхування. Одним із ключових напрямів реформ стало створення системи загальнообов'язкового державного соціального страхування. Було прийнято закони щодо страхування на випадок безробіття, тимчасової втрати працездатності, нещасних випадків на виробництві та пенсійного страхування. Важливим кроком стало ухвалення Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» (2000 р.), який запровадив механізм адресної підтримки громадян, чий дохід був нижчим за прожитковий мінімум. Як наслідок, соціальна допомога поступово набувала адресного характеру, що відповідало європейським підходам у сфері соціального захисту.

Наступний етап, який охоплює 2005–2013 роки, характеризується модернізацією системи соціального захисту та посиленням соціальної спрямованості державної політики. У цей період значна увага приділялася підвищенню соціальних стандартів, збільшенню розмірів соціальних виплат і розвитку системи соціальних послуг. Держава активно реалізовувала програми підтримки сімей із дітьми, малозабезпечених громадян, осіб з інвалідністю та інших соціально вразливих категорій населення. Водночас система соціального захисту залишалася значною мірою залежною від економічної ситуації в державі, а окремі соціальні програми характеризувалися недостатньою ефективністю та надмірною кількістю пільг.

Четвертий етап розвитку системи соціального захисту розпочався після 2014 року та був пов'язаний із новими соціально-політичними викликами, спричиненими військовою агресією Російської Федерації проти України. У цей період суттєво зросла кількість осіб, які потребували соціальної підтримки, зокрема внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, ветеранів війни та сімей загиблих військовослужбовців. За цих умов держава була змушена оперативно формувати нові механізми соціальної підтримки населення, розширювати систему пільг і компенсацій, а також розвивати систему психологічної та соціальної реабілітації ветеранів війни.

Важливим кроком у реформуванні соціальної сфери стало прийняття Закону України «Про соціальні послуги» (2019 р.), який заклав правові основи модернізації системи надання соціальних послуг, упровадження сучасних стандартів соціальної роботи та розширення повноважень територіальних громад [3].

Сучасний етап розвитку системи соціального захисту пов'язаний із наслідками повномасштабної війни, що розпочалася у 2022 році. В умовах воєнного стану держава була змушена адаптувати систему соціального захисту до нових викликів, пов'язаних зі значним зростанням кількості осіб, які потребують соціальної підтримки. У сучасних умовах важливими напрямками реформування залишаються цифровізація соціальної сфери, розвиток електронних сервісів, посилення адресності соціальної допомоги, а також розширення повноважень територіальних громад у сфері надання соціальних послуг.

Отже, становлення системи соціального захисту в незалежній Україні відбувалося поетапно та було тісно пов'язане із соціально-економічними й політичними трансформаціями держави. Упродовж років незалежності Україна

пройшла шлях від радянської моделі соціального забезпечення до формування сучасної системи соціального захисту, орієнтованої на принципи соціальної держави, адресності допомоги та міжнародних стандартів соціальної політики.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що кожен етап розвитку системи соціального захисту характеризувався специфічними особливостями та пріоритетами: від формування нормативно-правової бази й запровадження механізмів соціального страхування до модернізації соціальних послуг і адаптації системи до умов воєнного стану.

Водночас сучасна система соціального захисту України продовжує потребувати подальшого реформування, зокрема у напрямі підвищення адресності соціальної підтримки, розвитку соціальних послуг, цифровізації соціальної сфери та гармонізації національного законодавства із європейськими стандартами.

Література

1. Концепція соціального забезпечення населення України. Схвалена Постановою Верховної Ради України від 21 грудня 1993 р. N 3758-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3758-12#Text> (дата звернення: 16.05.2026).
2. Лісовець О. В. Правові основи соціальної роботи: навч. посіб. для студ. спец. «Соціальна робота» («Соціальна робота та консультування»). 2-ге вид. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2025. 216 с.
3. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 16.05.2026).
4. Рудкевич І. В. Етапи становлення та розвитку державної політики соціального захисту населення України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 4. С. 99–102.
5. Скуратівський В. А., Палій О. М., Лібанова Е. М. Соціальна політика: навч. посіб. 2-ге вид., доп. та перероб. Київ : УАДУ, 2003. 364 с.

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ПРИЙОМНИХ БАТЬКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Оводовська Віта

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Останіна Н. С.

Повномасштабна війна в Україні суттєво загострила проблему соціального захисту дітей, які залишилися без батьківського піклування, а також актуалізувала питання підтримки прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу. В умовах воєнного стану прийомні батьки стикаються з численними соціально-психологічними, економічними та організаційними труднощами, що потребують комплексного соціального супроводу з боку державних і громадських інституцій. Особливого значення набуває забезпечення стабільності функціонування прийомних сімей, створення безпечного середовища для дітей та підтримка психологічної стійкості прийомних батьків.

Актуальність проблеми зумовлена збільшенням кількості дітей, які внаслідок війни втратили батьківське піклування, пережили травматичний досвід, вимушене переміщення або евакуацію. У таких умовах саме сімейні форми виховання стають найбільш ефективним середовищем соціалізації дитини, а соціальний супровід прийомних сімей – важливим напрямом соціальної роботи.

У сучасній українській науці проблема соціального супроводу прийомних сімей досліджується у працях О. Безпалько, А. Капської, І. Зверєвої, Т. Семигіної, В. Поліщук, Н. Комарової та інших науковців. Водночас питання соціального супроводу прийомних батьків в умовах воєнного стану потребують подальшого комплексного дослідження у контексті нових соціальних викликів.

Соціальний супровід прийомних батьків є комплексною соціальною послугою, спрямованою на підтримку належного функціонування прийомної сім'ї, захист прав та інтересів дитини, профілактику кризових ситуацій і забезпечення сприятливих умов для розвитку дитини. У дослідженнях А. Стюпкіної та І. Трубник зазначається, що соціальний супровід має системний характер та передбачає надання психологічної, педагогічної, юридичної, інформаційної й соціальної допомоги прийомним сім'ям. Авторки наголошують, що ефективність супроводу залежить від індивідуального підходу до сім'ї та комплексності соціальної підтримки [4, с.207-209].

В умовах воєнного стану соціальний супровід прийомних сімей ускладнюється низкою факторів: вимушеним переміщенням сімей, психологічною травматизацією дітей, економічною нестабільністю, ризиками втрати житла, порушенням доступу до освітніх і соціальних послуг, а також високим рівнем емоційного виснаження прийомних батьків. Частина прийомних сімей була змушена евакуюватися за кордон або до більш безпечних регіонів України, що суттєво ускладнило процес взаємодії із соціальними службами.

Особливого значення в умовах війни набуває психологічна підтримка прийомних батьків. Діти, які пережили бойові дії, втрату близьких, евакуацію або окупацію, часто мають підвищений рівень тривожності, страхів, емоційної нестабільності та посттравматичних реакцій. У дослідженні В. Синякової підкреслюється, що психологічний компонент соціального супроводу є одним із ключових чинників успішного функціонування прийомної сім'ї та системи взаємодії «прийомні батьки – діти». Авторка зазначає, що соціальний супровід має сприяти розвитку емоційної стійкості прийомних батьків, формуванню навичок подолання кризових ситуацій та створенню позитивного психологічного клімату в сім'ї [3, с. 184–186].

Важливим напрямом соціального супроводу є соціально-педагогічна підтримка прийомних батьків. У сучасних умовах прийомні сім'ї потребують консультування щодо організації дистанційного навчання дітей, адаптації до нових умов проживання, подолання поведінкових труднощів та розвитку навичок ненасильницької комунікації. Ми підтримуємо думку В. Марчук, що соціальний супровід повинен базуватися на принципах партнерства, підтримки внутрішніх ресурсів сім'ї та індивідуалізації допомоги. Науковець підкреслює, що соціальний працівник має виступати не лише контролюючою особою, а й фасилітатором позитивних змін у сім'ї [1, с. 16–17].

В умовах воєнного стану важливою складовою соціального супроводу є кризове консультування прийомних батьків. Соціальні працівники мають допомагати батькам у подоланні наслідків психотравмуючих подій, стабілізації власного емоційного стану та психоемоційного стану дітей, профілактиці вторинної травматизації й розвитку

дезадаптивної поведінки. Особливу увагу необхідно приділяти батькам, які пережили окупацію, евакуацію або втрату житла.

Одним із важливих викликів є проблема емоційного вигорання прийомних батьків. Постійний стрес, високий рівень відповідальності, труднощі виховання травмованих дітей та нестабільність воєнного часу можуть призводити до психологічного виснаження батьків. У таких умовах ефективними є групи взаємопідтримки, психологічні тренінги, супервізія та консультативна допомога.

У сучасних умовах значно зростає роль цифрових технологій у соціальному супроводі прийомних сімей. Онлайн-консультування, дистанційна психологічна підтримка, використання месенджерів і цифрових платформ дозволяють забезпечити безперервність соціального супроводу навіть у випадку переміщення сім'ї. Сучасна цифрова підтримка прийомних батьків та інших членів прийомної сім'ї в умовах війни свідчать про зростання значення онлайн-комунікації та цифрових сервісів у сфері соціальної роботи [2].

Особливого значення набуває міжвідомча взаємодія у сфері соціального супроводу прийомних сімей. Ефективна підтримка сімей потребує координації діяльності центрів соціальних служб, служб у справах дітей, закладів освіти, медичних установ, громадських організацій та міжнародних гуманітарних структур. У сучасних умовах саме міжсекторальна співпраця дозволяє забезпечити комплексний підхід до підтримки прийомних сімей.

У дослідженні Г. Слозанської, Н. Горішної, Д. Бибік та І. Криницької підкреслюється необхідність розвитку комплексної системи соціальної підтримки сімей в умовах війни, орієнтованої на потреби конкретної сім'ї та використання підходу, заснованого на сильних сторонах особистості, зокрема прийомних батьках. Автори наголошують на важливості розвитку громадських ініціатив, психосоціальної підтримки та кризових сервісів для прийомних батьків та інших членів прийомних сімей [5, с. 49–51].

Сучасні дослідження засвідчують, що ефективність соціального супроводу прийомних батьків значною мірою залежить від професійної компетентності соціальних працівників. Фахівці мають володіти навичками кризового консультування, травмоорієнтованого підходу, медіації, дистанційної комунікації та міжвідомчої взаємодії. В умовах воєнного стану особливої актуальності набуває розвиток професійної стійкості самих соціальних працівників.

Водночас існує низка проблем, що ускладнюють соціальний супровід прийомних батьків в умовах війни. Серед них: кадровий дефіцит у соціальній сфері, перевантаження соціальних служб, нестача фінансування, труднощі логістики у прифронтових регіонах, обмежений доступ до психологічної допомоги та недостатній рівень цифрової інфраструктури в окремих громадах.

Отже, соціальний супровід прийомних батьків в умовах воєнного стану є важливим напрямом сучасної соціальної роботи, спрямованим на забезпечення стабільності функціонування прийомних сімей, захист прав дитини та підтримку психологічного благополуччя всіх членів сім'ї. Ефективний соціальний супровід має бути комплексним, міждисциплінарним, травмоорієнтованим та адаптованим до кризових умов воєнного часу.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у вивченні ефективності цифрових технологій у соціальному супроводі прийомних сімей, аналізі міжнародного

досвіду підтримки сімейних форм виховання в умовах війни, дослідженні психологічної стійкості прийомних батьків та розробленні інноваційних моделей кризового соціального супроводу.

Література

1. Марчук В. Приймона сім'я як унікальний об'єкт соціально-педагогічного супроводу. *Вісник. Humanitas*. 2021. № 2. С. 14–18.
2. Розвиток соціальних послуг, цифровізація, допомога надавачам: Мінсоцполітики працює над рішеннями для подолання викликів війни у соцсфері. URL: <https://surl.li/ygulbt> (дата звернення: 22.05.2026).
3. Сиякова В. Психологічне підґрунтя соціального супроводу створення та функціонування прийомної сім'ї. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2025. Вип. 2(49). С. 182–186.
4. Стьопкіна А. С. Теоретичні засади соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. Вип. 2(106). С. 205–213.
5. Slozanska H., Horishna N., Bybyk D., Krynytska I. Social support of veterans of the Russian-Ukrainian war and their families during the war and post-war period. *Social Work and Education*. 2023. № 10 (1). P. 47–62.

АРТТЕРАПІЯ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ВЕТЕРАНАМИ ВОЄННИХ ДІЙ ТА ЧЛЕНАМИ ЇХНІХ СІМЕЙ

Пистіна Богдана

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Хлеб'юк С. Р.

У сучасних умовах розвитку соціальної роботи з ветеранами воєнних дій та членами їхніх сімей особливого значення набуває впровадження інноваційних підходів, спрямованих на підвищення ефективності соціальної підтримки та адаптації цієї категорії клієнтів.

Так як процес соціальної реінтеграції є комплексним і багатокомпонентним, доцільно залучити максимальний арсенал засобів гармонізуючого впливу на особистість, котрі здатні знизити результати травматичного досвіду учасників воєнних дій, а також м'яко пропрацювати емоційну сферу людини для повернення до мирного життя у суспільстві. Одним з таких інструментів є арттерапія як мультидисциплінарний напрям терапевтичної діяльності, що може покращити ефективність процесу соціальної роботи з ветеранами та їхніми сім'ями.

Терапевтичний вплив творчої діяльності привернув увагу фахівців, починаючи з середини ХХ століття. Її принципові переваги складає природня здатність людини до генерації й втілення образів, що відтворюють її внутрішній світ та світогляд, а також можливість виражати таким чином власні емоції, водночас піддаючи їх осмисленню. Це дає можливість подолати стреси, внутрішньо-особистісні конфлікти та відчай [4, с. 9]

Арттерапія у соціальній роботі розглядається як метод психосоціальної підтримки, що базується на використанні різних видів творчої діяльності з метою полегшення процесу комунікації, самовираження та соціальної взаємодії. На відміну від традиційних форм психологічної допомоги, арттерапія не потребує вербалізації переживань на початкових етапах роботи, що робить її особливо ефективною у роботі з ветеранами, які часто уникають відкритого обговорення травматичного досвіду [1].

Застосування арттерапії у соціальній роботі відповідає основним принципам цієї професійної діяльності, зокрема принципу клієнтоорієнтованості, добровільності участі, індивідуального підходу та поваги до гідності особистості. Вона дозволяє створити безпечне середовище, у якому клієнт може вільно виражати свої емоції, переживання та внутрішні конфлікти без страху оцінювання чи осуду. Такий підхід сприяє формуванню довірливих відносин між соціальним працівником та клієнтом, що є важливою умовою ефективної взаємодії [3].

Важливою характеристикою арттерапії є її гнучкість у застосуванні. Вона може використовуватися у різних формах соціальної роботи: індивідуальній, груповій, сімейній, а також у рамках програм соціальної реабілітації. Це дозволяє адаптувати метод до конкретних умов роботи та потреб клієнтів. Зокрема, у роботі з ветеранами ефективним є поєднання індивідуальних занять із груповими формами роботи, що сприяє не лише внутрішньому опрацюванню досвіду, але й відновленню соціальних зв'язків [3].

Крім того, арттерапія сприяє реалізації одного з ключових завдань соціальної роботи – активізації внутрішніх ресурсів клієнта. Через творчість особистість отримує можливість усвідомити власні переживання, знайти нові способи їх вираження та поступово відновити відчуття контролю над власним життям. Це є особливо важливим для ветеранів, які часто стикаються з відчуттям втрати стабільності, невизначеності та труднощами у плануванні майбутнього [2].

Арттерапія у соціальній роботі з ветеранами воєнних дій та членами їхніх сімей виступає як ефективний інструмент, що поєднує у собі можливості психологічної підтримки та соціальної адаптації. Її застосування дозволяє враховувати індивідуальні особливості клієнтів, сприяє встановленню довірливих відносин та створює умови для поступового відновлення їхнього психоемоційного стану і соціального функціонування.

У контексті соціальної роботи арттерапія виконує низку важливих функцій, що забезпечують її ефективність у процесі надання соціальних послуг ветеранам воєнних дій. Однією з ключових є комунікативна функція, яка полягає у створенні альтернативного каналу взаємодії між клієнтом та соціальним працівником. Завдяки використанню творчих засобів клієнт отримує можливість виражати власні переживання у непрямій формі, що особливо важливо у випадках, коли вербалізація є утрудненою або викликає психологічний дискомфорт [1].

Крім того, арттерапія може виступати ефективним інструментом раннього виявлення проблем у процесі соціальної роботи. Через аналіз творчих робіт клієнта соціальний працівник отримує додаткову інформацію про його емоційний стан, внутрішні конфлікти та рівень адаптації. Це дозволяє своєчасно виявляти потенційні труднощі та коригувати програму соціальної підтримки відповідно до індивідуальних потреб клієнта, що підвищує результативність соціальної роботи в цілому [1].

Варто зазначити, що розмаїття методик то прийомів арттерапії дозволяє її використання як у діагностичному, так і у корекційному напрямках. Зокрема існує ряд

методик, котрі дозволяють виявити рівень тривожності, агресивності, стресостійкості та інших показників [2]. Таким чином арттерапія стає універсальним інструментом психосоціальної підтримки у процесі соціальної реабілітації, дозволяючи зробити цей процес органічним та бережним. Це має особливе значення соціальній роботі з такою категорією як ветерани воєнних дій та членами їх сімей, оскільки вони мають досвід численних травматичних подій, що часто зумовлює внутрішні розлади й труднощі у спілкуванні.

Не менш важливою є адаптаційна функція арттерапії, яка спрямована на полегшення процесу повернення ветеранів до умов мирного життя. Участь у творчій діяльності сприяє поступовому зниженню внутрішньої напруги, формуванню нових моделей поведінки та відновленню здатності до соціальної взаємодії. У цьому процесі соціальний працівник виступає як фасилітатор, який організовує безпечний простір для самовираження та підтримує клієнта у процесі адаптації [3].

Окрім цього, арттерапія виконує соціалізуючу функцію, яка проявляється у сприянні відновленню та розвитку соціальних зв'язків. Групові форми роботи дозволяють ветеранам взаємодіяти з іншими учасниками, обмінюватися досвідом, відчувати підтримку та прийняття. Це особливо важливо для подолання соціальної ізоляції та формування відчуття належності до спільноти [3].

Важливе місце у застосуванні арттерапії в соціальній роботі з ветеранами займають групові форми роботи, які сприяють формуванню відчуття спільноти та взаємної підтримки. Також робота у групі створює певний мікросоціум, у якому набуваються й запроваджуються нові підходи до вирішення протиріч, як внутрішніх, так і міжособистісних.

Участь у групових заняттях дозволяє ветеранам обмінюватися досвідом, знижує рівень соціальної ізоляції та сприяє відновленню навичок міжособистісної взаємодії. У таких умовах створюється безпечне середовище, де учасники можуть відкрито проявляти свої емоції та отримувати підтримку від інших, що має важливе значення для процесу соціальної адаптації [3].

У процесі застосування арттерапії особлива роль належить фахівцю соціальної роботи, який виступає не лише організатором діяльності, а й посередником у взаємодії між клієнтом та соціальним середовищем. Соціальний працівник забезпечує створення безпечного, підтримуючого простору, у якому клієнт може вільно виражати свої переживання через творчість. Водночас він здійснює оцінку потреб клієнта, підбирає відповідні методи та адаптує їх до індивідуальних особливостей ветерана, що підвищує ефективність соціальної роботи [3].

Важливим напрямом використання арттерапії у соціальній роботі є її застосування у процесі соціального супроводу ветеранів воєнних дій. У межах соціального супроводу арттерапевтичні методи можуть використовуватися як інструмент налагодження контакту з клієнтом, підвищення його мотивації до участі у програмах підтримки та залучення до активної взаємодії із соціальними службами. Це особливо актуально для тих ветеранів, які демонструють низький рівень довіри до офіційних інституцій або уникають звернення по допомогу [3].

Суттєвим аспектом є також можливість використання арттерапії у роботі з сім'ями ветеранів. Спільна участь у творчих заняттях сприяє відновленню емоційного контакту між членами родини, покращенню взаєморозуміння та зниженню рівня конфліктності.

У цьому випадку арттерапія виступає як інструмент не лише індивідуальної, але й сімейної соціальної роботи [2].

Важливим аспектом застосування арттерапії у соціальній роботі є оцінка її ефективності, яка здійснюється як на якісному, так і на кількісному рівнях. До якісних показників належать зміни у поведінці клієнта, покращення його емоційного стану, підвищення рівня відкритості та готовності до взаємодії. Кількісна оцінка може базуватися на результатах психодіагностичних методик, що дозволяє відстежувати динаміку змін у рівні тривожності, агресивності чи стресостійкості. Такий підхід дає змогу обґрунтовано оцінити результативність застосованих методів та коригувати подальшу соціальну роботу [1].

Актуальним напрямом розвитку арттерапії у соціальній роботі є її інституціоналізація, тобто включення до офіційних програм соціальних послуг та стандартів роботи з ветеранами воєнних дій. Впровадження арттерапевтичних підходів на рівні державних і комунальних установ сприяє підвищенню якості надання соціальних послуг, розширенню їх спектру та забезпеченню більш індивідуалізованого підходу до клієнтів. У цьому контексті арттерапія розглядається не як допоміжний, а як повноцінний інструмент соціальної роботи, інтегрований у систему соціальної підтримки [3].

Таким чином, арттерапія у соціальній роботі з ветеранами воєнних дій та членами їхніх сімей виконує комплексну функцію, поєднуючи у собі можливості психологічної підтримки, соціальної адаптації та розвитку особистісних ресурсів. Її застосування дозволяє підвищити ефективність соціальної роботи, зробити її більш гнучкою, індивідуалізованою та орієнтованою на потреби клієнта, що особливо важливо в умовах сучасних соціальних викликів.

Література

1. Повернення з війни: соціально-психологічні особливості реадaptaції та ресоціалізації ветеранів і ветеранок до умов цивільного життя : колективна монографія / А. Чернов, В. Заїка, В. Лебедєв та ін. Полтава : ПУЕТ, 2024. 249 с.
2. Кокун О. М. Психологія посттравматичного стресового розладу: монографія. Київ: Ніка-Центр, 2018. 256 с.
3. Романчук О. І. Посттравматичний стресовий розлад: діагностика і терапія: навч.-метод. посіб. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2012. 164 с.
4. Авер'янова Н. Арт-терапія як засіб реабілітації учасників бойових дій в умовах російсько-українського збройного конфлікту. *Українознавчий альманах*. 2020. Вип. 26. С. 9–12.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Семенчук Тетяна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р філос. з осв./пед.
Клименко Л. В.

Старіння населення постає однією з домінуючих соціально-демографічних тенденцій XXI століття. За прогностичними даними ООН, до 2050 року глобальна чисельність жителів планети віком від 60 років і старше подвоїться, а питома вага літніх людей у загальній структурі населення стрімко зростатиме в більшості країн, зокрема й в Україні. На вітчизняних теренах цей об'єктивний демографічний процес супроводжується глибокими системними викликами, серед яких найбільш відчутними є зниження рівня доходів, дефіцит дієвої соціальної підтримки, прогресуюче погіршення стану здоров'я громадян та загальна недостатня адаптованість суспільних інститутів до специфічних потреб старшої вікової групи.

У цих реаліях соціальна адаптація осіб похилого віку трансформується у складний, багатогранний процес, що передбачає не лише механічне збереження міжособистісних зв'язків, а й забезпечення реальних можливостей для ведення активного способу життя, безперервного здобуття нових компетентностей та повноцінної участі в соціокультурному житті громад. Проте нинішня ситуація форсованого розвитку та впровадження цифрових технологій, динамічні трансформації на ринку праці, помітне згортання традиційних каналів міжпоколіннєвої комунікації та фрагментарність цільових державних програм суттєво ускладнюють зазначену траєкторію відновлення. Посідаючи особливе місце в демографічній структурі українського соціуму, люди похилого віку залишаються однією з найбільш уразливих категорій, яка гостро потребує диференційованої допомоги [2].

Кризові виклики, спочатку зумовлені тривалою пандемією COVID-19, а згодом екстремально поглиблені безпековими загрозами воєнного стану, чітко оголили критичну вразливість людей літнього віку до соціальної дезадаптованості, обмеженого доступу до медико-соціальних сервісів та загострення так званого «цифрового розриву» [2]. Це актуалізує нагальну потребу формування комплексного підходу до моделювання ефективних механізмів їхньої адаптації. До спектра ключових проблем похилого віку на сучасному етапі належать стійке обмеження життєдіяльності, вимушене виключення особистості з активних суспільних процесів, деформація взаємин з найближчим оточенням, різке падіння суб'єктивного та об'єктивного соціального статусу, а також невміння раціонально структурувати надлишок вільного часу. Додатковим деструктивним чинником виступає на сьогоднішній день і проблема прихованої або явної вікової дискримінації (ейджизму), яка блокує літнім людям доступ до безперервної освіти, ринку праці та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. У цьому контексті теоретичне та практичне вивчення адаптаційних механізмів осіб похилого віку в умовах масштабних цифрових трансформацій набуває

особливого значення, оскільки дозволяє визначити оптимальні стратегії їхньої успішної інтеграції в сучасне високотехнологічне суспільство.

Специфіку соціальної адаптації осіб похилого віку та бар'єри їх життєдіяльності досліджували Т. Алексєєнко, О. Безпалько, Л. Завацька та Т. Коленіченко, тоді як соціально-психологічні аспекти долаання вікових криз висвітлено у працях В. Кузьмич, С. Михальської та ін.

Теоретичний аналіз наукових розвідок вітчизняних науковців дозволяє інтерпретувати поняття «адаптація» як динамічний процес пристосування індивіда до мінливих умов соціуму. Зазначений процес традиційно орієнтований на збереження та підтримання збалансованого функціонування інтелектуальної й фізичної складових особистості в трансформованому середовищі її життєдіяльності [3].

Водночас феномен соціальної адаптації має свою специфіку й визначається як «процес пристосування особистості до умов соціального середовища, формування відповідної системи відносин із соціальними об'єктами, інтеграції особистості в соціальну групу, здійснення діяльності з набуття стабільних соціальних умов та прийняття норм і цінностей нового соціального середовища» [4].

Успішна соціальна адаптація людей похилого віку значною мірою детермінована і підтримкою з боку родичів та рівнем професіоналізму соціальних працівників. При цьому базовими елементами ефективної соціалізації зазначеної категорії громадян виступають: рівень суспільства, що відображає ступінь зближення ціннісних орієнтацій різних статево-вікових груп; рівень групи, який визначає ступінь рольової адаптації та сформованості позитивної соціальної ідентичності; а також рівень особистості, що характеризує безпосередню здатність людини пристосуватися до процесу старіння й зберегти позитивну особистісну ідентичність [1].

Таким чином, успішність адаптаційних процесів у старшому віці безпосередньо залежить від чіткої визначеності їхнього статусу та суспільної ролі, що є прямо пропорційним рівню їхньої ідентифікації з конкретною культурною, національною, соціальною чи віковою групою. На результативність цього процесу суттєво впливає також трансформація внутрішніх життєвих установок літніх людей, перегляд ними колишніх поглядів і вироблення адекватного, конструктивного ставлення до власного старіння [1].

Невід'ємним аспектом соціальної адаптації в сучасних реаліях постає міжпоколіннева взаємодія. Вона активно сприяє підтриманню емоційного добробуту представників старшого покоління, дозволяє їм залишатися соціально включеними в суспільне життя та транслювати власний унікальний досвід і знання молоді. Повноцінне мікросоціальне спілкування суттєво знижує ризики розвитку депресивних станів та мінімізує відчуття самотності, що є особливо критичним у період після завершення професійної кар'єри та виходу на пенсію. В умовах сучасного соціуму, де темпи урбанізації та діджиталізації стрімко зростають, особливої ваги набуває цілеспрямована організація специфічних платформ для комунікації між різними віковими групами, зокрема у формах клубів за інтересами, спільних інтерактивних заходів та програм зворотного наставництва.

Отже, як підсумок можемо зазначити, що в умовах глобального старіння населення та стрімкої діджиталізації суспільства, соціальна адаптація осіб похилого віку постає багатогранним процесом пристосування до нових соціокультурних умов, що ускладнюється «цифровим розривом», віковим еджизмом та кризами воєнного

часу. Успішність цієї інтеграції є поєднанням трьох ключових рівнів – суспільного, групового та особистісного і безпосередньо залежить від чіткості їхнього нового статусу, професійної підтримки соціальних працівників, а також активної міжпоколіннєвої взаємодії через спеціалізовані комунікативні платформи, що дозволяє мінімізувати соціальну ізоляцію літніх людей та забезпечити їхнє емоційне благополуччя.

Література

1. Іванова І. Б. Соціальна робота з людьми похилого віку: навч. посіб. Київ: Університет «Україна», 2023. 220 с.
2. Мещан І. В. Емоційні проблеми людей похилого віку як предмет соціальної роботи: регіональний аспект. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2017. Вип. 73. С. 90–99.
3. Національна соціальна сервісна служба: *офіційний веб-сайт*. URL: <https://nssu.gov.ua/news/sotsialna-posluha-sotsialnoi-adaptatsii> (дата звернення: 09.05.2026).
4. Соціальна робота і соціальна освіта в умовах сьогодення: проблеми та перспективи розвитку: колективна монографія / С. Калаур, Н. Олексюк, Г. Олійник, Л. Петришин та ін.; за ред. О. Сороки, Г. Лещук. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2023. 288 с.

ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТА КОРЕКЦІЇ ПОВЕДІНКОВИХ ПОРУШЕНЬ

Черв'як Віталіна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: викл. Кириченко Н. А.

У сучасних умовах загострення соціальних ризиків проблема організації ефективної соціальної роботи з підлітками, які демонструють відхилення у поведінці, набуває особливої актуальності. Ключовим напрямом фахової діяльності є застосування науково обґрунтованих технологій профілактики та корекції поведінкових порушень. Ці технології являють собою складний, комплексний, багаторівневий і безперервний процес, що поєднує різноманітні методи, форми та засоби. Головна мета полягає у своєчасному попередженні соціальних відхилень, здійсненні гуманного соціального контролю та відновленні нормативної поведінки неповнолітніх через цілеспрямований вплив на особистість підлітка, його мікросередовище та ширші соціальні умови [4, с. 45–57].

Система соціальної роботи базується на фундаментальних принципах системності, індивідуального підходу, комплексності та превентивності. Вони дозволяють поєднувати раннє виявлення ризиків з активним корекційним втручанням на початкових етапах [3, с. 95–107]. У межах інтегративного соціолого-психологічного підходу профілактику розглядають як розгалужену систему загальних і спеціальних заходів, що реалізуються на державному, правовому, громадському, економічному, медичному, педагогічному та соціально-психологічному рівнях.

Методологічними засадами профілактичної роботи з девіантними підлітками є комплексність, адресність, масовість охоплення, позитивність інформації, мінімізація

негативних наслідків, стимулювання особистісної активності та орієнтації на майбутнє [1, с. 261–302]. Згідно з класифікацією Всесвітньої організації охорони здоров'я, виділяють три стадії профілактики.

1. Первинна профілактика спрямована на широкі верстви підліткової популяції. Вона передбачає усунення негативних чинників, підвищення психологічної стійкості, формування позитивних соціальних норм, моральних цінностей, навичок адаптації, емоційного самоконтролю, а також організацію продуктивної альтернативної діяльності (спорт, творчість), соціальну рекламу, просвіту батьків і педагогів та створення доброзичливого соціального середовища.

2. Вторинна профілактика є більш адресною і охоплює групи ризику з початковими ознаками дезадаптації. Основні завдання – виявлення факторів ризику, руйнування негативних настановлень і стереотипів, розвиток самоконтролю, соціальної активності та конструктивної взаємодії. Важливу роль відіграє групова робота, яка сприяє зміні асоціальних групових норм і формуванню позитивного досвіду спілкування [5].

3. Третинна профілактика (корекційно-реабілітаційна) застосовується до підлітків зі стійкими порушеннями поведінки. Вона включає комплексну реабілітацію, запобігання рецидивам та тривалий соціально-психологічний супровід у співпраці з правоохоронними органами, психологічними службами та соціальними установами [3, с. 95–107].

Окрім того, розрізняють загальну профілактику (усунення соціально-економічних та культурних причин девіацій, етичне й правове виховання) та індивідуальну (раннє виявлення дітей групи ризику, вивчення особистості та мікросередовища, цілеспрямований вплив на підлітка та його оточення) [2].

Основними технологіями профілактичної роботи є: соціально-педагогічний патронаж сімей у складних життєвих обставинах; правова просвіта; оцінка сімейного клімату; нейтралізація впливу асоціальних угруповань; формування мотивації до здорового способу життя; залучення до спорту, творчості, волонтерства; розвиток альтернативних форм дозвілля; соціальний патронаж; психолого-просвітницька робота з батьками та педагогами [4, с. 45–57].

Корекція девіантної поведінки визначається як багатоступеневий індивідуалізований процес досягнення глибоких позитивних змін шляхом регуляції мотиваційної сфери, корекції ціннісних орієнтацій, внутрішніх настанов і самої поведінки. Кінцева мета – відновлення нормального психолого-соціального статусу підлітка [2].

Успішність корекційної роботи забезпечується дотриманням принципів системності, єдності діагностики, корекції та розвитку, діяльнісного підходу, гуманізму, індивідуальності та поступовості [1, с. 261–302]. Важливими практичними вимогами є вікова доцільність, диференційований підхід, гнучкість програм, врахування етнокультурних особливостей та обов'язковий вплив на соціальне оточення. Фундаментальною умовою є внутрішня мотивація підлітка до змін та створення психологічно безпечного середовища для самопереосмислення й саморегуляції [5].

Процес корекції має чітку динаміку етапів: встановлення довірливого контакту; комплексна діагностика; спільне планування; координація дій з установами; безпосередня корекція особистісних рис і навичок; корекція соціального середовища; забезпечення умов для самореалізації; постійний моніторинг і підтримка [2].

У практиці застосовують методи стимулювання мотивації, корекції емоцій, когнітивного переструктурування, гасіння небажаної та формування позитивної поведінки (О. Христук), метод дилеми, інтимного спілкування (С. Немченко) [1; 5]. Поширені поведінковий, когнітивний, гештальт- та екзистенціальний підходи, арт-терапія, когнітивно-поведінкові тренінги, вправи на самопізнання («Автопортрет», «Мої плюси і мінуси» тощо) [2].

Робота здійснюється в індивідуальних (бесіди, консультування, патронаж, індивідуальні програми), групових (тренінги, групи підтримки, гуртки, командні заходи) та сімейних (сімейна психотерапія, тренінги батьківсько-дитячого спілкування) формах. Провідну роль відіграє родина, що вимагає поєднання прямого (просвіта батьків) та опосередкованого (оздоровлення сімейних відносин) впливу.

Сучасним трендом є акцент на empowerment – посилення внутрішніх ресурсів підлітка, розвиток критичного мислення, стійкості до негативного впливу середовища та внутрішньої мотивації до позитивних змін. Такий підхід забезпечує стійку соціалізацію та запобігання рецидивам [3, с. 95–107].

Таким чином, лише системне поєднання профілактичних і корекційних технологій, індивідуального та колективного, педагогічного й психологічного впливу з різними формами суспільно корисної діяльності дозволяє ефективно долати девіантну поведінку підлітків і сприяти формуванню соціально адаптивної особистості.

Література

1. Лобанова А. С., Калашнікова Л. В. Робота з підлітками-девіантами: соціологічний та психологічний аспекти: підручник. Київ: «Каравела», 2017. 470 с.
2. Методичні рекомендації «Профілактика та корекція девіантної поведінки підлітків». URL: <https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-profilaktika-ta-korekciya-deviantno-povedinki-pidlitkiv-91347.html> (дата звернення: 07.04.2026).
3. Профілактика та корекція відхилень поведінки : навч. метод. посіб. / укл. Л. Мафтин. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, 2021. 368 с.
4. Савельєва Н. М. Соціальна профілактика девіантної поведінки: навч. контент в оновленому форматі. Полтава : ПНПУ, 2020. 184 с.
5. Христук О. Л. Психологія девіантної поведінки : навч.-метод. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 192 с.

ТРЕНІНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ ГРУПИ РИЗИКУ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Шавахна Мар'яна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Хлєбїк С. Р.

Сучасні соціальні трансформації, нестабільність суспільного середовища, зростання психоемоційного навантаження та поширення деструктивних моделей поведінки серед молоді актуалізують проблему профілактики адиктивної поведінки підлітків. Особливого значення набуває організація ефективної соціальної та

соціально-педагогічної роботи з підлітками групи ризику, оскільки саме у підлітковому віці формуються стійкі поведінкові установки, моделі реагування на стресові ситуації та способи соціальної взаємодії. У зв'язку з цим важливим напрямом профілактичної діяльності визначено використання тренінгових технологій, які забезпечують активне включення підлітків у процес самопізнання, розвитку комунікативних навичок, емоційної саморегуляції та формування конструктивних моделей поведінки.

Тренінгові технології розглядаються як один із найбільш ефективних інструментів соціально-педагогічного впливу на особистість підлітка. Їх застосування сприяє не лише передачі інформації, а й розвитку соціальної компетентності, критичного мислення, навичок ухвалення рішень і здатності протидіяти негативному впливу соціального середовища. На думку В. Зливкова та С. Лукомської, тренінгові технології створюють умови для активного особистісного розвитку, формування навичок міжособистісної взаємодії та підвищення рівня психологічної стійкості особистості [2]. Саме тому тренінгові програми дедалі частіше використовуються у роботі з підлітками, які перебувають у складних життєвих обставинах або демонструють схильність до адиктивних форм поведінки.

Підлітки групи ризику адиктивної поведінки характеризуються підвищеним рівнем емоційної нестабільності, труднощами соціальної адаптації, невпевненістю у власних можливостях, низьким рівнем самоконтролю та схильністю до наслідування асоціальних моделей поведінки. Важливу роль у формуванні адиктивних тенденцій відіграють сімейні конфлікти, недостатність емоційної підтримки, негативний вплив однолітків, низький рівень розвитку життєвих компетентностей та несприятливе соціальне середовище. Оскільки формування адиктивної поведінки підлітків зумовлюється сукупністю психологічних, соціальних, сімейних і середовищних чинників, профілактична робота теж має здійснюватися комплексно та передбачати взаємодію різних соціальних інституцій і фахівців. До цього висновку приходять у своїх дослідженнях О. Янкович, О. Кікінежді, І. Козубовська, В. Поліщук та ін. Вони зазначають, що профілактична діяльність має бути комплексною та спрямованою не лише на попередження негативних проявів, а й на формування позитивних особистісних ресурсів підлітка [5].

Ефективність тренінгових технологій у профілактичній роботі з підлітками групи ризику пояснюється їх інтерактивним характером. Тренінгове середовище забезпечує безпечний простір для відкритого спілкування, розвитку довіри, опрацювання внутрішніх переживань та набуття нового соціального досвіду. У процесі тренінгової роботи підлітки навчаються конструктивно вирішувати конфлікти, контролювати емоції, формувати навички відмови від небезпечних пропозицій та усвідомлювати наслідки ризикованої поведінки. Водночас особливого значення набуває розвиток особистісного потенціалу підлітків, який виступає важливим чинником психологічної стійкості та соціальної адаптації. На думку О. Коханової та О. Столярчук [3], особистісний потенціал забезпечує здатність молодій людині до самореалізації, саморозвитку та подолання життєвих труднощів (табл. 1).

Основні напрями використання тренінгових технологій у соціально-педагогічній роботі з підлітками групи ризику адиктивної поведінки

Напрямок тренінгової роботи	Зміст впливу	Очікуваний результат
Розвиток комунікативних навичок	Формування навичок ефективного спілкування, взаємодії та конструктивного вирішення конфліктів	Покращення міжособистісних відносин та соціальної адаптації
Розвиток емоційної саморегуляції	Навчання контролю емоцій, зниження рівня тривожності та імпульсивності	Підвищення психологічної стійкості підлітків
Формування життєвих компетентностей	Розвиток навичок ухвалення рішень, відповідальності та критичного мислення	Зменшення схильності до ризикованої поведінки
Профілактика адиктивної поведінки	Усвідомлення негативних наслідків залежностей та формування здорових моделей поведінки	Зниження ризику виникнення адиктивних проявів
Розвиток особистісного потенціалу	Підвищення самооцінки, впевненості у собі та мотивації до саморозвитку	Формування позитивної «Я-концепції» та соціальної активності

У соціально-педагогічній роботі з підлітками групи ризику доцільно використовувати різні форми тренінгової діяльності: комунікативні тренінги, тренінги розвитку емоційного інтелекту, тренінги формування життєвих навичок, профілактичні програми щодо запобігання залежностям, тренінги підвищення самооцінки та впевненості у собі. Такі програми сприяють розвитку відповідальності, формуванню позитивної «Я-концепції», усвідомленню власних життєвих цілей та підвищенню рівня соціальної активності підлітків. Дослідження психологічного потенціалу особистості у підлітковому віці свідчать про те, що саме цей період є найбільш чутливим до зовнішніх впливів та водночас найбільш сприятливим для формування адаптивних механізмів поведінки [4].

Отже, використання тренінгових технологій у соціальній роботі з підлітками групи ризику адиктивної поведінки є важливим напрямом профілактичної діяльності. Профілактичну роботу з підлітками групи ризику здійснюють соціальні педагоги, практичні психологи, фахівці із соціальної роботи, класні керівники, працівники центрів соціальних служб, інклюзивно-ресурсних центрів, закладів освіти, молодіжних центрів, громадських організацій та служб у справах дітей. Ефективність такої діяльності значною мірою залежить від міжвідомчої взаємодії та узгодженості профілактичних заходів. Застосування інтерактивних методів роботи забезпечує розвиток особистісного потенціалу, соціальної компетентності та психологічної стійкості підлітків, сприяє формуванню конструктивних моделей поведінки та зниженню ризику виникнення адиктивних проявів.

Література

1. Гуменюк І. А. Особистісний потенціал учителів: психологічні та психотерапевтичні аспекти. *Вчені записки Таврійського національного університету*

імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. 2021. Т. 32 (71), № 6. С. 84–90. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.6/14>

2. Зливков В. Л., Лукомська С. О. *Сучасні тренінгові технології розвитку особистості в освіті*. Київ, 2022. 184 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731898/>

3. Коханова О. П., Столярчук О. А. Особистісний потенціал як засіб самореалізації сучасної молоді. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2019. Т. 6. С. 189–196. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/27959/>

4. Сватенкова Т. І. Психологічний потенціал особистості: підлітковий вік : монографія. Ніжин : Лисенко М. М.[вид.], 2024. 439 с.

5. Янкович О., Кікінежді О., Козубовська І., Поліщук В., Радчук Г. та ін. Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки: український і міжнародний досвід : кол. монографія. Тернопіль : ФОР Осадца Ю. В., 2018. 300 с.

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ВІЙСЬКОВИМИ ТА ЇХНІМИ СІМ'ЯМИ

Шендриков Сергій

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук, доц. Новгородський Р. Г.

Актуальність. Повномасштабна війна в Україні спричинила суттєве зростання потреб у соціальній, психологічній, інформаційній та реабілітаційній підтримці військовослужбовців і членів їхніх сімей. У цих умовах особливого значення набуває використання цифрових технологій у системі соціальної роботи, що забезпечує оперативність, доступність та безперервність соціальних послуг. Цифровізація соціальної сфери стала важливим напрямом модернізації системи соціального захисту населення, а також необхідною умовою ефективної підтримки військових і ветеранів в умовах воєнного стану.

Актуальність проблеми зумовлюється тим, що значна частина військовослужбовців та членів їхніх сімей потребує дистанційного консультування, психологічної допомоги, юридичного супроводу, соціальної підтримки та швидкого доступу до інформації про державні й громадські послуги. Цифрові технології дозволяють забезпечити таку підтримку незалежно від місця перебування клієнта, що є особливо важливим в умовах бойових дій, вимушеного переміщення населення та обмеженого доступу до офлайн-сервісів.

У сучасній українській науці проблема цифровізації соціальної роботи активно досліджується представниками соціальної педагогіки, соціальної роботи, психології та публічного управління. Значний внесок у дослідження сучасних технологій соціальної підтримки військовослужбовців здійснили Т. Семигіна, О. Безпалько, Н. Сайко, О. Логвінова, О. Рассказова, В. Квашук та інші українські науковці.

У статті О. Бойко, Л. Гребінь та Н. Левченко «Технології соціально-педагогічної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями» наголошується, що сучасна соціальна робота з військовими повинна враховувати новітні інформаційно-комунікаційні технології, які дозволяють забезпечити оперативне реагування на потреби клієнтів, психологічну підтримку та ефективну комунікацію між соціальними службами і сім'ями військовослужбовців [3, с. 68–70].

Одним із ключових напрямів цифровізації соціальної роботи є онлайн-консультування. Воно включає психологічне консультування, кризову підтримку, соціально-правову допомогу, інформування щодо соціальних гарантій та дистанційний соціальний супровід. Онлайн-консультування здійснюється за допомогою відеозв'язку, месенджерів, чат-ботів, спеціалізованих платформ та мобільних застосунків. Такий формат роботи дозволяє оперативно надавати допомогу військовослужбовцям, які перебувають у зоні бойових дій або проходять реабілітацію.

У дослідженнях О. Логвінової та О. Рассказової підкреслюється, що цифрові технології значно розширюють можливості соціальної роботи, сприяють доступності соціальних послуг та дозволяють підтримувати постійний контакт із військовими та членами їхніх сімей. Авторки наголошують на важливості дистанційних форм психосоціальної підтримки в умовах тривалого воєнного конфлікту [5, с. 63].

Особливого значення цифрові технології набувають у процесі реінтеграції ветеранів війни. Важливим напрямом є створення електронних платформ для надання соціальних послуг ветеранам, цифрових кабінетів отримувачів послуг, систем онлайн-моніторингу потреб ветеранів та електронних сервісів психологічної підтримки. У працях В. Квашука зазначається, що цифровізація соціальних послуг забезпечує більш ефективну взаємодію між ветеранами, соціальними працівниками та державними структурами. Автор наголошує, що цифрові сервіси дозволяють скоротити бюрократичні процедури, підвищити доступність допомоги та покращити якість соціального супроводу ветеранів [4, с. 107–109].

Суттєвим напрямом цифровізації є використання електронного навчання та онлайн-освіти у процесі соціально-психологічної підтримки ветеранів. Дистанційні освітні програми дозволяють військовослужбовцям та ветеранам отримувати нові професійні компетентності, проходити психологічні тренінги та адаптуватися до цивільного життя. У дослідженні О. Балана та співавторів «Use of electronic learning as a technology for strengthening social-psychological support for Ukrainian veterans» доводиться ефективність електронного навчання як інструменту реінтеграції ветеранів та розвитку їхніх соціальних навичок [1].

Важливим аспектом є застосування цифрових технологій у сфері психосоціальної підтримки. Онлайн-платформи психологічної допомоги, анонімні консультації, мобільні додатки для самопомоги та групи підтримки у соціальних мережах дозволяють забезпечити своєчасну психологічну підтримку військовослужбовців та членів їхніх сімей. Цифрові технології сприяють зменшенню стигматизації звернення по психологічну допомогу, оскільки забезпечують конфіденційність та зручність отримання послуг.

Таку ж думку підтримує інший сучасний дослідник О. Білецький зазначаючи, що цифрові інструменти суттєво трансформують соціальну роботу, роблячи її більш мобільною та клієнтоорієнтованою. Автор зазначає, що сучасні цифрові технології

дозволяють впроваджувати онлайн-консультації, дистанційний моніторинг клієнтів, електронний документообіг та інноваційні форми комунікації з отримувачами соціальних послуг [2, с. 40].

Водночас цифровізація соціальної роботи породжує низку викликів. Серед основних проблем варто виокремити недостатній рівень цифрової грамотності окремих категорій клієнтів, ризики порушення конфіденційності персональних даних, обмежений доступ до якісного інтернет-зв'язку у прифронтових регіонах, а також дефіцит фахівців, здатних ефективно використовувати цифрові інструменти у професійній діяльності.

Особливу увагу слід приділити цифровій безпеці у процесі соціальної роботи з військовими. Використання онлайн-платформ, месенджерів та електронних сервісів потребує дотримання етичних стандартів і забезпечення захисту персональних даних клієнтів. У контексті війни питання інформаційної безпеки набуває особливої актуальності, оскільки витік конфіденційної інформації може становити загрозу як для самих військовослужбовців, так і для їхніх сімей.

Важливим напрямом сучасної цифрової соціальної роботи є створення ветеранських онлайн-спільнот. Соціальні мережі та цифрові платформи дозволяють ветеранам підтримувати комунікацію, обмінюватися досвідом, отримувати інформаційну та емоційну підтримку. Такі спільноти сприяють подоланню соціальної ізоляції та формуванню відчуття приналежності до ветеранської спільноти.

Дослідження Т. Семігіної та О. Столярик «Coming back from war: psychosocial support for veterans and their family members» акцентує увагу на важливості психосоціальної підтримки ветеранів та членів їхніх родин, зокрема із застосуванням сучасних технологій комунікації та дистанційної підтримки. Авторки підкреслюють необхідність розвитку комплексної системи підтримки ветеранів на основі підходу, орієнтованого на сильні сторони особистості [6, с. 65–70].

У сучасних умовах цифрові технології стають важливим інструментом міжвідомчої взаємодії у сфері соціальної роботи. Електронні бази даних, цифрові системи обліку ветеранів, онлайн-платформи координації соціальних послуг сприяють ефективнішій співпраці між соціальними службами, медичними закладами, громадськими організаціями та державними установами.

Водночас результати суспільних дискусій свідчать про наявність потреби у формуванні ветеран-орієнтованого цифрового середовища. У громадських онлайн-обговореннях ветерани наголошують на важливості створення єдиної цифрової системи підтримки військовослужбовців, розвитку CRM-систем соціального супроводу та удосконалення цифрових сервісів для ветеранів.

Отже, цифрові технології суттєво трансформують систему соціальної роботи з військовими та їхніми сім'ями. Вони забезпечують доступність соціальних послуг, оперативність комунікації, розвиток дистанційної психологічної підтримки та ефективні механізми соціального супроводу. Цифровізація сприяє модернізації соціальної сфери, підвищенню якості соціальних послуг та формуванню інноваційних моделей підтримки військовослужбовців і ветеранів.

Незважаючи на певні наукові дослідження у цій сфері, все ж таки подальшого пошуку можуть мати питання щодо вивчення ефективності цифрових платформ соціальної підтримки військовослужбовців, аналізі впливу штучного інтелекту на

систему соціальної роботи, дослідженні цифрової грамотності ветеранів та розробленні етичних стандартів використання цифрових технологій у соціальній роботі.

Література

1. Балан О., Шепель М., Балан А., Липинська О., Бойко І. Використання електронного навчання як технології для посилення соціально-психологічної підтримки українських ветеранів. *Технологічний аудит та виробничі резерви*. 2025. № 5. Вип.4(85). С. 74–82.
2. Білецький О. П. Інтеграція цифрових технологій у соціальну роботу: виклики та перспективи. *Публічне управління та соціальна робота*. 2024. № 1. С. 38–42.
3. Бойко О., Гребінь Л., Левченко Н. Технології соціально-педагогічної роботи з військовослужбовцями та їх сім'ями. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2018. Вип. 2. С. 66–73.
4. Квашук В. Цифровізація соціального обслуговування у процесі реінтеграції ветеранів. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2025. Вип. 1(14). С.105–111.
5. Логвінова О., Рассказова О. Соціальна робота з військовослужбовцями та їхніми сім'ями в умовах тривалого конфлікту на сході України. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. Вип.2(7). С. 61–71.
6. Столярик О., Семігіна Т. Повернення з війни: психосоціальна підтримка ветеранів та членів їхніх сімей. *Соціальна робота та освіта*. 2023. №10 (1). С. 63–77.

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРИ МЕДІАСПОЖИВАННЯ ТА ПОДОЛАННІ ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ОНЛАЙН-КОНТЕНТУ

Шуба Сергій

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: ас. Шимко Х. В.

Інтенсивна цифровізація сучасного соціокультурного простору та масовий перехід комунікативних практик у віртуальне середовище докорінно змінили умови соціалізації підростаючого покоління. Постійний доступ до різноманітних інформаційних платформ, з одного боку, розширює пізнавальні можливості особистості, а з іншого – створює серйозні ризики у вигляді хаотичного сприйняття інформації та формування стійкої залежності від онлайн-контенту. За таких обставин традиційні інститути виховання потребують підтримки, а в практиці соціальної роботи особливої актуальності набуває превентивна діяльність, спрямована на захист ментального благополуччя дітей та молоді.

Залежність від онлайн-контенту або інтернет-залежність є однією з актуальних проблем сучасного інформаційного суспільства, особливо серед молоді та старшокласників. Постійне використання цифрових технологій може призводити до порушень у психоемоційному стані, зниження соціальної активності та фізичного здоров'я [2; 3].

Заміна повноцінних взаємин поверхневими контактами у соціальних мережах та месенджерах неминуче викликає внутрішнє відчуження особистості. За ілюзією постійного перебування на зв'язку та великої кількості віртуальних друзів часто приховуються нездатність до глибокого емоційного контакту, зростання рівня тривожності та депресивні стани. Такі тенденції створюють замкнене коло, оскільки людина намагається втекти від реальних проблем назад у віртуальний світ, що вимагає розробки нових ефективних методів роботи з цією залежністю.

Для роботи з подолання залежності від онлайн-контенту необхідно розуміти внутрішні причини та механізми розвитку подібної поведінки. Соціально-психологічна природа інтернет-залежності, як зазначають О. Дишкант та О. Петрунько, полягає в прагненні людини задовольнити свої соціальні та індивідуальні потреби. Однак за адиктивного сценарію базові потреби заміщуються так званими квазіпотребами, а сам Інтернет перетворюється з інструменту на самоціль, що призводить до втрати контролю, соціальної ізоляції та деградації особистісних якостей [1, с. 574]. О. Петрунько та О. Сілаєва уточнюють, що адиктивна особистість характеризується незрілістю, низькою саморегуляцією, пасивною життєвою позицією та нездатністю до рефлексії [4, с. 119].

Ці особистісні характеристики найчіткіше проявляються в підлітковому віці через труднощі у міжособистісних стосунках. Зокрема, коли підліток не знаходить розуміння вдома чи серед однокласників, інтернет стає для нього найпростішим і найбезпечнішим середовищем. У віртуальному просторі можна легко сховатися за вигаданим ім'ям, створити собі ідеальний образ і отримати те схвалення, якого так бракує в реальному житті. Як зазначає Р. Новгородський, саме дефіцит уваги, емоційного тепла та визнання з боку близьких дорослих штовхає дитину до надмірного захоплення соціальними мережами [3, с. 190]. Спочатку це здається звичайним хобі, але поступово віртуальне життя починає повністю витіснити реальне. Підліток втрачає навички живої комунікації, стає замкнутим і самотнім, що в науковій літературі характеризують як процес цифрової інкапсуляції, коли людина буквально закривається у власному цифровому світі й обриває зовнішні контакти [2, с. 187–188].

У сучасних реаліях, коли молодь постійно перебуває в стані хронічного стресу та тривоги, гаджети перетворилися на своєрідне розвантаження. Статистика підтверджує, що сьогодні в Україні понад половина підлітків та близько 60 % студентів мають серйозні ознаки залежності від онлайн-контенту [2, с. 189–190]. Інтернет використовують як найпростіший спосіб проведення дозвілля. Проте така втеча від реальності дає лише тимчасовий ефект, щойно гаджет вимикається, всі нерозв'язані проблеми, тривоги та самотність повертаються із новою силою, змушуючи дитину знову відкривати соцмережі. До того ж додаються проблеми зі здоров'ям, оскільки через безсонні ночі в мережі та малорухливий спосіб життя молодь швидко виснажується як психічно, так і фізично.

У цій ситуації головне завдання соціального працівника – допомогти підлітку повернутися до реального життя без тиску та покарань. Важливо вчасно помітити проблему. Якщо відсутність інтернету чи заблокований телефон викликають у дитини справжню паніку або агресію, це є чітким сигналом, що залежність уже сформувалася і потрібне фахове втручання [3, с. 190]. Соціальний працівник має показати молодій людині, що реальний світ може бути не менш яскравим, ніж стрічка новин. Залучення до живого спілкування, волонтерських проєктів, спорту чи творчості допомагає

підліткам знайти справжніх друзів і відчутти себе потрібними офлайн. Водночас спеціаліст повинен працювати й з родиною, навчаючи батьків більше розмовляти з дітьми, влаштовувати спільні дні без гаджетів і будувати довіру замість тотального контролю чи слідкування за профілями підлітка.

Відтак, діяльність соціального працівника у зазначеному напрямі виходить за межі суто технічного обмеження доступу до інформаційних ресурсів, а трансформується у складний процес реструктуризації життєвого простору особистості. Формування культури медіаспоживання за такого підходу стає не автономним виховним завданням, а невід'ємним складником загальної соціалізації дитини в умовах глобального інформаційного суспільства. Оптимізація взаємодії між суб'єктами мікросоціуму дозволяє створити стійку превентивну систему, яка не просто мінімізує прояви інтернет-адикції, а забезпечує розвиток внутрішніх ресурсів індивіда. У кінцевому підсумку це сприяє переходу від пасивного, залежного споживання онлайн-контенту до усвідомленої та конструктивної самореалізації особистості як у віртуальному, так і в реальному соціальному просторі.

Таким чином, формування культури медіаспоживання та подолання залежності від онлайн-контенту є комплексною проблемою, вирішення якої вимагає системного переосмислення професійного інструментарію. Роль соціального працівника у цьому процесі є визначальною, оскільки він діє не як суб'єкт зовнішнього контролю, а як стратегічний координатор міжвідомчої взаємодії сім'ї, освітніх закладів та громади. Ефективність такої превентивної моделі забезпечується зміщенням акцентів із технічних обмежень на розвиток критичного мислення, навичок саморегуляції підлітків та організацію альтернативного соціально активного дозвілля.

Література

1. Дишкант О., Петрунько О. Соціально-психологічна природа Інтернет-залежності. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку*: матеріали V Міжнар. конф. Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2023. С. 572–574.
2. Кириченко Н. А., Галактіонова І. А. Цифрова залежність молоді в умовах віртуалізації соціальної взаємодії. *Наукові записки Ніжинського держ. ун-ту ім. М. Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2026. № 1. С. 184–195. DOI: <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2026-PP-1-184-195>
3. Новгородський Р. Г. Соціальна робота з підлітками, які мають інтернет-залежність (на прикладі соціальних мереж). *Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту. Серія : Педагогічні науки*. 2014. № 122. С. 188–191.
4. Петрунько О., Сілаєва О. Інтернетзалежність як адикція сучасної людини. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. № 3(71). С. 115–124. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-71-115-124>

Розділ 2

ЗАРУБІЖНИЙ І ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ: ПРАВОВІ, УПРАВЛІНСЬКІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

**ZNACZENIE RELACJI W PRACY OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZEJ
WYCHOWAWCÓW ŚWIETLICY SPECJALISTYCZNEJ
(ŚRODOWISKOWEJ I SOCJOTERAPEUTYCZNEJ)**

Pietrzak-Ilczuk B.

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych
w Chełmie, Polska

Promotor: dr Halina Bejger

Relacje interpersonalne stanowią jeden z najważniejszych elementów pracy opiekuńczo-wychowawczej realizowanej w świetlicach specjalistycznych, zarówno środowiskowych, jak i socjoterapeutycznych. Ich jakość wpływa na przebieg procesu wychowawczego, rozwój emocjonalny dzieci oraz skuteczność działań profilaktycznych. Literatura przedmiotu podkreśla, że relacja oparta na zaufaniu, akceptacji oraz poczuciu bezpieczeństwa stanowi podstawę efektywnego oddziaływania wychowawczego [5, s. 112]. Świetlice specjalistyczne pełnią istotną funkcję wspierającą wobec dzieci pochodzących z rodzin niewydolnych wychowawczo, zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz doświadczających trudności emocjonalnych i społecznych. W tym kontekście wychowawca staje się nie tylko organizatorem działań opiekuńczo-wychowawczych, lecz również osobą udzielającą wsparcia emocjonalnego i budującą poczucie bezpieczeństwa dziecka [4, s. 75]. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie znaczenia relacji interpersonalnych w pracy opiekuńczo-wychowawczej wychowawców świetlic specjalistycznych na podstawie analizy badań własnych przeprowadzonych wśród wychowawców oraz dzieci uczęszczających do świetlic środowiskowych i socjoterapeutycznych.

Badania zostały przeprowadzone wśród 7 wychowawców świetlic specjalistycznych oraz 43 dzieci uczęszczających do świetlic środowiskowych i socjoterapeutycznych. W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, technikę ankiety oraz technikę zdań niedokończonych. Celem badań było: określenie znaczenia relacji interpersonalnych w pracy wychowawczej, identyfikacja czynników wpływających na jakość relacji, analiza percepcji relacji wychowawczych przez dzieci, określenie trudności występujących w budowaniu relacji interpersonalnych. Uzyskane wyniki przedstawiono w formie tabel i wykresów, które poddano analizie jakościowej oraz ilościowej.

Analiza wyników badań wykazała, że 100% respondentów stanowiły kobiety. Najliczniejszą grupę badanych (57,14 %) stanowiły osoby w wieku 36–45 lat. Taki wynik może świadczyć o stabilizacji zawodowej oraz znacznym doświadczeniu pedagogicznym respondentów. W zakresie wykształcenia dominowało wykształcenie wyższe pedagogiczne (57,14 %). Ponadto ponad połowa badanych posiadała staż pracy przekraczający 6 lat. Dane te wskazują na wysoki poziom przygotowania zawodowego wychowawców pracujących w świetlicach specjalistycznych [3, s. 221].

Analiza wyników badań wskazuje jednoznacznie, że relacja wychowawca–dziecko stanowi najważniejszy element pracy świetlicy specjalistycznej. Aż 85,71 % badanych wychowawców uznało ją za kluczowy obszar oddziaływań wychowawczych. Znacznie rzadziej wskazywano relacje rówieśnicze oraz współpracę z rodziną dziecka (42,86 %). Uzyskane wyniki potwierdzają, że bezpośrednia relacja z dzieckiem stanowi podstawę działań opiekuńczych, wychowawczych i profilaktycznych realizowanych w świetlicy [2, s. 227]. Badania wykazały również, że: 85,71% wychowawców ocenia relacje interpersonalne w placówce jako bardzo dobre, 100 % respondentów deklaruje udzielanie dzieciom wsparcia emocjonalnego, 71,43 % wskazuje na wysoki poziom zaufania dzieci wobec wychowawców. Relacje te opierają się przede wszystkim na empatii, szacunku, życzliwości oraz wzajemnym zaufaniu [4, s. 88].

Relacje rówieśnicze stanowią ważny element funkcjonowania społecznego dzieci uczęszczających do świetlicy. Wyniki badań wskazują, że wszystkie dzieci uczestniczą w działaniach integracyjnych organizowanych przez placówkę. Aż 85,71 % badanych wskazuje na występowanie współpracy oraz wzajemnej pomocy pomiędzy dziećmi. Jednocześnie 71,43 % respondentów zauważa pojawiające się konflikty rówieśnicze. Konflikty te mają jednak najczęściej charakter sporadyczny i wynikają głównie z trudności emocjonalnych oraz deficytów kompetencji społecznych dzieci [5, s. 118]. Wyniki badań wskazują, że relacje rówieśnicze wymagają systematycznego wspierania oraz odpowiedniej moderacji ze strony wychowawców.

Analiza zdań niedokończonych pozwoliła na lepsze poznanie potrzeb emocjonalnych oraz społecznych dzieci uczęszczających do świetlicy. Największą wartość dla dzieci stanowią: zabawy z rówieśnikami (47,62 %), aktywność ruchowa (42,86 %), zajęcia plastyczne (28,57 %). Najmniej lubiane przez dzieci elementy to: hałas (47,62 %), nuda (35,71 %), konflikty między dziećmi (33,33 %). Uzyskane wyniki wskazują, że dzieci szczególnie cenią atmosferę bezpieczeństwa, możliwość integracji oraz aktywnego spędzania czasu.

Badania wykazały, że wychowawca jest postrzegany przez dzieci przede wszystkim jako osoba wspierająca i pomocna. Dzieci najczęściej wskazywały, że wychowawca: pomaga w trudnych sytuacjach (50,00 %), wysłuchuje problemów dzieci (47,62 %), okazuje wsparcie emocjonalne i zrozumienie (40,48 %). Ponadto 57,14 % badanych dzieci deklarowało, że w sytuacjach trudnych zwraca się bezpośrednio do wychowawcy. Oznacza to, że relacja ta pełni funkcję wsparcia emocjonalnego oraz budowania poczucia bezpieczeństwa [1, s. 64]. Analiza wyników badań wskazuje również na występowanie istotnych trudności utrudniających budowanie prawidłowych relacji interpersonalnych. Najczęściej wskazywanymi barierami były: trudne zachowania dzieci (100 %), problemy rodzinne wychowanków (85,71%), deficyty emocjonalne dzieci (57,14 %). Czynniki te wpływają na jakość relacji wychowawczych oraz wymagają podejmowania systematycznych działań wspierających i terapeutycznych [5, s. 132].

Przeprowadzona analiza wyników badań własnych pozwala stwierdzić, że relacje interpersonalne stanowią podstawowy element pracy opiekuńczo-wychowawczej w świetlicach specjalistycznych. Najważniejszym obszarem oddziaływań pozostaje relacja wychowawca–dziecko, która umożliwi budowanie poczucia bezpieczeństwa, wsparcia emocjonalnego oraz zaufania. Relacje rówieśnicze pełnią natomiast funkcję wspierającą proces socjalizacji dzieci, jednak wymagają systematycznej regulacji i nadzoru wychowawczego. Wyniki badań są zgodne z literaturą przedmiotu, która podkreśla, że

jakość relacji interpersonalnych wpływa bezpośrednio na skuteczność oddziaływań wychowawczych i terapeutycznych [2, s. 229; 4, s. 90].

Przeprowadzone badania potwierdzają, że relacje interpersonalne stanowią fundament pracy wychowawczej i profilaktycznej realizowanej w świetlicach specjalistycznych. Szczególne znaczenie posiada relacja wychowawca–dziecko, oparta na zaufaniu, empatii, akceptacji oraz wsparciu emocjonalnym. Wyniki badań wskazują również, że dzieci postrzegają wychowawcę jako osobę zapewniającą bezpieczeństwo emocjonalne i pomoc w sytuacjach trudnych. Jednocześnie relacje rówieśnicze wymagają stałego wspierania, rozwijania kompetencji społecznych oraz odpowiedniej moderacji ze strony wychowawców. Na podstawie przeprowadzonych analiz sformułowano następujące rekomendacje dla praktyki pedagogicznej:

1. Systematyczne rozwijanie kompetencji interpersonalnych wychowawców.
2. Organizowanie zajęć rozwijających kompetencje społeczne i emocjonalne dzieci.
3. Wzmacnianie pozytywnych relacji rówieśniczych poprzez działania integracyjne.
4. Rozwijanie współpracy pomiędzy świetlicą a rodziną dziecka.
5. Wczesne rozpoznawanie trudności emocjonalnych i społecznych wychowanków.
6. Tworzenie atmosfery bezpieczeństwa, akceptacji oraz wzajemnego szacunku.

Zastosowanie wskazanych działań może przyczynić się do zwiększenia skuteczności pracy opiekuńczo-wychowawczej oraz poprawy funkcjonowania dzieci uczęszczających do świetlic środowiskowych i socjoterapeutycznych. Relacje interpersonalne odgrywają kluczową rolę w pracy opiekuńczo-wychowawczej wychowawców świetlic specjalistycznych. Ich jakość wpływa na rozwój emocjonalny dzieci, poziom ich funkcjonowania społecznego oraz skuteczność działań profilaktycznych i wychowawczych. Relacja oparta na zaufaniu, empatii oraz akceptacji umożliwia dziecku budowanie poczucia bezpieczeństwa i wspiera proces kompensacji deficytów emocjonalnych oraz społecznych [5, s. 140].

Literatura

1. Adler R. B., Rosenfeld L. B., Proctor II R. F., *Relacje interpersonalne – proces porozumiewania się*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2007.
2. Róg A., „Świetlica socjoterapeutyczna”, [w:] M. Bągiel, S. Badora (red.), *Formy wychowania i wsparcia w zreformowanym systemie pomocy społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2005.
3. Dąbrowska-Jabłońska I., „Świetlica środowiskowa”, [w:] M. Bągiel, S. Badora (red.), *Formy wychowania i wsparcia...*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2005.
4. Matyjas B., *Dziecko i rodzina w pracy opiekuńczo-wychowawczej*, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 2008.
5. Sawicka K. (red.), *Socjoterapia jako forma pomocy psychologiczno-pedagogicznej*, CMPPP MEN, Warszawa 2007.

ЗАХИСТ ЖЕРТВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЯК НАПРЯМ РОБОТИ ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

Андрейча Сергій

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Новгородський Р. Г.

Домашнє насильство залишається однією з найгостріших соціальних проблем сучасного суспільства, що негативно впливає на фізичне та психічне здоров'я людини, порушує її права та свободи, спричиняє соціальну дезадаптацію й погіршення якості життя. В умовах воєнного стану, економічної нестабільності, вимушеного переміщення населення та зростання психоемоційного напруження проблема домашнього насильства набуває особливої актуальності. У зв'язку з цим важливого значення набуває діяльність центрів соціальних служб, які є одним із ключових суб'єктів реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Проблема домашнього насильства та захисту його жертв є предметом дослідження представників різних галузей науки. Теоретичні та практичні аспекти домашнього насильства розглядали Л. Герасіна, О. Орос, В. Шапар, Н. Шамрук, А. Галай, С. Гречанюк, М. Легенька та ін. Питання соціальної роботи з постраждалими особами висвітлюються у працях О. Безпалько, І. Зверєвої, Т. Семигіної, О. Лісовця та інших дослідників. Водночас потребують подальшого вивчення особливості діяльності центрів соціальних служб як суб'єктів захисту жертв домашнього насильства в сучасних умовах.

Метою статті є аналіз основних напрямів діяльності центрів соціальних служб щодо захисту жертв домашнього насильства та визначення особливостей організації відповідної соціальної роботи.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», домашнє насильство визначається як діяння фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються між членами сім'ї, родичами або особами, які спільно проживають чи проживали однією сім'єю, а також погрози вчинення таких дій [4]. Домашнє насильство становить серйозну загрозу для безпеки особи та потребує комплексного реагування з боку державних і недержавних інституцій.

Одним із провідних суб'єктів у системі захисту постраждалих є центр соціальних служб. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 року № 479, центр соціальних служб здійснює соціальну роботу з особами та сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема з особами, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі [1].

Захист жертв домашнього насильства є одним із важливих напрямів діяльності центру соціальних служб. Насамперед фахівці центру здійснюють виявлення осіб, які потребують допомоги, оцінювання їхніх потреб та організацію надання необхідних соціальних послуг. Така робота спрямована не лише на подолання наслідків

насильства, а й на відновлення здатності особи до самостійного функціонування та повноцінної участі в суспільному житті.

Важливим інструментом діяльності центру соціальних служб є соціальний супровід постраждалих осіб. Він передбачає індивідуальну роботу з клієнтом, складання плану допомоги, координацію отримання необхідних послуг та підтримку особи на всіх етапах подолання кризової ситуації. Соціальний супровід сприяє відновленню соціальних зв'язків, підвищенню рівня психологічної стійкості та формуванню навичок самостійного розв'язання життєвих проблем.

Одним із напрямів діяльності центрів соціальних служб є надання психологічної допомоги постраждалим. Домашнє насильство часто призводить до виникнення тривожності, депресивних станів, втрати почуття безпеки та інших негативних психологічних наслідків. У зв'язку з цим фахівці центрів забезпечують психологічне консультування, кризову підтримку та сприяють відновленню емоційного стану постраждалих.

Суттєве значення має також соціально-правова підтримка. Працівники центрів соціальних служб інформують постраждалих про їхні права, можливості отримання захисту, порядок звернення до правоохоронних органів, суду та інших уповноважених установ. За потреби особам надається допомога в підготовці необхідних документів та налагодженні взаємодії з відповідними службами.

Важливим механізмом захисту жертв домашнього насильства є ведення випадку, що передбачає комплексну оцінку ситуації, визначення потреб клієнта, планування допомоги та координацію діяльності різних суб'єктів підтримки. Такий підхід забезпечує індивідуалізацію соціальної роботи та підвищує ефективність надання допомоги.

Особливе місце у структурі центрів соціальних служб займають спеціалізовані служби підтримки. Відповідно до чинного законодавства при центрах можуть функціонувати мобільні бригади соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, а також притулки для постраждалих осіб [1]. Їх діяльність спрямована на оперативне реагування на випадки насильства, надання екстреної допомоги та забезпечення тимчасового безпечного перебування постраждалих.

Ефективність роботи центру соціальних служб значною мірою залежить від міжвідомчої взаємодії. Для забезпечення комплексного захисту постраждалих здійснюється співпраця з підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я, службами у справах дітей, освітніми установами, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями. Така взаємодія дозволяє своєчасно виявляти випадки насильства та забезпечувати безперервність допомоги.

Водночас діяльність центрів соціальних служб у сфері захисту жертв домашнього насильства супроводжується низкою проблем. Серед них варто виділити недостатність кадрових і фінансових ресурсів, значне професійне навантаження на фахівців, обмежену кількість спеціалізованих служб підтримки та недостатню поінформованість населення щодо можливостей отримання допомоги. Додатковою проблемою залишається висока латентність домашнього насильства, через що значна частина постраждалих не звертається по допомогу.

Висновки. Таким чином, захист жертв домашнього насильства є одним із пріоритетних напрямів діяльності центрів соціальних служб. Центри забезпечують

виявлення постраждалих осіб, оцінювання їхніх потреб, соціальний супровід, психологічну та соціально-правову підтримку, координацію міжвідомчої взаємодії та функціонування спеціалізованих служб допомоги. Ефективність їх діяльності значною мірою визначає рівень захищеності постраждалих та результативність державної політики у сфері протидії домашньому насильству. Перспективними напрямками удосконалення роботи є розвиток мережі спеціалізованих служб, зміцнення міжвідомчої взаємодії, впровадження інноваційних технологій соціальної роботи та підвищення професійної компетентності фахівців.

Література

1. Деякі питання діяльності центрів соціальних служб : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 479. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#Text>
2. Лісовець О. В., Криловець М. Г., Борисюк С. О. Попередження проявів домашнього насильства у молодій сім'ї на етапі її створення. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 2(20). С. 918–930. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2\(20\)-918-930](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2(20)-918-930)
3. Марценюк Л., Проценко О. Удосконалення сутності поняття «домашнє насильство». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (123). С. 203–209.
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
5. Семигіна Т. В. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БЕЗРОБІТНИХ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Артюх Ірина

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: д-р пед. наук,
проф. Лісовець О. В.

Процеси децентралізації владних повноважень в Україні радикально змінили архітектуру системи соціального захисту населення, перемістивши центр прийняття рішень та фінансову відповідальність безпосередньо на рівень базових суб'єктів місцевого самоврядування – територіальних громад. В умовах тривалого правового режиму воєнного стану, загальної економічної нестабільності, руйнування звичних логістичних ланцюжків та релокації підприємств, проблема мінімізації рівня безробіття набуває дедалі гострішого характеру. Ефективне функціонування локального ринку праці тепер критично залежить не стільки від загальнодержавних дотаційних механізмів, скільки від гнучкості, адаптивності та інноваційності управлінських рішень, що реалізуються на місцях.

Носівська територіальна громада Чернігівської області є класичним прикладом аграрно-індустріального регіону Лівобережної України, який володіє специфічною структурою зайнятості, суттєвим людським потенціалом, але водночас зазнає

значного деструктивного впливу зовнішніх безпекових та фінансово-економічних чинників. У цьому контексті дослідження теоретичних та практичних особливостей управління локальною системою соціального захисту незайнятого населення є не лише науково значущим, а й практично необхідним для розробки дієвих стратегій регіонального розвитку.

Теоретико-методологічні засади формування державної політики зайнятості, інституційного забезпечення соціального захисту та регулювання ринку праці на макро- та мезорівнях активно досліджувалися у працях провідних вітчизняних учених, зокрема О. Завади, О. Новікової, К. Сухової, І. Гнибіденка, Е. Лібанової та С. Цісарж. Проте, попри наявність ґрунтовних праць, специфіка муніципального управління зайнятстю в межах конкретних деокупованих чи прифронтових областей (зокрема Чернігівщини) з урахуванням сучасних демографічних викликів, процесів внутрішньої міграції та обмеженості місцевих бюджетів, залишається недостатньо висвітленою та потребує постійного оновлення наукового дискурсу.

Управління системою соціального захисту безробітних на рівні Носівської територіальної громади є складною, багаторівневою та багатовекторною системою, що функціонує на засадах синергетичної взаємодії органів місцевого самоврядування (виконавчого комітету міської ради), філій Чернігівського обласного центру зайнятості, місцевих роботодавців, а також інститутів громадянського суспільства. Ключова специфіка зазначеної громади безпосередньо обумовлена її економіко-географічним положенням, логістичною пов'язаністю з обласним центром та столицею, а також виразною аграрною домінантою в структурі місцевого виробництва. Монопрофільність багатьох сільських поселень громади породжує глибоке сезонне безробіття, що вимагає застосування особливих, диференційованих інструментів управлінського впливу [2, с. 114–116].

Детальний аналіз поточної практики дозволяє виділити три фундаментальні блоки (компоненти), на яких базується сучасна модель управління соціальним захистом незайнятого населення в Носівській ТГ:

1. *Організація активних програм зайнятості.* Особливе місце тут посідає залучення безробітних до виконання суспільно корисних та оплачуваних громадських робіт. В умовах воєнного стану цей інструмент трансформувався з суто допоміжного на стратегічний. Це забезпечує подвійний ефект: тимчасову фінансову підтримку незайнятих осіб та вирішення нагальних комунальних проблем громади.

2. *Стимулювання самозайнятості та підприємницьких ініціатив.* Органи місцевого самоврядування Носівської ТГ активно виконують роль інформаційно-консультаційного хабу. Завдяки налагодженій комунікації, мешканці громади отримують всебічну менторську підтримку щодо участі в урядових та міжнародних грантових програмах, зокрема у межах флагманського проекту «єРобота». Стимулювання малого бізнесу в межах громади дозволяє диверсифікувати ринок праці та поступово знизити його залежність від великих агрохолдингів.

3. *Професійна орієнтація, перенавчання та дуальна освіта.* Традиційні підходи до обліку безробітних сьогодні втрачають ефективність, тому управлінці громади роблять акцент на випереджальному навчанні. Спільно з профільними закладами професійно-технічної освіти та центрами професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості організуються курси перекваліфікації за робітничими професіями, які мають реальний, підтверджений попит у місцевих роботодавців

(трактористи, оператори сушильних установок, швачки, слюсарі, спеціалісти з обслуговування альтернативних джерел енергії).

Важливою інноваційною особливістю управління в Носівській ТГ є високий рівень цифровізації процесу надання соціальних послуг. Інтеграція локальних баз даних із загальнодержавними реєстрами та порталом «Дія» дозволила суттєво мінімізувати бюрократичні процедури, прискорити верифікацію статусів безробітних та забезпечити прозорість призначення передбачених законодавством виплат.

Разом із тим, проведений моніторинг виявив низку деструктивних чинників та системних обмежень, які стримують ефективність існуючої управлінської моделі:

- *Демографічний дисбаланс та міграційні ризики*: спостерігається стійкий відтік кваліфікованої робочої сили, особливо талановитої молоді, до більших міських агломерацій, що призводить до старіння локального трудового потенціалу [1, с. 4–7].

- *Якісна невідповідність (кваліфікаційний розрив)*: наявні на ринку вакансії часто пропонують низький рівень заробітної плати або незадовільні умови праці, що змушує безробітних тривалий час перебувати в тіньовому секторі зайнятості.

Стратегічно важливим кроком для підвищення ефективності системи управління має стати створення постійно діючої Координаційної ради з питань зайнятості та соціального захисту при виконавчому комітеті Носівської міської ради. До складу цієї ради на паритетних засадах мають увійти представники місцевих органів влади, керівники провідних суб'єктів господарювання (агропромислового та комунального секторів), фахівці кар'єрних центрів, а також представники профспілок та громадських організацій, що представляють інтереси безробітних та ВПО [3, с. 89].

Такий колегіальний орган дозволить здійснювати безперервний моніторинг локального ринку праці, формувати точні короткострокові прогнози щодо потреби в кадрах, оперативно коригувати напрями професійної підготовки та розробляти спільні інвестиційні проєкти. Особливий акцент має бути зроблений на фандрейзингу — залученні цільових фінансових ресурсів міжнародних донорських організацій, грантів ЄС та програм технічної допомоги, спрямованих на стимулювання жіночого підприємництва, підтримку ветеранів та створення інклюзивних робочих місць.

Сучасна парадигма муніципального управління має повністю трансформуватися: відійти від застарілої пасивної філософії (яка полягає у простому обліку безробітних та розподілі соціальних виплат) і перейти до проактивної філософії розвитку людського капіталу. Активізація внутрішнього економічного потенціалу кожного безробітного через інструменти мікрокредитування, ваучери на навчання та компенсації роботодавцям витрат на сплату єдиного соціального внеску (ЄСВ) дозволить знизити рівень соціального утримання. У довгостроковій перспективі така стратегія забезпечить повернення громадян до офіційного сектору економіки, що автоматично збільшить надходження до місцевого бюджету у вигляді податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), який є головним джерелом фінансування соціальних програм громади [4, с. 75].

Література

1. Близнюк В., Яценко Л. Ринок праці України в умовах війни: регіональні аспекти. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2025. № 19. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2025-19-07-01>

2. Завада О. Г., Цісарж С. В., Сухова К. К. Напрями вдосконалення надання соціальних послуг в територіальних громадах через організаційний механізм

державного управління. *Журнал "Інвестиції: практика та досвід"*. 2022. № 23. С. 114–119. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.23.114>

3. Програма соціально-економічного розвитку Носівської територіальної громади. Офіційний сайт Носівської міської ради. URL: <https://nosivka-gromada.gov.ua> (дата звернення: 25.05.2026).

4. Трудові ресурси для повоєнного відновлення України: стан, проблеми, шляхи розв'язання: аналітична доповідь. Київ, 2024. 229 с.

ПРОЦЕС ЦИФРОВІЗАЦІЇ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Балакірєв Серафим

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р пед. наук,
проф. Лісовець О. В.

У сучасних умовах цифрова трансформація суспільства охоплює практично всі сфери суспільного життя, у тому числі систему соціального захисту населення. В Україні процес цифровізації соціальних послуг набув особливої актуальності в умовах децентралізації, воєнного стану та зростання кількості осіб, які потребують соціальної підтримки.

Цифровізація соціальної сфери спрямована на підвищення ефективності надання соціальних послуг, забезпечення їх доступності, прозорості та оперативності. Водночас цифрова трансформація системи соціального захисту супроводжується низкою викликів, пов'язаних із цифровою нерівністю, недостатнім рівнем цифрової грамотності населення та необхідністю захисту персональних даних отримувачів соціальних послуг.

Проблеми цифровізації соціальної сфери активно досліджуються сучасними науковцями. Зокрема, Н. Салата аналізує питання цифровізації соціального обслуговування в Україні та проблеми надання соціальних послуг в електронній формі [5]. Г. Гриценко розглядає цифровізацію соціальних послуг у контексті децентралізації та розвитку сервісної держави [2]. Питання цифровізації соціальних послуг для внутрішньо переміщених осіб аналізує А. Мустафаєв [4].

Метою статті є аналіз особливостей цифровізації надання соціальних послуг в Україні, визначення основних переваг і проблем цифрової трансформації соціальної сфери, а також окреслення перспектив її подальшого розвитку.

Цифровізація соціальних послуг є одним із ключових напрямів модернізації системи соціального захисту населення України. Вона передбачає впровадження цифрових технологій, електронних платформ та автоматизованих інформаційних систем у процес надання соціальної підтримки громадянам.

Важливим етапом цифрової трансформації соціальної сфери стало впровадження Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС), яка забезпечує автоматизацію процесів призначення, нарахування та виплати соціальної

допомоги. Міністерство соціальної політики України спільно з партнерами активно впроваджує цю систему по всій території держави [3].

ЄІССС дозволяє об'єднати різні державні реєстри та інформаційні ресурси, що сприяє спрощенню процедури отримання соціальних послуг, скороченню бюрократичних процедур та зменшенню ризиків помилок під час обробки даних. Цифровізація соціальної сфери також передбачає інтеграцію соціальних послуг із платформою Дія, через яку громадяни можуть подавати заяви, отримувати довідки та користуватися окремими соціальними сервісами.

Однією з головних переваг цифровізації є підвищення доступності соціальних послуг для населення. Особливого значення це набуло після початку повномасштабної війни, коли мільйони громадян були змушені змінити місце проживання та потребували оперативного оформлення соціальної допомоги. У таких умовах цифрові сервіси дозволили значно пришвидшити процес отримання державної підтримки для внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій населення [4].

Важливою перевагою цифровізації є також підвищення прозорості системи соціального захисту. Автоматизація процесів сприяє зменшенню корупційних ризиків, спрощує контроль за використанням бюджетних коштів та забезпечує ефективніший моніторинг надання соціальних послуг.

Водночас процес цифровізації соціальної сфери супроводжується низкою проблем. Однією з них є цифрова нерівність, яка проявляється у нерівному доступі населення до цифрових технологій та інтернету. Особливо гостро ця проблема постає у сільських громадах, серед людей похилого віку та соціально вразливих категорій населення. Дослідження експертів засвідчують, що в умовах цифровізації соціальних послуг громади стикаються з браком технічного забезпечення, недостатнім рівнем цифрових компетентностей працівників та труднощами впровадження нових технологій [6].

Ще однією проблемою є недостатній рівень цифрової грамотності отримувачів соціальних послуг. Частина громадян не володіє необхідними навичками користування електронними сервісами, що ускладнює доступ до соціальної підтримки. Це вимагає розвитку програм цифрової освіти населення та підвищення цифрових компетентностей фахівців соціальної сфери.

Окремої уваги потребує питання захисту персональних даних. Оскільки цифрові системи соціального захисту оперують значними масивами конфіденційної інформації, актуальним залишається забезпечення кібербезпеки та надійного захисту персональних даних громадян.

У сучасних умовах важливого значення набуває також використання зарубіжного досвіду цифрової трансформації соціальної сфери. Дослідники наголошують на доцільності впровадження міжнародних практик електронного врядування, автоматизації соціальних сервісів та розвитку цифрової взаємодії між державою і громадянами [1].

Таким чином, цифровізація соціальних послуг є складним багаторівневим процесом, що поєднує технологічні, організаційні та соціальні зміни. Її ефективність значною мірою залежить від рівня розвитку цифрової інфраструктури, підготовки кадрів та здатності держави забезпечити інклюзивність цифрових сервісів.

Отже, цифровізація надання соціальних послуг в Україні є важливим напрямом модернізації системи соціального захисту населення. Впровадження цифрових технологій та електронних сервісів сприяє підвищенню доступності, оперативності та прозорості соціальної підтримки громадян.

Водночас цифрова трансформація соціальної сфери супроводжується низкою викликів, серед яких цифрова нерівність, недостатній рівень цифрових компетентностей населення та необхідність забезпечення захисту персональних даних.

Перспективи подальшого розвитку цифровізації соціальних послуг пов'язані з удосконаленням Єдиної інформаційної системи соціальної сфери, розширенням електронних сервісів, розвитком цифрової інфраструктури та формуванням цифрової компетентності як фахівців соціальної сфери, так і отримувачів соціальних послуг.

Література

1. Балухтіна О. М., Венгер Р. О. Особливості використання зарубіжних практик у цифровій трансформації соціальної сфери України. *Психологія та соціальна робота*. 2025. № 1. С. 34–41.
2. Гриценко Г. М. Цифровізація соціальних послуг: проблеми можливостей та компетенції. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. № 1. С. 36–48.
3. Єдина інформаційна система соціальної сфери (ЄІССС). URL: <https://www.msp.gov.ua/e-servisy/yeiss>
4. Мустафаєв А. Цифровізація соціальних послуг для внутрішньо переміщених осіб в Україні: між ефективністю та інклюзивністю. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 2025. № 1(11). С. 29–34.
5. Салата Н. Дослідження питань цифровізації соціального обслуговування в Україні. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. №10. С. 154–163.
6. Gunko S., Liakh T. Expert assessments of the challenges of digitalization of social services in rural communities. *Social Work and Education*. 2025. № 12(3). С. 444–453.

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ ЯК СУБ'ЄКТ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Балакірєва Ірина

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: д-р пед. наук,
проф. Лісовець О. В.

Становлення України як соціальної та демократичної держави нерозривно пов'язане з розвитком громадянського суспільства та посиленням ролі недержавного сектору у вирішенні соціальних проблем. В умовах сучасних соціально-економічних криз, воєнного стану та зростання кількості вразливих категорій населення особливої актуальності набуває питання ефективного надання соціальних послуг.

Традиційно система соціального захисту населення в Україні базувалася переважно на діяльності державних установ. Проте практика засвідчує, що державний сектор не завжди здатний повною мірою забезпечити потреби громадян у соціальній

підтримці. У зв'язку з цим суттєво зростає роль громадських організацій, благодійних фондів та інших недержавних інституцій, які активно долучаються до реалізації соціальної політики держави.

Особливо помітною роль громадських організацій стала після 2014 року та в умовах повномасштабної війни, коли саме недержавний сектор часто оперативніше реагує на потреби населення, забезпечуючи гуманітарну, психологічну, соціальну та правову допомогу.

Проблематика діяльності громадських організацій у сфері соціальних послуг досліджується у працях українських науковців, які розглядають особливості розвитку третього сектору, механізми взаємодії держави та громадянського суспільства, а також роль недержавних організацій у системі соціального захисту населення (Р. Кравченко, Н. Кабаченко, О. Лісовець, О. Васильченко, О. Сидоренко, Т. Семігіна, І. Мигович, П. Жовніренко та ін.). Науковці наголошують, що третій сектор є важливим елементом демократичного суспільства, оскільки забезпечує реалізацію соціальних ініціатив, розвиток волонтерства, благодійності та громадської активності. Значна увага приділяється також дослідженню нормативно-правових засад функціонування громадських організацій як надавачів соціальних послуг та аналізу їхньої практичної діяльності.

Метою статті є аналіз громадських організацій як суб'єктів надання соціальних послуг в Україні, визначення їхньої ролі у сучасній системі соціального захисту населення.

Сучасна система соціального захисту населення України передбачає участь не лише державних установ, а й недержавних інституцій у наданні соціальних послуг. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» надавачами соціальних послуг можуть бути державний, комунальний та недержавний сектори. До надавачів соціальних послуг недержавного сектору належать громадські об'єднання, благодійні та релігійні організації, підприємства, фізичні особи-підприємці та інші суб'єкти, які здійснюють діяльність у сфері соціального захисту населення [5].

Особливе місце серед недержавних надавачів соціальних послуг займають громадські організації. Вони є важливим елементом третього сектору громадянського суспільства, який функціонує незалежно від держави та орієнтується на задоволення суспільно значущих потреб.

Третій сектор характеризується як недержавний, неурядовий, неприбутковий та благодійний сектор добровільної активності. Його діяльність охоплює різні сфери суспільного життя: соціальний захист, охорону здоров'я, освіту, культуру, спорт, захист прав людини та екологію [6, с. 71].

В умовах сучасних викликів громадські організації дедалі частіше виконують функції, які традиційно належали державі. Багато громадян, що потребують соціальної підтримки, звертаються саме до недержавних організацій через доступність, оперативність та гнучкість їхньої роботи.

Спектр соціальних послуг, які надають громадські організації, є надзвичайно широким. До основних напрямів їхньої діяльності належать:

- соціальна підтримка осіб з інвалідністю;
- соціальна реабілітація;
- робота з дітьми та молоддю;
- підтримка сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;

- профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі;
- допомога внутрішньо переміщеним особам;
- підтримка ветеранів війни та членів їхніх сімей;
- протидія поширенню ВІЛ/СНІД;
- робота з бездомними особами;
- психолого-педагогічне консультування [1, с. 445–450].

Важливою перевагою громадських організацій є їхня здатність використовувати додаткові ресурси для надання соціальних послуг. Зокрема, недержавний сектор активно залучає волонтерську працю, благодійні внески, грантові кошти, міжнародну гуманітарну допомогу та ресурси місцевих громад.

Крім того, громадські організації часто застосовують принцип «рівний – рівному», що є особливо ефективним у роботі з ветеранами війни, молоддю, людьми з інвалідністю та іншими вразливими групами населення. Такий підхід сприяє формуванню довіри між надавачами та отримувачами соціальних послуг.

В умовах воєнного стану роль громадських організацій значно посилилася. Саме вони забезпечують значну частину гуманітарної допомоги, організують евакуацію населення, надають психологічну підтримку постраждалим, сприяють соціальній адаптації внутрішньо переміщених осіб та ветеранів війни.

Водночас для здійснення діяльності у сфері соціальних послуг громадські організації повинні відповідати визначеним законодавством критеріям. Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв діяльності надавачів соціальних послуг» [4] встановлено основні вимоги до таких організацій. Зокрема, громадська організація як надавач соціальних послуг повинна:

- мати установчі документи, у яких визначено перелік соціальних послуг та категорії отримувачів;
- надавати соціальні послуги відповідно до державних стандартів;
- забезпечувати належний професійний рівень працівників;
- не мати фінансової заборгованості;
- забезпечувати доступність приміщень для осіб з інвалідністю;
- інформувати населення про наявні соціальні послуги;
- здійснювати оцінювання якості соціальних послуг та оприлюднювати публічні звіти про діяльність [3].

Обов'язковою умовою діяльності є також включення організації до Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг.

Слід зазначити, що розвиток недержавного сектору соціальних послуг відповідає європейським підходам до соціальної політики, які передбачають партнерство держави, громади та громадянського суспільства у вирішенні соціальних проблем.

Водночас діяльність громадських організацій у сфері соціальних послуг супроводжується низкою труднощів. Серед них – недостатнє фінансування, нестабільність грантової підтримки, кадровий дефіцит, професійне вигорання працівників та потреба у вдосконаленні механізмів міжсекторальної взаємодії.

Незважаючи на це, громадські організації залишаються важливими суб'єктами соціальної роботи, оскільки здатні швидко реагувати на потреби населення, впроваджувати інноваційні підходи та забезпечувати адресність соціальної підтримки [2].

Отже, громадські організації відіграють важливу роль у системі надання соціальних послуг в Україні. Їхня діяльність сприяє підвищенню доступності соціальної допомоги, розвитку громадянського суспільства та забезпеченню підтримки вразливих категорій населення.

Особливої актуальності діяльність громадських організацій набуває в умовах воєнного стану, коли недержавний сектор часто компенсує обмежені можливості державної системи соціального захисту.

Ефективність діяльності громадських організацій як суб'єктів надання соціальних послуг значною мірою залежить від розвитку партнерства між державою та громадянським суспільством, удосконалення нормативно-правового забезпечення, стабільного фінансування та професійної підготовки фахівців соціальної сфери.

Література

1 Горова А. В. Недержавний сектор надання соціальних послуг: сучасний стан та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 445-450.

2 Лісовець О. В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України. Київ: Академія, 2011. 249 с.

3 Організації громадянського суспільства як надавачі соціальних послуг: посібник. Авт. та укл.: Г. Скіпальська, Н. Королюк, Ю. Малько, Н. Рябушенко. Київ. 2022. 43 с.

4 Про затвердження критеріїв діяльності надавачів соціальних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2020 р. № 185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.05.2026).

5 Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 06.05.2026).

6 Ситняківська С. М., Ілліна О. В., Тарасов Д. І. Місце і роль громадських організацій в соціальній роботі. *Актуальні проблеми сучасної психологічної науки: виклики сучасності*. 2022. С.70-72.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В КАНАДІ

Вишневська Юлія

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р пед. наук,
проф. Криловець М. Г.

Сучасний розвиток суспільства супроводжується посиленням соціальних ризиків, зростанням нерівності, активізацією міграційних процесів та появою нових викликів у сфері соціального захисту населення. У цих умовах особливого значення набуває ефективна організація соціальної роботи, спрямована на підтримку вразливих категорій населення, забезпечення соціальної справедливості та підвищення якості життя громадян. Однією з країн, яка сформувала високоефективну систему соціальної політики та соціальної роботи, є Канада. Канадська модель соціальної роботи

базується на принципах гуманізму, партнерства держави і громади, клієнтоорієнтованості, мультикультурності та дотримання прав людини. Водночас вона характеризується активним упровадженням інноваційних методів і цифрових технологій у сфері соціального захисту. Для України, яка перебуває в процесі реформування соціальної сфери та модернізації системи соціальних послуг, вивчення канадського досвіду є особливо актуальним.

Проблеми становлення та розвитку соціальної роботи в Канаді досліджували як українські, так і зарубіжні науковці. Історичні аспекти розвитку соціальної роботи в зарубіжних країнах висвітлено у працях С. Кубіцького. Особливості професійної підготовки соціальних працівників у Канаді проаналізовано Н. Микитенко. Досвід соціальної роботи у сфері охорони здоров'я розглядали А. Короп, Н. Назар, В. Стадник та О. Блавт. Організаційні засади соціальної політики та соціального забезпечення досліджували О. Макарова, Д. Гомон, А. Денисова. Попри наявність значної кількості досліджень, питання сучасних інноваційних методів соціальної роботи в Канаді та можливостей їх адаптації до українських умов потребують подальшого наукового осмислення.

Метою статті є аналіз особливостей організації соціальної роботи в Канаді, характеристика сучасної системи соціального забезпечення та визначення інноваційних методів соціальної роботи, що можуть бути корисними для вдосконалення соціальної сфери України.

Соціальна робота в Канаді формувалася під впливом історичних, політичних і культурних процесів. Перші форми соціальної допомоги виникли у XIX столітті та були пов'язані з діяльністю релігійних і благодійних організацій, які опікувалися бідними, сиротами, людьми похилого віку та іммігрантами. Значний вплив на розвиток соціальної підтримки мали британські та французькі традиції благодійності.

На початку XX століття соціальна робота в Канаді почала набувати професійного характеру. У 1914 році в Торонто було відкрито першу школу соціальної роботи, а згодом створено професійні асоціації та систему підготовки фахівців. Важливим етапом стало формування державної системи соціального забезпечення після Великої депресії та Другої світової війни [4].

Сучасна система соціального забезпечення Канади має федерально-провінційну структуру. Федеральний уряд відповідає за реалізацію загальнонаціональних програм соціального страхування, пенсійного забезпечення, допомоги сім'ям із дітьми та підтримки безробітних. Провінції організують надання соціальних послуг на місцевому рівні, забезпечуючи підтримку малозабезпечених сімей, людей з інвалідністю, дітей, молоді та осіб похилого віку [4].

Однією з ключових особливостей канадської моделі є децентралізація соціальної політики та активна участь громадських організацій у наданні соціальних послуг. Значна частина програм реалізується у співпраці держави, місцевих громад, волонтерських організацій і соціальних підприємств.

У сучасній канадській соціальній роботі широко застосовуються інноваційні методи та технології. Одним із провідних підходів є клієнтоорієнтований підхід, який передбачає активну участь клієнта у визначенні власних потреб і шляхів вирішення проблем. Соціальний працівник виступає партнером і координатором процесу підтримки [1].

Важливе місце займає міждисциплінарний підхід, що ґрунтується на співпраці соціальних працівників із психологами, медичними працівниками, педагогами та юристами. Така взаємодія забезпечує комплексне вирішення соціальних проблем.

Ефективною технологією є кейс-менеджмент, який полягає у персоналізованому супроводі клієнта та координації різних видів допомоги. Соціальний працівник допомагає клієнтові отримати доступ до необхідних соціальних, медичних, освітніх та правових послуг.

Канада також активно впроваджує цифрові технології у соціальну сферу. Електронні сервіси дозволяють громадянам подавати заявки на соціальні виплати, отримувати консультації онлайн та користуватися дистанційними формами підтримки. Особливого поширення цифрова соціальна робота набула під час пандемії COVID-19 [3].

Одним із важливих напрямів є розвиток соціального підприємництва та соціального інвестування. Соціальні підприємства забезпечують працевлаштування вразливих категорій населення, сприяють соціальній інтеграції та розвитку громад. Соціальне інвестування передбачає залучення приватних коштів для фінансування соціальних програм.

У Канаді значна увага приділяється роботі з корінними народами, підтримці мультикультурності, профілактиці соціальних проблем та розвитку психічного здоров'я населення. Соціальна робота орієнтується не лише на подолання наслідків кризових ситуацій, а й на їх попередження.

Для України канадський досвід є цінним з огляду на можливість адаптації сучасних моделей соціальної підтримки, розвитку громад, децентралізації соціальної політики та впровадження інноваційних технологій у систему соціальних послуг.

Отже, соціальна робота в Канаді є прикладом ефективної, гуманістично орієнтованої системи соціального захисту населення, яка поєднує державне регулювання, діяльність громадських організацій та професійну роботу фахівців соціальної сфери. Сучасна канадська модель соціальної роботи характеризується клієнтоорієнтованістю, міждисциплінарністю, активним використанням цифрових технологій, розвитком соціального підприємництва та орієнтацією на профілактику соціальних проблем. Досвід Канади може бути корисним для України в умовах реформування соціальної сфери, розвитку системи соціальних послуг та посилення ролі територіальних громад. Особливу увагу доцільно приділити впровадженню кейс-менеджменту, розвитку партнерства між державою та громадським сектором, цифровізації соціальних послуг і підтримці соціальних інновацій.

Література

1. Микитенко Н. О. Професійна підготовка соціальних працівників в університетах Канади : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2006. 20 с.
2. Назар Н. Соціальна робота у сфері охорони здоров'я Канади. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8. No. 3. P. 341–351.
3. Стадник В., Блавт О. Соціальна робота у сфері здоров'я: досвід Канади. *Social Work and Education*. 2022. Vol. 9. No. 3. P. 392–404.
4. Canadian Association of Social Workers. *Preparing for Change: Social Work in Primary Health Care*. Ottawa : CASW, 2003. 12 p.

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ТИПОВОЇ ПРОГРАМИ КРИВДНИКІВ В РОБОТІ ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ НА ПРИКЛАДІ ВЕЛИКОБАГАЧАНСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Волобуєва Сніжана

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Борисюк С. О.

Сімейний аб'юз є негативним фактором як для ментального здоров'я жертви, так і для фізичного. Крім цього, сімейний аб'юз може мати довготривалі наслідки для суспільства в цілому, а саме: передача в наступні покоління нераціональних моделей поведінки, психологічні травми наступних поколінь тощо.

Сьогодні Центри соціальних служб є основним осередком профілактичної роботи домашнього насилля в Україні. Основними задачами Центрів соціальних служб є раннє виявлення випадків домашнього насилля, їх супроводження та профілактична робота щодо недопущення повторних інцидентів [1, с. 208].

Однак, варто відмітити, що сучасна вітчизняна робота Центрів соціальних служб є недостатньо врегульованою з боку держави, немає чітких сучасних соціальних профілактичних програм, підготовка фахівців соціальної роботи в роботі Центру соціальних служб є недостатньо кваліфікованою.

Було розроблено типову програму для осіб, які вчинили тиранію в родині, яка передбачає корекційно-освітні заходи, спрямовані на зміну агресивної поведінки, розвиток ненасильницьких моделей комунікації та підвищення відповідальності за свої дії. Основними завданнями, якої є: сприяння усвідомленню учасниками сутності та форм домашнього насильства, формування відповідального ставлення до власної поведінки; розвиток навичок емоційної саморегуляції та контролю агресії; формування навичок ненасильницького спілкування; навчання конструктивним способам розв'язання конфліктів; сприяння формуванню гендерно чутливої та партнерської моделі сімейних відносин; попередження повторного вчинення домашнього насильства.

Водночас постає питання готовності фахівці соціальної роботи до реалізації цієї програми у громаді.

Практична реалізація типової програми для осіб, які вчинили тиранію в родині, у Великобагачанській територіальній громаді здійснюється Центром соціальних служб у взаємодії з органами місцевого самоврядування, службою у справах дітей, підрозділами Національної поліції та закладами охорони здоров'я. Фахівці Центру застосовують: інтерактивні вправи; аналіз конкретних життєвих ситуацій; рольові ігри; техніки саморегуляції (дихальні вправи, техніка «стоп-пауза»); когнітивно-поведінкові елементи (робота з переконаннями).

Таким чином, сьогодні в Україні можна виокремити кілька основних форм підготовки фахівців до реалізації програм роботи з кривдниками:

- навчальні тренінги за підтримки міжнародних організацій, які фокусуються на розвитку прикладних навичок;
- короткотермінові курси підвищення кваліфікації при центрах післядипломної освіти;
- онлайн-курси, зокрема на платформах Prometheus, Edera, що спрямовані на ознайомлення з основами протидії насильству;
- інституційне навчання у межах освітніх програм бакалаврату і магістратури – переважно теоретичного спрямування, без достатнього обсягу практичного навчання;
- міжвідомчі навчання, що реалізуються як пілотні ініціативи в окремих регіонах.

Комплексна реалізація цих форм у поєднанні із супервізійною підтримкою та інституційною інфраструктурою є передумовою якісної підготовки соціальних працівників до ефективної взаємодії з кривдниками та забезпечення безпеки постраждалих осіб. На рівні територіальних громад впровадження Типової програми стикається з низкою структурних та організаційних викликів.

Передусім ідеться про кадровий дефіцит – більшість фахівців соціальної сфери не мають спеціалізованої підготовки для здійснення корекційно-освітньої роботи з особами, які вчинили домашнє насильство. Зокрема, відчувається брак практичних навичок ведення групової терапевтичної роботи, інтервенційного консультування, застосування когнітивно-поведінкових технік. Це знижує ефективність взаємодії з кривдниками, особливо в умовах примусового скерування за рішенням суду або уповноважених органів.

Значним викликом є низький рівень мотивації самих учасників програм. У більшості випадків клієнти не визнають факту насильницької поведінки, демонструють заперечення, мінімізацію або перекладання відповідальності. Така динаміка вимагає від фахівців наявності вмінь роботи з опором і маніпуляціями, що потребує додаткового навчання і супервізії.

На місцевому рівні нерідко відсутні налагоджені механізми координації між поліцією, органами пробації, судовими структурами, службами у справах дітей і центрами соціальних служб.

Відсутність єдиного протоколу дій і регулярного міжсекторального обміну інформацією ускладнює ефективне супроводження випадку, посилює ризики для постраждалих і знижує дієвість корекційної програми.

Актуальним викликом у контексті умов соціально-економічної нестабільності є обмежене ресурсне забезпечення. Впровадження програми передбачає як фінансування оплати праці спеціалістів, так і покриття витрат на супервізію, навчальні матеріали, логістику, що не завжди враховується в місцевих бюджетах. Такий стан речей призводить до нерегулярності або формальності реалізації програмних заходів.

Окремої уваги потребують виклики, пов'язані з проблемами емоційного та професійного вигорання фахівців.

Зважаючи на ці виклики, зазначимо, що для ефективного впровадження типової програми на рівні громади необхідно:

1. Розробити сертифікаційну програму підготовки фахівців на національному рівні, з можливістю її проходження онлайн.
2. Інтегрувати модулі з роботи з кривдниками у навчальні програми закладів вищої освіти, що готують фахівців соціальної сфери.

3. Поширювати практику міжвідомчих тренінгів, що включають поліцію, судових виконавців, служби пробації, соціальні служби.

4. Впроваджувати супервізійну підтримку для запобігання професійному вигоранню.

5. Залучати громадські організації як партнерів у реалізації програм та в підготовці тренерів.

Важливо, щоб усі ці заходи реалізовувалися у межах цілісної державної політики протидії тиранії в родині, із чітким розподілом відповідальності між органами влади та інституціями на місцях. Успішна імплементація програм потребує сталого фінансування, координації між секторами, а також підвищення спроможності громад самостійно впроваджувати інтервенції, орієнтовані на зміну поведінки кривдників та безпеку постраждалих осіб. Підготовка фахівців соціальної роботи до впровадження типової програми для кривдників є необхідною умовою для якісної реалізації державної політики у сфері протидії домашньому насильству [1, с. 115].

Отож варто відмітити, наразі існує суттєвий розрив між потребою в таких фахівцях та можливостями системної підготовки. Вирішення цієї проблеми лежить у площині інституціоналізації підготовки, фінансового забезпечення громад та розвитку партнерств на рівні громади.

Література

1. Актуальні проблеми протидії домашньому насильству : навч. посіб. / А. Б. Блага, О. С. Тунтула, О. О. Кочемировська ; за заг. ред. А. Б. Благої. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 208 с.

2. Панов М. І., Гальцова В. В. Проблеми кримінальної відповідальності за насильство в сім'ї. *Юридична Україна*. 2019. № 4. С. 12–18.

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII : станом на 30 листопада 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 30.11.2025).

ДОПОМОГА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: ДОСВІД АНДРУШІВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Гуменюк Дмитрій

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р пед. наук,
проф. Криловець М. Г.

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України спричинила масштабні міграційні процеси та значне збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб. У зв'язку з цим територіальні громади стали основним середовищем прийому, соціальної адаптації та інтеграції ВПО. Саме на рівні громади забезпечується доступ до соціальних, медичних, освітніх, адміністративних та гуманітарних послуг, реалізуються програми підтримки соціально вразливих категорій населення.

В умовах воєнного стану особливої актуальності набуває проблема формування ефективної системи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, яка б забезпечувала не лише задоволення базових потреб, а й створювала умови для довгострокової інтеграції переселенців у нове соціальне середовище.

Проблеми соціального захисту та підтримки внутрішньо переміщених осіб висвітлено у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Зокрема, питання соціальної адаптації та інтеграції ВПО досліджували Т. Алексєєнко, О. Балакірєва, Л. Гончар, Т. Куниця, В. Лях, Т. Малахова, О. Міхеєва, О. Новікова, Н. Павлик, Д. Селіхов, Т. Семигіна, Л. Хижняк та ін. Однак в умовах тривалого воєнного стану потребують подальшого вивчення практичні аспекти організації соціальної роботи з ВПО на рівні територіальних громад.

Метою статті є аналіз діяльності Андрушівської міської територіальної громади щодо організації соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в умовах воєнного стану.

З метою дослідження особливостей організації соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами на локальному рівні було проведено аналіз діяльності Андрушівської міської територіальної громади Бердичівського району Житомирської області. Андрушівська міська територіальна громада утворена у 2020 р. в межах адміністративно-територіальної реформи та об'єднує м. Андрушівка і 24 сільські населені пункти. Чисельність населення громади станом на 2025 рік становить 19 530 осіб [3].

Із початку повномасштабного вторгнення у громаді було зареєстровано понад 6 тисяч внутрішньо переміщених осіб. Станом на 2025 рік у громаді проживало 603 ВПО, серед яких 164 діти [3].

Наявність значної кількості внутрішньо переміщених осіб зумовила необхідність адаптації системи соціального захисту громади до нових викликів. Координацію діяльності у сфері соціального захисту здійснює відділ соціального захисту та охорони здоров'я Андрушівської міської ради.

Важливу роль у підтримці ВПО відіграє комунальна установа «Центр надання соціальних послуг Андрушівської міської ради». Центр є основним надавачем соціальних послуг у громаді та забезпечує підтримку вразливих категорій населення. У структурі Центру функціонують відділення соціальних послуг за місцем проживання, натуральної допомоги, денного перебування, соціальної роботи, мобільна бригада соціально-психологічної допомоги та ветеранський хаб. У громаді надається 12 базових соціальних послуг, серед яких: консультування, інформування, соціальний супровід, кризове втручання, натуральна допомога, представництво інтересів та медіація. Для внутрішньо переміщених осіб особливе значення мають психологічна підтримка, допомога в оформленні соціальних виплат, гуманітарна допомога та сприяння соціальній адаптації [2].

Окрему увагу приділено інформаційно-просвітницькій роботі. Для внутрішньо переміщених осіб проводяться вебінари, консультації та інформаційні заходи щодо соціального захисту, безпечної міграції, працевлаштування та попередження торгівлі людьми. Наприклад, у листопаді 2025 р. в межах проєкту щодо забезпечення комплексного реагування у Житомирській області ГО «Жіночий інформаційно-консультативний центр» провела для мешканців громади, внутрішньо переміщених

осіб та інших вразливих категорій населення інформаційний захід на тему безпечної міграції та працевлаштування.

Загалом розвиток партнерської взаємодії з міжнародними та громадськими організаціями є важливим напрямом діяльності громади. Зокрема, у співпраці з Благодійним фондом «Рокада» та Агентством ООН у справах біженців в Україні в Андрушівці відкрито *Туристично-інтеграційний простір* при Андрушівському Будинку культури. У межах його діяльності проводяться екскурсії, творчі майстер-класи, культурно-просвітницькі заходи для внутрішньо переміщених осіб та місцевих жителів.

Подібні ініціативи мають важливе соціально-психологічне значення, оскільки сприяють подоланню соціальної ізоляції ВПО, формуванню позитивного соціального середовища та розвитку комунікації між переселенцями і місцевими мешканцями.

Особлива увага в громаді приділяється підтримці дітей та сімей, які постраждали внаслідок війни. Службою у справах дітей здійснюється соціальний захист дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. У громаді функціонують прийомні сім'ї, дитячий будинок сімейного типу та впроваджено послугу патронату над дитиною.

Одним із пріоритетних напрямів підтримки ВПО є забезпечення житлом. З цією метою Андрушівська міська територіальна громада реалізує проєкт будівництва модульного житла для внутрішньо переміщених осіб у співпраці з норвезькими партнерами. Проєкт передбачає будівництво 10 житлових будинків для 20 сімей ВПО. Крім того, у громаді планується реконструкція нежитлових приміщень для облаштування тимчасового житла переселенців [3]. Реалізація житлових проєктів сприятиме забезпеченню базових потреб ВПО та створить умови для їх довгострокової інтеграції у громаду.

Проведений аналіз свідчить, що Андрушівська міська територіальна громада сформувала комплексну систему підтримки внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану. Основними напрямками діяльності є надання соціальних і адміністративних послуг, гуманітарної та психологічної допомоги, розвиток житлових програм, соціальна адаптація та інтеграція ВПО у життя громади. Ефективність соціальної роботи забезпечується завдяки міжвідомчій взаємодії органів місцевого самоврядування, соціальних установ, громадських та міжнародних організацій. Досвід Андрушівської міської територіальної громади демонструє важливість комплексного підходу до підтримки внутрішньо переміщених осіб та може бути використаний іншими громадами України в умовах воєнного стану.

Література

1. Лехолетова М. М., Дуля А. В., Спіріна В. Є. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*. 2025. Вип. 1. С. 30–36. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2025-1-5>
2. Соціальний паспорт Андрушівської міської територіальної громади Житомирської області. БО «Благодійний Фонд «Стабілізейшен Суппорт Сервісез». 2023.
3. Стратегія розвитку Андрушівської міської територіальної громади на період до 2027 року. Затв. рішення 62 сесії Андрушівської міської ради 8 скликання від 29.08.2025 р. № 3.

ОСОБЛИВОСТІ PR-КАМПАНІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ

Даценко Світлана

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Новгородський Р. Г.

У сучасних умовах трансформації системи соціального захисту населення та розвитку соціальної роботи в Україні особливого значення набуває проблема ефективної комунікації центрів соціальних служб із населенням, громадськими організаціями, органами державної влади та місцевими громадами. У зв'язку з цим актуалізується необхідність використання PR-кампаній як інструменту формування позитивного іміджу соціальних установ, популяризації соціальних послуг, підвищення рівня довіри населення до соціальних працівників та забезпечення ефективної взаємодії із різними категоріями клієнтів.

Центри соціальних служб функціонують у складних соціально-економічних умовах, що характеризуються зростанням кількості вразливих категорій населення, наслідками воєнного стану, внутрішнім переміщенням населення, поширенням психосоціальних проблем та підвищенням потреби у соціальній підтримці. Водночас значна частина населення недостатньо поінформована про діяльність центрів соціальних служб, види соціальних послуг та можливості отримання допомоги. Саме тому PR-кампанії стають важливим складником професійної діяльності соціальних працівників.

У сучасній українській науці питання соціальних комунікацій, соціальної реклами, іміджу соціальної роботи та PR-технологій у соціальній сфері висвітлюються у працях таких українських науковців, як О. Безпалько, О. Гриценко, І. Зверева, А. Капська, Г. Мільчевська, В. Петренко, Т. Семігіна, Н. Кабаченко, О. Карпенко, Л. Міщик та ін.

PR-кампанія у діяльності центрів соціальних служб розглядається як комплекс взаємопов'язаних комунікативних заходів, спрямованих на формування позитивного громадського ставлення до діяльності соціальної установи, інформування населення про соціальні послуги, розвиток партнерської взаємодії та підвищення соціальної активності громади. У працях О. Безпалько підкреслюється, що ефективна соціальна робота неможлива без комунікативної взаємодії між соціальними службами та громадою, а інформаційно-просвітницька діяльність є важливим компонентом соціальної підтримки населення [4]. Відповідно зв'язки з громадськістю становлять важливу інтегральну частину системи ефективного управління різними формами організованої діяльності (державною, муніципальною, виробничою, комерційною, суспільною тощо), забезпечуючи розвиток відносин позацінкової конкуренції в контексті престижу, авторитету, репутації, довіри та взаєморозуміння.

Паблік рілейшнз (PR) являють собою комплекс заходів, спрямованих на формування та підтримку позитивного іміджу, а також на встановлення і розвиток взаємовигідних відносин із ключовими групами громадськості. Об'єктами таких відносин можуть виступати підприємства, установи, громадські організації або публічні особи. PR-фахівець у своїй діяльності застосовує різноманітні комунікаційні

інструменти, зокрема традиційні засоби масової інформації, соціальні мережі та особисті контакти. Важливою функцією публік рілейшнз є також відновлення репутації суб'єкта в умовах іміджевих криз [3].

Основною метою PR-кампаній центрів соціальних служб є формування довіри до соціальних інституцій та забезпечення доступності соціальних послуг для населення, залучення ресурсів та підтримки громадськості, підвищення свідомості та освіти, партнерство та співпраця, позитивний імідж та довіра, мобілізація громади, соціально-політичний вплив. Соціальні працівники повинні не лише надавати допомогу клієнтам, а й формувати позитивне ставлення суспільства до соціальної роботи як професійної діяльності. Особливо актуальним це є в умовах реформування системи соціальних послуг та децентралізації [4].

Одним із ключових напрямів PR-діяльності центрів соціальних служб є соціальна реклама. Соціальна реклама спрямована на привернення уваги громадськості до актуальних соціальних проблем, популяризацію сімейних цінностей, профілактику насильства, підтримку осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни та інших вразливих категорій населення. У дослідженнях Т. Семігіної наголошується, що соціальна реклама є важливим механізмом формування соціально відповідальної поведінки та підвищення рівня соціальної свідомості населення. Це також дуже важливо для формування певних уявлень, ставлення у суспільстві до тих чи інших соціальних проблем, тобто для впливу на формування масової свідомості [4].

У діяльності центрів соціальних служб PR-кампанії можуть реалізовуватися через різні форми та методи роботи: інформаційні акції, соціальні проекти, флешмоби, тематичні заходи, круглі столи, прес-конференції, тренінги, форуми, благодійні акції, просвітницькі кампанії та використання цифрових платформ. Важливе значення має використання соціальних мереж, офіційних вебсайтів, месенджерів та онлайн-платформ для інформування населення про діяльність соціальних служб.

Особливу роль у сучасних PR-кампаніях відіграють цифрові комунікації. Соціальні мережі дозволяють центрам соціальних служб оперативно поширювати інформацію, проводити онлайн-консультування, організовувати інформаційно-просвітницькі кампанії та підтримувати постійний зв'язок із громадою. У сучасних умовах саме цифрові комунікації стали одним із найбільш ефективних інструментів соціальної роботи [1, с. 39–46].

У працях А. Капської зазначається, що важливим компонентом діяльності соціальних служб є формування позитивного соціального середовища через активну інформаційно-просвітницьку діяльність та залучення громадськості до вирішення соціальних проблем [5].

PR-кампанії у діяльності центрів соціальних служб мають низку специфічних особливостей. По-перше, вони орієнтовані не на отримання прибутку, а на досягнення соціального ефекту. Основним результатом таких кампаній є підвищення рівня соціальної поінформованості населення, розвиток соціальної активності громади та покращення доступності соціальних послуг.

По-друге, PR-кампанії у соціальній сфері мають гуманістичну спрямованість. Їх основною метою є підтримка людини, захист її прав та формування позитивного ставлення до соціально вразливих категорій населення. Саме тому у соціальних PR-кампаніях важливе значення мають етичні принципи, толерантність, недискримінація та дотримання конфіденційності.

По-третє, важливою особливістю PR-кампаній центрів соціальних служб є необхідність міжвідомчої взаємодії. Ефективна інформаційно-просвітницька діяльність потребує співпраці із закладами освіти, медичними установами, громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування, благодійними фондами та медіа.

В умовах воєнного стану PR-кампанії центрів соціальних служб набувають особливої актуальності. Соціальні працівники здійснюють інформаційну підтримку внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни, сімей військовослужбовців, осіб з інвалідністю та дітей, які постраждали внаслідок війни. У таких умовах PR-кампанії виконують не лише інформаційну, а й психосоціальну функцію, сприяючи зниженню рівня тривожності та соціальної напруги.

Одним із перспективних напрямів є використання «сторітелінгу» у діяльності центрів соціальних служб. Поширення реальних історій успішної соціальної підтримки, адаптації чи реабілітації клієнтів сприяє формуванню довіри до соціальних служб та підвищує рівень соціальної активності населення. Водночас важливо дотримуватися етичних норм та забезпечувати конфіденційність персональних даних клієнтів [2].

У сучасних умовах важливого значення набуває бренд центру соціальних служб. Позитивний імідж установи сприяє підвищенню ефективності соціальної роботи, формуванню партнерських відносин із громадою та залученню додаткових ресурсів. Формування бренду соціальної установи включає використання єдиного стилю комунікації, візуальної айдентики, інформаційної відкритості та систематичної комунікації із громадськістю.

Водночас існує низка проблем, що ускладнюють реалізацію PR-кампаній у діяльності центрів соціальних служб. Серед них – недостатній рівень фінансування з боку держави, дефіцит фахівців із соціальних комунікацій, низький рівень цифрової компетентності окремих працівників, недостатнє використання сучасних медіатехнологій та відсутність системного підходу до PR-діяльності. Особливої уваги потребує професійна підготовка соціальних працівників до здійснення PR-діяльності. Сучасний соціальний працівник повинен володіти навичками комунікації, медіаграмотності, кризового інформування, створення інформаційного контенту, роботи із соціальними мережами та організації соціальних кампаній.

Отже, PR-кампанії є важливим інструментом діяльності центрів соціальних служб та професійної роботи соціальних працівників. Вони сприяють формуванню позитивного іміджу соціальних установ, підвищенню рівня поінформованості населення, розвитку соціальної активності громади та забезпеченню доступності соціальних послуг. Особливого значення PR-діяльність набуває в умовах воєнного стану та суспільних трансформацій, коли соціальні служби виконують важливу роль у підтримці населення. В цілому, PR в соціальній роботі відіграє важливу роль у формуванні та розвитку соціальних програм, проектів і ініціатив, що спрямовані на поліпшення якості життя громадян та вирішення соціальних проблем.

Проте варто звернути увагу і на вивчення цифрових PR-технологій у соціальній роботі, дослідженні ефективності соціальних медіакампаній, розробленні моделей кризових комунікацій центрів соціальних служб та ін.

Література

1. Голенищева Є. С. Специфіка соціального PR у різних сферах життя. *Вітальні цінності сучасної людини* / під ред. О. Лещака. Тернопіль: Studia Methodologica. «Крок», 2020. 173 с. С. 39–46.
2. Етичний сторітелінг: сильні історії – велика відповідальність. URL: <https://www.prostir.ua/?kb=etychnyj-storitelinh-sylni-istoriji-velyka-vidpovidalnist> (дата звернення: 22.05.2026).
3. Королько В. Г. Паблік рілейшнз. Наукові основи, методика, практика: підручник: для студ. вищих закл. освіти. 2. вид., доп. Київ : Видавничий дім «Скарби», 2001. 400 с.
4. Семигіна Т. Інформаційне забезпечення діяльності соціальних служб та організацій. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b0b6750e-8dc3-4aef-853d-f8db4b367f5b/content> (дата звернення: 22.05.2026).
5. Соціальна робота: технологічний аспект: навч. посіб. / За ред. проф. А. Й. Капської. Київ: Центр навч. літератури, 2004. 352 с.

ПРОФІЛАКТИКА ТЮТЮНОПАЛІННЯ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Димитрова Анна

Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені
Т. Г. Шевченка, м. Чернігів
Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Платонова О. Г.

Вже вкотре у нашому сучасному суспільстві набуває особливої та відповідальної уваги питання збереження та зміцнення здоров'я дітей, а особливо підлітків. Одним з найбільш поширених негативних явищ сьогодення серед підлітків є проблема тютюнопаління, яка несе серйозну загрозу як фізичному, так і психічному здоров'ю. Особливо тривожним є те, що перше знайомство з тютюновими виробами часто відбувається саме в підлітковому віці, коли формується система цінностей, вагомі підліткові установки та формується стиль життя й поведінки особистості.

Заклади загальної середньої освіти, як один з ключових інститутів соціалізації особистості, відіграють провідну роль у формуванні здорового способу життя учнів, де безпосередньо в освітньому середовищі підлітки проводять значну частину свого часу, взаємодіють зі своїми однолітками та вчителями, отримують знання, а найголовніше набувають свій перший соціальний досвід. Тому питання профілактики тютюнопаління серед підлітків у закладах загальної середньої освіти є важливим, а на нашу думку, одним з ключових напрямків соціально-педагогічної діяльності. Актуальність даної проблеми підтверджується й нормативно-правовими документами України. Зокрема законами «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Основи законодавства України про охорону здоров'я», а також Національною молодіжною стратегією, яка впроваджується до 2030 року.

Питання формування адиктивної поведінки, а саме шкідливих звичок, у підлітковому віці, проблема впливу соціального середовища та ефективних профілактичних заходів досліджували такі українські вчені, як О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, В. Оржеховська, Н. Максимова, І. Карпова, О. Ткач, О. Яременко та інші. Аналіз наукових джерел дозволив засвідчити наявність значної кількості теоретичних напрацювань з цієї проблеми, проте на нашу думку, існує потреба в удосконаленні практичних підходів до профілактики, беручи до уваги сучасні соціальні виклики та вплив новітніх інформаційних технологій.

За інформацією Міністерства охорони здоров'я України та за результатами опитування українських підлітків у 2022-2024 роках «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» і межах міжнародного проєкту WHO Health Behaviour in School-aged Children (HBSC), в Україні спостерігається високий рівень поширення тютюнопаління серед підлітків 13-15 років. Окреме занепокоєння викликає зростання популярності використання електронних сигарет, а особливо вейпів, які несуть у собі неабияку шкоду для здоров'я підлітка, а в деяких випадках їх використання може коштувати здоров'я. Вже є офіційно зафіксовані випадки смертей підлітків від використання вейпів в Україні та країнах Європи.

Ефективна профілактична робота не може бути здійснена без урахування психолого-педагогічної характеристики підліткового віку. Для цього вікового періоду характерними є наступні критерії: прагнення до емансипації, пошук власної ідентичності та самосвідомості, інтимно-особистісне спілкування, пошук себе та своєї майбутньої професії, а також для підліткового віку характерна схильність до ризикованої поведінки та проявів адикції. Підлітки часто починають палити через проблему конформізму, тобто через бажання «бути своїм серед чужих» чи «бути як всі» в компанії; прагнення здаватися дорослим та самодостатнім або ж куріння виникає у відповідь на сильне потрясіння чи страх як спосіб подолання стресу та тривожності. Оскільки в підлітковому віці знижується авторитет батьків та вчителів, то традиційні варіанти залякування чи можливо суворі заборони з боку дорослих не можуть принести бажаного результату, а іноді навіть можуть викликати зворотну реакцію протесту.

Особливості профілактичної роботи в закладах загальної середньої освіти мають базуватися на техніці переходу від пасивного інформування до активної взаємодії. Середовище закладів загальної середньої освіти дозволяє здійснити системний, тривалий та комплексний вплив на учнів. Профілактична робота повинна бути позитивною, орієнтованою не на залякування хворобами та поганим майбутнім, а повинна бути спрямована на формування життєвих навичок: вміння критично мислити, бути витривалим в протистоянні маніпуляціям реклами, справлятися зі стресом без психоактивних речовин та впевнено говорити «Ні!» під тиском однолітків.

У практичній діяльності сучасних закладів загальної середньої освіти доцільно поєднувати первинну та вторинну профілактику через залучення різних інтерактивних форм і методів. До найбільш ефективних методів ми можемо віднести: соціально-психологічні тренінги розвитку стійкості до соціального тиску; інтерактивні лекції-дискусії із залученням медичних спеціалістів та соціальних педагогів, які більш детально розкажуть про шкідливість та наслідки тютюнопаління; метод кейсів та рольових ігор, що дасть можливість підліткам самостійно аналізувати життєві ситуації та наслідки власних рішень; технологія «рівний-рівному» (метод полягає в проведенні

інформаційних бесід між старшокласниками та молодшими учнями, такий підхід стає найбільш дієвим, оскільки інформація сприймається підлітками без бар'єрів).

Профілактика тютюнопаління в закладах загальної середньої освіти потребує певної модернізації, у зв'язку з появою електронних пристроїв для куріння. Вона має враховувати психологічні особливості підліткового віку. Найбільшу ефективність демонструють інтерактивні форми роботи, спрямовані на розвиток критичного мислення та життєвих навичок, серед яких провідне місце займає метод «рівний-рівному». Перспективою подальших досліджень є розробка цілісної тренінгової програми для учнів 8-9 класів із залученням цифрових інструментів.

Таким чином, можна сказати, що проблема тютюнопаління серед підлітків є актуальною для дослідження на сучасному етапі, адже вона набула поширення у суспільстві та потребує вирішення. Профілактика тютюнопаління є необхідною серед підліткового віку для запобігання поширення цієї шкідливої звички та виникненню великої кількості хвороб.

Література

1. Балакірєва О. М. Рівень поширення і тенденції вживання тютюну, алкогольних напоїв, наркотичних речовин серед учнівської молоді України. Київ: Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка. ТОВ ВПК «ОБНОВА», 2011. 176 с.

2. Лящук О. С. Шляхи реалізації профілактики шкідливих звичок в учнів 5-6 класів шкіл-інтернатів: комплексний підхід. *Збірник наукових праць*. 2016. № 16, кн. 2. С. 241–248.

3. Журавель Т. В. Соціальна профілактика як напрям соціально-педагогічної діяльності: навч. посіб. / За заг. ред. О. В. Безпалько. Київ : Академвидав, 2013. 312 с.

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДІТЕЙ, ЩО ЗАЗНАЛИ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

Дворська Лілія

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Новгородський Р. Г.

Проблема насильства в сім'ї щодо дітей є однією з найбільш гострих і комплексних соціальних викликів сучасного суспільства. Зростання кількості випадків жорстокого поводження, емоційного та психологічного тиску, нехтування базовими потребами дитини свідчить про системну кризу у сфері сімейних взаємин, а також про недостатню ефективність механізмів соціального захисту. У світовій та національній науковій думці насильство розглядають як багатовимірне явище, що має довготривалі наслідки для психоемоційного розвитку, формування особистісної ідентичності та соціалізації дітей. Саме тому питання соціальної реабілітації дітей, які зазнали насильства, набуває особливої актуальності, адже від якості наданої допомоги залежить здатність дитини повернутися до повноцінного життя, відновити почуття безпеки та довіру до оточення.

В Україні тривалий час не існувало чіткого законодавчого визначення поняття сімейного насильства, тому значна частина його трактувань сформувалася у наукових

дослідженнях вітчизняних учених. Так, О. Бойко зазначає, що насильство в сім'ї слід розглядати як навмисне заподіяння фізичної або психологічної шкоди членам родини, яке може проявлятися у формі загроз, примусу або обмеження особистої свободи людини [2, с. 471].

На сьогодні в ключовому нормативному документі Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» домашнє насильство розглядається як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [5].

Досліджуючи причини та механізми виникнення сімейного насильства, С. Бойко визначає домашнє насильство як систему поведінки одного члена сім'ї, спрямовану на встановлення та підтримання влади й контролю над іншими членами родини [3, с. 125].

Науковці підкреслюють, що поширеність насильства в сім'ї не залежить від соціального статусу, культурних чи релігійних особливостей родини. За результатами досліджень М. Докторовича, прояви домашнього насильства можуть спостерігатися у всіх соціальних групах, а проблема залишається актуальною для значної частини українського суспільства [4, с. 74]. За даними моніторингу судової практики, проведеного Н. Ахтирською, щороку в Україні фіксується значна кількість випадків насильства щодо дітей, зокрема фізичного та сексуального характеру [1, с. 45].

Насильство щодо дітей – це будь-яка дія або бездіяльність, яка спричиняє або може спричинити фізичну, сексуальну, психологічну або економічну шкоду. Це явище проявляється у всіх сферах життя – у сім'ї, у соціальному та публічному просторі. Визначення насильства щодо дітей закріплене в міжнародних документах, зокрема в Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо дітей та домашньому насильству (Стамбульська конвенція, 2011), де насильство визначається як порушення прав людини, яке зачіпає фізичне, психічне, сексуальне або економічне благополуччя особи.

Відповідно на сьогодні система соціальних послуг, які можуть отримати діти, що постраждали внаслідок домашнього насильства можуть носити різний характер. Зокрема, вони надаються у різних формах, що дозволяє задовольнити потреби кожної особи та забезпечити комплексний підхід:

- Індивідуальні послуги – спрямовані на конкретну дитину та її сім'ю. Приклади: індивідуальна психологічна консультація, медичне обстеження, правова допомога.

- Групові послуги – проводяться для груп постраждалих, сприяють соціалізації та взаємній підтримці. Приклади: групи психологічної підтримки, тренінги з розвитку навичок самозахисту, освітні семінари.

- Тимчасові / стаціонарні послуги – надаються в кризових центрах, притулках або реабілітаційних закладах, де дитина може перебувати певний період для комплексної допомоги.

- Амбулаторні послуги – надання допомоги без тривалого перебування у закладі, наприклад, консультації психолога, медичне лікування, правові консультації.

Серед основних соціальних послуг для дітей, що стали жертвами насильства виступає саме соціальна реабілітація, яка виступає як багаторівневий, комплексний процес відновлення соціального статусу, психологічної рівноваги, емоційного благополуччя та здатності дитини до повноцінної інтеграції в суспільство. Вона охоплює етапи кризового втручання, стабілізації стану, корекції наслідків травми, ресоціалізації та профілактики повторних випадків. Наприклад, на думку І. Трубавіної, реабілітація дитини неможлива без корекційної роботи з батьками, відновлення сімейних відносин та зміни деструктивних моделей поведінки [6]. Тобто вона спрямована не лише на усунення наслідків травми, а й на відновлення соціальних зв'язків, формування позитивної самооцінки, розвиток соціальних навичок та запобігання ревіктимізації. Відповідно варто зазначити, що соціальна реабілітація дітей, що зазнали насильства в сім'ї має включати і кризове втручання фахівців, стабілізацію, корекційно-реабілітаційну роботу, ресоціалізацію та профілактичну роботу з сім'єю а моніторинг ситуації для запобігання повторному насильству.

На сьогодні даний процес ускладнює ще й військовий стан, коли процес реабілітації через руйнування інфраструктури, масове переміщення та комбіновану травму (насильство + воєнні події) видозмінюється. Діти з прифронтових територій або внутрішньо переміщені особи потребують спеціальних підходів: мобільних бригад психологічної допомоги, онлайн-реабілітації, тимчасових безпечних просторів та посиленої роботи з батьками.

Важливу роль відіграють заклади соціальної та спеціалізованої сфери: центри соціальних служб, центри медико-соціальної реабілітації, кризові центри, притулки та центри соціально-психологічної допомоги (наприклад, комплексні послуги: притулок, психологічну підтримку, соціальну адаптацію та юридичну допомогу).

Отже, соціальна реабілітація дітей, які зазнали насильства, охоплює широкий спектр заходів, що спрямовані на відновлення їхньої емоційної стабільності, фізичного здоров'я, соціальних навичок, правової захищеності та безпечних умов життя. Комплексний характер реабілітації забезпечує ефективне подолання наслідків травми та створює передумови для повноцінного розвитку дитини, її інтеграції в суспільство та формування позитивного життєвого досвіду. Таким чином, соціальна реабілітація постраждалих дітей є не просто наданням допомоги, а комплексним процесом відновлення особистості, спрямованим на повернення дитини до повноцінного та безпечного життя у суспільстві.

Література:

1. Ахтирська Н. М. Моніторинг судової практики України у справах, пов'язаних з насильством щодо дітей та жінок / За заг. ред. Хрислової Г. О. Київ: Тютюкін, 2011. 108 с.
2. Бойко О. В. Побутове насильство як об'єкт кримінологічних досліджень. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. Вип. 18. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2002. С. 470–474.
3. Бойко С. М. Причини та чинники домашнього насильства. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Збірник наукових праць*. Київ-Запоріжжя, 2002. Вип. 25. 406 с.
4. Докторович М. Соціально-педагогічна робота з дітьми з неповних сімей: навч.-метод. посіб. Київ: Ленвіт, 2010. 152 с.

5. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України, редакція від 19.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 22.05.2026).

6. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю : навч. посіб. Київ : ДЦССМ, 2002. 132 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В УСТАНОВІ «ЦЕНТР НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ»

Карпенко Наталія

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р пед. наук,
проф. Криловець М. Г.

Організаційна культура є важливим фактором ефективного функціонування будь-якої організації, в тому числі і центрів надання соціальних послуг. Вона визначає цінності, норми поведінки, традиції, які поділяються членами організації і впливають на їх мотивацію, продуктивність праці та психологічний клімат в колективі. У сучасному світі, де конкуренція на ринку зростає, а вимоги до ефективності роботи підвищуються, розуміння та управління організаційною культурою стає ключовим фактором успіху.

Поняття «організаційна культура» вперше з'явилося в науковій літературі в 70-х роках ХХ століття. Одним з перших, хто дав системну характеристику організаційної культури з точки зору соціально-психологічних аспектів, був американський дослідник Е. Шейн. У своїй роботі «Організаційна культура і лідерство» він визначив організаційну культуру колективних базових уявлень, які група набуває в процесі вирішення проблем адаптації до змін зовнішнього середовища і внутрішньої інтеграції, ефективність якого виявляється достатньою для того, щоб вважати його цінним і передавати новим членам групи як правильну систему сприйняття і розгляду названих проблем.

Натомість Л. Карамушка розглядає організаційну культуру як певну ієрархію цінностей, правил, норм, традицій, церемоній та ритуалів, які прийняті в організації та дотримуються її членами [2].

Г. Тимошко у своїй праці досліджувала організаційну культуру як соціальний фундамент, який підтримує всю систему діяльності та взаємодії в організації, що є важливим для соціальних установ [5].

Дж. Коста, Ана К. Родрігес, Маріса Р. Феррейра у праці «Організаційна культура в організаціях соціальної економіки» проаналізували організаційну культуру в організаціях соціальної економіки, зокрема в кооперативах з освіти та реабілітації громадян з інвалідністю, використовуючи модель конкуруючих цінностей.

Ці розвідки підкреслюють важливість організаційної культури для ефективного функціонування соціальних установ, зокрема в контексті управління та соціальної взаємодії. Однак, як свідчить аналіз праць, єдиного загальноприйнятого визначення цього поняття не існує дотепер, що пов'язано зі складністю та багатоаспектністю самого феномена організаційної культури.

Утім на підставі проаналізованих досліджень можемо сформуванати власне визначення поняття «організаційна культура» – це набір найважливіших правил, які поділяються членами установи, знаходять вираження в цінностях, що декларуються, і визначають людям орієнтири їхньої поведінки та дій.

Існують різні типології організаційних культур. Однією з найбільш відомих є типологія Ч. Хенді, який виділяє чотири типи культур:

1. Культура влади – установа з сильним лідером і централізованою владою;
2. Культура ролі – бюрократична установа з чітким розподілом ролей і функцій;
3. Культура завдання – установа, орієнтована на вирішення конкретних завдань і досягнення результату;
4. Культура особистості – установа, що складається з окремих особистостей, об'єднаних спільними інтересами [2].

У контексті цього визначимо основні функції та ознаки організаційної культури. Так, І. Свідрук до ключових ознак відносить: загальність, неформальність та стійкість. Учений зазначає, що організаційна культура є продуктом історичного розвитку організації, результатом колективного досвіду її членів. Вона включає як видимі зовнішні прояви (артефакти), так і внутрішні глибинні елементи (цінності, базові уявлення) [4].

Організаційна культура створює спільну систему цінностей, яка об'єднує членів установи; вона формує почуття ідентичності працівників з установою та відданість її цілям. Організаційна культура виконує функцію соціального контролю поведінки співробітників. Вона сприяє адаптації організації до зовнішнього середовища та внутрішній інтеграції [4].

Як бачимо, організаційна культура є потужним інструментом управління персоналом та установою загалом. Вона інтегрує та спрямовує зусилля працівників на досягнення спільних цілей, підвищує згуртованість та ефективність діяльності, що впливає на якість надання реабілітаційних послуг.

Так, важливими артефактами організаційної культури у центрах надання соціальних послуг є: місія, яка відображає призначення і суспільну корисність установи; етичний кодекс, що регламентує поведінку персоналу; історія закладу, його засновники; професійні свята і ритуали; спеціальна термінологія, сленг; елементи фірмового стилю – логотип, колір одягу тощо [5].

У свою чергу інші дослідники пропонують розглядати в структурі організаційної культури такі складові як: ціннісно-нормативна (цінності, принципи, норми, правила); організаційна (цілі, структура, комунікації); мотиваційна (потреби, мотиви, стимули); соціально-психологічна (відносини, почуття, сприйняття, клімат) [5].

Як зазначає О. Пришляк, поширеною моделлю, яка описує структуру організаційної культури, є т. зв. «Цибулина Г. Хофстеде». Вона включає: символи – слова, жести, зображення, які несуть особливе значення і зрозумілі тільки членам установи; герої – реальні або вигадані особи, які слугують моделями для наслідування; ритуали – колективні дії, які не є необхідними для досягнення цілей, але вважаються соціально важливими; цінності – найглибший рівень, серцевина культури [3].

Що стосується центрів надання соціальних послуг установ, то ефективність їхньої роботи значною мірою залежить від їх організаційної культури. Вона повинна бути

орієнтована на гуманістичні цінності, повагу до особистості, співпрацю, професіоналізм.

Учені, зокрема О. Бісмак, важливими складовими організаційної культури реабілітаційної установи вважає: місію і цінності – чітке розуміння суспільної значущості діяльності установи, прагнення допомогти людям; професійну етику – дотримання етичних норм у взаємодії з клієнтами та колегами; мультидисциплінарний підхід – співпраця фахівців різних галузей заради спільної мети; орієнтацію на результат – прагнення досягти максимально можливого рівня реабілітації кожного клієнта; постійний розвиток – впровадження інновацій, підвищення кваліфікації персоналу [1].

Водночас, формування організаційної культури в центрах надання соціальних послуг стикається з певними труднощами. Серед них – недостатнє фінансування, дефіцит кваліфікованих кадрів, застарілі підходи до управління. Подолання цих проблем потребує системних змін на рівні держави і самих установ.

Отже, організаційна культура є складним багаторівневим утворенням, яке включає як зовнішні прояви, так і внутрішні глибинні елементи. Вона пронизує всі сфери діяльності і визначає особливості мислення, поведінки та взаємодії її членів.

Література

1. Бісмак О. В. Особливості організації діяльності реабілітаційних закладів в Україні. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 4. С. 301–274.
2. Карамушка Л. М. Структура організаційної культури: основні напрямки дослідження. *Актуальні проблеми психології*. 2013. Т. 1, вип. 37. С. 3–6.
3. Пришляк О. Ю. Аналіз теорії культурних вимірів Г. Хофстеде. 2019. URL: <https://cutt.ly/JwzxCA79> (дата звернення: 21.05.2026).
4. Свидрук І. І., Миронов Ю. Б., Кундицький О. О. Теорія організацій: підручник. Львів: Новий Світ-2000, 2020. 176 с.
5. Тимошко Г. М. Організація діяльності державних і спеціалізованих соціальних служб: навч. посіб. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2011. 248 с.

УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРУ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Клименко Павло

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Останіна Н. С.

У сучасних умовах реформування системи соціального захисту населення України особливого значення набуває підвищення ефективності діяльності Центрів надання соціальних послуг (ЦНСП), які забезпечують реалізацію державної соціальної політики на місцевому рівні. Децентралізація влади та передача значної частини повноважень територіальним громадам актуалізували питання вдосконалення управління соціальними установами, здатними оперативно реагувати на потреби населення, особливо в умовах воєнного стану, внутрішнього переміщення населення,

соціальної вразливості окремих категорій громадян та зростання потреби у комплексній підтримці сімей і осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Ефективність діяльності Центру надання соціальних послуг значною мірою залежить від якості управлінських рішень, організації роботи персоналу, міжвідомчої взаємодії, стратегічного планування та моніторингу результатів соціальної роботи. Саме тому дослідження управлінських аспектів функціонування ЦНСП є важливим як для теорії соціальної роботи, так і для практики управління соціальною сферою.

Питання управління соціальною сферою та організації соціальних послуг висвітлено у працях вітчизняних науковців: І. Зверєвої, А. Капської, О. Безпалько, В. Поліщук, Т. Семигіної, Г. Слозанської та ін. Науковці розглядають питання менеджменту соціальної роботи, організації соціального обслуговування населення, управління персоналом соціальних установ, забезпечення якості соціальних послуг та розвитку соціальної інфраструктури громад. Водночас управлінські особливості діяльності Центрів надання соціальних послуг в умовах сучасних соціальних викликів потребують подальшого наукового осмислення.

Метою статті є аналіз управлінських аспектів організації діяльності Центру надання соціальних послуг та визначення основних напрямів підвищення ефективності його функціонування.

Правові засади діяльності Центрів надання соціальних послуг визначаються Законом України «Про соціальні послуги» та Постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2020 р. №177 «Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг» [1]. Згідно з Типовим положенням про Центр надання соціальних послуг, Центр є комплексним закладом соціального захисту населення, структурні підрозділи якого проводять соціальну роботу та надають соціальні послуги особам і сім'ям, які належать до вразливих груп населення або перебувають у складних життєвих обставинах [3].

Управління діяльністю ЦНСП являє собою цілеспрямований процес планування, організації, координації, мотивації та контролю роботи установи для досягнення визначених соціальних цілей. Основними управлінськими функціями в діяльності Центру виступають стратегічне планування, кадрове забезпечення, організація надання соціальних послуг, моніторинг результатів діяльності та забезпечення міжсекторальної взаємодії [2].

Важливим аспектом управління є стратегічне планування роботи Центру. Воно передбачає аналіз соціальних потреб населення громади, визначення пріоритетних напрямів діяльності, формування програм і заходів щодо підтримки різних категорій населення. Планування дозволяє раціонально використовувати наявні ресурси та забезпечувати відповідність послуг реальним потребам отримувачів.

Важливим напрямом управління виступає кадрове забезпечення діяльності Центру. Керівник установи організовує роботу працівників, забезпечує контроль за якістю надання соціальних послуг, створює умови для підвищення кваліфікації персоналу та впровадження сучасних методів соціальної роботи. У сучасних умовах особливого значення набуває розвиток професійних компетентностей працівників, їхня готовність працювати з різними категоріями клієнтів та здатність реагувати на нові соціальні виклики [2].

Значну роль у системі управління відіграє організація міжвідомчої взаємодії. Центр співпрацює із закладами освіти, охорони здоров'я, службами у справах дітей,

органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами, громадськими та благодійними організаціями. Така взаємодія забезпечує комплексний підхід до вирішення проблем клієнтів та сприяє підвищенню ефективності соціальної підтримки населення.

Управлінська діяльність Центру також пов'язана з організацією процесу надання соціальних послуг. Відповідно до Типового положення, заклад може надавати широкий спектр соціальних послуг, серед яких соціальний супровід, консультування, соціальна профілактика, кризове втручання, соціальна адаптація, представництво інтересів, догляд удома, натуральна допомога та інші види підтримки [3]. Ефективна координація роботи структурних підрозділів Центру забезпечує комплексність та безперервність соціального обслуговування.

Окремим напрямом управління виступає моніторинг та контроль якості соціальних послуг. Відповідно до принципів державної політики у сфері соціальних послуг, діяльність Центру має ґрунтуватися на принципах доступності, адресності, своєчасності та результативності. Для цього здійснюється оцінювання якості наданих послуг, аналіз рівня задоволеності отримувачів та контроль ефективності використання ресурсів [2].

Важливим управлінським ресурсом є фінансове забезпечення діяльності Центру. Його утримання здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів, а також інших джерел, не заборонених законодавством. Раціональне планування та використання фінансових ресурсів є необхідною умовою стабільного функціонування установи та розширення спектра соціальних послуг.

Таким чином, ефективність діяльності Центру надання соціальних послуг визначається не лише обсягом наданої допомоги, а й якістю управлінських процесів, рівнем професійної підготовки персоналу, організацією міжвідомчої взаємодії та здатністю установи адаптуватися до потреб громади.

Висновки. Ефективна діяльність Центру надання соціальних послуг значною мірою визначається якістю управлінських процесів. До основних управлінських аспектів організації роботи Центру належать стратегічне планування, кадровий менеджмент, координація міжвідомчої взаємодії, моніторинг якості послуг та використання сучасних інформаційних технологій. Удосконалення управлінської діяльності сприятиме підвищенню якості соціальних послуг, ефективному використанню ресурсів та забезпеченню своєчасної підтримки населення. Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення практичного досвіду управління Центрами надання соціальних послуг в умовах децентралізації та воєнного стану.

Література

1. Лісовець О. В. Правові основи соціальної роботи: навч. посіб. для студ. спец. «Соціальна робота» («Соціальна робота та консультування»). 2-ге вид. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2025. 216 с.
2. Менеджмент соціальної роботи : підруч. / авт.-упоряд. : Т. Л. Надвинична, С. А. Надвиничний. Тернопіль : ЗУНУ, 2023. 386 с.
3. Типове положення про бюджетний (комунальний) заклад «Центр надання соціальних послуг». Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 177. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (НА ПРИКЛАДІ НІЖИНСЬКОЇ МІСЬКОЇ ТГ)

Ковтун Діана

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р філос. з осв./пед.
Клименко Л. В.

Волонтерський рух в Україні у період повномасштабного вторгнення є не просто елементом громадської активності, а унікальним суспільно-історичним феноменом, який, на наше переконання, у надзвичайно складний кризовий період виконав консолідуючу функцію, об'єднавши суспільство та миттєво створивши гнучку й життєздатну структуру громадських організацій та ініціативних груп. Вони взяли на себе вирішення найбільш нагальних і болючих проблем держави, продемонструвавши безпрецедентну швидкість реакції.

Сьогодні головний фокус діяльності волонтерів природно зосереджений на забезпеченні Сил оборони України, проте ми вважаємо за необхідне наголосити на стратегічній перспективі: сфера волонтерських інтересів неминуче розширюватиметься. Вже зараз чітко окреслено перелік завдань (реабілітація ветеранів, комплексна підтримка їхніх родин, соціально-педагогічний супровід постраждалих дітей, відбудова зруйнованої освітньої інфраструктури, ментальна та культурна регенерація), де волонтерський менеджмент діє мобільніше, людяніше та ефективніше за громіздкі державні інституції.

Наукова етимологія терміна «волонтер» (від французького *volontaire* та латинського *voluntarius* – вільне волевиявлення, бажання, намір) підтверджує, що в основі цього явища лежить абсолютна свобода вибору особистості, яка трансформується у безкорисливу, суспільно корисну дію. Звертаючись до історичних витоків, відзначимо, що від моменту заснування Міжнародного комітету Червоного Хреста Жозефом Анрі Дюнаном у 1863 році, гуманітарні принципи пройшли шлях від локального милосердя до витоків сучасного кризового реагування [1].

Аналізуючи праці вітчизняних науковців, варто зауважити, що дослідницькі пошуки щодо трансформації українського волонтерського руху в умовах збройної агресії є дискретними і чітко пов'язані з періодами розгортання воєнного протистояння. Проведений нами аналіз дозволяє виокремити «першу масштабну хвилю» досліджень, яка збіглася з початком збройного конфлікту на Донбасі (2014–2016 рр.). У цей період вагомий внесок у теоретичне осмислення феномену зробили фахівці Інституту соціальної та політичної психології, а також Д. Горєлов [3], О. Корнієвський, О. Балакірева, Т. Бондар, Д. Дмитрук, О. Панькова, О. Касперович, О. Іщенко.

У працях зазначених науковців волонтерство вперше масштабно розглядалося як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства, що має колосальний внутрішній ресурсний потенціал. Водночас такі дослідники, як Д. Ведєнєєв та О. Турчак, справедливо акцентували увагу на безпекових та психологічних ризиках волонтерської діяльності, що заклало підґрунтя для розробки систем кризового менеджменту [2]. Сучасний етап волонтерства (після 2022 року), на

наше переконання, є прямим спадкоємцем і масштабованим продовженням цієї «першої хвилі», але вже на вищому рівні цифровізації та інституційної інтеграції. Характеризуючи цей період, О. Панькова та О. Касперович виділяють низку ключових тенденцій, які характеризують динаміку змін у волонтерській діяльності в умовах збройної агресії, серед яких, зокрема: зростання рівня скоординованості та співпраці волонтерських організацій з державними органами для надання допомоги цільовим групам; масовий прояв героїзму простих українських громадян; значне розширення використання цифрових, ІКТ, мережевих технологій, що сприяло створенню системної координаційної волонтерської допомоги; активне створення спільних веб-платформ, порталів у форматі держава+волонтерські структури для підвищення обороноздатності, надання допомоги як ЗСУ, так і постраждалому населенню; суттєве зростання інституціоналізованості волонтерства, сталості волонтерських структур, підвищення прозорості діяльності волонтерів, зниження рівня шахрайства та псевдоволонтерства; розвиток системи законодавчої регламентованості волонтерської діяльності, протидії шахрайству, посилення соціально-правового захисту волонтерів [5, с. 115].

Сучасні волонтерські об'єднання, як зазначалося вище, значною мірою еволюціонували у мобільні логістичні структури, що компенсують неповну інституційну спроможність окремих ланок державної системи. Вони оперативно вивчають потреби фронту, здійснюють цільові збори та закуповують обладнання в Україні й за кордоном. Про безпрецедентне зростання руху свідчить і статистика Державної податкової служби: за перший рік повномасштабної війни кількість зареєстрованих волонтерів зросла у 8,4 раза (досягши 2383 осіб порівняно з 320 у 2014 році). За даними СтратКому ЗСУ, загальна сума донатів перевищила 100 млрд грн (зокрема, через топобанк на початок 2024 року пройшло понад 43,68 млрд грн). В умовах появи шахрайських схем суспільство виробило чіткі «правила довіри»: підтримка перевірених локальних активістів або великих фондів з ім'ям («Повернись живим», Фонд Притули, «Восток SOS», «ДрукАрмія», «Гуркіт», «Рій», «Victory Drones», «Побач перемогу», «Razom for Ukraine», «Зграя», «Госпітальєри», ПДМШ ім. Пирогова, «Солом'янські котики», «Землячки», «Мотохелп», «12 вартових», «Життєлюб», «Let`s Help» та ін.) [1].

Говорячи про локальний рівень зазначимо, що Ніжинська громада демонструє активну структуру інституціоналізованого волонтерства. Його представниками є: БФ «Волонтери Чернігівщини» (Чайка С. А.), ГО «Спільна справа Бобровиця» (Полєтавін М. О.), ГО «Альянс змін» (Павсюк А. А.), БО «Хавер» (Скрипечь В. П.), ГО «Час для нас» (Б'янка Г. Г.), БО «БФ «Українська незламна душа» (Кулінко І. М.), ГО «Волонтерський Штаб «Наші люди всюди»» (Стратілат Т. М.), БО «БФ «Стронг Ніжин»» (Гомоляко Є. О.), БФ «Копиця» (Копиця Н. М.), підрозділ «Кухарська зграя вовченят» (координатор Н. Забіла), БФ «Карітас Чернігів» (Пушка Р. А.), ВП Чернігівської ОО Товариства Червоного Хреста України в м. Ніжин (Саєнко Є. М.) [4].

Потужним є і неофіційний волонтерський рух, що забезпечує «тиловий фронт» району: від виготовлення понад двох тисяч м'ясних консерв у с. Золочів до плетіння маскувальних сіток, виготовлення окопних свічок та збирання FPV-дронів. Активно діють волонтерські спільноти навколо Покровської церкви (координатори – настоятель Михаїл Якубів та матушка Дарія Якубів), Собору всіх святих (настоятель Сергій Чечин), об'єднання «Українські бандерики» (Сачок А. А.), осередок «Хуторянка»

Степнохутірського старостату, колективи с. Володькова Дівиця та «Хорошеозерянські плетушки», а також активісти В. В. Сергійчик, Д. Насібова та К. Подгорська. Окремим важливим напрямом є зооволонтерство (порятунок тварин із зони бойових дій) та опіка над самотніми особами похилого віку [4].

Комплексний аналіз теоретичних засад та регіональної практики волонтерства доводить, що досвід Ніжинської ТГ повною мірою відображає загальнонаціональні тенденції «другої хвилі» розвитку волонтерського руху. На локальному рівні це проявилось у якісній інституціоналізації руху (створенні дієвих благодійних фондів та громадських організацій), формуванні системних «правил довіри» для мінімізації шахрайства, а також у тотальній цифровізації фандрейзингу та переході до постачання високотехнологічної допомоги (зокрема, збирання FPV-дронів).

Специфічною ознакою волонтерства стала потужна синергія між офіційними структурами, релігійними громадами та сільськими ініціативами, що дозволило ефективно закрити різнопланові гуманітарні ніші: від медико-логістичних до зооволонтерства й опіки над самотніми людьми похилого віку. Гнучкість локального волонтерського менеджменту довела свою високу ефективність у кризовий період, а сформований соціокультурний капітал громади може стати стратегічним фундаментом для подальшої повоєнної реабілітації ветеранів, підтримки їхніх родин та соціально-педагогічного супроводу постраждалого населення.

Література

1. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. *Національний інститут стратегічних досліджень : офіційний сайт*. 2022. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-ukrayinskoho-volonterstva-na-osnovi-metodolohiyi-novykh-sotsialnykh#_ftn4 (дата звернення: 12.05.2026).
2. Веденєєв Д. В., Турчак О. В. Волонтерський рух в Україні в ході російсько-української війни: ризики праці та форми державного і громадського визнання. *Військово-науковий вісник*. 2018. Вип. 30. С. 206–216.
3. Горелов Д. М., Корнієвський О. А. Волонтерський рух: світовий досвід та українські практики: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2015. 36 с.
4. Ніжинська міська рада: *офіційний сайт*. URL: <https://www.nizhynrada.gov.ua/> (дата звернення: 12.05.2026).
5. Панькова О. В., Касперович О. Ю. Українське волонтерство в умовах збройної російської агресії: зміцнення потужностей через залучення ресурсів цифровізації, платформізації, ІКТ та мережевих технологій. *Економічний вісник Донбасу*. 2022. № 2. С. 113–123.

РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У НАДАННІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД.

Кокоцький Юрій

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль
Науковий керівник: д-р пед. наук, проф. Олексюк Н. С.

Повномасштабна війна в Україні спричинила значне зростання кількості внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) та посилила навантаження на систему соціальних послуг. У сучасних умовах особливого значення набуває діяльність територіальних громад, які забезпечують надання соціальної підтримки, сприяють інтеграції ВПО у нове середовище та координують взаємодію між органами влади, соціальними службами й громадськими організаціями.

Науковці наголошують, що соціальна інтеграція ВПО передбачає не лише задоволення базових потреб, але й створення умов для їх адаптації, відновлення соціальних зв'язків та активного включення у життя громади [1, с. 136–138]. У зв'язку з цим важливого значення набуває вивчення європейського досвіду організації соціальних послуг для ВПО та визначення можливостей його застосування в Україні.

Одним із найбільш показових прикладів є досвід Польщі, яка після початку повномасштабного вторгнення прийняла значну кількість українських переселенців. Польський уряд забезпечив ВПО доступ до медичних послуг, освіти, соціальних виплат та ринку праці. Водночас важливу роль у процесі підтримки ВПО відігравали органи місцевого самоврядування та громадські організації, які реалізовували інтеграційні програми на рівні територіальних громад [2, с. 197–199]. Значна увага приділялася соціальному супроводу сімей з дітьми, психологічній підтримці та сприянню працевлаштуванню переселенців.

Європейський досвід свідчить, що ефективність надання соціальних послуг значною мірою залежить від рівня взаємодії місцевої влади, соціальних служб та неурядових організацій. Важливу роль у цьому процесі відіграють територіальні громади, які найкраще обізнані з потребами ВПО та можуть оперативнo реагувати на соціальні виклики [3, с. 32–34]. Особливого значення набувають локальні інтеграційні програми, спрямовані на забезпечення соціальної адаптації ВПО та їх включення у суспільне життя громади.

В Україні територіальні громади також стали ключовими суб'єктами надання соціальних послуг ВПО. В умовах воєнного стану громади забезпечують організацію гуманітарної допомоги, соціального супроводу, психологічної підтримки та координацію діяльності соціальних служб [4, с. 134–136]. Водночас аналіз сучасної практики свідчить про нерівномірність ресурсного забезпечення громад та необхідність посилення взаємодії між органами влади, соціальними службами й громадськими організаціями. у сфері соціальної підтримки ВПО.

На основі проведеного аналізу встановлено, що перспективним напрямом розвитку системи соціальних послуг в Україні є впровадження локальних моделей

інтеграції ВПО на рівні територіальних громад. Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні необхідності посилення ролі територіальних громад як основного середовища соціальної інтеграції ВПО, а також у визначенні взаємодії між місцевою владою, соціальними службами та неурядовими організаціями, як одного з ключових чинників ефективного надання соціальних послуг.

Отже, європейський досвід демонструє ефективність комплексного підходу до підтримки ВПО, який поєднує соціальний супровід, діяльність громадських організацій та активну участь територіальних громад у процесі інтеграції ВПО. Для України перспективним є розвиток локальних інтеграційних програм, розширення практики соціального супроводу та посилення співпраці між органами місцевого самоврядування, соціальними службами та громадським сектором.

Література

1. Кінаш О. Соціальна адаптація вимушено переміщених осіб в умовах військового стану як наукова проблема. *Social Work and Education*. 2024. Vol. 11, № 1. С. 135–141.
2. Медвідь О., Кадикало А. Соціальна політика польського уряду щодо переселенців з України в період повномасштабного російського вторгнення (2022–2024). *Axis Europae*. 2025. Вип. 7. С. 195–203.
3. Лехолетова М., Дуля А., Спіріна В. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб у приймаючі громади. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*. 2025. № 1. С. 30–36.
4. Смирнов І. М. Особливості надання соціальних послуг в територіальних громадах в умовах війни. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2022. № 3 (77). С. 133–138.

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ МОДЕЛЕЙ ІНТЕГРОВАНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Куц Валерія

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р філос. з осв./пед.
Клименко Л. В.

В умовах воєнного стану в Україні організація та здійснення соціальної роботи на рівні територіальних громад набули стратегічного значення. Кількість сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, невпинно зростає, а до традиційно вразливих верств населення додалися нові, специфічні категорії: внутрішньо переміщені особи; сім'ї, які зазнали втрати або розлуки внаслідок війни; родини військовослужбовців і ветеранів; особи, які пережили окупацію чи тортури; родини з безвісно зниклими членами та діти, що стали свідками насильства. Водночас самі громади стикаються з гострим кадровим дефіцитом через евакуацію фахівців, професійним виснаженням та руйнуванням соціальної інфраструктури й обладнання внаслідок бойових дій. За цих умов мобілізація наявних ресурсів та впровадження інтегрованого підходу є єдиним механізмом забезпечення ефективної підтримки

населення. Територіальна громада, яка згідно ст. 6 Закону України «Про місцеве самоврядування» є первинним суб'єктом і основним носієм його функцій, стає базовим майданчиком для реалізації цієї реформи. Прийняття у 2019 р. Закону України «Про соціальні послуги», розроблення галузевих стандартів та класифікатора у синергії з децентралізацією заклали міцний фундамент для розвитку інтегрованих послуг, проте сучасні виклики вимагають негайної адаптації цих стратегій до умов воєнної реальності.

Проблематика реформування та розвитку системи інтегрованих соціальних послуг в умовах децентралізації перебуває у фокусі уваги багатьох дослідників. Зокрема, питання трансформації системи вивчали К. Дубич, Л. Ільчук, М. Кравченко, М. Любецька, Ю. Попик, Г. Слозанська, В. Скуратівський, О. Черниш; управлінські аспекти аналізували Я. Бєлєвцова, В. Гончаров, Т. Калита, С. Міщенко, Т. Семигіна, Л. Сідельник, І. Студеняк, Ю. Шаров; а розвиток безпосередньо інтегрованих служб та роль громади в комплексній підтримці сімей і дітей ґрунтовно досліджено вітчизняними науковицями І. Зверєвою та Ж. Петрочко.

Варто зауважити, що процеси децентралізації, об'єднання територіальних громад та тривала деінституалізація закономірно зумовили розробку та впровадження інноваційних моделей соціальних послуг безпосередньо за місцем проживання їх отримувачів. При цьому сам термін «інтегрована модель соціальних послуг» є відносно новим у вітчизняній практиці соціальної роботи, його активне розроблення відбувалося протягом останнього десятиліття, і наразі він ще не має єдиного уніфікованого тлумачення. Як зазначає Ю. Попик, інтеграція соціальних послуг розглядається як наслідок координації між різними галузями соціальної політики та їх узгодження з іншими сферами, зокрема освітою й охороною здоров'я, з метою суттєвого підвищення якості надання допомоги отримувачам. За своєю суттю, ця інтегрована модель ґрунтується на комплексному, глибоко скоординованому підході до роботи з клієнтом, що безальтернативно передбачає постійну взаємодію соціальних, освітніх, медичних, правових та інших структур. В свою чергу, у дослідженнях Л. Ільчук акцентується, що сутність інтегрованого підходу полягає у забезпеченні чіткої міжвідомчої взаємодії між інституціями громади: службами у справах дітей, закладами освіти, охорони здоров'я, управліннями соціального захисту, неурядовими організаціями та культурними установами, що створює умови для реалізації потенціалу кожного її члена [1]. На думку Т. Спіріної, саме розвиток громадянського суспільства на тлі погіршення соціоекономічної ситуації та наслідків військової агресії зумовлюють невідкладну потребу модернізації цієї системи через призму інтеграції ключових галузей [4].

На сучасному етапі розвитку системи соціального захисту в умовах децентралізації можна окреслити ключові завдання інтегрованої моделі надання соціальних послуг в об'єднаних територіальних громадах, які водночас виступають базовими передумовами соціального благополуччя. До таких завдань належать швидке та ефективно розв'язання комплексних і взаємопов'язаних соціальних проблем бенефіціарів, забезпечення безпеки і превенції правопорушень, подолання бідності та соціальної нерівності, послідовне впровадження деінституалізації, забезпечення якісної та інклюзивної освіти, розгортання розгалуженої мережі медико-соціальних послуг, а також активне формування та підтримка здорового способу життя населення [3]. Водночас практичний процес упровадження інтегрованої моделі

сьогодні супроводжується низкою деструктивних викликів, серед яких найбільш відчутними є фрагментованість соціальних сервісів і міжвідомчої співпраці, прийняття управлінських рішень без попереднього комплексного аналізу реальних потреб громад, бюджетна та інфраструктурна інерція, значна складність трансформації локальних інновацій у стійкі системні практики, відсутність чіткого управління змінами, слабе аналітичне забезпечення прийняття рішень, а також відсутність єдиного уніфікованого підходу до оцінки ефективності послуг [3].

Окремої уваги заслуговують гострі організаційні труднощі та кадрові ризики, що безпосередньо гальмують розбудову інтегрованої системи на рівні громад. По-перше, виникають значні складнощі у визначенні пріоритетів соціальних послуг через велику кількість потенційних отримувачів та банальне нерозуміння керівництвом громад суті багатьох видів допомоги. По-друге, жорсткі фінансові обмеження призводять до надмірної, руйнівної раціоналізації бюджетів, небажання утримувати або відкривати комунальні соціальні заклади та намагання «перенаправити» підопічних до обласних інтернатних установ. По-третє, ситуацію погіршує відсутність у штатах громад окремих профільних посад, відповідальних за організацію та управління соціальними послугами, а також ризик локальної монополізації ринку центрами соціальних служб, що блокує залучення недержавних організацій та обмежує механізм соціального замовлення. До того ж кадровий дефіцит поглиблюється тим, що значна частина фактичних працівників не має базової профільної освіти, а різні управлінські підходи представників суміжних професій знижують якість міжвідомчої взаємодії. З огляду на тривалість підготовки нових фахівців у ЗВО, саме система додаткової професійної освіти, перепідготовки та підвищення кваліфікації стає наразі головним і швидким механізмом кадрового порятунку галузі.

Отже, найбільш перспективною в сучасних кризових умовах визнано саме інтегровану модель, що реалізується за принципом «єдиного вікна». Цей підхід передбачає створення централізованого механізму, який забезпечує доступ громадян до повного спектра соціальних послуг в одному пункті обслуговування. Модель інтегрує діяльність різних соціальних інституцій, мінімізує потребу звернення до кількох установ, знижує часові, бюрократичні витрати та адміністративне навантаження, спрощуючи документообіг як для клієнтів, так і для фахівців [2].

Впровадження інтегрованої моделі організації соціальної роботи на рівні громади має охоплювати три основні вектори: 1) *інтеграцію врядування*; 2) *інтеграцію стратегій* шляхом упровадження програмно-цільового методу бюджетування під час планування місцевих соціальних програм); 3) *інтеграцію процесів* через застосування уніфікованих процедур, принципів і технологій у практичній соціальній роботі [2; 3].

Безпосереднє формування такого інтегрованого підходу вимагає обов'язкового залучення мешканців до ідентифікації локальних потреб, створення єдиного інформаційного простору для ефективного обміну даними, розроблення чітких механізмів міжвідомчої та міждисциплінарної взаємодії суб'єктів, а також упровадження інноваційних технологій для раннього виявлення проблем і комплексного вирішення завдань.

Література

1. Ільчук Л. Розвиток системи інтегрованих соціальних послуг в умовах децентралізації (на прикладі об'єднаних територіальних громад). *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2018. № 1. С. 116–123.

2. Мудрий Я. С., Кіфуляк М. О. Формування системи інтегрованих соціальних послуг у об'єднаних територіальних громадах. *Розвиток науки та освіти в умовах глобалізації*: матеріали II Міжн. наук.-практ. конф. Чернігів: Research Europe. С. 104–107.

3. Слосанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.

4. Спіріна Т. П., Лунь К. О. Надання інтегрованих соціальних послуг в Україні: міждисциплінарний підхід. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 40. С. 215–218.

МОЛОДІЖНЕ ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Минка Сергій

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Борисюк С. О.

В умовах війни територіальні громади щодня мають реагувати на потреби військових, внутрішньо переміщених осіб, сімей у складних життєвих обставинах, дітей, людей похилого віку та осіб з інвалідністю. Значну частину цієї роботи бере на себе молодь: організовує збори, долучається до гуманітарної допомоги, поширює інформацію, проводить благодійні заходи та бере участь у соціальних проектах. Для громади така участь важлива не тільки через надану допомогу. Спільна волонтерська діяльність зближує мешканців, налагоджує співпрацю між ініціативними групами й місцевими установами, формує готовність відповідати на потреби інших людей. Саме через це молодіжне волонтерство можна розглядати як один із чинників соціальної згуртованості громади.

У науковій літературі волонтерство розглядають як добровільну й неприбуткову діяльність, спрямовану на допомогу людям та розв'язання суспільно важливих проблем. В. Біленька зазначає, що в сучасних умовах волонтерство стало проявом громадянської активності, підтримує довіру між людьми та доповнює роботу державних служб у допомозі вразливим категоріям населення [1, с. 3]. П. Горінов і Р. Драпушко пов'язують волонтерську діяльність зі сталим розвитком суспільства, оскільки добровільна участь громадян посилює відповідальність за власну громаду, довіру та соціальну згуртованість [2, с. 123]. А. Котелевець розглядає участь молоді у волонтерстві як спосіб розвитку соціальної активності, мотивації, практичних навичок і готовності долучитися до позитивних змін [3, с. 3].

Мета – обґрунтувати значення молодіжного волонтерства у зміцненні соціальної згуртованості територіальної громади та визначити умови, потрібні для тривалої й організованої участі молоді у волонтерських ініціативах.

Молодіжне волонтерство дає молодим людям можливість брати участь у житті громади через конкретні дії. Збір необхідних речей, допомога постраждалим, організація заходів чи інформаційна підтримка потребують командної роботи,

розподілу обов'язків, відповідальності й уміння домовлятися. У цьому процесі молодь не залишається лише виконавцем окремих завдань, а набуває досвіду участі у спільних справах громади. Водночас мешканці отримують не тільки допомогу, а й відчуття підтримки та залученості до спільного життя. Під час війни зміст молодіжного волонтерства істотно змінився. За даними І. Марченко та М. Верескун, раніше молодь частіше брала участь у соціальних, освітніх, культурних та екологічних проєктах. Тоді як в умовах воєнного стану значно зросла її залученість до допомоги Збройним Силам України, гуманітарної підтримки постраждалих, інформаційного волонтерства, психологічної та медичної допомоги [4, с. 87]. Така зміна пріоритетів показує, що молодіжні ініціативи здатні швидко реагувати на найгостріші потреби громади. Спільна робота в умовах небезпеки й нестабільності також посилює відчуття відповідальності за людей, які перебувають поруч.

Вплив молодіжного волонтерства на згуртованість громади виявляється передусім у взаємодопомозі. Коли мешканці разом збирають гуманітарну допомогу, організують благодійний захід або підтримують родини, які цього потребують, між ними виникає практичний досвід співпраці. Люди краще розуміють проблеми своєї громади й бачать, що можуть спільно на них реагувати. У цьому випадку згуртованість формується не через декларації, а через участь у конкретній справі. Не менш важливо, що волонтерство залучає молодь до відповідальності за місцеві проблеми. П. Горінов і Р. Драпушко зазначають, що волонтерська діяльність поглиблює солідарність, підтримує громадянську активність і розширює можливості громади брати участь у власному розвитку [2, с. 175]. Для молодої людини це означає перехід від спостереження за проблемою до дії: організувати допомогу, знайти партнерів, повідомити про потребу, підтримати конкретну людину чи сім'ю. Такий досвід формує розуміння того, що громада залежить від участі її мешканців.

Волонтерська діяльність також розширює зв'язки між молоддю, закладами освіти, молодіжними центрами, громадськими організаціями, соціальними службами й органами місцевого самоврядування. А. Котелевець зазначає, що соціальна активність студентів у волонтерстві розвивається на особистісному рівні, у середовищі закладу освіти й громади. А також на ширшому суспільному рівні, коли молодь долучається до вирішення актуальних соціальних проблем [3, с. 112]. Серед умов активізації молодіжного волонтерства вчена називає залучення студентів до реальних ініціатив, партнерську взаємодію з організаціями та визнання досягнень молодих волонтерів [3, с. 210–211]. Для територіальної громади це означає, що молоді недостатньо запропонувати разову участь у зборі чи заході. Вона має бачити, куди спрямована її робота, з ким можна співпрацювати і який результат дають докладені зусилля. Коли волонтерські ініціативи підтримуються закладами освіти, громадськими організаціями та місцевими установами, молоді люди отримують можливість діяти системніше, а громада – швидше реагувати на соціальні потреби.

С. Пугач, І. Візнюк, М. Пайкуш і С. Долинний розглядають молодіжне волонтерство як ресурс розвитку громадянського суспільства. Автори пов'язують участь молоді у волонтерській діяльності з розвитком емпатії, комунікативних умінь, самоорганізації, відповідальності та готовності діяти в інтересах громади [5, с. 2–3]. Водночас вони наголошують, що за умов соціальних викликів волонтерський рух потребує належної координації та організації, адже без цього допомога може втрачати послідовність і цільове спрямування [5, с. 13–14].

Попри значення молодіжного волонтерства, його не варто подавати як діяльність, що тримається лише на ентузіазмі. Під час війни волонтери працюють у складних умовах, часто стикаються з емоційним виснаженням, нестачею ресурсів і недостатньою координацією. І. Марченко та М. Верескун серед проблем молодіжного волонтерства в умовах війни називають емоційне вигорання, недостатнє фінансування та обмежену підтримку з боку держави [4, с. 88–91]. В. Біленька також звертає увагу на потребу навчання волонтерів, розвитку цифрових засобів координації, підтримки місцевих волонтерських осередків і залучення волонтерів до програм розвитку громад [1, с. 12–16].

Отже, стійкість молодіжних волонтерських ініціатив залежить від того, чи має молодь організаційну й людську підтримку. За таких умов волонтерство не зводиться до окремих акцій, а стає постійною формою участі молоді у вирішенні місцевих проблем. Молодіжне волонтерство зміцнює соціальну згуртованість територіальної громади через спільну діяльність, взаємодопомогу, розширення довіри та залучення молоді до відповідальності за місцеві потреби. В умовах війни його роль особливо відчутна, оскільки громади потребують швидкої й організованої підтримки людей, які опинилися у складних обставинах. Водночас тривала участь молоді у волонтерській роботі можлива лише тоді, коли вона має партнерів, координацію, навчання, підтримку та розуміння суспільної цінності своєї діяльності.

Література

1. Біленька В. Виклики та перспективи розвитку волонтерської діяльності в Україні. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2025. Т. 1. Вип. 14. DOI: <https://doi.org/10.31498/2617-2038.14.2025.345681>
2. Горінов П., Драпушко Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження: монографія. Київ: Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.
3. Котелевець А. М. Розвиток соціальної активності студентів у волонтерській діяльності: дис. ... докт. філос. : 231 «Соціальна робота» (23 Соціальна робота). Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2024. 362 с.
4. Марченко І. Ф., Верескун М. В. Молодіжне волонтерство в Україні в умовах війни: трансформації, виклики та шляхи підвищення ефективності. *Психологія та соціальна робота*. 2025. Вип. 2. С. 84–94. DOI: <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2025.2.8>
5. Пугач С. С., Візнюк І. М., Пайкуш М. А., Долинний С. С. Волонтерська діяльність як чинник професійного становлення та розвитку громадянського суспільства в умовах соціальних трансформацій. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. Вип. 20. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16652962>

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Перевідіна Ірина

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р пед. наук,
проф. Криловець М. Г.

У сучасній системі соціального захисту сім'я, яка опинилася у складних життєвих обставинах (СЖО), розглядається як один із центральних об'єктів професійного втручання. В умовах повномасштабної війни, економічної нестабільності, масового переміщення населення та численних психотравмуючих подій саме сім'я часто стає епіцентром соціальних проблем. Руйнування житла, втрата годувальників, тривала розлука з близькими, матеріальна скрута та психоемоційне виснаження батьків суттєво послаблюють її виховний і захисний потенціал. У зв'язку з цим організація соціально-педагогічної допомоги таким родинам набуває стратегічного значення для збереження соціального здоров'я суспільства.

Організація допомоги сім'ям у СЖО базується на фаховій діяльності спеціалістів із соціальної роботи, які працюють у структурі центрів соціальних служб, служб у справах дітей та інших профільних установах [2]. Зміст цієї діяльності безпосередньо пов'язаний з багатогранністю проблем, що проявляються через сімейний інститут: від економічної депривації, безробіття та відсутності житла до складних психотравм, посттравматичних стресових розладів, внутрішньосімейних конфліктів і ризиків насильства. Соціальна робота з такими сім'ями визначається як цілісна, системна взаємодія державних, комунальних і громадських інституцій, спрямована на стабілізацію ситуації, відновлення основних функцій сім'ї, забезпечення прав усіх її членів та створення сприятливих умов для гармонійного розвитку дитини.

Методологічно важливо чітко розрізняти основні види соціальної роботи, що реалізуються в межах соціально-педагогічної підтримки сімей у складних життєвих обставинах: соціальне обслуговування, профілактику, реабілітацію та соціально-педагогічний супровід. Кожен із цих напрямів має власну специфіку, цілі та технологічний інструментарій [1].

Соціальне обслуговування спрямоване на оперативне задоволення базових потреб сім'ї. Воно передбачає надання матеріальної, гуманітарної, інформаційної, правової, освітньої та медичної допомоги. На початкових етапах кризи саме цей вид роботи дозволяє швидко стабілізувати матеріально-побутове становище родини, забезпечити дітей харчуванням, одягом, медикаментами та тимчасовим прихистком. Особливої актуальності соціальне обслуговування набуває щодо внутрішньо переміщених сімей та родин, які втратили майно внаслідок бойових дій.

Соціальна реабілітація орієнтована на подолання наслідків глибоких кризових станів. Вона включає комплекс психологічних, педагогічних, медичних та соціальних заходів, спрямованих на відновлення психоемоційного здоров'я членів сім'ї, корекцію порушених внутрішньосімейних стосунків і повернення родини до нормального соціального функціонування. У сучасних умовах особливої ваги набуває реабілітація

сімей військовослужбовців, сімей загиблих захисників, а також родин, які пережили окупацію чи вимушену евакуацію. Головною метою реабілітації є виведення сім'ї зі стану хронічного стресу та відновлення її соціальної й особистісної ідентичності.

Однією з найбільш комплексних і тривалих технологій соціальної роботи є *соціально-педагогічний супровід*. На відміну від разової допомоги, супровід передбачає системну, тривалу (від кількох місяців до року і більше) підтримку сім'ї, спрямовану на активізацію її внутрішніх ресурсів і виховного потенціалу. Супровід вважається ефективним лише тоді, коли сім'я відновлює здатність самостійно вирішувати власні проблеми, виконувати основні соціальні функції (репродуктивну, виховну, економічну, рекреаційну, комунікативну) та ефективно взаємодіяти з мікро- і макросередовищем.

Важливим інструментом соціального супроводу є *соціальне інспектування* – відвідування сім'ї за місцем проживання. Цей метод поєднує в собі діагностичну, превентивну, контролюючу та охоронно-захисну функції. Під час інспектування фахівець оцінює житлово-побутові умови, психологічний клімат у родині, рівень задоволеності базових потреб дитини, а також наявність факторів ризику [3]. Фахівець із соціальної роботи має право відвідувати сім'ю, спілкуватися з її членами та оточенням, збирати об'єктивну інформацію та, у разі виявлення загрози життю чи здоров'ю дитини, ініціювати екстрене втручання.

Правовий і етичний статус фахівця чітко регламентований. Він зобов'язаний дотримуватися принципів конфіденційності, поваги до гідності сім'ї та неупередженості. Водночас спеціаліст веде відповідну документацію: журнал соціального супроводу, індивідуальний план роботи з сім'єю, акти обстеження житлово-побутових умов тощо. Така діяльність вимагає від фахівця високої професійної компетентності, емоційної стійкості та чіткого дотримання етичних стандартів соціальної роботи.

Окремим важливим напрямом є *соціальна профілактика*, спрямована на попередження виникнення кризових ситуацій у сім'ях. Вона реалізується через підготовку молоді до сімейного життя та свідомого батьківства, корекцію виховних помилок, профілактику сімейного насильства, залежностей та девіантної поведінки неповнолітніх. Профілактична робота розглядає сім'ю не як пасивного отримувача допомоги, а як активного суб'єкта змін [4].

Паралельно з профілактикою здійснюється *соціальний патронаж*, як постійна підтримка найбільш вразливих категорій сімей (багатодітних, малозабезпечених, з дітьми з інвалідністю, неповних тощо). Такий патронаж сприяє своєчасному виявленню проблем і попередженню їх загострення.

Отож, як бачимо, основне завдання фахівця із соціальної роботи полягає в якісній трансформації стилю внутрішньосімейної взаємодії. За допомогою сучасних соціально-педагогічних технологій спеціаліст допомагає батькам усвідомити реальні можливості виходу з кризи, опанувати конструктивні стратегії подолання труднощів, відновити позитивне виховне середовище та зміцнити батьківську компетентність. Така діяльність не обмежується розв'язанням проблем окремої сім'ї. Вона виконує важливу стратегічну функцію – зміцнення соціального фундаменту держави, забезпечення благополуччя підростаючого покоління та збереження національної стабільності в умовах сучасних викликів.

Література

1. Капська А., Пеша І. Соціальний супровід різних категорій сімей та дітей. Київ: Центр навчальної літератури, 2020. 232 с.
2. Нечипоренко С. В. Проблеми неповних сімей у контексті демографічного розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2006. № 2. С. 37–43.
3. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14/ed20010621#Text>. (дата звернення: 08.05.2026).
4. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ОСОБАМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Самойлович Владислав

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р філос. з осв./пед.
Клименко Л. В.

Соціальна робота як галузь наукової та професійної діяльності має постійно відповідати вимогам часу та викликам сьогодення. Потреби, які можуть виникнути у людини, що потрапила у складні життєві обставини, з плином часу змінюються, що спонукає систему соціального захисту населення до пошуку нових підходів. Не є виключенням і соціальна робота з людьми похилого віку, що є об'єктом уваги багатьох науковців. У глобальному вимірі швидкий процес «старіння» населення, що передбачає зменшення народжуваності та збільшення питомої ваги старшої вікової групи, є актуальною проблемою для України та країн Європейського Союзу. Тому роль соціальної роботи з людьми похилого віку стає все актуальнішою і є важливою складовою соціальної політики [3].

Водночас в умовах сучасних суспільно-політичних та воєнних викликів загальноєвропейська тенденція демографічного старіння в Україні набула специфічних, більш гострих та аномальних форм. Зокрема, спостерігається парадоксальне явище: на тлі високого коефіцієнта старіння відбувається стрімке кількісне скорочення цієї вікової групи. За офіційними даними Пенсійного фонду України, лише за останнє десятиліття чисельність пенсіонерів в Україні скоротилася майже на 2 мільйони осіб: якщо на початок 2016 року на обліку перебували понад 12 млн громадян, то станом на кінець 2025 року це число зменшилося до 10,2 млн.

Така динаміка зумовлена кумулятивним ефектом кількох факторів: глибокою демографічною кризою, надлишковою смертністю та хронічним стресом внаслідок війни, масовою вимушеною міграцією осіб похилого віку (зокрема, з-поміж ВПО), а також інституційними змінами у формі посилення вимог до страхового стажу для виходу на пенсію. Окреслені тенденції доводять, що зменшення фізичної кількості отримувачів послуг не знижує, а навпаки – різко підвищує навантаження на систему соціальної роботи з особами похилого віку.

У сучасній практиці соціальної роботи соціальні послуги розглядаються як «комплексна система дій, що спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб чи сімей, які в них перебувають [1]. У контексті соціальної роботи з особами похилого віку це актуалізує необхідність розробки програм соціальної політики та соціальних гарантій із суворим врахуванням *реальних потреб* осіб старшого віку.

Як зазначають дослідники Д. Е. Блум, Е. Хіменес та Л. Розенберг, аналізуючи Програму щодо глобального демографічного старіння, сучасна система соціального захисту має чітко брати до уваги специфічну вразливість цієї категорії. На їхню думку, ефективний алгоритм підтримки повинен включати: ідентифікацію специфічної вразливості літніх людей; диференціацію форм соціального захисту для її усунення; використання доказових програм соціальної допомоги; покрокове усунення недоліків суспільного функціонування, які відчувають особи похилого віку [4].

Попри те, що за твердженням А. Уокера, люди похилого віку є основною групою споживачів послуг охорони здоров'я та соціальної допомоги [6], у світовій та вітчизняній практиці досі існує відчутний брак універсального теоретико-методологічного підґрунтя, що суттєво ускладнює об'єктивне оцінювання їхніх потреб.

На особливу увагу в сучасних умовах України заслуговує і підхід С. Мустакалліо, який доповнює класичні теорії діяльності та безперервності концептом «*досвіду старіння*». Автор виділяє три групи параметрів, які безпосередньо трансформують потреби літніх людей і які набувають критичного значення під час війни та кризових явищ, серед яких: 1) *фізичні переживання* (динаміка фізичного стану, збереження залишків здоров'я, безпека навколишнього природного/соціального середовища); 2) *соціальний досвід* (суспільні погляди, наявність і щільність соціальних контактів, доступність послуг); 3) *психологічні переживання* (емоційний фон, хронічний стрес, суб'єктивне відчуття старіння) [5, с. 19].

Говорячи про сучасну систему соціального захисту в Україні відмітимо, що вона має складну двокомпонентну структуру, що базується на тісній синергії державного та недержавного секторів, які спільно забезпечують надання соціальних послуг населенню та підвищують загальну ефективність соціальної політики [1]. Державний сектор представлений Міністерством соціальної політики України як центральним органом виконавчої влади, що відповідає за формування та реалізацію стратегічних напрямів, Національною соціальною сервісною службою України, яка безпосередньо реалізує політику захисту прав і здійснює державний контроль за дотриманням законодавства, а також Пенсійним фондом та Фондами соціального страхування, які здійснюють управління фінансовими коштами, призначенням пенсій і компенсаційних виплат у разі настання різних соціальних ризиків. Безпосереднє ж надання послуг громадянам на місцях забезпечують місцеві органи соціального захисту населення, представлені управліннями та департаментами при обласних, районних та міських державних адміністраціях. Паралельно з державними структурами активно розвивається недержавний сектор, репрезентований громадськими та благодійними організаціями, що оперативно реагують на потреби вразливих верств, а також приватними установами соціального обслуговування, які пропонують послуги догляду та реабілітації на комерційній основі.

У межах цієї інституційної системи соціальна робота з людьми похилого віку постає як багатогранний процес, що охоплює різні аспекти життєдіяльності та

передбачає застосування диференційованого, адресного підходу для нейтралізації критичних життєвих ситуацій [1]. Практична реалізація соціальної допомоги особам похилого віку в Україні здійснюється через кілька провідних напрямів, серед яких соціальна допомога та догляд у стаціонарних закладах під управлінням Мінсоцполітики, соціальна робота у територіальних центрах та їхніх відділеннях денного перебування, а також соціальний супровід та догляд вдома, спрямовані на максимальну підтримку самостійного проживання осіб похилого віку та створення необхідних матеріально-фінансових умов для їхньої нормальної життєдіяльності. Вагому роль у розширенні цих послуг відіграє недержавний сектор, зокрема громадські центри у складі благодійних, професійних та релігійних об'єднань, які залучають літніх людей до активного суспільного життя.

Загалом соціальна допомога людям похилого віку виступає формою правових та соціальних гарантій і може виражатися у вигляді грошових виплат, пенсій, надання пільг чи допомоги в натуральній формі. Особливе місце в структурі підтримки посідає термінова або невідкладна соціальна допомога, що надається одноразово та безоплатно літнім людям, які переживають особливо важкий період життя, і включає забезпечення продуктами харчування, одягом, взуттям, надання одноразової грошової допомоги, сприяння в отриманні тимчасового житла, екстрену соціально-психологічну підтримку через телефонні Гарячі лінії та правову допомогу в межах повноважень служб [1]. Крім того, сучасні органи соціального захисту активно розгортають мережу спеціалізованих установ, таких як комунальні аптеки, міські чи благодійні їдальні, соціальні магазини, спеціальні житлові будинки, а також пропонують доступні побутові послуги з перукарського обслуговування, ремонту та оренди побутової техніки, що суттєво полегшує щоденний побут літньої людини.

Ефективна професійна діяльність у соціальних службах України базується на застосуванні трьох фундаментальних принципів, до яких належать: соціальна експертиза особистості та її соціального оточення, розуміння психосоціального становлення та розвитку особистості як безперервного процесу, що триває протягом усього життя, а також обов'язкове врахування соціокультурних факторів формування індивіда [1]. Керуючись цими принципами, суть соціальної роботи з людьми похилого віку визначається як всебічне сприяння їхній соціальній реабілітації, що передбачає відновлення нормальних обов'язків, втрачених функцій, видів діяльності та гармонійних стосунків із оточуючими. З огляду на це, головним професійним завданням соціального працівника є цілеспрямована допомога літній людині у подоланні пасивної ролі виключно як об'єкта (клієнта) соціальних послуг та її трансформація в активного суб'єкта, який здатен самостійно і свідомо брати участь у власному житті та повноцінно взаємодіяти із суспільством.

Література

1. Бережна Л. В. Проблеми та перспективи соціальної роботи з людьми похилого віку в Україні. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2024. Том 1, № 12. С. 24–40.
2. Мещан І. В. Самотність людей похилого віку як проблема соціальної роботи в громаді. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2017. № 1–2. С. 56–67.

3. Сичова В. В., Хижняк Л. М., Хижняк О. В. Особи похилого віку як отримувачі соціальних послуг в уяві фахівців у сфері соціальної роботи. *Український соціум*. 2021, № 1 (76). С. 77–91.
4. Bloom D. E., Jimenez E., Rosenberg L. Social Protection of Older People. November 2011. PGDA Working Paper No. 83.
5. Mustakallio S. The experience of elderly people to cope with their lives at home: a literature review. Thesis. *Health care and social services. Degree programme of nursing*. Kemi: Lapin AMK, 2015. 49 p.
6. Walker A. Why involve older people in research? *Age and Ageing*. 2007. September. Vol. 36. Issue 5. P. 481–483. <https://doi.org/10.1093/ageing/afm100>

ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ В ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВETERANІВ ГРОМАДИ

Сидоренко Єлизавета

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Останіна Н. С.

Повномасштабна війна, розпочата Російською Федерацією проти України у 2022 році, суттєво трансформувала систему соціальної політики держави та актуалізувала питання формування комплексної системи підтримки ветеранів війни. Зростання кількості військовослужбовців, які повертаються до цивільного життя, обумовлює необхідність побудови ефективної моделі соціального супроводу ветеранів на рівні територіальних громад. У сучасних умовах саме партнерська взаємодія органів місцевого самоврядування, соціальних служб, закладів охорони здоров'я, громадських організацій, ветеранських просторів та фахівців соціальної роботи визначає результативність реінтеграційних процесів і рівень адаптації ветеранів до мирного життя.

Проблематика соціального супроводу ветеранів є багатовимірною, оскільки охоплює психологічні, соціальні, медичні, економічні та правові аспекти. Значна частина ветеранів стикається із труднощами працевлаштування, психологічною дезадаптацією, необхідністю проходження реабілітації, відновленням соціальних зв'язків та переосмисленням власної ролі у суспільстві. Водночас після 2022 року спостерігається поступове формування ветераноорієнтованої державної політики, спрямованої на створення комплексної системи підтримки ветеранів та членів їхніх сімей [1; 2].

Важливим чинником ефективного соціального супроводу є територіальна громада як базовий простір соціальної інтеграції ветерана. Саме на рівні громади забезпечується безпосередній доступ особи до соціальних послуг, медичної допомоги, психологічної підтримки, програм зайнятості та громадської активності. У сучасних умовах територіальні громади дедалі частіше стають центрами формування локальної ветеранської політики, яка враховує реальні потреби ветеранів та специфіку конкретного регіону.

Особлива роль у системі соціального супроводу належить органам місцевого самоврядування. Вони забезпечують координацію діяльності різних суб'єктів соціальної підтримки, сприяють створенню ветеранських просторів, реалізації місцевих програм підтримки ветеранів та розвитку міжсекторального партнерства. Практика функціонування громад після 2022 року демонструє, що ефективність ветеранської політики значною мірою залежить від здатності місцевої влади формувати стійкі механізми взаємодії між державними інституціями та громадянським суспільством.

У цьому контексті важливого значення набуває діяльність фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. Запровадження відповідних посадових інструкцій Міністерством у справах ветеранів України у 2024 році стало важливим кроком у формуванні професійної системи підтримки ветеранів [4]. Діяльність таких фахівців спрямована на інформування ветеранів щодо доступних послуг, сприяння отриманню соціальних гарантій, організацію взаємодії з медичними та соціальними установами, а також забезпечення індивідуального супроводу у процесі адаптації до цивільного життя.

Соціальні служби та фахівці соціальної роботи виконують одну з ключових функцій у процесі соціального супроводу ветеранів. Вони здійснюють оцінку потреб ветеранів, надають консультативну допомогу, координують надання соціальних послуг та сприяють подоланню кризових життєвих обставин. Водночас сучасна практика свідчить про необхідність посилення професійної підготовки фахівців соціальної сфери до роботи із ветеранами війни, оскільки специфіка військового досвіду потребує спеціалізованих знань та навичок.

Одним із найбільш актуальних напрямів партнерської взаємодії є співпраця із закладами охорони здоров'я та системою психологічної допомоги. Наслідки бойових дій, психологічні травми, посттравматичний стресовий розлад та інші психоемоційні порушення потребують комплексної медико-психологічної підтримки. У цьому аспекті важливим кроком стало створення Реєстру суб'єктів надання послуг із психологічної допомоги для ветеранів та членів їхніх сімей, який забезпечує систематизацію та координацію відповідних послуг [5]. Водночас ефективність психологічної реабілітації значною мірою залежить від міжвідомчої взаємодії медичних установ, соціальних служб та громадських організацій.

Важливу роль у процесі реінтеграції ветеранів відіграють ветеранські простори та громадські організації. Саме вони часто стають платформами неформальної підтримки, соціалізації та комунікації ветеранів. Громадські організації активно реалізують програми психологічної підтримки, професійного навчання, юридичного консультування та розвитку ветеранського підприємництва. Крім того, діяльність ветеранських організацій сприяє формуванню у суспільстві позитивного образу ветерана та розвитку культури поваги до захисників України.

Аналітичні дослідження Українського ветеранського фонду засвідчують, що ветерани потребують не лише матеріальної підтримки, але й комплексного соціального супроводу, заснованого на принципах поваги, індивідуального підходу та довготривалої підтримки [1; 2; 3]. Зокрема, серед найбільш актуальних проблем ветерани визначають труднощі працевлаштування, недостатню доступність психологічної допомоги, бюрократичні перешкоди під час отримання послуг та недостатній рівень координації між різними установами.

Проблема працевлаштування ветеранів є одним із найбільш важливих аспектів їхньої соціальної адаптації. Праця не лише забезпечує економічну стабільність, але й сприяє відновленню соціальної активності та самоідентифікації особистості. Водночас результати соціологічних досліджень свідчать про наявність значних бар'єрів у сфері працевлаштування ветеранів, серед яких недостатня адаптація ринку праці до потреб ветеранів, психологічні труднощі адаптації та упередження з боку роботодавців [3]. У зв'язку з цим особливого значення набуває партнерство між місцевою владою, службами зайнятості, бізнесом та громадськими організаціями у створенні програм професійної адаптації ветеранів.

Важливим напрямом партнерської взаємодії є також розвиток ветераноорієнтованого суспільства. Соціальна адаптація ветерана неможлива без формування суспільного середовища, заснованого на повазі, підтримці та визнанні внеску захисників держави. Саме тому важливою складовою діяльності громад є проведення інформаційно-просвітницьких заходів, спрямованих на подолання стереотипів щодо ветеранів та популяризацію принципів інклюзивної взаємодії.

Таким чином, соціальний супровід ветеранів громади в сучасних умовах має базуватися на принципах міжсекторального партнерства, комплексності та доступності послуг. Ефективність такої системи залежить від узгодженої взаємодії органів місцевого самоврядування, соціальних служб, закладів охорони здоров'я, громадських організацій та ветеранських просторів. Після 2022 року Україна поступово формує нову модель ветеранської політики, орієнтовану на потреби людини та її успішну реінтеграцію у суспільство. Водночас подальший розвиток системи соціального супроводу ветеранів потребує посилення професійної підготовки фахівців, удосконалення міжвідомчої координації, розвитку локальних програм підтримки та активного залучення громадянського суспільства до процесів реабілітації та соціальної адаптації ветеранів війни.

Література

1. Кіріллова Ю., Казанська А., Ткалич М. Потреби ветеранів 2023 (січень – квітень 2023 року). Київ : Український ветеранський фонд, 2023. 63 с.
2. Кіріллова Ю., Зновяк В., Доля І. Портрет ветерана : вересень – жовтень 2023 року. Київ : Український ветеранський фонд, 2023. 30 с.
3. Кіріллова Ю., Зновяк В., Казанська А. Потреби та перешкоди ветеранів при працевлаштуванні : червень – липень 2023 р. : соціологічне дослідження. Київ : Український ветеранський фонд, 2023. 57 с.
4. Міністерство у справах ветеранів України. Про затвердження примірних посадових інструкцій фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб : наказ від 04.09.2024 № 284.
5. Міністерство у справах ветеранів України. Реєстр суб'єктів надання послуг із психологічної допомоги для ветеранів і членів їх сімей. 2024.

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Сіра Маргарита

Херсонський національний технічний
університет, м. Хмельницький

Науковий керівник: ст. в. Момоток О. М.

Соціальний захист людей похилого віку є одним із провідних напрямів соціальної політики держави та важливою умовою забезпечення соціальної стабільності суспільства. У сучасних умовах процес старіння населення стає однією з найактуальніших демографічних тенденцій як в Україні, так і у світі. Зростання кількості людей похилого віку зумовлює необхідність удосконалення системи соціального захисту, розвитку соціальних послуг та створення умов для гідного життя осіб старшого віку [1, с. 97].

Соціальне забезпечення розглядається як система економічних, правових та організаційних заходів, спрямованих на підтримку населення у випадку настання соціальних ризиків: старості, інвалідності, втрати працездатності, безробіття чи хвороби. Основною метою соціального забезпечення є створення належних умов життя для громадян та забезпечення їх соціального захисту.

У сучасній вітчизняній науковій літературі соціальній підтримці осіб похилого віку через систему державної соціальної політики останніми роками досить активно приділяється увага. Соціальне забезпечення більшість дослідників (Ю. Горемікіна й О. Дідківська, Л. Гусак і Л. Мартіросян, І. Іванова, О. Кузнецов, Я. Співак й Л. Співак, Л. Моргай, В. Ніколаєва й О. Матюченко й ін.) визначають як важливий механізм реалізації соціальної функції держави, спрямований на гарантування мінімального рівня добробуту населення [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Система соціального забезпечення включає різні форми допомоги: пенсійне забезпечення, соціальні виплати, пільги, соціальні послуги та натуральну допомогу. Найбільш поширеною формою соціального забезпечення людей похилого віку є пенсійне забезпечення. Пенсія є основним джерелом доходу для більшості громадян після завершення трудової діяльності та забезпечує мінімальні матеріальні гарантії.

Важливими складовими соціального забезпечення є також соціальні послуги, які спрямовані на підтримку осіб, що опинилися у складних життєвих обставинах. До таких послуг належать соціально-побутова допомога, психологічна підтримка, медичне обслуговування, догляд вдома та реабілітаційні заходи. Особливу роль у системі соціального забезпечення відіграють територіальні центри соціального обслуговування, геріатричні пансіонати та інші соціальні установи, діяльність яких спрямована на підтримку осіб похилого віку.

Люди похилого віку є особливою соціально-демографічною категорією населення, яка потребує підвищеної уваги з боку держави та суспільства. Процес старіння супроводжується фізіологічними, психологічними та соціальними змінами. З віком знижується працездатність, погіршується стан здоров'я, зростає потреба у медичному обслуговуванні та соціальній підтримці. Окрім цього, після виходу на

пенсію багато людей стикаються зі зменшенням доходів, зміною соціального статусу та соціальною ізоляцією.

Однією з найбільш актуальних проблем людей похилого віку є недостатній рівень матеріального забезпечення. Для значної частини пенсіонерів пенсія є єдиним джерелом доходу, однак її розмір не завжди дозволяє задовольнити базові потреби. Зростання вартості життя, підвищення цін на продукти харчування, лікарські засоби та комунальні послуги негативно впливають на якість життя осіб старшого віку.

Не менш важливою проблемою є стан здоров'я людей похилого віку. Процес старіння часто супроводжується розвитком хронічних захворювань, що потребує постійного медичного нагляду, лікування та реабілітації. Водночас доступ до якісної медичної допомоги залишається обмеженим, особливо для жителів сільської місцевості. Висока вартість лікарських засобів також ускладнює можливість отримання повноцінного лікування.

Серед соціальних проблем людей похилого віку важливе місце займає соціальна ізоляція. Після виходу на пенсію люди часто втрачають частину соціальних контактів, обмежується їхня участь у громадському житті. Самотність і відсутність підтримки можуть призводити до психологічних труднощів, тривожності та депресивних станів. Саме тому важливим завданням соціальної роботи є створення умов для активного довголіття та підтримки соціальної активності людей похилого віку.

В умовах воєнного стану проблеми людей похилого віку значно загострилися. Значна частина осіб старшого віку опинилася у складних життєвих обставинах через вимушене переселення, втрату житла, погіршення матеріального становища та обмежений доступ до медичних і соціальних послуг. Особливо гостро постає проблема самотності та психологічної підтримки осіб похилого віку, які залишилися без належної допомоги або втратили зв'язок із рідними. У цих умовах важливу роль відіграють соціальні служби, волонтерські організації та гуманітарні програми, спрямовані на забезпечення базових потреб і підтримку осіб старшого віку.

У сучасних умовах важливого значення набуває розвиток соціальних програм, спрямованих на підтримку осіб старшого віку. Держава повинна забезпечувати не лише матеріальну підтримку, а й створювати умови для самореалізації, соціальної адаптації та активної участі людей похилого віку у суспільному житті. Перспективними напрямками розвитку системи соціального забезпечення є розширення мережі соціальних послуг, розвиток соціального обслуговування вдома, підтримка програм активного довголіття та підвищення рівня поінформованості людей похилого віку щодо їхніх прав і можливостей отримання допомоги.

Таким чином, соціальний захист людей похилого віку є важливою складовою соціальної політики держави та важливим механізмом підтримки осіб старшого віку. Ефективна система соціального забезпечення сприяє забезпеченню гідного рівня життя людей похилого віку, їх соціальній інтеграції та підтримці активного довголіття, особливо в умовах воєнного стану.

Література

1. Горемікіна Ю., Дідківська О. Шляхи адаптації системи соціальної підтримки до потреб осіб пенсійного віку. *Demography and social economy*. 2023. Т. 53. №. 3. С. 97–116. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2023.03.097>.
2. Гусак Л., Мартіросян Л. Соціальна підтримка старості та міжпоколінна солідарність у контексті демографічного старіння: західноєвропейський досвід.

Ввічливість. Humanitas. 2025. № 4. С. 194–204. DOI:
<https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.4.25>

3. Іванова І. Соціальна робота з людьми похилого віку: навчальний посібник. К.: Університет «Україна», 2023. 220 с.

4. Кузнецов О., Співак Я., Співак Л. Правові основи та форми соціальної роботи з людьми похилого віку. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* 2023. Т. 1. № 1. С. 102–112. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-105-1-102-112>

5. Моргай Л. Система соціального обслуговування людей похилого віку в Україні. *Соціальна робота та соціальна освіта.* 2019. Вип. 3. С. 63–71. DOI: doi:10.31499/3.2019.190398.

6. Ніколаєва В., Матюченко О. Нормативно-правове забезпечення соціальної підтримки людей похилого віку. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування.* 2024. Том 1 № 12. DOI: <https://doi.org/10.31498/2617-2038.2024.12.320443>.

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА БІЖЕНЦІВ З УКРАЇНИ У СЛОВАЧЧИНІ

Чекменьова Наталя,

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Конончук А. І.

Повномасштабна війна в Україні спричинила одну з найбільших гуманітарних криз у Європі з часів Другої світової війни. Мільйони українців були змушені залишити свої домівки та шукати безпеки в інших країнах. Однією з держав, яка активно приймає та підтримує вимушено переміщених осіб з України, стала Словацька Республіка. Завдяки географічній близькості, історичним зв'язкам та відкритій державній політиці Словаччина стала важливим простором тимчасового захисту та соціальної підтримки для українських біженців.

Станом на початок 2026 року у Словацькій Республіці перебувало понад 130 000 осіб, які отримали статус тимчасового захисту (*dočasné útočisko*) після початку повномасштабної війни в Україні [4]. Рішенням Уряду Словаччини термін дії цього статусу продовжено до 4 березня 2027 року, що гарантує стабільність правового поля та доступ до державних сервісів, медичного забезпечення, освіти та ринку праці.

Згідно із Законом України «Про соціальні послуги», соціальна підтримка – це сприяння подоланню особою або сім'єю складних життєвих обставин [6]. Соціальна підтримка може надаватися у формі матеріальної допомоги, соціальних послуг, психологічної підтримки, консультування, соціального супроводу та інших механізмів допомоги. Основною метою соціальної підтримки біженців є допомога людям, які через війну, втрату житла, роботи або звичних соціальних зв'язків не можуть самостійно забезпечити свої базові потреби.

Важливу роль в осмисленні феномену соціальної підтримки відіграє теоретична концепція «стрес і копінг» Р. Лазаруса та С. Фолкмана, яка пояснює зв'язок між

соціальною підтримкою та збереженням психологічного здоров'я людини. Особливого значення набуває психосоціальна підтримка біженців, оскільки значна частина осіб пережила травматичний досвід війни, втрати близьких, житла, розлуки з родиною та вимушеної міграції. Дана концепція є теоретичною основою нашого дослідження зазначеної проблеми.

Система соціальної підтримки біженців у Словаччині поступово трансформувалася від моделі термінового реагування до моделі адресної допомоги відповідно до індивідуальних потреб людини. Виплати у стані матеріальної скрути регулюються Центром праці, соціальних питань та сім'ї Словацької Республіки (ÚPSVaR) та залежать від складу домогосподарства, віку й соціального статусу отримувачів. Розмір матеріальної допомоги становить у середньому від 80 до 160 євро на особу щомісячно [3]. Окремі категорії осіб, зокрема люди з інвалідністю, можуть також отримувати додаткову підтримку міжнародних організацій.

Важливим етапом у розвитку соціальної політики стало оновлення закону «Lex Ukraina», відповідно до якого державне субсидування житла для працездатних осіб було обмежене терміном у 60 днів. Водночас для вразливих категорій населення – осіб віком понад 65 років, дітей до 5 років та їхніх опікунів – така підтримка залишається безстроковою. Таким чином, соціальна політика Словаччини поєднує механізми стимулювання економічної активності із захистом найбільш соціально незахищених груп.

Словаччина демонструє високі темпи економічної адаптації українських біженців. Станом на 2025–2026 роки понад 50 000 громадян України офіційно працевлаштовані у країні, переважно в індустріальному, виробничому, логістичному та сервісному секторах. Значна частина українців активно інтегрується у місцеві громади, вивчає словацьку мову та бере участь у громадському житті.

Важливу роль у процесі інтеграції відіграє освітня підтримка. До словацьких шкіл інтегровано близько 10 000–12 000 дітей з України [5]. Також державні університети Словаччини після 2022 року суттєво розширили можливості доступу українських студентів до безкоштовної вищої освіти, мовної підготовки та стипендіальних програм підтримки. Освітня інтеграція є важливим чинником соціальної стабільності як для дітей, так і для їхніх батьків, адже забезпечує безперервність навчального процесу та сприяє адаптації до нового соціального середовища.

Важливою формою соціальної підтримки для українців у Словаччині стала участь у волонтерській діяльності, яка допомагає не лише підтримувати Україну, а й сприяє психологічній стабілізації, формуванню соціальних зв'язків та інтеграції у нове суспільство. Одним із прикладів такої громадської самоорганізації є діяльність громадської організації «Сплетіння» (м. Кошице, Словацька Республіка), а також її волонтерських осередків у м. Пряшеві та м. Попрадї. Із 2022 року організація об'єднала сотні українських та словацьких волонтерів навколо гуманітарної допомоги, підтримки військових, допомоги пораненим, внутрішньо переміщеним особам та соціально вразливим групам населення.

Основним напрямом діяльності громадської організації є виготовлення маскувальних сіток для українських військових, збір і відправка гуманітарної допомоги, підтримка стабілізаційних пунктів та лікарень в Україні. Паралельно реалізуються освітні та інтеграційні проекти, а саме: українська недільна школа «Українські студії», культурні заходи, майстер-класи, психологічно підтримуючі зустрічі та міжкультурні

ініціативи за участю української та словацької громад. Волонтерська діяльність стала для багатьох біженців важливим ресурсом відновлення відчуття власної цінності, соціальної активності та приналежності до спільноти.

Еволюція соціальної політики Словаччини свідчить про поступовий перехід до стратегії довготривалої інтеграції українських біженців. Така стратегія базується на поєднанні гуманітарної допомоги, підтримки економічної активності, освітньої інтеграції та розвитку громадянського суспільства. Разом з тим, волонтерські ініціативи громадських організацій також виступають важливим підтримуючим фактором соціальної адаптації та психологічної стабілізації біженців. Вони сприяють формуванню горизонтальних соціальних зв'язків, розвитку взаємодопомоги та зміцненню відчуття безпеки й соціальної інтеграції - включеності у приймаючому суспільстві.

Література

1. Допомога особам з України (Pomoc pre Ukrajinu): офіційний вебпортал Міністерства внутрішніх справ Словацької Республіки. URL Ministerstvo vnútra: www.minv.sk (дата звернення: 11.05.2026).
2. Інформація для осіб, які шукають притулок: Міністерство праці, соціальних питань та сім'ї Словацької Республіки. URL: Ministerstvo práce SR: www.employment.gov.sk (дата звернення: 11.05.2026).
3. Матеріальна допомога та соціальні виплати: офіційний сайт Центру праці, соціальних питань та сім'ї (ÚPSVaR). URL: www.upsvar.sk (дата звернення: 11.05.2026).
4. Оперативна ситуація в Словаччині: звіт Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (UNHCR). URL: UNHCR Slovakia. URL: www.help.unhcr.org (дата звернення: 11.05.2026).
5. Освіта для дітей з України: інформаційний ресурс Міністерства освіти, науки, досліджень та спорту Словацької Республіки. URL: Ministerstvo školstva SR. www.minedu.sk (дата звернення: 11.05.2026).
6. Про соціальні послуги: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
7. Юридичний та соціальний супровід мігрантів: Інформаційний центр міграції Міжнародної організації з міграції (IOM). URL: IOM Migration Information Centre Slovakia www.mic.iom.sk (дата звернення: 11.05.2026).

СПІВПРАЦЯ ВИХОВАТЕЛЯ ТА ФАХІВЦІВ СУПРОВОДУ У РОЗВИТКУ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

Андрусенко Анна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Конончук А. І.

Актуальність. Сучасний етап розвитку дошкільної освіти в Україні характеризується впровадженням компетентнісного підходу, де пріоритетним є формування ключових компетентностей дитини, серед яких центральне місце посідає мовленнєва компетентність. Вона включає не лише володіння фонетико-фонематичною, лексичною, граматичною сторонами мови, а й розвиток зв'язного мовлення, комунікативних навичок, здатність до ефективного спілкування в різних ситуаціях. За даними досліджень, значна кількість дітей дошкільного віку має ті чи інші труднощі у розвитку мовлення. Це пов'язано з впливом соціально-економічних факторів, двомовності, наслідками пандемії та воєнного стану, які обмежують живе спілкування. У таких умовах особливої актуальності набуває питання співпраці вихователя як ключового агента соціалізації в ЗДО та фахівців супроводу – вчителя-логопеда, практичного психолога, корекційних педагогів та ін.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та розкрити зміст та форми ефективної співпраці вихователя та фахівців супроводу в розвитку мовленнєвої компетентності дошкільників.

Мовленнєва компетентність дитини дошкільного віку розглядається в працях багатьох українських і зарубіжних дослідників. Класичні підходи Л. Виготського, Ж. Піаже, О. Леонтєва підкреслюють соціальну природу мовлення та роль дорослого як медіатора в його розвитку. В українські дослідження значний внесок зробили А. Богуш, О. Білан, М. Вашуленко – розглядали мовно-мовленнєвої компетентності; О. Табака розглядала мовленнєву компетентність як характеристику особистості старшого дошкільника; А. Залізняк – співпрацю вихователів з батьками та фахівцями у формуванні мовленнєвої особистості та ін.

Мовленнєва компетентність визначається як інтегративне утворення, що охоплює мотиваційно-потребнісний, когнітивний, операційний та рефлексивний компоненти. Її формування відбувається в процесі різних видів діяльності дитини за умови активної позиції дорослого. Вихователь є головним організатором освітнього процесу в умовах ЗДО. Він створює мовленнєво збагачене середовище, використовує щоденні рутинні ситуації для розвитку комунікації, організовує ігри, бесіди, читання художньої літератури. Однак вихователь не завжди має достатню підготовку для корекції складних мовленнєвих порушень [1; 2].

Співпраця вихователя та фахівців супроводу (вчителя-логопеда, практичного психолога, дефектолога, спеціального педагога, асистента вихователя) у

сучасному ЗДО має низку специфічних особливостей, зумовлених віковими характеристиками дітей дошкільного віку, інклюзивним підходом та нормативними вимогами. Ці фахівці володіють спеціальними знаннями та методиками діагностики та корекції і відповідно їхня роль полягає не лише в індивідуальних заняттях, а й у наданні методичної допомоги вихователям, інтеграції корекційних завдань у повсякденне життя групи [1, с. 82-24].

На відміну від шкільного середовища, де домінує предметне навчання, у дошкільній освіті провідною є ігрова діяльність та повсякденне спілкування. Тому співпраця повинна бути інтегрованою, постійною та контекстуальною – корекційні завдання не відокремлюються від життя групи, а природно вплітаються у режимні моменти, сюжетно-рольові ігри, спостереження, прогулянки та продуктивні види діяльності [3].

На думку сучасних дослідників, ключовими особливостями такої співпраці можуть виступати:

- *Єдність освітніх і корекційних цілей.* Вихователь відповідає за загальний розвиток і створення мовленнєво-збагаченого середовища, а фахівець супроводу – за діагностику, корекцію специфічних порушень (фонетико-фонематичних, лексико-граматичних, зв'язного мовлення) та індивідуальний супровід дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Їхні дії мають бути синхронізованими, щоб уникнути дублювання або суперечностей у підходах [6, с. 55-56].

- *Командний характер.* Згідно з Положенням про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП, робота будується на принципах міждисциплінарності, партнерства та спільної відповідальності. Кожен фахівець вносить свій експертний внесок, але рішення приймаються колегіально [3].

- *Індивідуалізація та диференціація.* Урахування рівня мовленнєвого розвитку кожної дитини, її віку (молодший, середній, старший дошкільний), типу порушення (ЗНМ, дислалія, заїкання, затримка психомовного розвитку) та соціокультурних факторів (двомовність, вплив воєнного стану) [3; 4].

- *Безперервність і системність.* Співпраця не обмежується окремими заняттями, а охоплює весь освітній процес: від діагностики на початку року до моніторингу результатів наприкінці [3; 4].

- *Залучення батьків* як повноправних учасників команди. Фахівці супроводу часто виступають посередниками між вихователем і родиною [6, с. 55–56].

Дослідники Ю. Клоцкова, Ю. Рібцун та ін. підкреслюють, що відсутність такої системної взаємодії призводить до фрагментарності корекційної роботи та зниження її ефективності [5].

Варто зазначити, що ефективна міжпрофесійна співпраця між фахівцями психолого-педагогічного супроводу дітей в умовах ЗДО значно підвищує компетентність дітей зі специфічними мовленнєвими порушеннями. В умовах ЗДО ефективна співпраця може реалізовуватися в таких формах:

1. Спільне планування – участь фахівців у складанні індивідуальних програм розвитку (ІПР) для дітей з особливими освітніми потребами.

2. Спільне проведення занять – логопед та вихователь разом проводять інтегровані заняття з розвитку мовлення.

3. Консультації та методичні семінари – фахівець навчає вихователів прийомам стимуляції мовлення, роботи з дітьми з різними порушеннями.

4. Спостереження та взаємне відвідування – аналіз занять з подальшим обговоренням.

5. Робота в команді психолого-педагогічного супроводу – регулярні зустрічі команди для моніторингу прогресу дитини.

Особливо ефективними є проектні форми роботи, інтегровані заняття, використання цифрових технологій для дистанційного консультування батьків та педагогів.

Тому на нашу думку, варто створювати в ЗДО постійно діючі міждисциплінарні команди; ввести обов'язкові спільні планування не рідше 1 разу на місяць; розробляти локальні програми підвищення кваліфікації для вихователів; активніше залучати батьків до спільної роботи; використовувати цифрові платформи для обміну матеріалами та віддаленого консультування.

Висновки. Співпраця вихователя та фахівців супроводу є необхідною умовою ефективного розвитку мовленнєвої компетентності дошкільників. Вона забезпечує індивідуалізацію освітнього процесу, своєчасну корекцію порушень та створення єдиного мовленнєвого простору для дитини.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на вивчення ефективності різних моделей співпраці в умовах інклюзивної освіти та воєнного часу в закладах освіти.

Література

1. Денищук І. Стратегії ефективної взаємодії з батьками осіб з особливими освітніми потребами на рівні закладу освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2023. № 69. С. 80–90.

2. Залізник А. Співпраця вихователів з батьками у формуванні мовленнєвої особистості дошкільника. *Актуальні питання педагогіки та психології*. 2023. Вип.62. Том 1. С. 362–366.

3. Методичні рекомендації «Психологічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладу освіти». URL: <https://kipt.sumdu.edu.ua/uk/studentam/sotsialno-psykholohichna-sluzhba/item/2496-metodychni-rekomendatsii-psykholohichnyisuprovid-ditei-z-osoblyvymyosvitnimy-potrebamyv-umovakh-zakladu-osvity> (дата звернення: 11.05.2026).

4. Про внесення змін до Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Наказ МОН України №787 від 29.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0787729-25#Text> (дата звернення: 09.05.2026).

5. Рібцун Ю. В. Корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення. Київ : Логос, 2014. 120 с.

6. Турубарова А., Клочкова Ю., Король А. Партнерська взаємодія логопеда з батьками під час проведення артикуляційної гімнастики. *Inclusion and Diversity*. 2025. № 5. С. 53–57.

7. Яйленко В. Ф., Дмитрієва В. І., Марєєва Т. В. Підготовка вихователів ЗДО до логопедичного супроводу дітей із порушеннями мовлення в інклюзивному середовищі. *Педагогічна академія: наукові записки*. № 17. 2025. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/829/718> (дата звернення: 11.05.2026).

КЕЙС-МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД У СОЦІАЛЬНОМУ СУПРОВОДІ СІМЕЙ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Апухтіна Марія

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Конончук А. І.

Сьогодні українське суспільство характеризується високим рівнем соціальної нестабільності, економічної невизначеності та постійним зростанням ризиків пов'язаних із війною, втратою роботи, міграцією та проблемами у середині родини. За таких умов проблема соціального супроводу сімей, які виховують дітей з особливими освітніми проблемами, є надзвичайно актуальною, оскільки постійно зростає кількість дітей, які потребують особливих умов навчання, виховання та соціалізації. Важливим завданням держави у цьому аспекті є створення сприятливих умов для інтеграції таких дітей у сучасне суспільство та забезпечення їхнього права на освіту, інтелектуальний і фізичний розвиток та соціальну підтримку.

Наявність у сім'ї дитини з особливими освітніми потребами (ООП) досить суттєво впливає на всі сфери життєдіяльності родини, оскільки батьки часто переживають емоційне виснаження, соціально-економічні та психологічні виклики, постійно стикаються з труднощами соціальної адаптації та дефіцитом інформації щодо можливостей отримання допомоги.

Традиційні підходи у наданні допомоги у цьому випадку не завжди є достатньо ефективними в силу різних причин. Саме тому актуальним стає застосування нових підходів, зокрема технологій кейс-менеджменту, який дозволяє комплексно підтримати родину, мобілізувати її ресурси та забезпечити доступ до необхідних існуючих послуг, систематизуючи та враховуючи індивідуальні можливості і ресурси родини та фахівців, організацію роботи.

Так, кейс-менеджмент є сучасною моделлю організації соціального супроводу, що передбачає індивідуальний підхід до кожної сім'ї, координацію діяльності фахівців та забезпечення комплексності соціальних послуг. Даний підхід широко застосовується у міжнародній практиці соціальної роботи та поступово набуває поширення в Україні [3].

Кейс-менеджмент в практиці соціальної роботи існує не так давно. Проте як предмет наукових досліджень виступає в багатьох наукових працях І. Луценко, І. Хотінської, Н. Дідик, О. Василенко, О. Оксенюк, С. Миронової (соціальний супровід сімей та робота фахівців з сім'ями, які виховують дітей з особливими освітніми потребами); зарубіжних дослідників: Д. Мокслей, М. Річмонд, Р. Баркер та ін., які займалися вивченням лише самого поняття «кейс-менеджмент», але проблемам застосування цього підходу як інноваційного практичного методу в соціальній роботі з родинами які виховують дітей з особливими освітніми потребами, належної наукової уваги не приділяли.

Метою застосування кейс-менеджменту щодо соціального супроводу сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами полягає в наданні їм комплексної

та індивідуалізованої підтримки, ефективної координації зусиль різних фахівців і служб для задоволення потреб клієнтів, формуванні в них навичок самостійного вирішення проблем та адаптації в соціумі, максимального залученні ресурсів соціального оточення та громади для подолання існуючих проблем.

Суть соціально-психологічного супроводу сім'ї полягає у спрямуванні на виконання соціальної опіки, реалізацію психологічної та соціальної допомоги, підтримку у подоланні складних життєвих ситуацій. Соціально-психологічний супровід батьків, які виховують дітей з ООП охоплює створення відповідної психологічної атмосфери для успішної взаємодії батьків із усіма членами родини, працівниками освітніх закладів, що відвідує дитина.

Соціально-психологічний супровід батьків дітей з ООП полягає у вивченні сімейної ситуації, внутрішньосімейного клімату, характерологічних особливостей кожного члена сім'ї, їх психологічний стан та є важливою складовою включення їх сімейної одиниці у соціум. Цей фактор є позитивним елементом для становлення самої дитини, покращення її навчання, навичок, сприйняття, психологічного та фізичного здоров'я [1, с. 30].

Крім того, супровід допомагає підвищити рівень педагогічної обізнаності батьків, розширити їх знання про особливості психофізичного розвитку дитини з особливими освітніми потребами та у подальшому позитивно вплинути на перебіг адаптації та інтеграції дитини у соціум.

Українські та зарубіжні дослідники виокремлюють сім ключових етапів кейс-менеджменту:

1. Виявлення та відбір клієнтів (залучення родин які виховують дітей з особливими освітніми потребами та потребують підтримки).

2. Оцінка потреб (здійснюється збір інформації про сім'ю, умови її проживання, потреби дитини та наявні проблеми).

3. Планування соціального супроводу (розробка індивідуального плану допомоги, який включає конкретні заходи, відповідальних осіб та терміни реалізації).

4. Координація послуг (є одним з найважливіших етапів, оскільки забезпечує взаємодію між різними спеціалістами та установами).

5. Моніторинг та оцінка результатів (контроль ефективності підтримки та внесення змін у планування роботи).

6. Оновлення сервісного плану (фахівець з кейс-менеджменту може виявити необхідність зміни плану відповідно до актуальних потреб клієнта) [4, с. 136].

7. Завершення випадку (фіксація результатів, підведення підсумків, підготовка родити до самостійного вирішення майбутніх проблем).

Використання кейс-менеджменту у соціальному супроводі сімей, яка виховує дитину з ООП дозволяє забезпечити індивідуалізований підхід до кожної родини, поєднати ресурси різних установ (соціальних служб, медичних та освітніх закладів, громадських організацій), зменшити фрагментарність допомоги, замінюючи її системним супроводом, підвищити їх мотивацію до подолання кризи та активізувати соціальну активність, забезпечити довгострокові результати завдяки супроводу та моніторингу.

Кейс-менеджмент також сприяє підвищенню ефективності діяльності соціальних служб та покращенню якості соціальної підтримки населення.

Попри очевидні переваги, впровадження кейс-менеджменту в Україні стикається з низкою труднощів, а саме: недостатня кількість підготовлених фахівців, відсутність єдиних стандартів надання послуг за цим методом, фрагментарність нормативно-правової бази та брак фінансування соціальної сфери.

Перспективними напрямками розвитку та запровадження кейс-менеджменту в роботі з підтримки сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами слід визначити розробку та впровадження національних стандартів кейс-менеджменту, підготовку та перепідготовку соціальних працівників та фахівців з соціальної роботи, використання діджитал-технологій для дистанційного ведення випадків, активне залучення громадських та міжнародних організацій до реалізації програм підтримки сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами.

Таким чином, використання кейс-менеджменту дозволить підвищити ефективність соціальної підтримки сімей, які виховують дітей з ООП, сприяє підвищенню якості життя сімей, розвитку інклюзивної освіти, соціалізації дітей з ООП та їхній успішній інтеграції у суспільство. Подальше впровадження даного підходу у практику соціальної роботи є важливою умовою вдосконалення системи соціальних послуг в Україні.

Література

1. Василенко О., Безручук Ю. Особливості соціально-психологічного супроводу батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. *Psychology Travelogs* / за ред. Т. Комар. Хмельницький: Хмельницький національний університет. 2023. № 2. С. 23–31. DOI: <https://doi.org/10.31891/PT-2023-2-2>
2. Дідик Н. М. Психологічна робота з сім'єю, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами. *Технології забезпечення роботи практичного психолога з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами*: зб. наук. робіт учасників круглого столу та науково-методичного семінару (19 березня 2021 р., ІСПП НАПН України) / за наук. ред. Г. М. Бевз, І. В. Петренко, В. І. Юрченко. Київ. 2021. Вип. 27. С. 44—48. – URL: <http://www.psyh.kiev.ua>
3. Крупник З. Кейс-менеджмент як управлінський метод соціальної роботи: теоретичний аспект. *Інноваційна педагогіка*. Одеса. 2025. Т.1, № 86. С. 169–172. DOI: <https://doi.org/10.32782/ip/86.1.31>
4. Тодорцева Ю. Кейс-менеджмент як метод соціальної роботи в процесі підготовки професійно-мобільних майбутніх фахівців соціальної сфери. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / редкол.: А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін.. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 69. Т. 3. С. 133–137.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ПІДХОДУ

Астаточний Владислав

Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г.
Шевченка, м. Чернігів
Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Рень Л. В.

Сучасна освітня парадигма орієнтована на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх без винятку учасників освітнього процесу. Інклюзивна освіта, що передбачає залучення дітей з особливими освітніми потребами до закладів освіти, ставить перед педагогічною спільнотою нові завдання і виклики. Як зазначають дослідники, педагогічне партнерство є стратегічним складником формування професіоналізму в освіті [3]. Це визначає якість усього освітнього процесу.

Концепція партнерства передбачає рівноправну та взаємовигідну співпрацю всіх суб'єктів освітнього процесу – педагогів, учнів, батьків та адміністрації закладу. Партнерство як компонент внутрішньої системи забезпечення якості в ЗЗСО розглядається дослідниками як системоутворювальний елемент освітньої діяльності [1]. Воно охоплює навчальні, виховні, соціальні та реабілітаційні аспекти освітнього процесу.

Теоретичний аналіз наукової літератури свідчить, що партнерство в інклюзивній освіті реалізується на кількох рівнях: інституційному міжособистісному та методичному. Кожен із цих рівнів має свою специфіку та потребує відповідних організаційно-педагогічних умов для ефективного функціонування.

Управління освітнім процесом на засадах партнерства передбачає демократизацію стосунків між усіма учасниками освітнього середовища, запровадження механізмів колегіального прийняття рішень та створення сприятливого психологічного клімату [5]. Це особливо важливо в контексті інклюзивної освіти, де кожен учасник має відчувати себе рівноправним членом освітньої спільноти.

Як зазначає Л. Завацька, головне завдання інклюзивного середовища полягає у подоланні відхилень у розвитку вихованця з особливими потребами та профілактиці небажаних негативних тенденцій. Провідним принципом інклюзивного середовища є його готовність пристосовуватись до індивідуальних потреб різних категорій дітей за рахунок структурно-функціональної, змістовної та технологічної модернізації освітньої системи закладу, здійснення індивідуального підходу, гуманні стосунки з кожною дитиною, проведення занять у формі ігрової діяльності [2].

Важливим аспектом формування інклюзивного середовища є подолання стереотипів і упереджень щодо дітей з особливими освітніми потребами. Партнерство між суб'єктами освіти сприяє формуванню позитивного ставлення до інклюзії через спільну діяльність, обмін досвідом та рефлексію власних переконань. Це вимагає цілеспрямованої роботи з усіма учасниками освітнього процесу, включаючи регулярне підвищення кваліфікації педагогів, просвітницьку роботу з батьками та організацію виховних заходів для учнів.

Ефективна організація інклюзивного середовища потребує створення відповідних організаційно-педагогічних умов, серед яких особливе місце займає безбар'єрна інфраструктура. Як показує аналіз досліджень, інклюзивна інфраструктура закладу освіти є чинником безбар'єрності освіти [4], що забезпечує фізичну, інформаційну та комунікативну доступність освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу.

Батьківська участь є невід'ємним складником партнерства в інклюзивній освіті. Батьки дітей з особливими освітніми потребами мають бути активними учасниками освітнього процесу, а не лише його спостерігачами. Їх залучення до розробки індивідуальних освітніх програм, участь у шкільних заходах та постійна комунікація з педагогами сприяють формуванню єдиного освітнього простору між школою та родиною.

Суттєвого значення набуває цифровізація партнерської взаємодії, що передбачає використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для забезпечення безперервного зв'язку між суб'єктами освіти. Електронні платформи, мобільні додатки та онлайн-ресурси відкривають нові можливості для взаємодії педагогів, батьків та учнів, особливо в контексті дистанційного навчання.

Партнерство суб'єктів освіти є фундаментальною умовою успішної організації інклюзивного середовища в закладах загальної середньої освіти. Воно охоплює взаємодію педагогів, учнів, батьків, адміністрації та зовнішніх партнерів на засадах взаємоповаги, довіри та спільної відповідальності.

Ефективне партнерство базується на сформованій інклюзивній культурі, безбар'єрній інфраструктурі та чітких організаційно-педагогічних умовах. Управління освітнім процесом на засадах педагогічного партнерства сприяє підвищенню якості інклюзивної освіти та забезпечує рівні можливості для всіх учасників освітнього процесу.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням ефективних моделей партнерства в умовах реформування української системи освіти, розробкою критеріїв оцінювання якості інклюзивного середовища та впровадження інноваційних форм взаємодії між суб'єктами освіти.

Література

1. Воронова С. В. Партнерство як компонент внутрішньої системи забезпечення якості в закладі загальної середньої освіти. *Часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 «Корекційна педагогіка і спеціальна психологія»*. 2022. № 86. С. 57–62.
2. Завацька Л. М. Дослідження потреб дітей з обмеженими можливостями в інклюзивному освітньому середовищі. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені ТГ Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2017. № 142. С. 51–56. URL: <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/701/1/13.pdf>
3. Мотуз Т., Лук'янченко С., Пісковенко А. Педагогічне партнерство як стратегічний складник формування професіоналізму в освіті. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія «Філософія. Педагогіка»*. 2024. Т. 1, № 1. С. 78–85.
4. Отич О., Оржель О. Інклюзивна інфраструктура університету як чинник безбар'єрності вищої освіти. *New Inception*. 2024. № 1–2 (15–16). С. 36–47.

5. Самойленко О. А., Антонюк О. І., Патлайчук О. В. Управління освітнім процесом на засадах педагогічного партнерства. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 8 (26). С. 1159–1170.

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД СІМЕЙ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Бібіков Олег

Національний університет

«Чернігівський колегіум» імені

Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

Науковий керівник: д-р пед. наук,

проф. Грищенко С. В.

Соціальний супровід сімей, які виховують дітей з інвалідністю, є одним із найважливіших напрямів сучасної соціальної політики України, оскільки саме в сім'ї найповніше задовольняються потреби дитини в емоційній підтримці, безпеці та безумовній любові. Для дитини з інвалідністю родина виступає першим і головним соціальним середовищем, що визначає її подальший розвиток, соціалізацію та якість життя [5]. Однак поява дитини з особливими потребами суттєво трансформує родинну систему, адже змінюються взаємини між подружжям, комунікація з найближчим оточенням, виникає потреба в постійному догляді, спеціалізованому лікуванні та реабілітації. Згідно із Законом України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (2006), держава гарантує комплексну реабілітаційну допомогу, однак на практиці сім'ї часто стикаються з браком доступних послуг. Такі родини належать до найбільш уразливих груп населення, оскільки стикаються з медичними, психологічними, матеріальними, освітніми та соціально-побутовими проблемами [3]. Саме тому соціальний супровід як технологія соціальної роботи набуває важливого значення для збереження сімейної цілісності, запобігання соціальній ізоляції та формування належних умов для розвитку дитини.

Аналіз нормативно-правової бази свідчить, що в Україні створено ґрунтовні підстави для організації соціального супроводу сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, зокрема тих, що виховують дітей з інвалідністю. Закон України «Про соціальні послуги» визначає соціальний супровід як одну з базових соціальних послуг, що надається особам/сім'ям у складних життєвих обставинах. Ключовим документом у цій сфері є Державний стандарт соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування (2017, зі змінами, внесеними наказом № 147 від 11.05.2022). Відповідно до стандарту, підставою для отримання послуги є рішення відповідних державних органів про влаштування дитини на виховання в сім'ю, а рішення про надання супроводу ухвалюється суб'єктом, що надає послугу, після надходження копій відповідних документів від служби у справах дітей. Такий алгоритм забезпечує своєчасність і законність втручання, що є необхідним для родин, які виховують дітей з інвалідністю, адже вони часто потребують негайної підтримки одразу після встановлення діагнозу або влаштування дитини.

Українські науковці Л. Артюшкіна, О. Безпалько, Н. Гаврилова, Д. Ганжа, С. Грищенко, М. Дорофіна, Л. Завацька, І. Зверєва, Н. Кабаченко, А. Капська,

О. Карпенко, О. Коляда, Г. Лактіонова, Л. Міщик, Ж. Петрочко, С. Савченко, Т. Семигіна, Т. Спіріна, І. Трубавіна та інші досліджували питання труднощів та допомоги сім'ям, які виховують дітей з інвалідністю. Однак актуальність теми, зміни у нормативно-правовому забезпеченні зумовили потребу у дослідженні соціального супроводу сімей, які виховують дітей з інвалідністю.

Наукове осмислення проблеми соціальної роботи з сім'ями, які виховують дітей з інвалідністю, підтверджує складність і багатоаспектність цього явища. Як зазначають дослідниці Т. Спіріна та М. Дорофіна, сім'я, в якій зростає дитина з особливими потребами, є своєрідною соціальною системою з особливими взаємозв'язками, що потребує міждисциплінарного підходу в роботі фахівця [5]. Основні проблеми таких сімей варіюються від низької якості медичних та реабілітаційних послуг до недостатньої доступності освіти та браку соціальної комунікації. Матеріальне забезпечення залишається проблемою через значну різницю між прожитковим мінімумом і реальними виплатами, а також через часті випадки відсутності роботи в одного з батьків, який змушений постійно доглядати за дитиною. Невиконання законодавчих вимог щодо створення інклюзивного простору і відсутності фізичних бар'єрів (пандуси, спеціальний транспорт, доступні будівлі) додатково ізолює родину. У цьому контексті роль соціального працівника полягає у наданні безпосередньої допомоги, посередництві між сім'єю та різними структурами: лікувальними закладами, освітніми установами, органами соціального захисту, неурядовими організаціями. І. Зверєва, О. Безпалько та С. Харченко наголошують, що соціальна робота з сім'єю має включати профілактичну та реабілітаційну діяльність, консультативну допомогу та організацію змістовного дозвілля [1].

Важливою умовою ефективного соціального супроводу є організація соціальної реабілітації на основі індивідуальної програми, яка розробляється міждисциплінарною командою за активної участі батьків. Як підкреслюють Т. Спіріна та М. Дорофіна, така програма має враховувати стан здоров'я дитини, її вік, рівень розвитку та можливості конкретної родини [5]. Під час впровадження програми соціальний працівник зобов'язаний регулярно обговорювати з батьками як невдачі, так і позитивні результати, а також координувати дії всіх фахівців команди. Дослідниці наголошують на чотирьох ключових чинниках успіху: наявність міждисциплінарної команди; активна участь батьків у реабілітаційному процесі; спрямованість уваги фахівців як на дитину, так і на батьків; налагоджене партнерство між родиною, фахівцями, громадськими організаціями та територіальною громадою [5].

О. Оксенюк у своєму дослідженні розширює розуміння соціального супроводу як інтегративної технології, що передбачає не лише патронаж, а й створення умов для відновлення потенціалу розвитку сім'ї та дитини [3]. Вона наголошує, що соціально-педагогічна допомога таким родинам завжди є сімейно зорієнтованою практикою, спрямованою на соціалізацію дитини. Основними принципами роботи визначено єдність дій сім'ї та соціальних інститутів, а також активізацію ролі батьків, їх навчання та включення в соціально-педагогічну діяльність. Аналізуючи соціальні проблеми батьків дітей з особливими потребами, О. Оксенюк звертає увагу на високий рівень тривожності, слабкості, соціальну боязливість, підозрілість, а також на те, що жалість або подив оточуючих часто змушують батьків приховувати дитину від сторонніх очей, чим ще більше поглиблюється її дезадаптація. У 70% матерів дітей з особливими потребами спостерігається амбівалентне ставлення: дитина сприймається одночасно

як об'єкт любові і як джерело страждань. Це підкреслює необхідність обов'язкової психологічної підтримки саме батьків, а не лише дитини.

У контексті практичної реалізації соціального супроводу важливими є форми та методи роботи. Державний стандарт передбачає як індивідуальні відвідування (не менше щотижня першого місяця, далі зменшуючи частоту), так і групові форми: тренінги, лекції, групи підтримки, а також перенаправлення до інших надавачів соціальних послуг. О. Оксенюк додає, що ефективними є також семінари, круглі столи, батьківські групи взаємодопомоги, де учасники можуть відтворювати реалістичні ситуації у безпечному середовищі та отримувати зворотний зв'язок [3]. Тренінги батьківської компетенції, комунікативних навичок, сенситивності та подолання стресу допомагають матерям і батькам не лише здобути нові знання щодо виховання, а й подолати власну ізоляцію, знайти однодумців. Важливо, що теми таких занять можуть обиратися самими батьками відповідно до їхніх нагальних потреб. А. Колупаєва у своїй праці з інклюзивної освіти підкреслює, що успішна інтеграція дитини з особливими потребами в загальноосвітнє середовище неможлива без систематичної підтримки родини та тісної співпраці з соціальними працівниками [2]. Результативність інтеграції та адаптації дитини з особливими потребами до умов закладу освіти визначається такими показниками: позитивний емоційний фон; налагоджені комунікативні зв'язки з однолітками; інтерес до навчання, прояви пізнавальної активності; розуміння, до кого можна звернутися у разі необхідності [4], що є важливим у професійній діяльності соціального педагога.

Особливо варто відзначити роль територіальної громади в організації соціального супроводу. Як зазначають Т. Спіріна та М. Дорофіна, саме на рівні громади соціальний працівник може найефективніше виконувати свої функції: проводити індивідуальні співбесіди, діагностичне обстеження, складати індивідуальні програми корекційно-педагогічної роботи та координувати дії всіх суб'єктів допомоги [5].

Таким чином соціальний супровід сімей, які виховують дітей з інвалідністю, є складною, багаторівневою технологією, що базується на міждисциплінарній взаємодії та активній участі самої родини. Ефективність соціального супроводу прямо залежить від наявності підготовлених фахівців, матеріально-технічного забезпечення, тісної співпраці з громадою та, найголовніше, від довіри між соціальним працівником і родиною. Лише комплексний, індивідуальний і довготривалий підхід дозволить сім'ям з дітьми з інвалідністю подолати ізоляцію, забезпечити дитині гідний розвиток та якомога повнішу інтеграцію в суспільство.

Література

1. Зверєва І. Д., Безпалько О. В., Харченко С. Я. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. Київ: Науковий світ, 2003. 233 с.
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Київ: Самміт-Книга, 2018. 272 с.
3. Оксенюк О. Соціальний супровід сім'ї дитини з особливими потребами. *Social Work and Education*. 2018. Vol. 5. №1. С. 38–44. DOI:10.25128/2520-6230.18.1.4.
4. Рень Л. В. Використання методу казкотерапії у процесі адаптації дітей з особливими потребами до умов навчального закладу. *Вісник Національного*

університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки / за ред. М. О. Носка. 2020. Т. 162. № 6. С. 138–142.

5. Спіріна Т., Дорофіна М. Соціальна робота з сім'ями, які виховують дитину з інвалідністю у територіальній громаді. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. Вип. 2. С. 151–156. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.22>

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ПРОСТОРУ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Білик Марина

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Новгородський Р. Г.

Сучасна система освіти України розвивається в напрямі забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, сенсорних чи комунікативних особливостей. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнного стану, коли освітній процес має бути безперервним, безпечним та адаптованим до різних життєвих ситуацій дітей і їхніх родин. У цьому контексті інклюзивний простір розглядається як важливий соціально-педагогічний ресурс, що забезпечує не лише доступ дитини до навчання, а й її повноцінну участь у шкільному житті, спілкуванні, розвитку та соціалізації [1, с. 26].

Інклюзивна освіта базується на принципах недискримінації, рівності прав, поваги до різноманітності та врахування індивідуальних потреб кожної дитини. Вона передбачає організацію освітнього процесу таким чином, щоб діти з особливими освітніми потребами навчалися разом з однолітками у закладах загальної середньої освіти за місцем проживання, отримуючи необхідну підтримку відповідно до рівня своїх можливостей [1, с. 27; 2, с. 69]. На відміну від традиційної моделі, де основний акцент робиться на відповідності дитини вже існуючим вимогам, інклюзивний підхід передбачає зміну самого освітнього середовища, методів викладання, форм оцінювання та комунікативної взаємодії [1, с. 28]. Саме тому організація інклюзивного простору є не окремою формою роботи, а системою заходів, спрямованих на усунення бар'єрів та створення умов для рівної участі всіх учасників освітнього процесу.

Поняття інклюзивного простору є ширшим, ніж лише інклюзивне навчання або інклюзивне освітнє середовище. Воно охоплює цілісну систему матеріальних, організаційних, комунікативних і ціннісних умов, у яких дитина з ООП відчуває себе прийнятою, захищеною та залученою до спільної діяльності. Такий простір включає доступність будівель і території закладу, організацію навчальних кабінетів, наявність спеціальних дидактичних матеріалів, психологічну підтримку, толерантне ставлення педагогів і учнів, а також взаємодію з родиною та фахівцями супроводу [1, с. 29]. У сучасних умовах інклюзивний простір має розглядатися як динамічна система, здатна змінюватися відповідно до потреб конкретної дитини та освітньої спільноти.

Важливим аспектом інклюзії є специфіка освітніх потреб дітей з ООП. Такі діти можуть потребувати постійної або тимчасової підтримки, що залежить від характеру

порушень, особливостей розвитку, соціального досвіду та умов навчання. У практичному вимірі це означає необхідність індивідуалізації навчального процесу, адаптації змісту освіти, зміни темпу подання матеріалу, використання альтернативних способів комунікації та створення спеціальних умов для пересування, сприйняття інформації й взаємодії з іншими учнями [1, с. 29; 2, с. 71]. Для частини дітей важливими є візуальні підказки, для інших – мовленнєва підтримка, збільшений шрифт, шрифт Брайля, технічні засоби навчання, сенсорне зниження навантаження або структурована організація дня [1, с. 30]. Отже, інклюзивна освіта не може бути однаковою для всіх; вона має бути гнучкою, варіативною та орієнтованою на реальні потреби дитини.

Одним із ключових інструментів реалізації інклюзивного підходу є індивідуальна програма розвитку. Вона визначає цілі навчання, особливості підтримки, корекційно-розвиткові послуги та способи оцінювання досягнень дитини [2, с. 71]. ІПР дає можливість узгодити дії всіх учасників команди супроводу: вчителя, асистента вчителя, практичного психолога, логопеда, дефектолога, адміністрації закладу та батьків. Саме завдяки цьому документу освітній процес набуває індивідуального характеру та стає максимально наближеним до потреб конкретного учня [3, с. 12]. Крім того, ІПР дозволяє відстежувати динаміку розвитку дитини, коригувати освітні цілі та своєчасно змінювати форми підтримки [3, с. 13].

Суттєву роль в організації інклюзивного простору відіграє універсальний дизайн в освіті. Його сутність полягає в проєктуванні середовища, навчальних ресурсів і методів викладання таким чином, щоб вони були доступними для максимально широкого кола учнів ще з початку навчання [4, с. 69-76]. Універсальний дизайн зменшує кількість бар'єрів, спрощує доступ до знань і сприяє формуванню комфортного середовища для всіх дітей, а не лише для учнів з ООП [4, с. 70]. Серед його практичних проявів можна назвати безбар'єрний простір, чітку візуалізацію навчальних матеріалів, різні способи подання інформації, можливість вибору способу виконання завдань, а також адаптивну організацію класного простору.

Окремої уваги потребує діяльність асистента вчителя. Це фахівець, який допомагає організувати навчальний процес у класі з інклюзивним навчанням, забезпечує додаткову підтримку дитині з ООП, адаптує навчальні матеріали, сприяє включенню учня в роботу класу та допомагає реалізовувати завдання індивідуальної програми розвитку [3, с. 12]. За сучасними підходами, асистент вчителя не виконує функцію "помічника дитини" у вузькому сенсі, а є учасником командної роботи, який підтримує як дитину, так і педагога [3, с. 13]. Його професійна діяльність пов'язана з умінням встановлювати контакт, спостерігати за потребами учня, адаптувати завдання та сприяти розвитку самостійності. Практика свідчить, що ефективна робота асистента вчителя значною мірою впливає на успішність інклюзії та якість соціалізації дитини [3, с. 14].

Не менш значущим елементом інклюзивного простору є цифрові та інформаційні технології. Вони дозволяють урізноманітнювати форми подання навчального матеріалу, підтримувати дистанційне та змішане навчання, використовувати інтерактивні вправи, електронні підручники, аудіо- та відеоматеріали, а також спеціалізовані програми для дітей із різними освітніми потребами [5, с. 69]. Для дітей з порушеннями зору, слуху, мовлення або інтелектуального розвитку цифрові інструменти можуть стати важливим засобом компенсації труднощів і підвищення

мотивації до навчання [5, с. 70]. У сучасних умовах технології не замінюють учителя, а розширюють його можливості в організації доступного та ефективного навчання [5, с. 71].

Організація інклюзивного простору неможлива без партнерської взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. Важливе місце посідає співпраця закладу освіти з батьками, оскільки саме родина є першою ланкою підтримки дитини. Батьки володіють цінною інформацією про індивідуальні особливості, звички, страхи, успіхи та потреби дитини, а отже, мають брати активну участь у плануванні освітнього маршруту [2, с. 72]. Партнерська взаємодія між сім'єю, педагогами та фахівцями сприяє узгодженості дій, стабільності підтримки й створенню сприятливого емоційного клімату навколо дитини. Саме командний підхід забезпечує цілісність інклюзивної моделі та підвищує її результативність.

Варто підкреслити, що інклюзивний простір має не лише освітнє, а й соціальне значення. Він формує культуру прийняття, поваги до різноманітності, взаємодопомоги та відповідальності. Для дітей з типовим розвитком спільне навчання з однолітками, які мають ООП, є важливим досвідом взаєморозуміння та емпатії. Для дітей з ООП це можливість не тільки здобувати знання, а й реалізовувати право на спілкування, дружбу, участь у шкільному житті та саморозвиток [1, с. 31; 4, с. 69-76]. Таким чином, інклюзивний простір виконує функцію соціалізації, психологічної підтримки та формування позитивної самооцінки.

Підсумовуючи, слід зазначити, що організація інклюзивного простору для дітей з ООП у закладах освіти є складним, але необхідним процесом, який охоплює створення доступного середовища, використання універсального дизайну, індивідуалізацію навчання, діяльність асистента вчителя, застосування цифрових технологій та активну співпрацю з родинами учнів. Реалізація цих умов забезпечує не лише право дитини на освіту, а й її повноцінну участь у житті освітньої спільноти. Подальший розвиток інклюзивної освіти в Україні потребує системної підтримки на рівні держави, громади та закладу освіти, адже саме інклюзія є основою гуманної, сучасної та справді доступної школи.

Література

1. Олефір Н. В. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти. *Нова педагогічна думка*. 2019. №2. С. 143–146.
2. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики : монографія. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
3. Копчук-Кашецька М. С., Цюняк О. П., Довбенко С. Ю. Сучасні аспекти діяльності асистента вчителя в інклюзивному освітньому середовищі. *Гірська школа Українських Карпат*. Івано-Франківськ. 2023. № 29. С. 90–95.
4. Паламар, С., Науменко, М. Універсальний дизайн закладів освіти України: доступність інформаційного простору. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Психологія. Педагогіка. 2022. № 38(2). С. 69–76.
5. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навч. посіб. / за заг. Ред. Ю. Г. Носенко. Полтава : ПУЕТ, 2018. 261 с.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ОСОБАМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Великоконт Тетяна

КЗ СОР «Путівльський педагогічний фаховий коледж імені С. В. Руднева»

Науковий керівник: викл. соц.-пед. дисц.
Костюк О. О.

У статті розкрито особливості соціальної роботи з особами з інвалідністю в умовах воєнного стану. Проаналізовано основні проблеми, з якими стикаються люди з інвалідністю під час війни, а саме: труднощі евакуації, обмежений доступ до медичних і соціальних послуг, психологічні наслідки війни, соціальна ізоляція та економічна нестабільність. Визначено основні напрями діяльності соціальних працівників щодо забезпечення соціального супроводу, психологічної підтримки, правового захисту та соціальної реабілітації осіб з інвалідністю.

Сьогодні в Україні спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості осіб з інвалідністю, таке зростання є наслідком складної екологічної, політичної та військової ситуації. За даними Міністерства соціальної політики України, за час повномасштабного вторгнення росії, кількість українців з інвалідністю зросла на 300 тисяч, до цього часу в Україні проживало 2,7 мільйона осіб з інвалідністю, а тепер цей показник сягнув 3 мільйонів. Проте, ця цифра не є сталою, вона продовжує зростати через військові дії на території України. Таким чином, особи з інвалідністю потребують особливої уваги фахівців із соціальної сфери та надання висококваліфікованої соціальної допомоги з метою їхньої соціальної адаптації та інтеграції в суспільство. У Законі України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» поняття «особа з інвалідністю» розглядається як особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист [4].

Відповідно до Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» основними причинами інвалідності є: інвалідність з дитинства; загальне захворювання; нещасний випадок на виробництві (трудова каліцтво чи інше ушкодження здоров'я); професійне захворювання пов'язане з трудовою діяльністю; поранення, контузії, каліцтва та інші захворювання [5].

Досліджуючи проблеми та потреби осіб з інвалідністю, ми визначили, що дана група отримувачів соціальних послуг має такі особливості та проблеми, як: труднощі у спілкуванні та налагоджені взаємодії з іншими людьми; відчуття самотності; низький рівень соціальної адаптації та соціалізації; порушення розвитку емоційно-вольової сфери; труднощі у правильному вираженні емоцій та почуттів; низька пізнавальна активність; труднощі в опановуванні знаннями, уміннями та соціально важливими навичками; слабка зосередженість та недостатність концентрації уваги; занижена самооцінка; швидка втомлюваність; проблеми, зумовлені типом і важкістю інвалідності.

Однією з найбільш гострих проблем у воєнний період є евакуація осіб з інвалідністю із зон активних бойових дій. Люди з порушеннями рухових функцій, зору чи слуху часто не можуть самостійно пересуватися або швидко реагувати на небезпеку. Відсутність адаптованого транспорту, спеціальних умов евакуації та достатньої кількості фахівців і волонтерів значно ускладнює цей процес (Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю). У багатьох випадках особи з інвалідністю залишаються без необхідного супроводу, що створює реальну загрозу для їхнього життя та здоров'я.

Війна негативно впливає не лише на фізичний, а й на психоемоційний стан людини. Особи з інвалідністю особливо гостро переживають втрату безпеки, зміну соціального середовища, розлуку з близькими, втрату житла та невизначеність майбутнього. Постійний стрес і небезпека можуть призводити до розвитку депресивних станів, тривожних розладів, посттравматичного стресового розладу та соціальної ізоляції. Особливо вразливими є діти з інвалідністю, які важче адаптуються до нових умов життя та потребують посиленої психологічної підтримки.

Відповідно до вище зазначеного особи з інвалідністю мають потребу в безпеці; забезпеченні їхніх прав і можливостей; вільному доступі до установ та соціальних послуг; гармонізації психоемоційного стану; розвитку пізнавальних процесів, творчого потенціалу та соціально важливих навичок, необхідних для адаптації та інтеграції.

Здійснивши аналіз досліджень О. Безпалько, В. Бурлака, Л. Смеречак, О. Гук, ми визначили основні напрями соціальної роботи з особами з інвалідністю, а саме: діагностика та корекція соціально-психологічного та фізичного стану; психологічна та соціально-педагогічна підтримка осіб з інвалідністю; профорієнтаційна робота; створення сприятливого навчально-розвивального інклюзивного середовища; соціально-терапевтичне втручання; допомога в кризових ситуаціях для забезпечення базових потреб; координація соціальних послуг особам з інвалідністю; виявлення фактів порушення прав та інтересів осіб з інвалідністю; юридичне консультування; соціальна адаптація та реінтеграція; організація дозвілєвої діяльності; кейс-менеджмент (довгостроковий супровід та комплексний підхід у вирішенні проблем); домашня опіка для осіб з інвалідністю [1; 2; 3].

Основними формами та методами роботи фахівців із соціальної роботи з особами з інвалідністю є: оцінка потреб даної групи отримувачів соціальних послуг; індивідуальне та групове психологічне та соціально-педагогічне консультування; тренінги, спеціалізовані клуби за інтересами; творчі, арт-терапевтичні та кулінарні заняття; заняття спрямовані на розвиток «soft skills», соціальної компетентності та базових життєвих навичок; просвітницькі та профорієнтаційні заняття; групи самопомоги; екскурсії.

Таким чином, діяльність фахівців із соціальної роботи з особами з інвалідністю у воєнний період є важливим складником системи соціального захисту населення. Вона спрямована на забезпечення безпеки, підтримки, психологічної стабільності та соціальної адаптації людей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Ефективність соціальної допомоги залежить від професійної підготовки соціальних працівників, рівня державної підтримки, розвитку міжвідомчої взаємодії та активної діяльності громадських організацій. Створення безбар'єрного та інклюзивного суспільства є необхідною умовою забезпечення гідного життя осіб з інвалідністю навіть у складних умовах воєнного часу.

Література

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. М. Денисюк та ін.; ред.: О. В. Епель, Т. Л. Лях, І. В. Силантьєва. Київ, Ужгород : РІК-У, 2023. 424 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2013. 312 с.
3. Вступ до абілітації та реабілітації дітей з обмеженнями життєдіяльності : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В. В. Бурлака. Київ : ГЕРБ, 2007. 288 с.
4. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XII: станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 11.04.2024).
5. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-IV : станом на 1 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 12.04.2024).

ПРОФІЛАКТИКА БУЛІНГУ ЩОДО ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Кошева Марія

Центральноукраїнський державний
університет імені Володимира
Винниченка, м. Кропивницький
Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Нагорна О. В.

Анотація. У статті розглянуто проблему булінгу щодо дітей з особливими освітніми потребами в умовах сучасного освітнього середовища. Проаналізовано поняття булінгу, його основні види та причини виникнення щодо дітей з ООП. Визначено основні психологічні, соціальні та освітні наслідки булінгу для дітей. Особливу увагу приділено ролі педагога у профілактиці булінгу, створенні безпечного інклюзивного середовища та формуванні позитивного мікроклімату в учнівському колективі. Наголошено на важливості виховання толерантності, розвитку інклюзивної культури та співпраці педагогів, батьків і психологів у процесі профілактики булінгу.

Ключові слова: булінг, інклюзивна освіта, профілактика булінгу, толерантність, освітнє середовище, педагог, психологічна підтримка.

Вступ. Проблема булінгу в освітньому середовищі є особливо актуальною, оскільки фізичне та психологічне насильство негативно впливає на розвиток і соціалізацію дитини. Найбільш уразливою категорією є діти з особливими освітніми потребами (ООП), які частіше стають об'єктами глузувань, приниження та соціальної ізоляції. Булінг визначають як систематичну агресивну поведінку, спрямовану на завдання шкоди та приниження жертви [2, с. 43]. О. Ворощук та С. Ступарик зазначають, що важливим завданням сучасної школи є створення безпечного освітнього середовища та профілактика булінгу [1, с. 108-109]. Важливу роль у попередженні цькування відіграє інклюзивна освіта, яка сприяє розвитку толерантності, взаємоповаги та прийняття індивідуальних особливостей кожної

дитини [3]. Саме тому діти з ООП потребують особливої підтримки та захисту в умовах навчального колективу.

Поняття булінгу, його основні прояви та причин. Булінг є поширеною проблемою сучасного освітнього середовища та проявляється у систематичному приниженні, переслідуванні чи психологічному тиску на людину. Основними ознаками булінгу є регулярність агресивних дій та нерівність сил між кривдником і жертвою. У закладах освіти булінг може проявлятися у фізичній, психологічній, вербальній, соціальній формах і кібербулінгу [1, с. 108 ; 2, с. 43]. Особливо вразливими до цькування є діти з ООП, які часто стикаються з упередженим ставленням через особливості розвитку чи поведінки. Ю. Суденко наголошує на необхідності створення безпечного освітнього середовища та недопущення дискримінації [2, с. 44]. До причин булінгу щодо дітей відносять: недостатній рівень толерантності в учнівському колективі, стереотипи та недостатня обізнаність учасників освітнього процесу щодо інклюзивного навчання [1, с. 108]. Інклюзивна освіта сприяє формуванню поваги до відмінностей та є важливим засобом профілактики булінгу [3].

Наслідки та профілактика. Булінг негативно впливає на психічний, емоційний та соціальний розвиток дітей з ООП. Найбільш поширеними є психологічні наслідки, які проявляються у зниженні самооцінки, тривожності, страхах та емоційній нестабільності, постійне приниження, залякування та образи спричиняють у дітей психологічний дискомфорт, почуття страху та невпевненості, психічне насильство може призводити до замкнутості, пасивності та втрати інтересу до спілкування [1, с. 111]. Одним із серйозних наслідків булінгу є соціальна ізоляція та труднощі адаптації в колективі. Діти, які систематично зазнають цькування, часто уникають спілкування з однолітками, стають замкнутими та відчують себе відторгнутими. Учасники освітнього процесу, які зазнають психологічного чи фізичного насильства, часто втрачають інтерес до навчання, бояться відвідувати школу та мають труднощі з концентрацією уваги [1, с. 112]. Крім того, постійний стрес може погіршувати емоційний стан і гальмувати розвиток дитини. Безпечне інклюзивне середовище є важливою умовою гармонійного розвитку дитини та її успішної соціалізації [3]. Діти з ООП особливо гостро переживають неприйняття з боку однолітків, адже потребують підтримки та відчуття безпеки у шкільному середовищі.

Важливим напрямом профілактики булінгу щодо дітей з ООП є створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища, у якому кожна дитина почуватиметься захищеною та прийнятою. Ю. Суденко зазначає, що профілактика булінгу має здійснюватися на особистісному, груповому та загальношкільному рівнях [2, с. 44]. Не менш важливим є виховання толерантності та поваги до різноманітності. Інклюзивна освіта сприяє формуванню толерантного ставлення до інших і зменшує ризик дискримінації [3]. Ефективними засобами профілактики булінгу є тренінги, бесіди та просвітницькі заходи, які допомагають учням розвивати емпатію та навички мирного вирішення конфліктів [2, с. 43, 44]. О. Ворощук та С. Ступарик підкреслюють, що ефективна профілактика можлива лише за умови спільної роботи всіх учасників освітнього процесу [1, с. 107].

Роль педагога у профілактиці булінгу. Важливу роль у профілактиці булінгу щодо дітей з ООП відіграє педагог, оскільки саме він створює безпечне освітнє середовище та організовує взаємодію учнів у колективі. Педагоги повинні своєчасно реагувати на прояви агресії та запобігати насильству серед учнів. Раннє виявлення

конфліктів допомагає уникнути серйозних психологічних наслідків для дітей. Особливого значення набуває підтримка дітей з ООП та допомога їм у адаптації до колективу. Учитель повинен сприяти формуванню доброзичливих взаємин між учнями та не допускати упередженого ставлення до дітей через особливості розвитку [2, с. 44]. Інклюзивне середовище сприяє розвитку толерантності та прийняття індивідуальних особливостей інших людей [3]. Саме педагог значною мірою впливає на психологічний клімат у класі та безпеку дітей з особливими освітніми потребами.

Висновки. Отже, булінг щодо дітей ООП є серйозною проблемою сучасного освітнього середовища. Він негативно впливає на емоційний стан дитини, її навчання та взаємини з однолітками. Основними причинами булінгу є недостатній рівень толерантності, стереотипи та нерозуміння особливостей. Для ефективної профілактики булінгу важливо створювати безпечне та інклюзивне освітнє середовище, формувати в учнів повагу до інших людей і своєчасно реагувати на прояви агресії. Важливу роль у цьому процесі відіграють педагоги, батьки та психологи, адже саме спільна робота допомагає забезпечити комфортні умови для розвитку кожної дитини.

Література

1. Ворощук О., Ступарик С. Прояви та шляхи ефективної профілактики булінгу в підлітковому середовищі. *Освітній простір України*. 2019. № 1. С. 107–114.
2. Суденко Ю. Превенція булінгу в освітньому середовищі. *Юридична психологія*. 2020. № 2 (27). С. 42–47.
3. Борщевська А. Інклюзивна освіта може бути профілактикою булінгу. *Нова українська школа*. 2019. URL: <https://nus.org.ua/2019/01/20/psyhoterapevt-anzhela-borshhevskya-inklyuzyvna-osvita-mozhe-buty-profilaktykoyu-bulingu/> (дата звернення: 20.05.2026).

РОЛЬ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНОГО ЦЕНТРУ У СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З РАС

Оліфіренко Вікторія

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Хлеб'як С. Р.

За даними Національної служби здоров'я України (НСЗУ), у 2023 році на обліку перебувало 20 936 дітей віком до 18 років з діагнозом «аутизм» [3]. Тому актуальність теми дослідження зумовлена зростанням кількості дітей з розладами аутистичного спектра та необхідністю забезпечення їх успішної соціалізації в умовах інклюзивної освіти. Особливого значення у цьому процесі набуває діяльність інклюзивно-ресурсних центрів, які забезпечують комплексний психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами.

Перші ознаки аутизму можна помітити ще на першому році життя, коли немовля не тягне ручки до мами, не потребує уваги з боку близьких. Однак найбільш яскраво ознаки розладу аутичного спектра проявляються у віковому проміжку 2-3 роки, коли починає активно розвиватися мовлення та соціальна взаємодія.

Для дітей з РАС характерні труднощі соціальної взаємодії та комунікації. Вона уникає контакту з батьками та іншими дітьми, її може налякати увага сторонньої людини, прямий погляд в очі, а також можуть виникати сенсорні реакції на зовнішні подразники, яскраве світло і т. д. Серед інших характерних ознак розладу:

- затримка мовленнєвого розвитку;
- дитина не реагує на своє ім'я та мову, звернену до неї;
- стереотипна поведінка – дитина тривалий час повторює одні й ті ж рухи, дії, концентрується на одному предметі для гри;
- малюка не цікавить оточуюче середовище та події, які в ньому відбуваються, відсутнє бажання гратися з іншими дітьми;
- відсутність інтересу до іграшок – розваги можуть зводитись до перекручування мотузки, смоктання краю іграшки чи інших монотонних дій;
- складнощі або неможливість освоїти навички самообслуговування – їсти, одягатися, ходити в туалет, користуватися столовими приборами тощо;
- спостерігаються труднощі встановлення емоційного контакту;
- немотивовані спалахи агресії, гніву;
- відсутність відчуття небезпеки – дитина може вийти на проїжджу частину, гратися з гострими предметами, пригати з висоти і т. д. [1].

Серед усієї когорти дітей з особливими освітніми потребами діти з РАС вирізняються своєю унікальністю, адже не існує декількох таких дітей особливості розвитку яких можна описати уніфіковано. Адже кожна така дитина має свій унікальний набір якостей, що не вписується у загальні канони, тому до них має бути застосований диференційований підхід на всіх рівнях з орієнтиром на світові стандарти та розроблені ефективні методи вивчення, корекції та навчання.

В. Тарасун, Г. Хворова вважають, що існує потреба наближення спеціальної освіти і виховання до вимог сучасного вітчизняного суспільства з метою повнішого задоволення освітніх і соціокультурних потреб дітей та дорослих з аутизмом упродовж всього життя. Науковці доводять, що кожна аутична дитина унікальна.

Сьогодні дедалі більше педагогів працюють з дітьми, які мають розлади аутистичного спектра (РАС). Важливу роль у підтримці дітей та їхніх родин відіграють інклюзивно-ресурсні центри.

Інклюзивно-ресурсний центр (ІРЦ) – це така організація, метою якої є реалізувати права дітей з особливими освітніми потребами (ООП) на отримання освіти в різних навчальних закладах (у тому числі, і дошкільних). Мова йде про дітей у віці від двох до 18 років. Важливою складовою діяльності ІРЦ є сприяння соціалізації дітей з РАС. Фахівці центру допомагають дитині адаптуватися до освітнього середовища, формують навички комунікації, соціальної взаємодії та емоційного контакту. Значна увага приділяється індивідуальному підходу з урахуванням особливостей розвитку кожної дитини.

Інклюзивно-ресурсний центр дає психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, може надавати психолого-педагогічну допомогу і забезпечує супровід таких учнів (або дошкільнят) фахівцями з необхідною кваліфікацією. Інклюзивно-ресурсні центри це установи, які створені для того щоб забезпечити права дітей з особливими освітніми потребами на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти [4].

Соціалізація дітей з РАС є тривалим і складним процесом, успішність якого значною мірою залежить від співпраці фахівців ІРЦ, родини та закладу освіти. Саме

комплексна підтримка дає можливість дитині поступово адаптуватися до суспільства та формувати необхідні соціальні навички.

У роботі з дітьми з РАС спеціалісти ІРЦ використовують корекційно-розвиткові заняття, елементи арттерапії, ігрової терапії, вправи на розвиток мовлення, сенсорної інтеграції та емоційної сфери. Важливим напрямом роботи є також консультування батьків та педагогів щодо особливостей взаємодії з дитиною.

Процес дорослішання дітей з РАС проходить з великими труднощами та у дещо сповільненому темпі, його також можна розділити на етапи:

I етап соціалізації – входження дитини в соціум. Першою сходинкою є адаптація її в сім'ї. Успішність цього процесу залежить від того, наскільки адекватно члени родини реагують на проблеми дитини і допомагають у їх подоланні. Виникаючі труднощі – результат неправильної позиції батьків та інших членів сім'ї.

II етап соціалізації – це перебування дитини у навчальному закладі. Важливу роль має відіграти такт педагогів, повага до дитини з особливими освітніми потребами. Налаштування дитини на перебування у закладі, на важливість нових змін у її житті виконують члени родини.

III етап соціалізації – адаптація дитини та її сім'ї власне у суспільстві, (пошук інших сімей з подібними проблемами, встановлення контактів, пошук своєї «соціальної ніші») [3, с. 68].

Отже, інклюзивно-ресурсні центри відіграють надзвичайно важливу роль у процесі соціалізації дітей з розладами аутистичного спектра. Завдяки комплексному психолого-педагогічному супроводу, індивідуальному підходу та взаємодії з родиною і закладом освіти фахівці ІРЦ сприяють розвитку комунікативних навичок, емоційної сфери та соціальної адаптації дитини. Ефективна робота ІРЦ допомагає дітям з РАС поступово інтегруватися у суспільство, здобувати необхідний життєвий досвід та реалізовувати своє право на якісну освіту і повноцінне життя. Саме тому подальший розвиток системи інклюзивної освіти та підтримки діяльності інклюзивно-ресурсних центрів є важливою умовою успішної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Література

1. Виховання дитини з аутизмом: рекомендації для батьків. URL: <https://vivereclinic.com/vyhovannja-dytyny-z-autyzmom.html> (дата звернення: 17.05.2026).
2. Всесвітній день поширення інформації про аутизм. URL: <https://kv.cdc.gov.ua/news/vsesvitnij-den-poshyrennya-informatsiyi-pro-autyzm/> (дата звернення: 17.05.2026).
3. Логвін Т. В. Інклюзивний простір: poradnik для педагогів та батьків: навч.-метод. посіб. Чернігів: Десна Поліграф, 2018. 188 с.
4. Що таке інклюзивно-ресурсні центри і як вони працюють INGO "CASF "CHILD WITH FUTURE". URL: <https://cwf.com.ua/shho-take-inklyuzivno-resursni-czentri-i-yak-voni-praczyuyut/> (дата звернення: 17.05.2026).

УДК 793.2:792

ІНКЛЮЗІЯ В ПЕРФОРМАТИВНОМУ МИСТЕЦТВІ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТА МЕТОДОЛОГІЯ СУЧАСНИХ ПРОЄКТІВ

Полякова Тетяна Ігорівна

викл. Комунального закладу вищої освіти
Київської обласної ради «Академія
мистецтв імені Павла Чубинського»

У світі новітніх технологій, стрімкої цифровізації, воєнних викликів, соціальних трансформацій та постійних криз особливої актуальності набуває тема інклюзивності. Не можна не зазначити, що сучасне суспільство дедалі більше усвідомлює цінність кожної людини незалежно від її фізичних, психологічних чи когнітивних особливостей. Саме тому інклюзивний підхід у мистецькій освіті та перформативному середовищі сьогодні постає не лише як педагогічна необхідність, а як культурологічний та гуманістичний принцип розвитку суспільства.

У сфері мистецької освіти, зокрема в мистецькому напрямку «Видовищно-театралізовані заходи», питання інклюзії ще досі залишається складним і подекуди недостатньо реалізованим. Зокрема, у сценічному мистецтві інклюзивні практики часто мають поодинокий характер. Значно частіше можна побачити окремі інклюзивні ансамблі чи творчі колективи, де працюють із дітьми із синдромом Дауна або іншими особливостями розвитку, ніж інтеграцію таких дітей у звичайні мистецькі колективи. Водночас сучасна режисура в перформативному просторі поступово демонструє нові можливості для творчої самореалізації людей з інвалідністю — це перформативні практики за участі людей із протезуванням. За пошуками Гриненко О., Канзюба О. [2, с. 38] подібні приклади свідчать про те, що мистецтво здатне не лише відкривати творчий потенціал особистості, а й ставати формою фізичного та психологічного подолання власних обмежень.

Особливої уваги потребує робота викладачів театральних дисциплін із людьми, які мають розлади аутичного спектра, когнітивні порушення, труднощі із пам'яттю, комунікацією чи сприйняттям інформації [7, с. 215–223]. Саме тому викладач театральних дисциплін має володіти не лише професійними мистецькими компетентностями, а й основами психології, арт-терапії та інклюзивної педагогіки. Сьогодні мистецька освіта дедалі частіше розглядається як важливий простір реабілітації, соціалізації та розвитку особистості через тілесні практики, сценічну дію та творчу взаємодію.

Показовим у цьому контексті є досвід викладачки Бриль М. [1, с. 77], яка у своїй професійній діяльності активно поєднує педагогіку, психологію та арт-терапевтичні практики. У межах професійного навчання в арт-терапевтичній асоціації дослідниця приділяє особливу увагу тілесним практикам і бодіворку як засобам психологічного та творчого розвитку людини. На її думку, через роботу з тілом можна досягати значних результатів у розвитку дитини, зокрема у сфері емоційної стабільності, комунікації та психофізичного розкриття особистості. Такий підхід демонструє актуальність мистецьких і перформативних практик у сучасному інклюзивному середовищі та підкреслює важливість міждисциплінарного підходу у роботі викладача.

Важливим прикладом інклюзивної діяльності в українському театральному просторі є діяльність Люботи В. [5] — засновника інклюзивного театру «Паростки». Упродовж двадцяти п'яти років він працює з людьми з різними нозологіями: синдромом Дауна, затримкою психічного розвитку, набутими та вродженими порушеннями здоров'я. Митець наголошує, що театр для таких людей є не лише творчою діяльністю, а насамперед способом соціалізації, психологічної підтримки та внутрішнього звільнення. Через сценічну дію учасники театру отримують можливість долати психологічні затиски, здобувати академічні знання, розвивати комунікаційні навички та інтегруватися у суспільний простір. У своїй діяльності Любота В. поєднує мистецький, освітній, соціальний та реабілітаційний напрями, що формує унікальну модель інклюзивного театру в Україні.

На думку діячки культури Вієру О., педагогічний підхід Люботи В. [4] є прикладом цілісного та інтегративного бачення людини. Тобто, важливо наголосити на небезпеці однобокого сприйняття особистості лише через її соціальну роль або медичний статус. Людина не може бути виключно «пацієнтом», «учнем» чи «людиною з інвалідністю», адже її особистість є багатогранною та цілісною. Аналогічне трактування висловлювала Колупаєва О. [3, с. 308], що інклюзивний процес повинен будуватися не на тимчасовому «включенні» людини в певне середовище, а на глибокій інтеграції особистості у культурний та суспільний простір. Такий підхід особливо важливий у сучасному мистецькому середовищі, де творчість стає інструментом людської взаємодії, розвитку та самореалізації.

Інтеграція інклюзії в перформативні мистецтва сьогодні є унікальним прикладом, що, водночас, є безпрецедентним явищем не лише для українського, а й міжнародного театального простору. В дослідженнях, Сергійчук О. [6, с. 47], неодноразово зазначалось, що в театрі «Паростки» в колективі грають люди з різними формами інвалідності, а сам театр виступає не лише творчою платформою, а інструментом особистісного розвитку. Порівняно з практичним досвідом, Прохоренко Л. [8, с. 200] наголошує, що інклюзія не повинна ставати замкненим середовищем існування людини, а має бути шляхом до ширших життєвих можливостей — побудови кар'єри, соціальних зв'язків, власного бізнесу, створення родини та реалізації особистого потенціалу. Саме тому інклюзивний театр у сучасному культурному просторі постає як важливий механізм соціальної інтеграції та гуманістичного виховання.

Висновки. Отже, інклюзивний підхід у перформативному середовищі сьогодні стає не лише педагогічною практикою, а важливим культурологічним та суспільним явищем. Сучасне українське суспільство, орієнтоване на європейські цінності, поступово формує толерантніше ставлення до інакшості, різноманітності та унікальності кожної особистості. У цьому контексті мистецтво виконує особливу функцію — воно створює простір для комунікації, реабілітації, соціалізації та творчого самовираження людини незалежно від її фізичних чи психоемоційних особливостей.

Досвід інклюзивних театральних та хореографічних практик доводить, що перформативне мистецтво здатне формувати нові моделі взаємодії у суспільстві, де людина сприймається не через свої обмеження, а через власний творчий потенціал. Саме тому розвиток інклюзивної мистецької освіти та підтримка подібних культурних ініціатив є важливим напрямом сучасної гуманітарної політики та педагогіки.

Література

1. Бриль М., Власенко О., Ковальчук І. Інклюзивна середина: альманах педагогічних практик викладачів мистецьких шкіл. Ч. 1. Київ : ДНМЦЗКМО, 2025. С. 77.
2. Гриненко О., Канзюба О. Термінологічний довідник «Інклюзія». Слов'янськ : [б. в.], 2020. С. 38. URL: <https://donopdut.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/3-INKLYUZIYA-terminologichniy-slovník.pdf> (дата звернення: 17.05.2026).
3. Колупаєва А. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Київ : А. С. К., 2012. С. 308.
4. Любота В. «Я хотів би, щоб ця сцена для багатьох стала шляхом у своє особисте життя». Інтерв'ю. 2025 URL: <https://tv-park.ua/vitalij-lyubota-kerivnyk-inklyuzivnogo-teatru-parostky-ya-hotiv-by-shhob-czya-sczena-dlya-bagatoh-stala-shlyahom-u-svoje-osobyste-zhyttya/> (дата звернення: 17.05.2026).
5. Любота В. Народний аматорський театр-студія «Паростки»: матеріали та інтерв'ю про діяльність інклюзивного театру. 2017. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/rankova-hvylya/osoblyvi-lyudy-pryhodyat-v-cey-svit-bo-mayut-misiyu-rezhyser-teatru-parostky> (дата звернення: 17.05.2026).
6. Сергійчук О. «Паростки»: театр можливостей. Кіно-Театр. 2025. № 1. С. 47. URL: <https://ktm.ukma.edu.ua/index.php/ktm/article/view/678> (дата звернення: 17.05.2026).
7. Скрипник Т. Стратегії класного менеджменту для інклюзивного середовища. *Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 9. С. 215–223.
8. Прохоренко Л. Методичні рекомендації для інклюзивно-ресурсних центрів щодо визначення категорій (типології) освітніх труднощів у осіб з ООП та рівнів підтримки в освітньому процесі. Київ : 2021. С. 200. URL: <https://znayshov.com/FR/11091/12.pdf>. (дата звернення: 17.05.2026).

КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З ДІТЬМИ З СИНДРОМОМ ДИФІЦИТУ УВАГИ ТА ГІПЕРАКТИВНОСТІ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Платонова Оксана

канд. пед. наук, доц. Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

Проблема ефективності освіти гіперактивних дітей набуває все більшої актуальності і все частіше стає предметом обговорення поміж учителів, шкільних психологів та корекційних педагогів. Сучасна школа не адаптована до роботи з надмірно активними й імпульсивними дітьми. Вони не відповідають нормативним рамкам. Освітній процес, у тому вигляді, у якому він існує, не ефективний для гіперактивної дитини.

У школі провідний вид діяльності – навчальна діяльність, що збільшує інтелектуальні навантаження, а саме: уміння триваліше концентрувати увагу, доводити розпочату справу до кінця, досягати певного результату. Учителі та батьки раптом виявляють непосидючість, неорганізованість, надмірну рухливість учня. Це діти, які постійно активно рухаються. Вони не можуть сидіти на місці ні хвилини,

стрибають, бігають, багато говорять, потребують безперервного руху не тільки у фізичному, але й у психологічному плані. Гіперактивність вважають не рисою характеру дитини, а нервовим порушенням. Проте не всім гіперактивним дітям необхідне спеціальне медикаментозне лікування. Для того, щоб полегшити стан дитини, бажано створити спокійні умови життя. Тільки спілкуючись зі спокійними людьми, дитина навчиться контролювати себе.

У зв'язку з великою поширеністю синдрому дефіциту уваги та гіперактивності в шкільному віці, особливо в початковій школі та широкою різноманітністю супроводжувальних симптомів збільшується вірогідність помилкового діагнозу, і як наслідок – некоректної терапії. Часто вчителі не можуть без допомоги досвідченого фахівця відрізнити синдром дефіциту уваги та гіперактивності від інших психологічних особливостей поведінки проблемного школяра. У результаті застосовують різні виховні заходи, у тому числі покарання, які часто не лише даремні, але й провокативні для такої дитини.

Проблема діагностики та корекції синдрому дефіциту уваги та гіперактивності досить широко досліджена й висвітлена в науковій літературі країн Європи, США, але недостатньо – в Україні. Питання гіперактивності вивчали Л. Алексеева, І. Брязгунов, О. Гуріна, О. Касатікова, Н. Іовчук, А. Комелева, О. Кричтон, О. Лютова, М. Заваденко, В. Зінченко, Б. Мещеряков, О. Романчук, А. Сиротюк, Ю. Шевченко та ін.

Цілеспрямована допомога дітям із синдромом дефіциту уваги та гіперактивності та їхнім батькам розпочалася в Україні з XXI століття. І. Марценковський, Я. Бікшаєва, О. Ткачова публікують праці в українських медичних виданнях з саме з цієї проблеми.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури засвідчує, що поведінка дітей з синдромом дефіциту уваги та гіперактивності є об'єктом дослідження різних фахівців, але найбільше робіт – це дослідження медичного спрямування.

Слід визнати, що в Україні рівень обізнаності щодо гіперактивності дітей і в суспільстві, і поміж фахівців залишається низьким. Мало вивчена і соціальна значущість цієї проблеми. Корекційна робота з дітьми з синдромом дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ) в початковій школі спрямована на розвиток уваги, самоконтролю, емоційної регуляції та соціальних навичок. Її зміст включає кілька основних напрямів:

1. Розвиток уваги та когнітивних функцій:

- Виконання вправ на концентрацію уваги, розподіл і переключення.
- Ігри, що стимулюють розвиток пам'яті, логіки та мислення.

2. Розвиток емоційної регуляції та самоконтролю:

- Використання вправ для управління емоціями (наприклад, технік релаксації, дихальних практик).

- Робота з візуалізаціями або картками емоцій для навчання розуміння та вираження почуттів.

3. Корекція поведінки та соціальних навичок:

- Навчання взаємодії з однолітками через рольові ігри та моделювання ситуацій.
- Формування навичок співпраці, вирішення конфліктів та дотримання правил.

4. Підтримка навчальної діяльності:

- Розробка індивідуальних освітніх маршрутів, адаптація завдань.
- Використання чіткої структури уроків, візуальних підказок і коротких інструкцій.

5. Психотерапевтична підтримка:

- Робота з психологом для зниження тривожності та підвищення самооцінки.
- Групові або індивідуальні заняття для зміцнення впевненості.

6. Робота з батьками та педагогами:

- Проведення консультацій для розуміння особливостей дитини з СДУГ.
- Навчання ефективних стратегій підтримки вдома та в класі.

Ця робота вимагає міждисциплінарного підходу та співпраці педагогів, психологів і батьків, щоб забезпечити гармонійний розвиток і адаптацію дитини в навчальному середовищі.

Зміст корекційної роботи з дітьми з синдромом дефіциту уваги та гіперактивності в початковій школі включає детально продумані напрямки, методи та інструменти, спрямовані на покращення уваги, самоконтролю, емоційної регуляції, поведінки та соціальних навичок. Основні компоненти такої роботи спрямовані на:

1. Розвиток уваги та когнітивних функцій

Методи та інструменти: ігрові вправи на концентрацію уваги: наприклад, ігри «Знайди відмінності», «Що змінилося?» або складання пазлів.

Вправи на розподіл уваги: виконання завдань, які вимагають одночасного використання декількох каналів сприйняття (наприклад, слухового та зорового).

Розвиток слухового сприйняття: завдання на відтворення почутих чисел, слів або інструкцій у правильній послідовності.

2. Корекція поведінки та розвиток соціальних навичок

Методи та інструменти: рольові ігри: програвання ситуацій, які часто трапляються в школі чи вдома (наприклад, конфлікти з друзями, спільне виконання завдань).

3. Підтримка навчальної діяльності

Методи та інструменти: індивідуальний підхід: адаптація завдань за рівнем складності (наприклад, розбивка великих завдань на дрібніші етапи).

4. Формування мотивації до навчання

Методи та інструменти: ігрова форма навчання: використання завдань у форматі ігор (наприклад, квести, вікторини, інтерактивні вправи).

5. Розвиток дрібної моторики та координації рухів

Методи та інструменти: моторні ігри та вправи: робота з дрібними предметами (бісер, конструктори, сортування дрібних деталей); малювання по точках, штрихування, обведення фігур.

6. Психотерапевтична підтримка

Методи та інструменти: індивідуальні бесіди з психологом: обговорення переживань дитини та пошук позитивних рішень.

7. Робота з батьками та вчителями

Методи та інструменти: консультації для батьків: навчання ефективних способів спілкування та контролю імпульсивної поведінки; рекомендації щодо організації режиму дня дитини.

Навчання педагогів: проведення тренінгів із роботи з дітьми з СДУГ; розробка спільних стратегій для адаптації освітнього процесу.

Очікувані результати:

- Покращення уваги, самоконтролю та здатності до навчання.
- Розвиток навичок конструктивної взаємодії з однолітками та дорослими.
- Зниження рівня тривожності та підвищення самооцінки.
- Поліпшення поведінки та адаптації до шкільного середовища.

Цей комплексний підхід дозволяє створити сприятливі умови для розвитку дитини з СДУГ у початковій школі та її гармонійної інтеграції в соціум.

Правильно організована корекційна роботи з дітьми з СДУГ знижує прояв їх гіперактивності, імпульсивності та неухважності; поліпшує стан та здатність до самоконтролю; підвищує соціальну адаптацію дитини в колективі; покращує академічну успішність учнів та їх інтерес до навчання.

Отже, корекційна робота з дітьми з синдромом дефіциту уваги та гіперактивності вимагає тривалого, систематичного підходу та активної участі всіх сторін: дитини, батьків, вчителів, психологів та інших фахівців. Цей комплексний підхід дозволяє створити сприятливі умови для розвитку дитини з СДУГ у початковій школі та її гармонійної інтеграції в соціум.

Література

1. Гончарук Н. М. Специфіка формування комунікативних навичок у дітей з різними психологічними проблемами. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. Вип. 15. Кам'янець Подільський: Аксіома, 2012. С. 134–143.
2. Дмитренко К. А. Працюємо з «особливою» дитиною у «звичайній» школі. Харків: ВГ «Основа», 2018. 120 с.
3. Касьян М. В. Синдром дефіциту уваги з гіперактивністю як клініко-психологічна проблема. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2012. Вип. 21. С. 368–371.
4. Татьянчикова І. В. Сучасні підходи до проблеми соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. *Корекційна педагогіка*. 2020. Вип. 21. Т. 2. С. 69–72.

СПІВПРАЦЯ ФАХІВЦІВ І БАТЬКІВ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Рись Тетяна

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Конончук А. І.

Сучасний етап розвитку системи освіти України характеризується активним упровадженням інклюзивного навчання, що передбачає забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від особливостей їхнього психофізичного розвитку. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема розвитку та виховання дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в умовах закладу дошкільної освіти. Саме дошкільний вік є надзвичайно важливим періодом формування особистості дитини, розвитку її мовлення, емоційної сфери, комунікативних навичок, соціальної активності та готовності до подальшого навчання.

Однією з головних умов успішного розвитку дітей з ООП є ефективна співпраця між педагогічними працівниками та батьками. Взаємодія вихователів, практичних психологів, логопедів, асистентів вихователя та сім'ї дає змогу створити цілісну

систему підтримки дитини, забезпечити єдність виховних впливів і сформувати сприятливе освітнє середовище. Водночас недостатній рівень комунікації між закладом освіти та батьками, відсутність педагогічної обізнаності родин щодо особливостей розвитку дітей з ООП можуть негативно впливати на ефективність корекційно-розвиткової роботи. Саме тому проблема співпраці фахівців і батьків у процесі розвитку та виховання дітей з особливими освітніми потребами потребує ґрунтовного теоретичного та практичного дослідження.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування особливостей співпраці фахівців і батьків як важливої умови ефективного розвитку та виховання дітей з особливими освітніми потребами в умовах закладу дошкільної освіти.

У процесі дослідження було проаналізовано наукові підходи до проблеми розвитку та виховання дітей з особливими освітніми потребами. Установлено, що в сучасній педагогіці та психології значна увага приділяється питанням соціалізації, адаптації та психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП. Наукові дослідження свідчать про те, що успішність розвитку дитини значною мірою залежить від своєчасного виявлення її потреб, організації індивідуального підходу та створення сприятливого середовища для навчання і виховання.

Діти старшого дошкільного віку з особливими освітніми потребами мають специфічні соціально-психологічні особливості. У багатьох із них спостерігаються труднощі у формуванні мовлення, емоційної саморегуляції, комунікативних умінь, пізнавальної діяльності та взаємодії з однолітками. Такі діти потребують підвищеної уваги з боку педагогів і батьків, постійної підтримки та створення атмосфери психологічного комфорту. Важливу роль у цьому процесі відіграє заклад дошкільної освіти, який забезпечує не лише освітній процес, а й сприяє соціальній адаптації та формуванню життєвих компетентностей дитини.

У ході дослідження з'ясовано, що одним із ключових чинників ефективності розвитку дітей з ООП є партнерська взаємодія між фахівцями та батьками. Співпраця повинна ґрунтуватися на принципах довіри, взаємоповаги, відкритості, систематичності та врахування індивідуальних особливостей кожної дитини. Батьки мають бути активними учасниками освітнього процесу, оскільки саме сім'я є першим соціальним середовищем дитини та здійснює значний вплив на її розвиток і виховання.

Ефективна взаємодія між фахівцями та батьками передбачає постійний обмін інформацією про успіхи й труднощі дитини, спільне визначення напрямів корекційно-розвиткової роботи, участь батьків у реалізації освітніх і виховних заходів. Важливими формами такої співпраці є індивідуальні консультації, батьківські збори, бесіди, тренінги, майстер-класи, відкриті заняття, спільні свята та дозвіллеві заходи. Значного поширення набуває також використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема онлайн-консультацій, електронних платформ для комунікації та обміну навчальними матеріалами.

Особливу увагу необхідно приділяти психолого-педагогічному супроводу сімей дітей з особливими освітніми потребами. Часто батьки стикаються з психологічними труднощами, емоційним виснаженням або недостатнім рівнем обізнаності щодо особливостей розвитку власної дитини. Саме тому важливим завданням педагогів і психологів є надання консультативної допомоги, підтримка позитивного емоційного стану родини та формування педагогічної компетентності батьків.

Аналіз практичного досвіду діяльності закладів дошкільної освіти свідчить про те, що системна співпраця між фахівцями та сім'єю позитивно впливає на розвиток мовлення, соціальної активності, комунікативних умінь та емоційної сфери дітей з ООП. Крім того, така взаємодія сприяє підвищенню рівня адаптації дітей до освітнього середовища, формуванню в них навичок самостійності та покращенню взаємин із ровесниками.

Отже, співпраця фахівців і батьків є важливою умовою ефективного розвитку та виховання дітей з особливими освітніми потребами в закладі дошкільної освіти. Успішна взаємодія всіх учасників освітнього процесу забезпечує створення сприятливого середовища для гармонійного розвитку дитини, її соціалізації та формування основних життєвих компетентностей. Встановлено, що партнерські відносини між педагогами та сім'єю сприяють підвищенню ефективності корекційно-розвиткової роботи, забезпечують послідовність виховного впливу та позитивно впливають на психоемоційний стан дитини. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні інноваційних форм взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) : нова редакція : наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0033729-21> (дата звернення: 20.05.2026).

2. Гаяш О. В. Особливості впровадження інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти. *Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку* : колективна монографія : у 2 ч. Ч. 1 : *Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні* / за ред. С. П. Миронової, Л. Б. Платаш. Чернівці : Технодрук, 2021. С. 32–45. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/38849>

3. Концепція розвитку інклюзивного навчання : наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 № 912. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/6168> (дата звернення: 20.05.2026).

4. Про дошкільну освіту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (дата звернення: 20.05.2026).

5. Про освіту: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 20.05.2026).

ОСОБЛИВОСТІ КОНСУЛЬТУВАННЯ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОРГАНІЧНИМИ УРАЖЕННЯМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ

Фесенко Юлія

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Голуб А. В.

У сучасних умовах розвитку системи інклюзивної освіти, медико-соціальної реабілітації та соціальної роботи особливої актуальності набуває проблема підтримки сімей, які виховують дітей з органічними ураженнями центральної нервової системи

(ЦНС). Органічні ураження ЦНС у дітей супроводжуються порушеннями психомоторного, мовленнєвого, емоційного та соціального розвитку, що суттєво впливає не лише на якість життя дитини, а й на функціонування всієї родини. У таких умовах одним із важливих напрямів професійної діяльності фахівців соціальної сфери, психологів, педагогів та медичних працівників є консультування батьків.

Актуальність проблеми зумовлена зростанням кількості дітей із неврологічними порушеннями, потребою раннього втручання, необхідністю формування партнерської взаємодії між фахівцями та сім'єю, а також недостатнім рівнем психологічної готовності батьків до прийняття особливостей розвитку дитини. Особливого значення проблема набуває в умовах воєнного стану, коли сім'ї додатково переживають психоемоційне напруження, вимушене переміщення, обмеження доступу до реабілітаційних послуг та високий рівень тривожності.

Проблематика підтримки дітей з особливими потребами та консультування їхніх батьків висвітлюється у працях українських науковців і практиків, зокрема О. Вознюк, Н. Гнідко, Т. Скрипник, Н. Софій, І. Дмитрієвої, О. Петленко, О. Реброва, Д. Шульженко та інших дослідників. У сучасній науці консультування батьків розглядається як комплексний процес психологічної, педагогічної, інформаційної та соціальної підтримки сім'ї, яка виховує дітей з особливими потребами. Причиною звернення батьків до консультанта можуть бути труднощі з дітьми. Такі труднощі можуть бути різного характеру: навчальні проблеми, поведінка, емоційні проблеми, вікові кризи, невротичні синдроми, ураження ЦНС та ін.

Зокрема органічні ураження центральної нервової системи у дітей характеризуються стійкими структурними та функціональними змінами нервової системи, що можуть виникати внаслідок перинатальних уражень, гіпоксії, інфекційних захворювань, генетичних порушень, травм або інших патологічних чинників. Такі порушення часто супроводжуються затримкою психомоторного розвитку, мовленнєвими труднощами, порушеннями поведінки та когнітивними розладами. У дослідженні Д. Нечитайла зазначається, що діти з перинатальними ураженнями ЦНС мають суттєві відхилення у фізичному та психомоторному розвитку, що потребує системної медико-психолого-педагогічної підтримки [3].

Народження дитини з органічними ураженнями ЦНС часто стає для сім'ї кризовою ситуацією. Батьки переживають емоційний шок, страх, почуття провини, невизначеність щодо майбутнього дитини та труднощі адаптації до нових умов життя. Саме тому консультування батьків має бути спрямоване не лише на інформування про особливості розвитку дитини, а й на психологічну підтримку сім'ї та формування конструктивних моделей взаємодії з дитиною [6, с. 222–225].

Важливим напрямом консультування є психоедукація батьків. Фахівці повинні доступно пояснювати особливості розвитку дитини, механізми виникнення порушень, можливості реабілітації та перспективи розвитку. У дослідженні О. Петленко та Н. Гнідко підкреслюється, що ефективне інформування батьків сприяє підвищенню їхньої психологічної компетентності, формуванню адекватного ставлення до особливостей дитини та покращенню процесу її соціальної адаптації [4, с. 178–180].

Консультування батьків дітей з органічними ураженнями ЦНС повинно базуватися на принципах гуманізації, партнерства, індивідуального підходу та міждисциплінарної взаємодії. Особливого значення набуває модель «дитина – сім'я – фахівець», яка передбачає активне залучення батьків до реабілітаційного процесу. На

практиці частіше всього зустрічається модель, де акцентується увага на партнерстві між фахівцями та родиною, а також на навчанні батьків методикам домашньої реабілітації.

Однією з основних проблем, з якими стикаються батьки, є труднощі прийняття діагнозу дитини. У багатьох випадках батьки проходять кілька етапів психологічного реагування: заперечення, агресію, депресію, почуття безнадії та поступове прийняття ситуації. Тому консультативна допомога має бути спрямована на стабілізацію емоційного стану батьків, профілактику емоційного вигорання та формування позитивної батьківської позиції.

У сучасних умовах важливим напрямом є соціально-психологічне консультування батьків. Фахівець допомагає сім'ї подолати емоційне напруження, навчитися ефективної взаємодії з дитиною, формувати адекватні очікування щодо її розвитку та розвивати навички емоційної саморегуляції. Особливої актуальності соціально-психологічна підтримка набуває у сім'ях, де спостерігаються внутрішньосімейні конфлікти, соціальна ізоляція або високий рівень тривожності [1, с. 27–30].

Значну роль у консультуванні відіграє соціально-педагогічна підтримка сім'ї. Батьки потребують рекомендацій щодо організації режиму дня, розвитку комунікативних навичок дитини, стимуляції мовленнєвого розвитку, адаптації до освітнього середовища та формування навичок самообслуговування. Консультування має сприяти розвитку батьківської компетентності та активізації ресурсів сім'ї [5].

У працях сучасних дослідників особлива увага приділяється ранньому втручанням та міждисциплінарному підходу в роботі з дітьми з органічними ураженнями нервової системи. Ефективність реабілітації значною мірою залежить від активної участі батьків у корекційно-реабілітаційному процесі. Одним із важливих напрямів консультативної роботи є формування навичок домашньої реабілітації. Батьків навчають виконанню корекційних вправ, розвитку сенсорної сфери дитини, стимуляції мовлення та використанню альтернативних засобів комунікації. У сучасних реабілітаційних центрах активно використовуються ерготерапія, Бобат-терапія, Войта-терапія, сенсорна інтеграція та інші методики, до реалізації яких залучаються батьки [7].

Особливого значення набуває консультування сімей щодо інклюзивного навчання дітей з органічними ураженнями ЦНС. Батьки часто мають труднощі у виборі форми навчання, взаємодії із закладами освіти та адаптації дитини до колективу. У працях А. Колупаєвої, Н. Софій, Т. Скрипник, О. Таранченко наголошується на важливості партнерської взаємодії між сім'єю та педагогами у створенні інклюзивного освітнього середовища [2].

В умовах воєнного стану консультативна допомога сім'ям дітей з органічними ураженнями ЦНС значно ускладнюється. Частина сімей втратила доступ до реабілітаційних центрів, медичних та соціальних послуг. Значно зростає потреба в дистанційному консультуванні, онлайн-психологічній підтримці та цифрових формах взаємодії з фахівцями. Онлайн-консультування дозволяє забезпечити безперервність підтримки сімей навіть в умовах переміщення або кризових ситуацій [1, с. 27–30].

Сучасні підходи до консультування батьків ґрунтуються на концепції сімейно-центрованого підходу, відповідно до якого сім'я розглядається як активний учасник процесу допомоги дитині. Такий підхід передбачає врахування індивідуальних потреб сім'ї, її ресурсів, культурних особливостей та життєвих обставин.

Важливим аспектом консультативної діяльності є профілактика соціальної ізоляції сімей та емоційного вигорання батьків, які виховують дітей з органічними ураженнями ЦНС. Участь батьків у групах взаємопідтримки, тренінгах, батьківських клубах та соціальних проєктах сприяє зниженню рівня емоційного напруження та формуванню позитивного досвіду взаємодії [6, с. 225–230].

Отже, консультування батьків дітей з органічними ураженнями центральної нервової системи є важливим напрямом сучасної соціальної, психологічної та педагогічної роботи. Ефективна консультативна допомога сприяє підвищенню батьківської компетентності, стабілізації емоційного стану сім'ї, активізації ресурсів батьків та покращенню якості життя дитини. Консультування має бути комплексним, міждисциплінарним, сімейно-центрованим та орієнтованим на партнерську взаємодію між фахівцями та родиною.

Література

1. Борисенко З. Т., Гринців М. В. Роль та специфіка консультативної роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. 2023. Вип. 51. С. 25–32.
2. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзія: покроково для педагогів: навч.-метод. посіб. (Серія «Інклюзивна освіта»). Київ, 2023. 232 с.
3. Нечитайла Д. Ю. Особливості розвитку дітей дошкільного віку з перинатальною патологією центральної нервової системи. URL: <https://e-bmv.bsmu.edu.ua/article/view/310290/301685> (дата звернення: 22.05.2026).
4. Петленко, О. В., Гнідко Н.В. Особливості інформування батьків стосовно психічних захворювань їхніх неповнолітніх дітей. *Право і безпека*. 2021. № 2 (81). С. 176–181.
5. Соціально-педагогічний супровід в освітньому закладі : навч.- метод. посібник / уклад. : В. В. Байдик та ін. Житомир : ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк»», 2021. 95 с.
6. Сухіна І. Емоційне вигорання батьків дітей з особливими освітніми потребами: реалії та шляхи подолання. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2020. Вип. 17, С. 220–235.
7. Центр реабілітації дітей з органічним ураженням нервової системи. URL: https://childneuro.gov.ua/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 22.05.2026).

ІНТЕРАКТИВНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ ДІТЕЙ З ООП

Харчук Юлія,

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Останіна Н. С.

У сучасних умовах розвитку інклюзивної освіти в Україні особливої актуальності набуває проблема організації змістовного дозвілля дітей з особливими освітніми потребами, оскільки воно виступає важливим чинником їхньої соціалізації, особистісного розвитку, формування комунікативних навичок та інтеграції у суспільне середовище. Організація дозвіллевої діяльності дітей з ООП сприяє створенню умов

для реалізації їхніх інтересів, творчого потенціалу, емоційного благополуччя та забезпечення рівних можливостей участі в соціокультурному житті. Водночас традиційні форми організації дозвілля не завжди враховують психофізичні особливості, індивідуальні потреби та освітні можливості дітей зазначеної категорії, що актуалізує необхідність впровадження інтерактивних форм роботи.

Проте, сучасні інтерактивні технології у сфері дозвілля дозволяють створити безпечне, розвивальне та інклюзивне середовище, у якому дитина з ООП стає активним учасником соціальної взаємодії. Інтерактивні форми дозвілля сприяють розвитку соціальної активності, самостійності, творчого потенціалу та формуванню позитивної самооцінки. Особливого значення проблема набуває в умовах воєнного стану, коли значна кількість дітей переживає емоційне напруження, тривожність, психотравмуючі події та потребує додаткової психосоціальної підтримки.

Проблеми організації дозвілля дітей з ООП досліджуються у працях українських науковців, серед яких В. Бондар, А. Колупаєва, Н. Софій, Л. Будяк, О. Таранченко, Т. Скрипник, І. Дмитрієва, Н. Пахомова та інші. Значна увага у сучасних дослідженнях приділяється впровадженню інтерактивних технологій, інклюзивних підходів та соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

У роботах А. Колупаєвої та О. Таранченко підкреслюється, що інтерактивні технології дозволяють забезпечити індивідуалізацію освітнього та соціального середовища відповідно до потреб дітей з ООП. Авторки наголошують на важливості створення безбар'єрного середовища, розвитку партнерської взаємодії та залучення дітей до активної діяльності [2]. Однією з сучасних ефективних інтерактивних форм організації дозвілля є квест-технології. Інклюзивні квести сприяють розвитку комунікативних навичок, просторового мислення, навичок командної взаємодії та формуванню позитивного соціального досвіду. Особливість квестових технологій полягає у можливості адаптації завдань до психофізичних можливостей дітей різних нозологій. Для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку використовуються прості алгоритмізовані завдання, візуальні підказки та ігрові елементи, а для дітей із розладами аутистичного спектра – структуровані сценарії діяльності та прогнозованість етапів гри [1, с.159–160].

Важливим напрямом інтерактивного дозвілля є театралізована діяльність. Інтерактивний театр, драматерапія та рольові ігри сприяють розвитку емоційного інтелекту, комунікативної компетентності та навичок соціальної взаємодії. У дослідженні Т. Скрипник зазначається, що театралізовані форми діяльності, наприклад допомагають дітям із РАС розвивати свої навички соціального контакту, розуміння емоцій та невербальної комунікації [4].

І. Олійник та І. Дмитрієва підкреслюють значимість у роботі з дітьми з особливими потребами саме арт-терапевтичні форми роботи. На їх думку вони позитивно впливають на емоційний стан дітей, сприяють розвитку самооцінки та комунікативної активності. Авторки наголошують на тому, що інтерактивний характер творчої діяльності дозволяє дітям краще адаптуватися до соціального середовища [3, с. 210]. Інтерактивні майстер-класи також є ефективною формою дозвіллевої діяльності дітей з ООП. Творчі заняття з малювання, ліплення, декоративно-ужиткового мистецтва, аплікації чи виготовлення виробів hand-made сприяють розвитку дрібної моторики, сенсорної інтеграції, емоційної стабілізації та творчої самореалізації. Особливого

значення набувають арт-терапевтичні технології, що поєднують творчість і психоемоційну підтримку.

Важливим напрямом інтерактивного дозвілля є ігрові технології. Інтерактивні настільні ігри, рухливі ігри, сенсорні ігри, LEGO-технології та інтерактивні освітні платформи сприяють розвитку когнітивної сфери, комунікативних навичок та формуванню позитивної мотивації до взаємодії. Особливу ефективність ігрові технології мають у роботі з дітьми молодшого шкільного віку та дітьми з інтелектуальними порушеннями.

Сучасні цифрові технології відкривають нові можливості для організації інтерактивного дозвілля дітей з ООП. Використання інтерактивних панелей, VR/AR-технологій, цифрових освітніх платформ, онлайн-квестів та інтерактивних мобільних застосунків дозволяє урізноманітнити дозвіллеву діяльність і зробити її доступною для дітей з різними освітніми потребами. В умовах дистанційного навчання та воєнного стану цифрові інтерактивні технології стали важливим засобом підтримки соціальної активності дітей. Наприклад, Н. Софій наголошує у своїх дослідженнях, що інтерактивне середовище має забезпечувати участь кожної дитини в колективній діяльності незалежно від рівня її психофізичного розвитку. Авторка підкреслює значення партнерської взаємодії між педагогами, батьками та дітьми у створенні інклюзивного простору [5].

Однією з інноваційних форм інтерактивного дозвілля є інклюзивні соціально-культурні проєкти. Участь дітей з ООП у фестивалях, творчих конкурсах, інтерактивних виставках, флешмобах та волонтерських ініціативах сприяє їх соціальній інтеграції та формуванню позитивного ставлення суспільства до інклюзії [2]. Такі форми роботи дозволяють дітям відчувати власну значущість, розвивати навички публічної комунікації та взаємодії у колективі.

Особливо важливими для дітей з ООП є інтерактивні форми фізкультурно-оздоровчого дозвілля. Інклюзивні спортивні ігри, адаптивні рухливі вправи, танцювальна терапія, інтерактивні спортивні квести та рекреаційні програми сприяють покращенню фізичного стану дітей, розвитку координації рухів та формуванню позитивного емоційного фону [2].

Особливого значення інтерактивні форми дозвілля набувають у контексті соціалізації дітей з ООП. Саме у процесі інтерактивної діяльності дитина навчається взаємодіяти з однолітками, дотримуватися соціальних норм, висловлювати власну думку та розвивати навички співпраці. Інтерактивне дозвілля сприяє формуванню інклюзивної культури та толерантного ставлення до різноманітності [2]. Організація дозвіллевої діяльності дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного середовища мають будуватися на принципах добровільності, доступності, індивідуалізації та емоційної безпеки. Відповідно ефективність дозвіллевої діяльності залежить від врахування індивідуальних освітніх потреб дитини та створення ситуації успіху. Ефективна організація інтерактивного дозвілля дітей з ООП потребує комплексного підходу та міждисциплінарної співпраці педагогів, соціальних працівників, психологів, асистентів учителя, батьків. Отже, інтерактивне дозвілля виступає важливим інструментом соціально-педагогічної підтримки дітей з ООП та їх інтеграції у сучасне суспільство.

Література

1. Кобобел А. Квест-технології як інноваційні форма організації дозвілєвої діяльності дітей з особливими освітніми потребами. *Українська професійна освіта*. 2022. № 11. С. 157–168. URL: <https://uapnpri.pnpri.edu.ua/article/view/275579/270740> (дата звернення: 23.05.2026).
2. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
3. Олійник І. В. Арт-терапія як одна з інноваційних психолого-педагогічних технологій у професійній діяльності соціальних працівників. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. Вип. 61. С. 208–213. URL: <https://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/61-2018/54.pdf> (дата звернення: 12.05.2026).
4. Скрипник Т. В. Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху : монографія. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 208 с.
5. Софій Н. З. Організаційно-педагогічні умови інтегрованого супроводу учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному навчальному закладі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 / Нац. акад. пед. наук України. Інст. спец. педагогіки. Київ, 2017. 211 с.

ПОВЕДІНКОВА ТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Швець Ганна

Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя

Науковий керівник: канд. пед. наук,
проф. Заверико Н. В.

У сучасній логопедичній практиці спостерігається зростання кількості дітей з розладами аутистичного спектру, у яких порушення мовлення поєднуються з труднощами соціальної взаємодії та комунікації. Це ускладнює формування базових мовленнєвих умінь і потребує добору ефективних корекційних підходів. Перспективним у цьому напрямі є застосування поведінкової терапії, яка дозволяє цілеспрямовано формувати комунікативні навички через систему підкріплення, моделювання та поетапного навчання. Її використання в логопедичній практиці сприяє розвитку мовлення, ініціації контакту та підвищенню результативності корекційно-розвиткової роботи.

Проблема формування комунікативних навичок у дітей з РАС привертала увагу Н. Базими, О. Белової, В. Вишньовського, Г. Зайченко, Н. Лещій та ін. науковців. Теоретичні та практичні засади поведінкового підходу були закладені у працях Б. Скіннера, який обґрунтував механізми оперантного навчання, а також розвинені у дослідженнях І. Ловааса, які довели ефективність інтенсивних поведінкових програм у розвитку мовлення дітей з РАС. Проте, з огляду на значну кількість наукових напрацювань, питання практичного впровадження поведінкових методів у

логопедичну практику з дітьми старшого дошкільного віку з РАС потребує подальшого вивчення та систематизації.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати можливості застосування поведінкової терапії як засобу формування комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку з РАС.

У сучасному науковому дискурсі проблема комунікативних навичок розглядається як одна з ключових у контексті міжособистісної взаємодії. На думку Л. Бондаренко зі співавторами, комунікативні навички охоплюють здатність особистості ефективно взаємодіяти з іншими, обґрунтовуючи та відстоюючи власну позицію. Дослідники підкреслюють, що їх зміст включає обізнаність із культурними нормами спілкування, розуміння традицій і звичаїв конкретного соціокультурного середовища, дотримання етикетних вимог, сформованість вихованості, розвиток комунікативних здібностей, а також уміння доцільно застосовувати правила взаємодії у процесі спілкування [1].

Як зазначають Р. Попелюшко та В. Скоропад, для дітей з аутизмом характерні знижена активність, обмежений інтерес до довкілля та виражена потреба у повторюваних або специфічних сенсорних враженнях. Водночас одним із провідних бар'єрів їх успішної соціальної адаптації виступають порушення комунікативної сфери. Такі труднощі можуть проявлятися у затримці або відсутності мовлення, неспроможності самостійно ініціювати й підтримувати діалог, а також у використанні стереотипних мовленнєвих конструкцій та інших типових для РАС особливостей [2].

Розвиток комунікативних навичок у дітей з РАС ефективно забезпечується засобами поведінкової терапії, зокрема через технології прикладного аналізу поведінки (АВА). У логопедичній практиці цей підхід розглядається як один із ефективних, оскільки дозволяє не лише стимулювати мовлення, а й формувати функціональну комунікацію, необхідну для життя дитини.

Теоретичною основою поведінкової терапії є ідеї оперантного навчання, сформульовані Б. Скіннером, згідно з якими поведінка формується та закріплюється через систему підкріплень. У контексті розвитку комунікативних навичок це означає, що кожна мовленнєва або комунікативна реакція дитини (звук, жест, слово, фраза) підкріплюється позитивним стимулом, що підвищує ймовірність її повторення [6]. Важливою є індивідуалізація підкріплень (іграшки, соціальна похвала, доступ до бажаних предметів), що відповідають мотиваційній сфері дитини.

У межах поведінкової терапії формування комунікативних навичок у дітей з РАС здійснюється поетапно. На початковому етапі акцент робиться на розвитку передумов комунікації: встановлення зорового контакту, формування спільної уваги, розвиток наслідування, реагування на ім'я. Ці базові навички створюють підґрунтя для подальшого мовленнєвого розвитку. Наступним кроком є формування функціональної комунікації – уміння висловлювати прохання, називати предмети, реагувати на запитання, підтримувати елементарний діалог [3].

Одним із ключових методичних інструментів є дискретне навчання, яке передбачає чітку структуру: стимул – реакція – підкріплення. Завдяки багаторазовому повторенню та поступовому ускладненню завдань дитина засвоює нові комунікативні моделі [5]. Поряд із цим активно застосовуються природні навчальні стратегії, які дозволяють переносити сформовані навички у реальні життєві ситуації, що є критично важливим для їх генералізації.

Важливу роль відіграють такі техніки, як моделювання (демонстрація правильної поведінки), підказки (промпти) та їх поступове згортання (фейдинг), що забезпечує перехід від допомоги дорослого до самостійного виконання [4]. Також використовується метод шейпінгу (поетапного наближення), який дозволяє формувати складні мовленнєві реакції через підкріплення послідовних кроків до цільової поведінки.

Суттєвою перевагою поведінкової терапії є її структурованість, вимірюваність результатів і можливість чіткого контролю динаміки розвитку. Усі досягнення дитини фіксуються, що дозволяє коригувати програму втручання згідно з індивідуальними потребами. Крім того, ефективність підходу значною мірою залежить від системної взаємодії логопеда, психолога та батьків, які мають підтримувати сформовані навички у щоденному середовищі.

Отже, поведінкова терапія є ефективним інструментом формування комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку з РАС. Її застосування забезпечує поетапний розвиток мовлення. Використання таких методів, як дискретне навчання, природні навчальні стратегії, моделювання, підказки, фейдинг і шейпінг, сприяє закріпленню комунікативної поведінки та її перенесенню у реальні життєві ситуації. Важливими перевагами підходу є його структурованість, можливість індивідуалізації та об'єктивного оцінювання результатів. Водночас ефективність корекційно-розвиткової роботи значною мірою залежить від системності впливу та узгодженої взаємодії фахівців і батьків. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка та апробація програми впровадження поведінкових методів у логопедичну практику з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей з РАС.

Література

1. Бондаренко Л. Ю., Вершков О. О., Бондаренко І. Ю. Комунікативні навички як основа soft skills компетентностей. *Розвиток сучасної науки та освіти: реалії, проблеми якості, інновації*: матер. II Міжн. наук.-практ. інтернет-конф., (м. Мелітополь, 25–27 травня 2021 р.). Мелітополь : ТДАТУ, 2021. С. 358–362.
2. Попелюшко Р., Скоропад В. Теоретичний аналіз особливостей розвитку та комунікації дітей з розладами аутичного спектру. *Psychology Travelogs*. 2021. № 1. С. 138–149.
3. Шостак О. О. Формування комунікативних навичок у дітей дошкільного віку з РАС засобами терапевтичних методик. *Інноваційна педагогіка*. 2026. Вип. 92. С. 151–154.
4. Esposito M., Fadda R., Ricciardi O., Mirizzi P., Mazza M., Valenti M. Ins and Outs of Applied Behavior Analysis (ABA) Intervention in Promoting Social Communicative Abilities and Theory of Mind in Children and Adolescents with ASD: A Systematic Review. *Behav Sci (Basel)*. 2025. Vol. 15 (6). P. 814.
5. Salsa A., Hanandita V., Putra S. P. Effectiveness of the Discrete Trial Training Method for Improving Receptive Language Skills in Children with Autism Spectrum Disorder (ASD) At Al-Fatih Center. *Jurnal EduHealth*. 2025. Vol. 16. P. 1509–1517.
6. Skinner B. F. *Verbal Behavior*. New York : Appleton-Century-Crofts, 1957. 504 p.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ АРТ-ТЕРАПІЇ У РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Яловська Анастасія

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р філос. з осв./пед.
Клименко Л. В.

В умовах тривалої повномасштабної військової агресії, що супроводжується щоденними безпековими загрозами для життя цивільного населення України, стрімко зростають ризики травматизації та, як наслідок, інвалідизації дитячого населення. Ця трагічна реальність зумовлює гостру суспільну й наукову потребу в інтенсифікації досліджень, спрямованих на модернізацію системи комплексної реабілітації осіб з інвалідністю, де особливе, найбільш уразливе місце посідають діти. У силу вікової специфіки розвитку вищих психічних функцій, дитяча психіка володіє обмеженим арсеналом адаптаційних та захисних механізмів, які часто виявляються неспроможними самостійно нівелювати деструктивний вплив хронічного дистресу воєнного часу. Наслідком цього стає глибока психосоціальна дезадаптація, деформація адекватної самооцінки, порушення процесів самоактуалізації та втрата дитиною базової здатності до життєтворення.

Нормативно-правове підґрунтя вирішення зазначеної проблематики чітко задеклароване у Законі України «Про соціальні послуги» [4], де в контексті здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю базовими визначено послуги із соціальної профілактики, соціальної реабілітації, соціального супроводу та консультування. Попри наявність у сучасному арсеналі фахівців значної кількості реабілітаційних технологій, далеко не всі вони є релевантними та безпечними для роботи з дітьми, які мають стійкі розлади здоров'я, інтелектуальні чи сенсорні порушення, або перебувають у стані гострої психотравми.

У цьому контексті особливий науково-практичний інтерес становлять арт-терапевтичні технології реабілітації. Завдяки широкому спектру видів, технік та форм роботи, арт-терапія виступає унікальним, м'яким та водночас вискоелективним інструментом, що дозволяє гнучко підібрати індивідуальну траєкторію відновлення для кожної дитини з урахуванням її нозології, психоемоційного ресурсу та реальних компенсаторних можливостей.

На сьогоднішній день науковий дискурс навколо зазначеної проблематики розвивається за кількома самостійними напрямками. Зокрема, історичні витоки та змістову еволюцію арт-терапії висвітлюють у своїх розвідках І. Братусь, Т. Мірошніченко та М. Рижкова. Методичні засади та безпосередній практичний алгоритм застосування терапії мистецтвом обґрунтовано у працях Ю. Бриндікова, М. Ільніцької та А. Солнишкіної. Питаннями мобілізації внутрішнього потенціалу особистості, її прихованих ресурсів та компенсаторних можливостей опікуються Н. Вічалковська, О. Титаренко і Т. Яценко, тоді як специфіка інтеграції арт-методів у міждисциплінарну діяльність представників суміжних професій відображена у публікаціях Л. Злочевської, М. Кисельової, Л. Подкоритової та Л. Полторака.

Паралельно з цим, методологічний фундамент для вивчення процесів соціальної адаптації, відновлення та інтеграції особистості в кризових соціокультурних умовах закладено в класичних працях вітчизняних дослідників, серед яких Т. Алексеєнко, О. Безпалько, І. Зверєва, А. Капська, О. Карпенко, Н. Коляда, І. Мигович, Т. Семигіна, Л. Тюття, С. Харченко та ін.

Згідно Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (ред. від 01.01.2026 р.), дитиною з інвалідністю є «особа до досягнення нею повноліття (віком до 18 років) зі стійким обмеженням повсюдного функціонування, яке в порядку, визначеному законодавством, встановлено інвалідністю», а реабілітацією осіб з інвалідністю слід вважати «систему реабілітаційних заходів для осіб з інвалідністю, що приймається у формах, визначених законом, серед яких: психолого-педагогічна, професійна, фізкультурно-спортивна, соціальна та психологічна реабілітація» [3].

Ефективність організації реабілітаційного процесу для дітей з інвалідністю безпосередньо залежить від науково обґрунтованого підбору специфічних технологій, які суворо відповідають віковим особливостям, психофізичним можливостям та внутрішньому потенціалу кожної дитини. Серед розмаїття наявного інструментарію особливе місце посідає арт-терапія, яка завдяки своїй універсальності та екологічності визнана одним із найбільш дієвих засобів у роботі з дітьми. Зазначимо, що на сьогоднішній день існує безліч підходів до трактування поняття арт-терапія. Зокрема, в контексті соціалізації та розвитку особистості арт-терапію розглядають як потужний чинник стимулювання соціальної активності й комунікабельності, що водночас виступає дієвим інструментом корекції рухових, психогенних чи соціальних деструкцій через залучення дитини до активної творчості. Психологічний аспект дослідження цього поняття акцентує увагу на сукупності специфічних методик впливу, що базуються на художньо-креативній діяльності. При цьому мистецьке самовираження дозволяє дитині відфільтрувати та усвідомити власні внутрішні переживання шляхом їх екстерналізації (винесення назовні) у формі візуальних образів, символічних метафор чи самостійно створених арт-продуктів.

У педагогічній площині терапію мистецтвом нерідко інтерпретують як інноваційну освітню технологію, спрямовану на розкриття креативного потенціалу вихованців за допомогою інтеграції хореографічного, музичного, театрального та образотворчого мистецтва, а також через використання ігрових та казкових форматів. Зрештою, узагальнюючий підхід визначає арт-терапію як технологію опосередкованого вираження емоційного стану та потаємних проявів людської психіки, що трансформується у надійний інструмент для глибинного вивчення, стабілізації та гармонізації внутрішнього світу дитини. Таким чином, інтегративний характер арт-терапії дозволяє одночасно здійснювати психоемоційне розвантаження, корекцію функціональних порушень та стимулювання адаптаційних ресурсів дитини з інвалідністю [2].

У сучасних наукових розвідках найбільш розповсюдженими є такі види арт-терапії, які ми відносимо до традиційних: арт-терапія у вузькому сенсі цього поняття (створення малюнків, живопис, мозаїка, колаж, боді-арт, ліплення, інсталяція, фотографія тощо), кольоротерапія, танцювальна терапія, драматерапія, бібліотерапія, музикотерапія, пісочна терапія та кінотерапія [2]. Проте, внаслідок процесів глобалізації можливим стало виокремлення таких інноваційних форм арт-терапії, як віртуальна реальність, доповнена реальність, малювання на планшетах,

колажування за допомогою спеціалізованих програм та ін. Так, великою перевагою віртуальної або доповненої реальності, а також цифрової арт-терапії загалом є наявність великої кількості варіантів вибору, що має особливий стимулюючий ефект. Водночас деякі традиційні матеріали можуть не підійти для дітей з РАС, через що в практичній роботі може знадобитися певний період проб і помилок. Наприклад, діти з сенсорними проблемами часто відчують труднощі під час малювання пальцями, оскільки вони відмовляються торкатися фарб [1]. Аналогічно у таких дітей можуть виникати труднощі з прослуховуванням та відтворенням різноманітних звуків чи музичних композицій.

Особливості інтеграції віртуальної реальності в арт-терапевтичний процес детально описані дослідницею Ліат Шампі Зееві у праці «Робимо арт-терапію віртуальною: інтеграція віртуальної реальності в арт-терапію з підлітками» [1]. Авторкою зазначено, що загалом техніка VR є особливо корисною для реабілітації дітей, яким важко творити у традиційний спосіб. Віртуальна реальність також виступає дієвою терапевтичною альтернативою для клієнтів, які бояться зробити помилки у своїй роботі, оскільки цифрове середовище дозволяє досліджувати новий досвід без будь-яких фізичних або реальних негативних наслідків. Клієнтам арт-терапії, які не сприймають себе як людей з творчою уявою, мистецькі роботи у віртуальному просторі допомагають розвинути конкретні ідеї та знайти унікальні способи самовираження, недоступні за допомогою інших технік керованого зображення.

Поряд із цим у дослідженні описано й певні труднощі такої терапії. Зокрема, коли арт-терапевт змушений спостерігати за роботою клієнта на екрані монітора, а не дивитися безпосередньо на саму дитину, може виникнути ефект «відключення» від клієнта внаслідок змін у розподілі та концентрації уваги фахівця. Крім того, користувачі (переважно під час перших сеансів) можуть відчувати легке запаморочення – відчуття, яке в окремих випадках триває протягом короткого часу й після завершення процедури. Окреслений нюанс є важливим аспектом для майбутніх наукових розвідок щодо вивчення специфіки використання VR в арт-терапії стосовно клієнтів з різними клінічними, фізичними чи психічними станами. Певними технічними обмеженнями для широкого впровадження методу наразі залишаються також необхідність наявності потужного апаратного забезпечення та висока вартість сучасних засобів віртуальної реальності [1].

Література

1. Арттерапія і війна: контексти і досвід практичної роботи. /за заг. ред. Н. Кальки, Г. Одинцової. Львів: ЛДУВС, 2023. 283 с.
2. Гончар І. Традиційні та інноваційні технології арт-терапії в реабілітації дітей з інвалідністю. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2023. Вип. 2 (11). С. 33–42.
3. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 12.05.2026).
4. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 12.05.2026).
5. Сорока О. Можливості арт-терапії в інклюзивній освіті дітей з особливими потребами. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2019. № 45. С.163–172.

**WIELOWYMIAROWOŚĆ TRENINGU ZASTĘPOWANIA AGRESJI W PROCESIE
SOCJALIZACJI DZIECI ZE ŚRODOWISK DYSFUNKCYJNYCH**

Bejda Joanna

Państwowa Akademia Nauk Stosowanych
w Chełmie, Polska

Promotor: dr Halina Bejger

Agresja wśród dzieci i młodzieży stanowi jedno z najczęściej analizowanych zjawisk w pedagogice i psychologii rozwojowej. Jej obecność w środowisku szkolnym oraz rówieśniczym wpływa negatywnie na proces edukacji, relacje interpersonalne oraz ogólne funkcjonowanie społeczne młodych ludzi. Szczególnie niepokojące jest nasilanie się zachowań agresywnych wśród dzieci i młodzieży wychowującej się w rodzinach dysfunkcyjnych, gdzie podstawowe funkcje opiekuńcze i wychowawcze są zaburzone [2, s. 45–46]. W odpowiedzi na rosnącą skalę zachowań agresywnych opracowano szereg programów profilaktycznych i terapeutycznych. Jednym z najbardziej uznanych jest Trening Zastępowania Agresji (Aggression Replacement Training – ART), będący kompleksową interwencją poznawczo-behawioralną, ukierunkowaną na rozwój kompetencji społecznych, kontroli emocji oraz wnioskowania moralnego [3, s. 8].

Rodzina dysfunkcyjna to środowisko, w którym zaburzone zostają podstawowe relacje emocjonalne i wychowawcze między jej członkami. W takich rodzinach często występują: przemoc, uzależnienia, brak konsekwencji wychowawczej, konflikty między rodzicami oraz emocjonalne zaniedbanie dziecka [2, s. 48]. Sytuacje te prowadzą do destabilizacji rozwoju emocjonalnego oraz społecznego dziecka. W. Łuszczuk wskazuje, że dzieci wychowujące się w rodzinach dysfunkcyjnych częściej przejawiają zachowania agresywne, impulsywność oraz trudności w regulacji emocji [2, s. 52]. Agresja w tym przypadku nie jest jedynie reakcją sytuacyjną, ale często utrwalonym sposobem funkcjonowania w relacjach interpersonalnych.

Dziecko obserwujące przemoc w rodzinie uczy się, że agresja może być skutecznym narzędziem rozwiązywania konfliktów lub wyrażania emocji. W ten sposób dochodzi do utrwalania nieprawidłowych wzorców reagowania, czyli modelowanie zachowań [3, s. 12-13]. Istotnym problemem rodzin dysfunkcyjnych jest również deficyt kompetencji emocjonalnych, brak stabilnych norm, niespójność wychowawcza oraz ograniczona kontrola rodzicielska. W efekcie agresja staje się sposobem rozładowywania napięcia emocjonalnego, frustracji oraz poczucia odrzucenia. Dochodzi także do zaburzeń w zakresie oceny moralnej i społecznej konsekwencji działań [2, s. 56; 1, s. 86–87]. W konsekwencji dzieci i młodzież z rodzin dysfunkcyjnych doświadczają licznych trudności adaptacyjnych w środowisku szkolnym. Problemy w relacjach rówieśniczych, konflikty z nauczycielami oraz niska samoocena prowadzą do dalszego pogłębiania problemów wychowawczych [2, s. 58-60]. Agresja staje się wówczas nie tylko reakcją, ale także formą obrony własnej pozycji społecznej. W związku z tym konieczne staje się wdrażanie działań edukacyjnych i terapeutycznych, które nie tylko redukcją zachowania agresywne, ale

również rozwijają kompetencje społeczne i emocjonalne. Jednym z najbardziej kompleksowych podejść w tym zakresie jest Trening Zastępowania Agresji (ART), który stanowi podstawę dalszej analizy w niniejszym artykule.

Trening Zastępowania Agresji (Aggression Replacement Training – ART) jest wielowymiarowym programem psychoedukacyjnym i terapeutycznym, którego celem jest redukcja zachowań agresywnych oraz rozwijanie kompetencji społecznych u dzieci i młodzieży. Program został opracowany przez Arnolda Goldsteina i jego współpracowników jako odpowiedź na rosnący problem agresji i niedostosowania społecznego wśród młodych ludzi [3, s. 8].

ART opiera się na założeniu, że zachowania agresywne nie są wrodzone, lecz nabyte w procesie uczenia się społecznego. Oznacza to, że skoro agresja może być wyuczona, możliwe jest również jej „oduczenie” poprzez systematyczne kształtowanie alternatywnych sposobów reagowania [3, s. 12]. Program wykorzystuje podejście poznawczo-behawioralne, łącząc pracę nad zachowaniem, emocjami oraz procesami myślowymi uczestników. Ma zatem charakter kompleksowy, ponieważ oddziałuje jednocześnie na trzy kluczowe obszary funkcjonowania jednostki: deficyty umiejętności społecznych, nieumiejętność kontroli złości, zaburzone procesy wnioskowania moralnego [3, s. 9]. Każdy z tych elementów stanowi osobny komponent programu, ale dopiero ich połączenie umożliwia trwałą zmianę zachowań.

1. Trening umiejętności prospołecznych. Pierwszym komponentem ART jest trening umiejętności prospołecznych, którego celem jest rozwijanie pozytywnych zachowań interpersonalnych oraz eliminowanie deficytów w zakresie komunikacji społecznej. Uczestnicy uczą się m.in. rozpoczynania rozmowy, reagowania na krytykę, prośbienia o pomoc, rozwiązywania konfliktów, negocjacji oraz współpracy w grupie [3, s. 14–15].

W literaturze podkreśla się, że dzieci z rodzin dysfunkcyjnych często nie posiadają odpowiednich wzorców komunikacyjnych, co skutkuje stosowaniem agresji jako podstawowej formy ekspresji emocji [2, s. 58]. Trening umiejętności społecznych ma więc charakter kompensacyjny — dostarcza brakujących wzorców zachowań. Zajęcia prowadzone są w formie modelowania i odgrywania ról. Trener prezentuje prawidłowe zachowanie, następnie uczestnicy je powtarzają i ćwiczą w warunkach grupowych. Ważnym elementem jest informacja zwrotna oraz wzmocnienia pozytywnych zachowań, co sprzyja ich utrwalaniu [3, s. 14]. Wołk wskazuje, że udział w ART prowadzi do istotnej poprawy kompetencji społecznych uczniów oraz zwiększenia ich zdolności do współpracy w grupie rówieśniczej [5, s. 94–96].

2. Trening kontroli złości. Drugim komponentem programu jest trening kontroli złości, którego celem jest rozwijanie umiejętności rozpoznawania, analizowania oraz regulowania emocji, szczególnie w sytuacjach konfliktowych. Uczestnicy uczą się identyfikowania sygnałów fizjologicznych i poznawczych poprzedzających wybuch złości oraz stosowania strategii jej kontrolowania [3, s. 17–18]. W ramach treningu uczestnicy uczą się m.in. technik zatrzymywania impulsu, zmiany sposobu myślenia oraz stosowania strategii wyciszających. Ważnym elementem jest także analiza sytuacji wywołujących złość i uczenie się alternatywnych reakcji [3, s. 18]. W. Pawliczuk, K. Łobodda i A. Nowińska podkreślają, że trening kontroli złości prowadzi do zmniejszenia impulsywności oraz poprawy samokontroli emocjonalnej uczestników [4, s. 35–36]. W efekcie ograniczeniu ulega liczba zachowań agresywnych w sytuacjach trudnych.

3. Trening wnioskowania moralnego. Trzecim komponentem ART jest trening wnioskowania moralnego, którego celem jest rozwijanie zdolności oceny sytuacji społecznych oraz przewidywania konsekwencji własnych działań. Uczestnicy analizują dylematy moralne i uczą się podejmowania decyzji zgodnych z normami społecznymi [3, s. 20]. K. Borzucka-Sitkiewicz wskazuje, że osoby niedostosowane społecznie często charakteryzują się obniżonym poziomem rozwoju moralnego oraz trudnościami w empatii [1, s. 87–88]. Trening wnioskowania moralnego ma na celu rozwijanie refleksyjności oraz odpowiedzialności za własne działania. Szczególne znaczenie tego komponentu widoczne jest w pracy z młodzieżą z rodzin dysfunkcyjnych, gdzie często występuje brak spójnych norm moralnych i wychowawczych [1, s. 88–89]. Uczestnicy uczą się analizowania konsekwencji swoich decyzji nie tylko dla siebie, ale również dla innych osób.

ART realizowany jest zazwyczaj w małych grupach, co sprzyja aktywnej pracy uczestników oraz umożliwia bezpośrednio ćwiczenie nowych umiejętności społecznych. Program ma charakter cykliczny i obejmuje regularne spotkania prowadzone przez przeszkolonych trenerów [3, s. 14]. Istotnym elementem jest struktura zajęć, która opiera się na modelowaniu zachowań, odgrywaniu scenek oraz wzmacnianiu pozytywnych reakcji. Uczestnicy otrzymują informację zwrotną, co pozwala im korygować własne zachowania i stopniowo je doskonalić [3, s. 15]. E. Morawska i J. Morawski podkreślają, że skuteczność ART zależy od systematyczności i konsekwencji w realizacji programu oraz zaangażowania osób prowadzących zajęcia [3, s. 23–24].

Badania wskazują, że ART jest skuteczną metodą redukcji zachowań agresywnych oraz rozwijania kompetencji społecznych. E. Morawska i J. Morawski podkreślają, że program przynosi trwałe efekty w zakresie zmiany zachowań u znacznej części uczestników [3, s. 8]. K. Wołk wykazała, że uczniowie uczestniczący w ART osiągają wyższy poziom kompetencji społecznych, lepiej radzą sobie w sytuacjach konfliktowych oraz wykazują większą empatię [5, s. 98–102]. Podobne wyniki prezentują W. Pawliczuk, K. Łobodda i A. Nowińska, wskazując na poprawę funkcjonowania emocjonalnego oraz zmniejszenie impulsywności wśród uczestników programu realizowanego w warunkach klinicznych [4, s. 36–37]. Trening Zastępowania Agresji (ART) jest programem o szerokim i uniwersalnym zastosowaniu, wykorzystywanym w różnych obszarach pracy wychowawczej, edukacyjnej oraz terapeutycznej. Jego elastyczna struktura sprawia, że może być wdrażany zarówno w środowisku szkolnym, jak i w placówkach resocjalizacyjnych, ośrodkach wychowawczych, a także w instytucjach zajmujących się diagnozą i terapią dzieci oraz młodzieży [3, s. 14–15].

Program znajduje zastosowanie w pracy z dziećmi i młodzieżą przejawiającą różnorodne trudności w funkcjonowaniu społecznym, w tym agresję, impulsywność, zaburzenia zachowania oraz problemy adaptacyjne. ART może być również stosowany profilaktycznie w grupach ryzyka, zanim dojdzie do utrwalenia zachowań agresywnych [3, s. 8]. Istotną cechą programu jest jego możliwość dostosowania do różnych warunków instytucjonalnych. ART może być realizowany w szkołach jako element działań wychowawczych, w młodzieżowych ośrodkach socjoterapii i wychowawczych jako forma oddziaływań resocjalizacyjnych, a także w placówkach klinicznych jako część terapii psychologicznej [4, s. 34].

Wołk podkreśla, że program wykazuje wysoką skuteczność niezależnie od kontekstu jego wdrażania, szczególnie w zakresie rozwijania kompetencji społecznych oraz redukcji zachowań agresywnych [5, s. 94–98].

Trening Zastępowania Agresji (ART) stanowi kompleksową interwencję poznawczo-behawioralną, której celem jest redukcja zachowań agresywnych oraz rozwijanie kompetencji społecznych, emocjonalnych i moralnych dzieci i młodzieży. Program opiera się na założeniu, że agresja jest zachowaniem wyuczonym, a więc możliwym do modyfikacji poprzez odpowiednie oddziaływania edukacyjne i terapeutyczne [3, s. 12]. Analiza literatury wskazuje, że ART obejmuje trzy kluczowe komponenty: trening umiejętności prospołecznych, trening kontroli złości oraz trening wnioskowania moralnego. Ich równoczesne oddziaływanie pozwala na kompleksową pracę nad zachowaniem, emocjami i sposobem myślenia uczestników [3, s. 9]. Szczególne znaczenie programu widoczne jest w pracy z dziećmi i młodzieżą z rodzin dysfunkcyjnych, gdzie deficyty wychowawcze i emocjonalne znacząco zwiększają ryzyko rozwoju zachowań agresywnych. ART umożliwia kompensację braków środowiskowych oraz wprowadzenie alternatywnych wzorców funkcjonowania społecznego [2, s. 52–60]. Badania empiryczne potwierdzają skuteczność programu w zakresie redukcji agresji, poprawy kompetencji społecznych oraz zwiększenia zdolności do kontroli emocji [4, s. 36–37; 5, s. 98–102]. Dzięki temu ART może być uznany za jedną z najbardziej kompleksowych i efektywnych metod pracy z dziećmi i młodzieżą przejawiającą trudności wychowawcze. Trening Zastępowania Agresji stanowi istotne narzędzie w pracy pedagogicznej, psychologicznej i resocjalizacyjnej, szczególnie w kontekście oddziaływań wobec młodzieży z rodzin dysfunkcyjnych. Jego skuteczność wynika z integracji oddziaływań behawioralnych, poznawczych i społecznych, co pozwala na trwałą zmianę nieadaptacyjnych wzorców zachowań.

Literatura

1. Borzucka-Sitkiewicz K., *Moralność vs. demoralizacja – wykorzystanie Treningu Wnioskowania Moralnego w pracy z osobami niedostosowanymi społecznie*, „Chowanna” 2006, t. 2.
2. Łuszczuk W., *Rodzina dysfunkcyjna a zachowania agresywne dzieci w okresie dorastania*, „Chowanna” 2001, t. 2.
3. Morawska E., Morawski J., *Trening Zastępowania Agresji w szkołach i placówkach systemu oświaty*, Warszawa 2004.
4. Pawliczuk W., Łobodda K., Nowińska A., *Trening Zastępowania Agresji: opis metody, jej skuteczność oraz zastosowanie w praktyce oddziału psychiatrii dzieci i młodzieży*, „Psychiatria i Psychologia Kliniczna” 2015, t. 15.
5. Wołk K., *Effectiveness of Aggression Replacement Training in Developing Social Skills of Older School Pupils*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2024, t. 43.

ЛОГОПЕДИЧНИЙ СУПРОВІД БАТЬКІВ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАЇКАННЯМ

Бован Катерина

Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Лещенко О.Г.

Актуальність цієї теми зумовлена низкою чинників. По-перше, зростання рівня

тривожності та соціальної дезадаптації, оскільки молодший шкільний вік є критичним періодом, коли дитина починає усвідомлювати свій дефект, Умови шкільного навчання вимагають постійної комунікації: відповідей біля дошки, читання вголос, спілкування з однолітками. Труднощі в цих процесах неминуче призводять до логофобії, страху публічних виступів, зниження самооцінки, падіння академічної успішності та небажання відвідувати школу. По-друге, зміна ролі батьків у процесі подолання мовленнєвих порушень. Сучасна парадигма спеціальної педагогіки розглядає родину не просто як спостерігачів, а як активних учасників процесу логопедичного супроводу (ко-терапевтів). По-третє, необхідність комплексної психологічної підтримки родини, оскільки заїкання дитини часто викликає у батьків почуття провини, безпорадності, хронічної втоми або, навпаки, призводить до гіперопіки. Остання штучно фіксує увагу дитини на мовленнєвому дефекті, тоді як грамотний супровід має бути спрямований на створення сприятливого, розслабленого мовленнєвого середовища та емоційно позитивної атмосфери вдома.

Варто зазначити, що сім'ї, які виховують дітей саме із заїканням, стикаються зі специфічним спектром проблем, що суттєво ускладнюють процес нормалізації мовлення. Насамперед, це високий рівень емоційного виснаження та хронічний стрес дорослих: батьки часто відчувають сором у публічних ситуаціях або розгубленість через непередбачуваність проявів судомних запинок у дитини. По-друге, виникає проблема комунікативної дезадаптації самої родини – через брак об'єктивних знань дорослі можуть формувати неправильні патерни спілкування. Постійні обсмикування на кшталт «не хвилюйся», «вдихни глибше», «подумай, перш ніж сказати», а також нетерпляче договорювання фраз замість дитини створюють додатковий тиск, що лише поглиблює мовленнєву проблему і посилює спазматичний стан артикуляційного апарату. По-третє, нерідко спостерігається тенденція до соціальної ізоляції сім'ї, намагання уникнути ситуацій публічного спілкування (виступів на святах, відвідування гуртків), щоб захистити дитину від можливого булінгу в школі. Усе це призводить до деформації стилів сімейного виховання, перетворюючи родину з ресурсу підтримки на фактор додаткової невротизації молодшого школяра.

Питання логопедичного супроводу сім'ї досліджували вчені: В. Кисличенко, М. Шеремет, Ю. Рібцун, О. Тарасун, В. Тищенко. Наукові дослідження щодо подолання заїкання у дітей молодшого шкільного віку проводили такі українські та зарубіжні вчені, як: С. Конопляста, Б. Гітар (В. Guitar) та В. Маннінг (W. Manning).

Мета статті – розкрити сутність та зміст логопедичного супроводу батьків дітей молодшого шкільного віку із заїканням.

Як зазначає Ю. Рібцун [2], у сучасній науці заїкання визначається як «поліморфний розлад мовлення, порушення комунікації у вигляді дискоординації плавності, ритму, виникнення окремих запинок, повторів ряду звуків і складів унаслідок мовленнєвих судом через перенапруження чи стреси».

Логопедичний супровід сім'ї, за С. Коноплястою та В. Кисличенко [1], розглядається як цілісна система професійної діяльності, спрямована на створення умов для успішної нормалізації мовлення шляхом фахової підтримки сім'ї. Завдання супроводу, на думку вчених, полягає у формуванні у батьків адекватного розуміння механізмів заїкання, зниженні рівня батьківської тривожності щодо мовленнєвого дефекту дитини, навчанні батьків методам корекційного впливу в домашніх умовах (ко-терапія), гармонізації дитячо-батьківських стосунків та стилів виховання. Згідно з С.

Коноплястою та В. Кисличенко, логопедичний супровід реалізується за трьома взаємопов'язаними напрямками. Зокрема, інформаційно-просвітницький напрям передбачає забезпечення родини фаховою інформацією про причини, механізми та симптоматику розладу задля формування адекватної оцінки проблеми та спростування міфів. Консультативно-методичний напрям полягає у навчанні батьків дієвих алгоритмів допомоги вдома: організації охоронного мовленнєвого режиму, опануванні екологічних патернів комунікації та спільному виконанні спеціальних дихальних, артикуляційних і логоритмічних вправ. Водночас психотерапевтичний напрям фокусується на стабілізації психоемоційного стану родини, зниженні тривожності та корекції неадекватних стилів виховання, оскільки емоційна рівновага батьків є фундаментальною передумовою успішного подолання мовленнєвих судом у дитини.

Для ефективної реалізації супроводу використовуються такі інструменти, як рольові ігри, що передбачають тимчасове занурення батьків у роль «дитини із заїканням» під час змодельованих комунікативних ситуацій. Це дозволяє дорослим на власному досвіді відчути психологічний бар'єр, фрустрацію та важкість судовних запинок; формує глибоку емпатію та допомагає батькам усвідомити руйнівний вплив власної нетерплячості, поспіху чи критики. Не менш важливим є інформування батьків через створення спеціальних гайдів, відеоматеріалів та пам'яток щодо дотримання мовленнєвого режиму. Для навчання дорослих навичкам емпатійного слухання (не перебивати дитину, підтримувати спокійний візуальний контакт під час запинок, витримувати паузи) проводяться тренінги комунікативної стійкості. З метою об'єктивної фіксації факторів, що провокують або полегшують мовлення дитини вдома (погодні умови, емоційні враження, втома, шкільні навантаження), широко застосовується щоденник спостережень. Сучасна практика показує високу ефективність переведення такого щоденника у цифровий формат (наприклад, за допомогою Google Forms або Google Sheets), що дозволяє логопеду дистанційно та оперативно аналізувати динаміку стану дитини і своєчасно вносити корективи в програму супроводу.

З огляду на сучасні тенденції, описані А. Король [3], оптимальними формами реалізації супроводу є індивідуальні консультації, тренінги, а також використання цифрових комунікаційних платформ (Viber, Zoom, Google Meet). Це забезпечує безперервність підтримки родини.

Методичний інструментарій, спираючись на напрацювання А. В. Турубарової [4], доцільно наповнити ігровими вправами на м'язову релаксацію (наприклад, «Пташка», «Сніговик»), техніками формування діафрагмального дихання («Кулька», «Задуй свічку») та елементами вокалотерапії (спільний спів). Особливо ефективним напрямом, який батьки можуть впроваджувати вдома за інструкцією логопеда, є елементи логоритміки – поєднання слова, ритму та рухів. Використання ритмічних вправ (проплескування ритму віршів, марширування під час мовлення) сприяє синхронізації дихальної, голосової та артикуляційної систем, знімає моторну напруженість. Крім того, інтеграція в домашні заняття інтерактивних навчальних платформ (на кшталт Kahoot або Wordwall) дозволяє перетворити рутинні артикуляційні вправи на захопливу гру, що суттєво знижує мовленнєвий негативізм дитини та мотивує її до співпраці.

Важливим аспектом супроводу є також формування у батьків навичок

конструктивної взаємодії зі школою. Логопед має навчити батьків правильно комунікувати з вчителями початкових класів щодо особливостей опитування дитини із заїканням (надання переваги письмовим відповідям у періоди загострення, недопущення підганяння під час усних відповідей), що сприяє створенню єдиного інклюзивного та толерантного простору як вдома, так і в закладі освіти.

Отже, інтегрований логопедичний супровід, який базується на методах партнерської взаємодії та практичного навчання батьків, є ключовим фактором подолання заїкання. Системне використання рольових ігор, методів психологічного розвантаження та інформаційної підтримки дозволяє створити «зону мовленнєвого комфорту» навколо дитини. Це не лише прискорює процес подолання мовленнєвих труднощів, але й забезпечує пролонговану стійкість результатів, запобігаючи рецидивам заїкання в умовах шкільного навчання.

Література

1 Кисличенко В. А. Логопедичний супровід сім'ї як системна логопедична допомога родині, в якій виховується дитина з порушеннями мовлення. *Логопедія*. 2015. № 6. С. 24–30.

2 Рібцун Ю. В. Професійний довідник учителя-логопеда. Київ, 2012. 256 с.

3 Король А. Формування дистанційно-інтерактивного середовища підтримки батьків дошкільників з особливими мовленнєвими потребами : дис. ... докт. філософії. Київ, 2023. 304 с.

4 Турубарова А. В., Клочкова Ю. В., Король А. В. Партнерська взаємодія логопеда з батьками під час проведення артикуляційної гімнастики. *Inclusion and Diversity*. 2025. Вип. 5. С. 53–57.

ПРОФІЛАКТИКА БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ І БРОДЯЖНИЦТВА ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Зашкільна Юлія

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р пед. наук,
проф. Криловець М. Г.

Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні, що склалася через недостатній розвиток соціальної інфраструктури, глибоке руйнування сімейних зв'язків і тяжкі наслідки повномасштабної війни, створює потужні передумови для швидкого зростання дитячої безпритульності та бродяжництва. Масове руйнування житла, вимушена міграція мільйонів сімей, тривала економічна криза, безробіття та психологічні травми батьків значно послаблюють виховний потенціал родини. Багато батьків втрачають можливість приділяти дітям достатньо часу та уваги, що призводить до емоційного дистанціювання та послаблення сімейних зв'язків. У таких складних умовах традиційні державні та громадські інститути соціального захисту часто не встигають реагувати на нові виклики. Підлітки, відчуваючи постійний стрес, відсутність підтримки та непорозуміння з дорослими, дедалі частіше обирають вуличний спосіб життя як один із найпростіших способів уникнути конфліктів, психологічного тиску та внутрішнього дискомфорту.

Перехід неповнолітнього до бродяжництва є складним і багатогранним процесом, у якому поєднуються зовнішні несприятливі обставини та внутрішня психологічна вразливість дитини. Слабкий самоконтроль, висока емоційна лабільність, низька опірність маніпуляціям, відсутність навичок конструктивного вирішення проблем і недостатній рівень життєстійкості роблять дітей особливо беззахисними перед життєвими труднощами. Коли особистісні кризи накладаються на серйозні зовнішні проблеми, такі як втрата дому, прояви домашнього насильства, постійні сварки з батьками, булінг у школі чи матеріальна скрута, дитина може дуже швидко опинитися на вулиці. У такому середовищі вуличний спосіб життя поступово стає звичним, привабливим і важко піддається змінам, оскільки дає відчуття свободи, незалежності та швидкого задоволення базових потреб [1].

Профілактика безпритульності та бродяжництва дітей є важливою складовою сучасної соціальної політики держави. Це науково обґрунтована, системна і цілеспрямована професійна діяльність, яка спрямована на попередження виникнення проблеми, виявлення та усунення її причин, а також мінімізацію негативних наслідків для суспільства і самої дитини [2]. В умовах воєнного часу профілактична робота набуває особливої актуальності та нового змісту. Вона повинна враховувати не лише класичні соціально-економічні чинники, а й специфічні ризики сьогодення: психологічні травми дітей, отримані під час бойових дій, досвід вимушеного переміщення, розрив соціальних зв'язків, а також руйнівний вплив деструктивних онлайн-спільнот, ігрових практик і кіберзагроз.

Ефективна профілактика можлива лише завдяки комплексному системному підходу, що передбачає тісну координацію зусиль органів державної влади, муніципальних соціальних служб, закладів освіти, охорони здоров'я та численних громадських організацій. Важливим елементом такої роботи є постійний моніторинг сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, раннє виявлення ризикових випадків і створення розгалуженої мережі професійного соціального супроводу. Для підвищення адресності допомоги дітям, схильним до безпритульності, традиційно поділяють на дев'ять категорій залежно від ступеня їхньої відірваності від сім'ї та характеру сімейного середовища. Така детальна класифікація дозволяє фахівцям точніше визначати потреби кожної групи та обирати найбільш ефективні форми втручання [4].

У практиці профілактичної роботи виділяють три основні рівні. Первинна профілактика має масовий і випереджальний характер. Вона спрямована на широке коло сімей і дітей незалежно від їхнього соціального статусу. Головні завдання цього рівня – зміцнення психологічної стійкості підлітків, формування здорового мікроклімату в родині, навчання конструктивного врегулювання конфліктів з батьками та педагогами, а також активне залучення дітей до позитивних форм дозвілля: спортивних секцій, художніх і технічних гуртків, волонтерських проектів і молодіжних організацій. Важливо створити для дитини таке соціальне та виховне середовище, в якому вуличне життя перестане сприйматися як цікава або вигідна альтернатива [1].

Вторинна профілактика орієнтована на роботу з дітьми, які вже проявляють окремі ознаки ризикованої поведінки або періодично залишають дім. На цьому етапі пріоритет віддається ранньому виявленню проблем, психологічній корекції та недопущенню переходу до стійкої соціальної дезадаптації. Фахівці працюють безпосередньо з кризовими сім'ями, організують індивідуальні освітні програми для

подолання педагогічної занедбаності, забезпечують тимчасовий притулок у спеціалізованих реабілітаційних центрах і проводять виїзну соціальну роботу в місцях скупчення підлітків.

Третинна профілактика, яку часто називають реабілітацією, спрямована на дітей, які вже тривалий час ведуть вуличний спосіб життя. Її основна мета — допомогти неповнолітньому повністю вийти з кризового стану, відновити втрачені соціальні зв'язки, підвищити самооцінку та запобігти рецидивам. На цьому рівні пріоритет надається сімейним формам влаштування — прийомним сім'ям, опіці та дитячим будинкам сімейного типу. Для старших підлітків важливим напрямом стає професійна орієнтація, допомога в здобутті освіти, працевлаштуванні та поступовому переході до самостійного життя.

Процес відходу дитини на вулицю, як і процес її ресоціалізації, проходить через п'ять послідовних стадій: байдужість, роздуми, підготовку, активні дії та остаточне закріплення нового способу життя. Чітке розуміння цих етапів дозволяє соціальним працівникам своєчасно обирати найбільш дієві методи впливу [3].

Загальна успішність профілактичної роботи значною мірою залежить від системної, комплексної та адресної підтримки сімей, які опинилися в кризі. Поєднання матеріальної допомоги, психологічного супроводу, освітніх програм і соціального патронату дає можливість зберегти природне сімейне середовище для більшості дітей або забезпечити швидке й успішне повернення тих, хто вже його втратив. Сучасна профілактика безпритульності та бродяжництва дітей повинна бути проактивною, гнучкою, науково обґрунтованою і максимально орієнтованою на розвиток внутрішніх ресурсів та життєстійкості підростаючого покоління, щоб кожна дитина мала реальний шанс на безпечне, стабільне і щасливе майбутнє.

Література

1. Алексєєва Г. М. Реалізація виховного потенціалу додаткової освіти у попередженні безпритульності і бездоглядності дітей. *Класний керівник*. 2002. № 6. С. 73–5.
2. Воронова О. Соціальна робота з вуличними дітьми. *Соціальна педагогіка*. 2004. № 3. С. 91–96.
3. Коломієць В. Їхній дім – вулиця, а університети – підвали. *Українська газета*. 2006. № 30. С. 15–16.
4. Комплексна допомога бездоглядним та безпритульним дітям: метод. посіб. / Авт.: Безпалько О. В., Гурковська Л. П., Журавель Т. В. та ін.. / За ред. Зверєвої І. Д., Петровича Ж. В. Київ: Видавничий дім «КАЛИТА», 2010. 376 с.

АДАПТАЦІЯ ТА МОТИВАЦІЯ ДО НАВЧАННЯ ПЕРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Євдокимова Юлія

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук, доц.
Останіна Н. С.

Початок навчання у школі є одним із ключових етапів у розвитку дитини, оскільки передбачає зміну соціального статусу, провідної діяльності та включення у нову систему соціальних відносин. У молодшому шкільному віці відбувається перехід від ігрової до навчальної діяльності, що вимагає формування нових психічних функцій, зокрема довільності поведінки, самоконтролю, здатності до зосередження уваги та прийняття навчальних вимог як обов'язкових.

Адаптація до школи розглядається як складний багаторівневий процес, що охоплює біологічний, психологічний та соціальний рівні розвитку дитини. Біологічний рівень включає пристосування до нового режиму дня, зростання навчального навантаження, зміну тривалості концентрації уваги та фізичної активності. Психологічний рівень передбачає формування внутрішньої позиції школяра, розвиток емоційної стійкості, здатності до регуляції поведінки та прийняття нових правил. Соціальний рівень полягає у входженні дитини до нового колективу, формуванні взаємин з учителем та однолітками, а також у засвоєнні норм шкільної взаємодії [4, с. 52].

Важливою складовою адаптаційного процесу є формування навчальної мотивації, яка у молодшому шкільному віці перебуває на етапі становлення. Спочатку провідними залишаються ігрові мотиви, однак у процесі навчання поступово формується пізнавальний інтерес, що є основою внутрішньої навчальної мотивації. Значну роль у цьому процесі відіграє педагог, який створює ситуації успіху, підтримує позитивну самооцінку дитини та формує інтерес до навчальної діяльності [2, с. 118].

Наукові підходи до проблеми адаптації також акцентують увагу на значенні емоційної безпеки дитини та соціального середовища, у якому відбувається навчання. Порушення адаптації може проявлятися у вигляді підвищеної тривожності, зниження мотивації, труднощів у спілкуванні та виконанні навчальних завдань [1, с. 63].

Сучасні умови дистанційного навчання суттєво впливають на процес адаптації першокласників. Обмеження безпосередньої взаємодії з учителем та однолітками знижує рівень соціальної взаємодії, ускладнює формування комунікативних навичок та може впливати на емоційну стабільність дітей. Водночас дистанційний формат підвищує вимоги до самостійності, організованості та внутрішньої мотивації учнів, що часто є складним завданням для дітей молодшого шкільного віку [5, с. 27].

Окреме значення у процесі адаптації має сімейне середовище. Саме батьки формують первинне ставлення дитини до школи, підтримують її емоційний стан та забезпечують організацію навчального простору вдома. Надмірна тривожність батьків, завищені очікування або, навпаки, недостатня увага до навчального процесу можуть негативно впливати на перебіг адаптації. Натомість емоційна підтримка, стабільний

режим дня та позитивне ставлення до навчання сприяють більш успішному входженню дитини у шкільне життя.

У процесі спостереження за учнями першого класу встановлено, що загалом адаптація має позитивний характер. Діти проявляють інтерес до навчальної діяльності, активність під час виконання завдань та доброзичливу взаємодію з однолітками. Водночас спостерігаються індивідуальні відмінності: частина учнів демонструє високу впевненість та швидке включення у навчальний процес, тоді як інші потребують додаткової підтримки дорослого, проявляють сором'язливість або емоційну напруженість у нових ситуаціях.

Узагальнення психолого-педагогічних спостережень дозволяє умовно виділити кілька груп адаптації. Перша група – учні з високим рівнем адаптації, які швидко засвоюють навчальні вимоги, активно беруть участь у навчальному процесі та демонструють позитивне ставлення до школи. Друга група – учні із середнім рівнем адаптації, які загалом успішно включаються у навчальну діяльність, але періодично потребують підтримки дорослого для виконання завдань. Третя група – діти з ознаками нестійкої адаптації, у яких спостерігається підвищена емоційна чутливість, нестійкість уваги та переважання ігрових мотивів над навчальними.

Дані психолого-педагогічного аналізу свідчать, що успішність адаптації залежить від поєднання індивідуальних особливостей дитини, сімейного виховання та педагогічного супроводу. Важливим чинником є також рівень сформованості довільної поведінки, яка забезпечує здатність дитини регулювати свої дії відповідно до навчальних вимог [3, с. 41].

Окремо слід зазначити, що адаптаційний процес є індивідуально зумовленим і залежить від комплексу факторів, зокрема рівня розвитку емоційно-вольової сфери, особливостей темпераменту, попереднього досвіду соціалізації та умов сімейного виховання. Діти з більш розвиненою саморегуляцією та позитивним соціальним досвідом швидше адаптуються до шкільного середовища.

Анкетування батьків та бесіди з класним керівником підтверджують загалом позитивну динаміку адаптації. Батьки відзначають інтерес дітей до навчання, проте також звертають увагу на окремі труднощі, пов'язані з організацією режиму дня, ранковим пробудженням та концентрацією уваги під час виконання завдань. Вчитель, у свою чергу, підкреслює загальну доброзичливу атмосферу в класі, активність учнів та поступове формування навчальної самостійності.

Таким чином, адаптація першокласників до умов навчання є переважно успішною, проте характеризується індивідуальними відмінностями у темпах та якості її перебігу. Ефективність адаптаційного процесу значною мірою залежить від узгодженої взаємодії педагогів, батьків та самої дитини, а також від створення сприятливого емоційно-психологічного середовища в освітньому процесі. Психолого-педагогічний супровід на початковому етапі навчання є важливою умовою формування стабільної навчальної мотивації та успішної соціалізації молодших школярів.

Література

1. Виготський Л. С. Мислення і мовлення. Київ: Педагогічна думка, 1982.
2. Бех І. Д. Виховання особистості. Київ: Либідь, 2003.
3. Лусканова Н. Г. Методи діагностики шкільної адаптації молодших школярів, 1991.
4. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ: Генеза, 2012.

5. Міністерство освіти і науки України. Методичні рекомендації щодо організації дистанційного навчання. Київ, 2020.

ІГРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА КОРЕКЦІЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Ковбасюк Максим

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Хлеб'юк С. Р.

У сучасних умовах зростання проявів ризикованої поведінки серед підлітків особливої актуальності набуває пошук ефективних соціально-педагогічних засобів її профілактики та корекції, а також успішної соціалізації підлітків. Одним із таких засобів є ігрові технології, які забезпечують активне залучення підлітків до взаємодії, формування соціального досвіду та розвиток конструктивної поведінки. Завдяки емоційній насиченості, доступності та можливості моделювання життєвих ситуацій їх використання сприяє розвитку самосвідомості, самоконтролю, відповідальності та соціальної компетентності.

Основою ігрових технологій є ігрова діяльність як соціально значуща активність, спрямована на засвоєння норм, цінностей і моделей поведінки суспільства. Вона виступає ефективним засобом пізнання соціальної реальності, формування досвіду взаємодії та розвитку особистості. У процесі ігрової діяльності підлітки можуть безпечно апробувати різні соціальні ролі, взаємодіяти з іншими та усвідомлювати наслідки власних дій. Гра як ключовий інструмент ігрової діяльності створює безпечний простір для соціального експериментування, розвитку емоційної сфери підлітків та формування їхніх соціальних компетентностей [1, с. 92].

Проблему гри як засобу розвитку особистості досліджували як класичні, так і сучасні науковці, зокрема Ж. Піаже, Д. Колб, К. Гросс, Дж. Локк, С. Русова, О. Безпалько, О. Васильченко, А. Капська, О. Кононко та інші. Вони підкреслювали, що ігрова діяльність створює умови для розвитку соціальної компетентності, формування відповідальності, навичок співпраці та конструктивного спілкування.

У сучасному науковому дискурсі гру визначають як форму фізичної та інтелектуальної активності, яка не має безпосередньої утилітарної мети, але відкриває широкі можливості для самореалізації особистості. Ігрова діяльність поєднує елементи пізнання, спілкування, емоційного переживання та самовираження, що забезпечує її значний соціально-педагогічний потенціал.

Важливою характеристикою гри є її емоційна насиченість та умовність. Ігрові ситуації моделюють реальне життя, але водночас створюють безпечний простір для експериментування з поведінкою. Саме це робить гру ефективним засобом корекції поведінкових відхилень, оскільки підлітки мають змогу переосмислювати власний досвід, аналізувати помилки та формувати нові моделі взаємодії.

Грі притаманний широкий спектр функцій, що забезпечують її ефективність у соціалізації та корекції поведінки підлітків. Розважальна функція сприяє створенню позитивного емоційного середовища та зниженню психологічного напруження.

Комунікативна функція забезпечує розвиток навичок міжособистісного спілкування, уміння працювати в групі, висловлювати власну думку та вирішувати конфлікти. Соціалізуюча функція пов'язана із засвоєнням соціальних норм, правил і ролей через моделювання життєвих ситуацій. Розвивальна функція спрямована на активізацію мислення, уваги, пам'яті, емоційно-вольової сфери та творчих здібностей.

Не менш важливими є діагностична та корекційна функції гри. У процесі ігрової взаємодії можна виявити особливості поведінки підлітків, рівень їх соціалізації, труднощі у спілкуванні та емоційні проблеми. Корекційна функція забезпечує можливість цілеспрямованого впливу на поведінку через формування самоконтролю, відповідальності та закріплення соціально прийнятних моделей поведінки. Ігротерапевтична функція сприяє емоційному розвантаженню, зниженню тривожності, агресивності та внутрішнього напруження [1, с. 91].

Особливої актуальності набуває використання ігрової діяльності у роботі з підлітками, схильними до ризикованої поведінки. У межах гри створюються умови для переходу підлітків від ризикованих моделей поведінки до соціально прийнятних способів взаємодії, що сприяє розвитку позитивних поведінкових стратегій. Виконання різних соціальних ролей дає змогу підліткам аналізувати власні дії, усвідомлювати їх наслідки та набувати досвіду ефективної взаємодії з оточенням [3, с. 23–25].

Ефективність корекційної роботи значною мірою забезпечується застосуванням ігрових технологій. На відміну від спонтанної гри, ігрові технології є спеціально організованою системою методів, форм і прийомів, спрямованих на розвиток особистості, формування соціальних компетентностей та корекцію поведінки підлітків. Вони мають чітку структуру, визначену мету, поетапну реалізацію та прогнозований результат.

Поняття «ігрові технології» у педагогіці та соціальній роботі розглядається як система організації діяльності, що реалізується через активну взаємодію учасників. Ігрові технології забезпечують залучення підлітків до моделювання життєвих ситуацій, сприяють розвитку навичок прийняття рішень, відповідальності та саморегуляції поведінки [4].

І. Єнгаличева визначає такі основні функції ігрових технологій: дидактичну, виховну, розвивальну та соціалізуючу. Дидактична функція спрямована на розширення знань і застосування їх у практичній діяльності. Виховна функція забезпечує формування моральних цінностей, відповідальності та самостійності. Розвивальна функція сприяє розвитку мислення, мовлення, емпатії та творчих здібностей. Соціалізуюча функція пов'язана із засвоєнням соціальних норм і адаптацією підлітків до соціального середовища [2, с. 49].

У соціальній роботі з підлітками найбільш поширеними є рольові, ділові, ситуаційні та тренінгові ігри. Рольові ігри дозволяють відпрацьовувати моделі поведінки у різних соціальних ситуаціях, розвивати емпатію та навички конструктивного спілкування. Ділові ігри сприяють формуванню відповідальності, уміння приймати рішення та працювати в команді. Ситуаційні ігри допомагають аналізувати життєві проблеми та знаходити шляхи їх вирішення. Тренінгові ігри спрямовані на розвиток комунікативних навичок, саморегуляції та зниження рівня агресії чи тривожності [5, с. 91].

Важливою перевагою ігрових технологій є створення безпечного середовища, у якому підлітки можуть відкрито висловлювати власні переживання, обговорювати

складні життєві ситуації та вчитися конструктивній взаємодії. Емоційна насиченість гри, можливість прояву ініціативи та активна участь у діяльності підвищують мотивацію підлітків і забезпечують ефективність соціально-педагогічного впливу.

Сучасні дослідники підкреслюють, що використання ігрових технологій у роботі з підлітками сприяє розвитку самоконтролю, відповідальності, емпатії та навичок співпраці. У процесі гри відбувається відпрацювання альтернативних способів реагування, формування соціально прийнятних моделей поведінки та зниження проявів агресивності й тривожності.

Отже, ігрові технології виступають ефективним засобом соціалізації підлітків та корекції їхньої поведінки. Вони забезпечують формування соціальних компетентностей, розвиток комунікативних навичок і засвоєння соціальних норм та моделей поведінки у процесі активної взаємодії підлітків із соціальним середовищем, а також набуття ними практичного досвіду. Завдяки можливості безпечного моделювання життєвих ситуацій ігрові технології сприяють розвитку самосвідомості, саморегуляції та відповідальності підлітків, що визначає їхню важливу роль у сучасній соціально-педагогічній практиці.

Література

1. Васильченко О. А. Ігрова терапія як метод соціальної роботи з дітьми шкільного віку. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право.* 2013. № 3. С. 90–94.
2. Єнгалічева І. В. Ігрові технології у соціальній роботі з дітьми групи ризику: переваги та труднощі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2023. № 2 (53). С. 48–51.
3. Корнещук В. В., Волошенко М. О., Олло В. П. Профілактика та корекція девіантної поведінки підлітків : навч. посіб. 2-ге вид., допов. і перероб. Херсон : Олді-Плюс, 2021. 136 с.
4. Санжаровець В., Петренко Т., Новікова Н. Ігрові технології в роботі соціальних працівників. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія.* 2024. Т. 1, № 24. С. 64–71. DOI: <https://doi.org/10.18372/2411-264X.24.19203>

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ПІДЛІТКІВ – ЖЕРТВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ДІТЕЙ

Корнєва Оксана

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Борисюк С. О.

Проблема домашнього насильства щодо дітей та підлітків є однією з найбільш актуальних соціально-педагогічних проблем сучасності, оскільки безпосередньо впливає на процес виховання, соціалізації та психоемоційного розвитку особистості. У підлітковому віці формуються базові цінності, поведінкові моделі та механізми

міжособистісної взаємодії, тому будь-які прояви фізичного, психологічного чи емоційного насильства в родині мають деструктивний вплив на особистісне становлення дитини. У наукових дослідженнях наголошується, що сім'я як основний інститут соціалізації повинна забезпечувати безпечні умови розвитку, однак у ситуації насильства вона стає джерелом хронічної травматизації та соціальної дезадаптації дитини [4, с. 160]. Підлітки, які зазнають домашнього насильства, часто демонструють підвищений рівень тривожності, агресивності, замкненості, труднощі у навчанні та міжособистісній взаємодії. Водночас негативний досвід сімейного виховання сприяє формуванню викривлених моделей соціальної поведінки та підвищує ризик відтворення насильницьких сценаріїв у майбутньому. Це свідчить про необхідність посилення уваги до соціально-педагогічної підтримки дітей, які перебувають у кризових сімейних обставинах.

Соціально-педагогічна підтримка підлітків – жертв домашнього насильства повинна мати комплексний характер та охоплювати психологічний, виховний, правовий і соціальний напрями допомоги [1, с. 226]. Особливу роль у цьому процесі відіграють заклади освіти, оскільки саме школа є важливим середовищем соціального розвитку дитини та одним із перших інститутів, здатних виявити ознаки насильства. Соціальні педагоги, психологи та педагогічні працівники мають забезпечувати своєчасне реагування на випадки жорстокого поводження, створювати атмосферу довіри та психологічної безпеки для підлітків. Важливим напрямом роботи є формування навичок емоційної саморегуляції, конструктивної комунікації та ненасильницької поведінки. Значущу ефективність демонструють тренінгові програми, консультативна підтримка, арт-терапевтичні методи та соціально-психологічний супровід дітей, які пережили травматичний досвід. Комплексність соціально-педагогічної допомоги дозволяє мінімізувати негативні наслідки насильства та сприяє успішній соціальній адаптації підлітків [1; 3; 4].

Особливої актуальності проблема домашнього насильства набуває в умовах соціальної нестабільності та воєнного стану, які супроводжуються підвищеним рівнем психологічного напруження у сім'ях. Соціально-економічні труднощі, емоційне виснаження та кризові явища можуть провокувати зростання випадків жорстокого поводження з дітьми та підлітками. У таких умовах зростає роль профілактичної діяльності, спрямованої на формування культури ненасильницького виховання та відповідального батьківства. Ефективна профілактика передбачає реалізацію просвітницьких програм для батьків і дітей, розвиток правової обізнаності щодо захисту прав дитини та формування навичок безпечної поведінки. Науковці підкреслюють важливість взаємодії між освітніми закладами, соціальними службами, правоохоронними органами та громадськими організаціями у сфері захисту дітей від насильства [2, с. 202]. Саме комплексний підхід дозволяє забезпечити ефективну підтримку постраждалих дітей та попередити подальшу соціальну дезадаптацію підлітків.

Проблема домашнього насильства також пов'язана з передачею із покоління у покоління деструктивних моделей виховання. Діти, які виростають у середовищі агресії, нерідко сприймають насильство як норму сімейної взаємодії. У майбутньому це може призводити до відтворення аналогічних поведінкових сценаріїв у власних сім'ях. Саме тому соціально-педагогічна підтримка має бути спрямована не лише на подолання актуальних наслідків насильства, а й на формування нових моделей

сімейних взаємин. Важливим є розвиток культури відповідального батьківства та ненасильницького виховання дітей. Профілактична діяльність у цій сфері сприяє зміцненню інституту сім'ї та гармонізації соціальних відносин.

Сучасні дослідження підкреслюють необхідність міждисциплінарного підходу до розв'язання проблеми домашнього насильства. Ефективна допомога постраждалим дітям можлива лише за умови координації зусиль педагогів, психологів, юристів, медичних працівників та правоохоронців. Міжвідомча взаємодія дозволяє забезпечити комплексний захист прав дитини та своєчасне реагування на випадки насильства. Важливу роль у цьому процесі відіграє державна політика у сфері захисту дітей та розвитку соціальних послуг. Не менш значущою є діяльність громадських організацій, спрямована на підтримку сімей та підвищення суспільної обізнаності. Комплексність підходів забезпечує більш ефективну соціальну реабілітацію дітей та підлітків [1; 4].

Особливого значення набуває питання розвитку резильєнтності підлітків, які пережили домашнє насильство. Формування психологічної стійкості сприяє подоланню наслідків травматичного досвіду та відновленню здатності до соціальної взаємодії. Соціально-педагогічна підтримка повинна орієнтуватися на виявлення внутрішніх ресурсів дитини та розвиток її адаптаційного потенціалу. Важливими є підтримка позитивних соціальних контактів, залучення підлітків до творчої діяльності та розвиток навичок самопомоги. Позитивне соціальне середовище виступає важливим фактором подолання наслідків насильства. Це дозволяє зменшити ризики психологічної дезадаптації та сприяє гармонійному особистісному розвитку дитини.

Соціально-педагогічна підтримка жертв домашнього насильства має бути орієнтована на дотримання принципу найкращих інтересів дитини. Будь-які форми допомоги повинні забезпечувати захист прав, гідності та безпеки підлітка. Важливим є врахування думки самої дитини під час планування реабілітаційної роботи. Суб'єкт-суб'єктний підхід у взаємодії з підлітками сприяє формуванню довіри та підвищує ефективність підтримки. Соціально-педагогічна діяльність має базуватися на партнерстві між дитиною, родиною та фахівцями. Це створює передумови для успішної соціальної адаптації та відновлення психоемоційного благополуччя дітей.

Соціально-педагогічна підтримка дітей – жертв домашнього насильства повинна враховувати індивідуальні особливості кожної дитини. Важливими є вік, характер пережитої травми, рівень соціальної підтримки та особистісні ресурси підлітка. Індивідуалізація допомоги дозволяє підвищити ефективність реабілітаційних заходів та сприяє більш успішному відновленню психоемоційного стану дитини. У роботі з підлітками доцільно використовувати методи арт-терапії, тренінгові технології та консультативні практики. Особливу увагу необхідно приділяти розвитку позитивної самооцінки та формуванню життєвих перспектив. Саме комплексний підхід забезпечує ефективність соціально-педагогічної роботи у сфері захисту дітей від насильства.

Отже, проблема соціально-педагогічної підтримки жертв домашнього насильства у підлітковому віці є важливим напрямом сучасної соціально-педагогічної науки та практики. Домашнє насильство негативно впливає на психоемоційний стан дитини, процес її виховання, соціалізації та формування життєвих цінностей. Ефективна допомога постраждалим підліткам потребує поєднання профілактичної, корекційної та реабілітаційної роботи, орієнтованої на забезпечення безпечного середовища розвитку дитини. Важливими умовами результативної підтримки є гуманістичний підхід, міждисциплінарна взаємодія фахівців та створення системи раннього

виявлення випадків насильства. Соціально-педагогічна діяльність у цій сфері має бути спрямована не лише на подолання наслідків травматизації, а й на формування сприятливих умов для гармонійного розвитку дітей і підлітків. Подальше наукове осмислення цієї проблематики сприятиме вдосконаленню системи соціального захисту дітей та підвищенню ефективності соціально-педагогічної роботи в Україні.

Література

1. Бриндіков Ю. Л. Соціально-педагогічна профілактика булінгу в підлітковому середовищі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 40. том 1. С. 225–227.
2. Коваленко І. А. Проблеми захисту в Україні та зарубіжний досвід запобігання домашньому насильству. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 78 (2). С. 202–206.
3. Лісовенко А. Ф., Пінчук Я. М. Когнітивно-поведінкові та соціально-психологічні особливості переживання особистістю досвіду домашнього насильства. *Ментальне здоров'я*. 2026. № 1. С. 118–123.
4. Спіріна Т., Цвігун А. Домашнє насильство над дітьми як соціально-педагогічна проблема. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. Вип 2. С. 157–162.

АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ МЕТОДИ У СОЦІАЛЬНІЙ ПРОФІЛАКТИЦІ ШКІЛЬНОЇ ТРИВОЖНОСТІ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Миронець Ірина

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: ст. викл. Б'янка Г. Г.

Сучасне соціокультурне та безпекове середовище в Україні висуває жорсткі вимоги до адаптаційних механізмів особистості. Трансформаційні процеси, зумовлені тривалим воєнним станом, руйнуванням звичних соціальних зв'язків та вимушеною міграцією, найбільше травмують дітей та молодь. Особливу групу ризику становлять учні підліткового віку, для яких перехідний етап онтогенезу збігається із хронічним загальносуспільним стресогенним фоном. Означена проблема стала об'єктом уваги різних людинознавчих наук: психології, педагогіки, соціальної педагогіки. Зокрема, проблема використання в соціальній роботі елементів арт-терапії стали об'єктом дослідження І. Зверєвої, А. Капської, Л. Коваль., В. Поліщук, Т. Скорик, С.Хлебик та ін.. Слід зазначити, що кількість вітчизняних досліджень у сфері психології та соціальної роботи, предметом наукового пошуку яких є арт-терапевтичні засоби зростає (С. Андрейчин, В. Кратінова, З. Крижановська, Л. Підлипна, О. Ставицька, О. Тіунова, Л. Фірсова та ін.).

У підлітковий період (11–15 років) відбувається докорінна перебудова самосвідомості, виникає почуття дорослості й загострюється потреба в соціальному визнанні. У закладах середньої освіти ці процеси накладаються на інтенсивне навчальне навантаження, підготовку до іспитів та конкуренцію в учнівському колективі. Результатом стає поширення шкільної тривожності – специфічної форми тривожності, яка виявляється в емоційному дискомфорті, страху перед оцінюванням, академічних невдачах та дезадаптації.

Тривале перебування у стані тривоги гальмує пізнавальну активність, деформує самооцінку підлітка і стає причиною асоціальних проявів та психосоматичних розладів. Заборони чи суто вербальні методи психолого-педагогічного впливу в цьому віці малоефективні, оскільки підлітки схильні приховувати власні переживання.

Постає потреба у використанні недирективних, екологічних технологій, серед яких провідне місце посідає арт-терапія (терапія мистецтвом). Вона дозволяє безпосередньо працювати з несвідомими страхами, даючи підлітку безпечний простір для самовираження та психоемоційного розвантаження [7].

Дослідження емоційної дезадаптації школярів і розробка технологій подолання тривожності перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних науковців. Теоретичні засади виникнення тривожних станів у дітей шкільного віку вивчалися у працях Н. Бузько, яка досліджувала безпосередній вплив тривожності на мотивацію досягнення успіху в освітньому середовищі. Питання соціальних страхів молоді детально проаналізовано у спільній розвідці І. Остопольця та колег [2, с. 36–38].

Ефективність та екологічність арт-терапії як терапевтичного методу в освітньому середовищі обґрунтовано в роботах багатьох українських фахівців. Зокрема, Н. Бочаріна у своїй праці детально розкрили особливості подолання тривожності засобами арт-терапії в учнівському середовищі [1, с. 588–590].

Попри наявність ґрунтовної теоретичної бази, бракує робіт, спрямованих на побудову цілісних моделей *соціальної профілактики* шкільної тривожності у підлітків безпосередньо під час навчально-виховного процесу в умовах тривалих безпекових криз.

Шкільна тривожність підлітків є комплексним психосоціальним утворенням. На відміну від природного хвилювання перед відповідальними подіями, хронічна шкільна тривожність дезорганізує діяльність учня. Дослідники виокремлюють такі ключові чинники її виникнення у підлітковому віці:

- Страх невідповідності очікуванням дорослих (батьків, учителів), що породжує синдром відмінника або хронічний острах критики.
- Фрустрація потреби в досягненні успіху — ситуації, коли підліток через суб'єктивні чи об'єктивні причини не може реалізувати свій потенціал у класі.
- Страх самовираження та міжособистісних конфліктів у референтній групі однолітків, де позиція аутсайдера сприймається підлітком як особистісна катастрофа [6, с. 8].

В умовах воєнного стану шкільна тривожність посилюється загальним почуттям небезпеки. Дистанційне або змішане навчання обмежує «живе» спілкування, що перетворює заклади освіти з простору безпечної соціалізації на джерело додаткових стресогенних факторів.

У поведінці підлітка тривожність проявляється маркерно: через надмірну затисненість, агресивні спалахи, відмову відповідати біля дошки, погіршення пам'яті, часті соматичні скарги (головний біль, нудота перед уроками).

Варто зазначити, що соціально-профілактичний потенціал арт-терапевтичних методів має випереджальний характер. Її мета – не лікування особистісних станів, а недопущення розвитку патологічної тривожності через своєчасну психоемоційну підтримку та навчання підлітків навичкам саморегуляції. Можемо констатувати, що арт-терапія виступає унікальним інструментом у роботі з підлітками, оскільки мінімізує

захисні механізми психіки (опір, раціоналізацію). Коли підлітку важко висловити свій біль словами, він виражає його через метафору, колір, лінію або пластичну форму.

На нашу думку, головними соціально-педагогічними перевагами використання арт-терапії у профілактиці тривожності можна назвати наступні:

1. Безоцінність простору. У творчості немає критеріїв «правильно» чи «неправильно» і це знімає страх академічної оцінки – головний тригер шкільної тривожності.

2. Екологічність відреагування емоцій. Підліток отримує можливість легально та безпечно випустити гнів, образи, страх чи деструктивні імпульси.

3. Розвиток рефлексії. Аналіз власного творчого продукту допомагає підлітку подивитися на свої проблеми «збоку» і краще зрозуміти себе.

4. Ресурсність. Сам процес створення художнього об'єкта та робота з матеріалами мають доведений заспокійливий вплив на вегетативну нервову систему.

Варто сказати, що в сучасних умовах у межах реалізації профілактичних програм у закладах освіти доцільно використовувати диференційований комплекс арт-терапевтичних методів: ізотерапія (малювання різними техніками). Ефективним є використання неструктурованих матеріалів (рідка гуаш, акварель, пальчикові фарби). Робота у техніці «*плярмографія*», «*монотипія*» або малювання на великих форматах паперу допомагає зняти м'язові затиски та знизити рівень ситуативної тривоги; колажування (створення колажів із вирізок журналів на теми: «*Моє безпечне місце*», «*Я у майбутньому*», «*Мої сили*»). Метод не вимагає художніх здібностей, що нівелює внутрішній опір підлітка («я не вмію малювати»), та спрямований на пошук внутрішніх ресурсів особистості); мандалотерапія (малювання або викладання круглих симетричних форм –мандал, із використанням природних матеріалів або кольорового піску). Даний метод гармонізує внутрішній стан особистості, фокусує увагу і дає глибоке відчуття захищеності та структурованості; пластилінотерапія / глинотерапія (робота з пластичними матеріалами дозволяє підлітку фізично трансформувати свій страх. Наприклад, у вправі «*Зліпи свій страх – трансформуй його у щось корисне чи смішне*» відбувається кінестетичне відреагування емоційної напруги); сенсорна терапія (робота з крупами). Взаємодія з масою сипучих матеріалів (кінетичний пісок, манка) має релаксаційний ефект завдяки інтенсивній тактильній стимуляції нервових закінчень.

Аналізуючи досвід впровадження арт-терапії в українських школах, ми вважаємо за необхідне наголосити на зміні пріоритетів соціально-педагогічної діяльності. Довгий час арт-терапія сприймалася виключно як клінічний або глибоко індивідуальний інструмент роботи психотерапевта. Наша позиція полягає в тому, що в реаліях сьогодення арт-терапія має стати базовою технологією саме *групової соціальної профілактики* в рамках щоденного освітнього процесу.

Ми переконані, що елементи арт-терапії (короткі 10-хвилинні релаксаційні творчі вправи, робота з фольгою або малювання пальцями) мають вийти за межі кабінету психолога і впроваджуватися соціальними педагогами на годинах спілкування, тренінгах і навіть під час звичайних уроків гуманітарного циклу.

Більше того, в умовах постійних повітряних тривог, коли учні вимушені проводити час в укриттях, експрес-арт-терапія (наприклад, колективне створення фігурок із фольги або малювання спільних плакатів) стає безальтернативним та найбільш дієвим методом запобігання гострим панічним та тривожним станам у підлітків.

Соціально-педагогічна служба закладу освіти має перейти від пасивного реагування на факти дезадаптації до превентивного створення «островів творчої безпеки» всередині кожної школи.

Таким чином, можемо констатувати, що шкільна тривожність учнів підліткового віку є серйозною загрозою для їхньої соціалізації, успішного навчання та психосоматичного здоров'я, що критично загострюється під впливом воєнних факторів та кризового стану суспільства. Відповідно арт-терапевтичні методи (ізотерапія, колажування, мандалотерапія, глинотерапія) володіють потужним соціально-профілактичним потенціалом, оскільки створюють безпечний, безоцінний простір для екологічної трансформації прихованих страхів підлітків. Впровадження системних профілактичних арт-програм у закладах середньої освіти дозволить стабілізувати емоційний стан учнів, підвищити їхній рівень резильєнтності та знизити прояви шкільної дезадаптації.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в розробці інтегрованих методичних рекомендацій для вчителів-предметників щодо використання елементів арт-педагогіки під час проведення уроків в онлайн-форматі, а також в аналізі можливостей поєднання класичних художніх технік із цифровими інструментами арт-терапії (Digital Art Therapy) у роботі з підлітками.

Література

1. Бочаріна Н., Понзель Н. Особливості подолання тривожності у дітей молодшого шкільного віку засобами арт-терапії. *Перспективи та інновації науки* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2022. № 13(18). С. 586–599.
2. Бузько Н. Вплив тривожності на мотивацію досягнення успіху. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2022. Т. 1. С. 36–42.
3. Грек О. М. Арт-терапія як засіб роботи з тривожними підлітками з неповних сімей в умовах рекреації. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського*. 2021. Вип. 4. С. 22–29. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/4806/1/Grek.pdf> (дата звернення: 14.05.2026)
4. Даниляк Р. З., Даниляк Ю. І. Роль соціальних мереж у розвитку критичного мислення школярів. *Наукові записки*. 2025. Вип. 2.
5. Дрозд О.В. Арт-терапія як засіб становлення дітей підліткового віку. *Габітус*. Випуск 66. 2024. С.54-58. URL: <https://habitus.od.ua/journals/2024/66-2024/9.pdf> (дата звернення: 14.05.2026).
6. Хозраткулова І. А. Арттерапевтична робота з тривожними підлітками під час війни. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 4. С. 112–119.
7. Притуляк Н. Д. Арт-терапія як ефективний засіб подолання тривожності у підлітків : магістерська робота : 053 Психологія. Кам'янець-Подільський : КПНУ, 2026. 69 с.
8. Розвиток дітей підліткового віку засобами арт-терапії. *Habitus: науковий журнал з соціології та психології*. 2024. Вип. 66. С. 54–60.

ТРЕНІНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА ГАРМОНІЗАЦІЇ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Морозова Наталія

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Конончук А. І.

Сучасні соціальні трансформації, динамічність інформаційного простору та зміни у системі міжособистісної взаємодії актуалізують проблему розвитку комунікативних умінь дітей та підлітків. Особливої значущості ця проблема набуває у старшому підлітковому віці, коли інтенсивно формуються соціальні ролі, ціннісні орієнтації та навички соціальної взаємодії. Комунікативні вміння виступають важливим компонентом особистісного розвитку, оскільки забезпечують ефективну взаємодію з ровесниками, педагогами та соціальним оточенням. Недостатній рівень розвитку комунікативної компетентності може призводити до труднощів у соціалізації, конфліктності, невпевненості та порушення процесу адаптації підлітка у соціальному середовищі. У сучасних дослідженнях підкреслюється, що саме комунікативна сфера є одним із провідних чинників інтеграції дитини у суспільство [5, с. 8].

Підлітковий вік характеризується активним розвитком потреби у спілкуванні та прагненням до самоствердження у групі однолітків. Саме у цей період міжособистісна взаємодія стає провідною сферою соціального розвитку особистості. Старші підлітки активно формують власну систему цінностей, вчать відстоювати особисту позицію та вибудовувати соціальні контакти. Водночас недостатньо сформовані навички комунікації можуть ускладнювати процес соціальної адаптації та провокувати конфліктні ситуації. Особливо це проявляється в умовах цифровізації суспільства, коли безпосереднє спілкування дедалі частіше замінюється віртуальною комунікацією. У зв'язку з цим проблема розвитку комунікативних умінь підлітків набуває не лише психологічного, а й соціально-педагогічного значення [2; 3; 4].

Одним із найбільш ефективних засобів формування комунікативної компетентності підлітків є використання тренінгових технологій. Соціально-психологічний тренінг створює умови для активного міжособистісного спілкування, розвитку рефлексії та формування навичок конструктивної взаємодії. Тренінгова діяльність сприяє розвитку вмінь слухати співрозмовника, аргументовано висловлювати власну думку, співпрацювати у групі та конструктивно вирішувати конфлікти. Важливою перевагою тренінгових технологій є їх практична спрямованість та орієнтація на активну участь підлітків у процесі навчання. Використання інтерактивних вправ, рольових ігор та дискусій забезпечує розвиток емоційного інтелекту та соціальної компетентності дітей. Тренінгові методи сприяють підвищенню рівня соціальної активності та розвитку комунікативної культури підлітків [1; 3; 5].

Соціально-педагогічний потенціал тренінгових технологій полягає у створенні безпечного середовища для самовираження та особистісного розвитку підлітків. Під час тренінгу учасники мають можливість вільно висловлювати власні емоції, думки та

переживання без страху осуду чи критики. Це сприяє формуванню позитивної самооцінки, впевненості у собі та розвитку навичок ефективної комунікації. Водночас тренінгові заняття допомагають підліткам усвідомлювати значення толерантності, взаємоповаги та емпатії у процесі соціальної взаємодії. Саме тому використання тренінгових технологій має важливе значення для профілактики агресивної поведінки, булінгу та міжособистісних конфліктів у дитячому середовищі.

Особливої актуальності проблема розвитку комунікативних умінь набуває в умовах сучасних соціальних викликів та кризових явищ у суспільстві. Воєнний стан, соціальна нестабільність та емоційне напруження негативно впливають на психоемоційний стан дітей і підлітків. У багатьох випадках це призводить до підвищення рівня тривожності, труднощів у комунікації та соціальної ізоляції. Саме тому важливим завданням соціально-педагогічної роботи є створення умов для розвитку навичок підтримувальної взаємодії та емоційної саморегуляції. Тренінгові технології формують у підлітків здатність до співпереживання, взаємодопомоги та конструктивного вирішення проблемних ситуацій [3, с.516].

Важливим аспектом використання тренінгових технологій є розвиток навичок групової взаємодії та співробітництва. Підлітковий колектив виступає важливим середовищем соціалізації, у межах якого формується досвід міжособистісних відносин та соціальної відповідальності. У процесі тренінгової роботи підлітки навчаються працювати у команді, домовлятися, розподіляти ролі та враховувати позицію інших учасників групи. Це сприяє розвитку соціальної зрілості та формуванню навичок демократичного спілкування. Водночас тренінгові заняття дозволяють знизити рівень міжособистісної напруженості та покращити психологічний клімат у дитячому колективі. Саме тому тренінгові технології мають значний виховний потенціал у системі сучасної освіти.

Ефективність тренінгових технологій значною мірою залежить від професійної підготовки соціального педагога або тренера. Фахівець повинен володіти навичками організації групової взаємодії, створення позитивної атмосфери та стимулювання активної участі підлітків у роботі. Важливим є врахування вікових та індивідуальних особливостей учасників тренінгу. Соціальний педагог має сприяти дотриманню принципів добровільності, конфіденційності та психологічної безпеки під час тренінгової роботи. Компетентна організація тренінгового процесу значно підвищує ефективність формування комунікативних умінь підлітків.

Тренінгові технології сприяють розвитку емоційного інтелекту старших підлітків, що є важливою умовою успішної соціальної адаптації. У процесі групової взаємодії учасники навчаються розпізнавати власні емоції та емоційні стани інших людей. Розвиток емоційної компетентності сприяє формуванню навичок самоконтролю, емпатії та конструктивної поведінки у конфліктних ситуаціях. Підлітки набувають досвіду безпечного вираження емоцій та розвитку навичок підтримувальної комунікації, що позитивно впливає на формування психологічної культури особистості, покращує взаємини у колективі [2, с. 193].

Використання тренінгових технологій у закладах освіти також сприяє профілактиці девіантної поведінки серед підлітків. Формування навичок конструктивного спілкування та емоційної саморегуляції дозволяє знизити рівень агресії, конфліктності та соціальної напруженості у дитячому середовищі. Підлітки, які володіють розвиненими комунікативними вміннями, легше адаптуються до соціальних

змін та ефективніше вирішують проблемні ситуації. Тренінгова робота сприяє формуванню позитивної мотивації до співпраці та відповідального ставлення до соціальної взаємодії.

Соціально-педагогічна цінність тренінгових технологій полягає також у можливості формування у підлітків навичок самопрезентації та впевненої поведінки [1; 5]. У сучасному суспільстві здатність ефективно комунікувати є важливим чинником особистісної та професійної самореалізації. Підлітки, які володіють комунікативною компетентністю, легше встановлюють соціальні контакти та успішніше інтегруються у різні соціальні групи. Тренінгові заняття сприяють розвитку впевненості у власних можливостях та підвищують рівень соціальної активності дітей. Водночас вони формують навички відповідального ставлення до власної поведінки та взаємодії з оточенням. Це створює передумови для гармонійного особистісного розвитку та успішної соціалізації підлітків.

Отже, використання технології тренінгу у розвитку комунікативних умінь підлітків є важливим напрямом сучасної соціально-педагогічної діяльності. Тренінгові технології забезпечують розвиток навичок ефективної комунікації, емоційної саморегуляції, співробітництва та конструктивного вирішення конфліктів. Особливого значення тренінгові методи набувають у контексті сучасних соціальних викликів, які потребують підвищення рівня психологічної стійкості та соціальної компетентності підлітків. Соціально-педагогічна робота у цьому напрямі повинна мати системний характер та поєднувати виховний, психологічний і профілактичний компоненти.

Література

1. Гринчук О. Соціально-психологічний тренінг як засіб розвитку соціальної мобільності майбутніх спеціалістів. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. 2011. Вип. 16 (2). С. 232–239.
2. Коваль Г. Ш., Грицик О. А. Розвиток емоційного інтелекту підлітків з використанням технологій коучингу. *Габітус*. 2021. Вип. 23. С. 193–197.
3. Конончук А., Останіна Н., Хлебик С. Роль позашкільної освіти у формуванні ціннісного ставлення до здоров'я та профілактиці ризикованої поведінки підлітків. *Проблеми освіти*. 2025. Вип. 1(102). С. 515–531.
4. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки особистості: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 280 с.
5. Толкачова А. С. Комунікативна компетентність особистості як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. 2013. №7–8. С. 7–13.

РОЛЬ ПАРКІВ РОЗВАГ У ВІДНОВЛЕННІ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ПІДЛІТКА В УМОВАХ ВІЙНИ

Пащенко Денис

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Конончук А. І.

Війна в Україні, яка ще триває й досі, завдає значної шкоди не тільки фізичному, а й психічному здоров'ю дітей. Вони кожного дня чують звуки повітряної тривоги, чують вибухи, та читають або дивляться новини про війну, що може давати негативний вплив на їх психіку. Тож тема соціальної підтримки дітей, є дуже актуальною сьогодні. Згідно наведених даних на сайті розшуку дітей «Діти Війни» з 24 лютого 2022 року по 19 травня 2026 року в Україні 704 загиблих, 2513 поранених та 2319 зниклих дітей, проте точну кількість даних неможливо встановити, через активні бойові дії на території України [4]. У половини дітей та підлітків, також спостерігаються проблеми зі сном, а кожен п'ятий підліток потерпає через тривожність, нав'язані думки та спогади [7].

Емоційний стан підлітка відіграє ключову роль, адже саме в підлітковому віці відбувається інтенсивне становлення особистості, формування самоідентичності, емоційної стабільності та соціальних навичок. Пубертатний період супроводжується значними психологічними та фізіологічними змінами, що збільшують сприйнятливості підлітків до емоційних переживань і впливу зовнішніх факторів [5]. Парки розваг і дитячі ігрові простори відіграють важливу роль у покращенні емоційного стану дітей. Вони створюють середовище, яке сприяє виникненню позитивних емоцій, зниженню рівня стресу та надає можливість емоційної розрядки через активні ігри та спілкування з однолітками. Згідно з дослідженнями, позитивні емоційні переживання сприяють формуванню психологічної стійкості та зменшують негативний вплив стресових факторів на психічне здоров'я [2]. Крім того, дитячі ігрові майданчики, дитячі центри чи парки розваг, це чудове місце для соціалізації дитини чи підлітка. В таких місцях покращується взаємодія з однолітками, аніматорами, а також знижується відчуття ізоляваності та підтримується емоційний контакт із соціумом [1]. Парки розваг створюють безпечне та контрольоване середовище, у якому підлітки можуть вільно взаємодіяти без відчуття загрози. Важливу роль у формуванні такого середовища відіграє також оформлення дитячих зон і центрів дозвілля. Яскраве оформлення дитячих центрів сприяє створенню позитивної емоційної атмосфери, підвищує інтерес дітей до ігрової діяльності та стимулює їхню уяву. Таке середовище забезпечує відчуття безпеки й комфорту, допомагає знизити рівень тривожності й полегшує адаптацію підлітка до простору для відпочинку й розвитку [6]. Таке оформлення створює атмосферу, подібну до світу мультфільмів, де так само використовуються приємні кольори. Такі елементи простору допомагають підліткам відволіктися від тривожних думок і зануритися в атмосферу казки. Безпека є ще однією важливою складовою, тож сучасні ігрові майданчики проєктуються відповідно до встановлених норм безпеки, що забезпечує комфортне і безпечне перебування дітей та підлітків. Під час створення таких місць враховуються багато критеріїв, це і особливості віку,

облаштування м'яких покриттів, розподілення простору, зона для батьків, вибиральні. Суттєвим аспектом у відновленні емоційного стану підлітків в парках розваг є робота з аніматорами. Вони в свою чергу відіграють роль провідника в уявний світ, де діти відчують себе супергероями, принцесами. Це дозволяє дітям відійти від тривожності, яка могла бути набути через постійні військові дії. Аніматори проводять, ігри, конкурси та безліч активних ігор. Актуальні наукові дослідження свідчать про те, що активна гра в таких середовищах сприяє зниженню рівня стресу, поліпшенню емоційного стану, а також розвитку саморегуляції й соціальних навичок. Зокрема, аналіз, представлений у *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity* (2024), акцентує увагу на тому, що така діяльність на майданчиках відіграє ключову роль у психічному та соціальному розвитку дітей, адже вона стимулює фізичну активність і покращує загальний емоційний добробут дитини [3].

Під час продовжуючої війни цей вплив набуває ще більшої ваги. Діти, які стикаються з тривожними подіями, повітряними тривогами чи змушені залишати свої домівки, часто відчують підвищений рівень тривоги та емоційного напруження. У таких обставинах ігрові простори виконують роль психологічного «вивільнення». Вони допомагають дитині відволіктися від негативного досвіду, зайнятися безпечною діяльністю, відчути радість і повернути контроль над власним тілом та емоціями.

Література

1. Rivera E., Veitch J., Loh V. H. Y. et al. *Outdoor Public Recreation Spaces and Social Connectedness Among Adolescents* [Електронний ресурс] // *BMC Public Health*. 2022. URL: <https://link.springer.com/article/10.1186/s12889-022-12558-6> (дата звернення: 19.05.2026).
2. Sewart A. R., Zbozinek T. D., Hammen C., Zinbarg R. E. *Positive Affect as a Buffer between Chronic Stress and Symptom Severity of Emotional Disorders* // *Clinical Psychological Science*. 2019. DOI: 10.1177/2167702619834576.
3. Schipperijn J., Madsen C. D., Toftager M. et al. *The Role of Playgrounds in Promoting Children's Health – A Scoping Review* // *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. 2024. Vol. 21. Article 72. DOI: 10.1186/s12966-024-01618-2
4. Діти війни. [Електронний ресурс]. URL: <https://childrenofwar.gov.ua> (дата звернення: 19.05.2026).
5. Немеш В. І. Емоційна трансформація підліткового віку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2021. № 3. С. 93–95. DOI: 10.32782/psy-visnyk/2021.3.18.
6. Новосельчук Н. Є., Павлова В. В. Колірна естетика інтер'єрів центрів дитячої творчості. *Архітектурний вісник КНУБА : наук.-вироб. зб. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. ; відп. ред. П. М. Куліков. Київ : КНУБА, 2018. Вип. 14–15. С. 125–131.*
7. ЮНІСЕФ Україна. Майже 2000 дітей загинули або були поранені від початку повномасштабної війни в Україні [Електронний ресурс]. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/nearly-2000-children-killed-or-injured-escalation-war-ukraine> (дата звернення: 19.05.2026).

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ЧИННИКА УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ООП У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Привалова Катерина

Центральноукраїнський державний
університет імені Володимира
Винниченка, м. Кропивницький
Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Нагорна О. В.

Анотація. У статті досліджено роль емоційного інтелекту (ЕІ) як базового чинника успішної соціальної та психологічної адаптації підлітків із особливими освітніми потребами (ООП) у молодіжному середовищі. Розглянуто теоретичні моделі ЕІ, математичну залежність рівня адаптованості від внутрішніх емоційних ресурсів та підтримки інклюзивного середовища, а також специфічні комунікативні й емоційні бар'єри, з якими стикається молодь. Особливу увагу приділено практичним методам розвитку емоційних компетенцій – засобам арт-терапії (зокрема глинотерапії, кольоротерапії тощо) та спеціалізованим тренінговим технологіям у межах командної взаємодії фахівців. Розвиток ЕІ визначено як ключовий інструмент профілактики шкільного булінгу та соціальної ізоляції.

Ключові слова: емоційний інтелект, діти з особливими освітніми потребами (ООП), соціальна адаптація, молодіжне середовище, арт-терапія, інклюзивна освіта, тренінгові технології, профілактика булінгу.

Теоретичні моделі та структура емоційного інтелекту. У науковому дискурсі емоційний інтелект трактується крізь призму різних концептуальних підходів. Модель здібностей Дж. Майера та П. Саловея визначає ЕІ як сукупність когнітивних навичок: сприйняття емоцій, їх використання для полегшення мислення, розуміння емоцій та управління ними [1, с. 52]. З іншого боку, змішана модель Р. Бар-Она фокусується на некогнітивних здібностях, що включають адаптивність, управління стресом та загальний настрій. Для дітей з ООП найбільш релевантним є комплексний підхід, що враховує як когнітивний аналіз емоцій, так і поведінкові аспекти регуляції [2, с. 85].

Компонент емоційного інтелекту	Значення для адаптації дітей з ООП	Ключові навички
Самоусвідомлення	Здатність дитини розрізняти прояви фізичні почуттів (дихання, міміка).	Ідентифікація емоцій, розуміння причин настрою.
Саморегуляція	Можливість контролювати імпульсивні реакції в стресових ситуаціях.	Техніки заземлення, ауторелаксація.

Емпатія	Сприйняття емоційного однolitків молодіжному середовищі.	стану у	Слухання, розпізнавання невербальних знаків.
Соціальні навички	Вміння ініціювати контакт та уникати деструктивних конфліктів.		Співпраця, вирішення проблемних ситуацій.

Емоційний інтелект як предиктор соціальної адаптованості. Соціальна адаптація молоді з особливими освітніми потребами є складним динамічним процесом, успішність якого залежить від взаємодії особистісних якостей та характеристик середовища. Високий рівень емоційного інтелекту забезпечує нервово-психічну стійкість та моральну нормативність, що є критичними для випускників інклюзивних класів при переході до закладів вищої освіти [5, с. 45]. У молодіжному середовищі, де комунікація стає провідною діяльністю, дефіцит емоційних компетенцій призводить до соціальної ізоляції та дезадаптивної поведінки [1, с. 18].

Психологічні особливості підлітків з ООП та бар'єри інтеграції. Для підліткового та юнацького віку характерний інтенсивний розвиток емоційної сфери, посилення статевої ідентифікації та гостра потреба в самовираженні [2, с. 22]. Проте діти з ООП стикаються з низкою специфічних перешкод, які ускладнюють цей процес:

1. Комунікативні бар'єри: утруднення в розумінні непрямих мовленнєвих актів, сарказму або складної міміки [4, с. 5].

2. Психологічна напруженість: постійний стрес через невідповідність власних можливостей стандартам «нормотипового» молодіжного середовища [5, с. 110].

3. Емоційна лабільність: схильність до неадекватних реакцій у конфліктних ситуаціях через слабкість механізмів гальмування [2, с. 45]. Успішна адаптація передбачає не лише засвоєння академічних знань, а й досягнення стану «врівноваженості», здатності до самостійного планування роботи та аналізу результатів [5, с. 115]. Це вимагає від педагогів та психологів переходу від фрагментарних корекційних заходів до цілісного розвивкового підходу, де емоційний інтелект займає центральне місце [1, с. 30].

Арт-терапія як провідний метод розвитку емоційного інтелекту. Ефективним засобом розвитку EQ у молоді з ООП є методи арт-терапії, що базуються на рефлексивному осмисленні проблемних переживань через художньо-символічні форми [3, с. 140]. Арт-терапевтичні техніки дозволяють «витягнути» проблему з несвідомого рівня та спроектувати її на свідомий, що особливо важливо для дітей з труднощами вербалізації [4, с. 8].

Тренінгові технології та командний підхід у молодіжному середовищі. Окрім арт-терапії, розвиток емоційного інтелекту здійснюється через спеціально організовані тренінгові заняття. Програма таких занять має включати вправи на розпізнавання емоцій за піктограмами, мімічні вправи та рольові ігри, що імітують типові ситуації спілкування в молодіжному середовищі [4, с. 9]. Важливим елементом є робота над

«емоційним словником»: чим більше назв для почуттів знає молода людина, тим легше їй диференціювати власні стани та керувати ними [2, с. 55].

Командна робота фахівців (психологів, вчителів, асистентів) у процесі адаптації ґрунтується на принципах:

1. Особистісно-орієнтованого підходу: врахування специфіки порушення при збереженні поваги до гідності дитини [1, с. 40].
2. Підтримки на рівних: відмова від жалю на користь партнерської взаємодії, що стимулює самостійність [2, с. 62].
3. Системності: єдність діагностики, корекції та моніторингу емоційного стану на всіх етапах навчання [1, с. 42].

Залучення однолітків до підтримки молоді з ООП через спільні проекти та ігрові методи сприяє створенню «атмосфери прийняття», де розвинений емоційний інтелект стає колективним ресурсом групи [3, с. 144].

Профілактика дезадаптації та булінгу через розвиток EQ. Підвищення рівня емоційного інтелекту є ключовим фактором запобігання шкільному та студентському булінгу. Дослідження показують, що понад 76% підлітків стикалися з проявами вербального насильства [3, с. 142]. Розвиток емпатії та здатності до асертивної поведінки дозволяє молоді з ООП не лише захищати власні кордони, а й краще розуміти приховані мотиви агресорів, що знижує травматичний ефект соціальної взаємодії [3, с. 145].

Таким чином, емоційний інтелект виступає як інтегративна властивість особистості, що поєднує когнітивну оцінку соціальної ситуації з адекватним емоційним реагуванням. Для дітей з ООП розвиток EI стає містком між обмеженими можливостями здоров'я та безмежними можливостями соціальної реалізації в молодіжному середовищі [5, с. 210].

Література

1. Бриткова С. В. Емоційний інтелект як чинник соціальної адаптації здобувачів вищої освіти кваліфікаційна робота – магістерський дослідницький проект 053 «Психологія». Одеса : Нац. ун-т «Одеська юрид. акад.», 2025.
2. Єфремова А. А. Особливості розвитку емоційного інтелекту в підлітків : магістер. робота. Суми : КЗ СОІППО, 2024.
3. Опанасюк І. В. Вплив засобів арт-терапії на розвиток емоційного інтелекту старшокласників. *Актуальні проблеми психології*. Київ, 2020.
4. Степчина Т., Тюрікова К., Каленюк О. Адаптація дітей з інтелектуальними труднощами в освітньому середовищі засобами арт-терапії. Житомир : Ліцей № 33, 2024.
5. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York : Bantam Books, 2005.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Сич Ігор

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р філос. з осв./пед.
Клименко Л. В.

Стрімке зростання чисельності підлітків із проявами адиктивної поведінки та висока соціальна значущість цієї деструктивної тенденції визначають зазначене питання як одне з центральних у дискурсі сучасної психолого-педагогічної та соціологічної літератури. Проблема формування залежностей має тривалу історію наукового осмислення. Значний масив вітчизняних та зарубіжних дослідників присвятили свої праці вивченню витоків алкоголізму й наркоманії, проте єдиного методологічного знаменника виробити не вдалося, оскільки адикція постає надзвичайно складним, багатогранним і динамічним феноменом, що виключає існування універсального лінійного рішення [4].

Різноманітні аспекти, пов'язані з деструктивними поведінковими патернами неповнолітніх, порушуються у багатьох психологічних розвідках. Наявність високого рівня латентної та відкритої агресії в соціумі, а також відсутність однозначного, загальноприйнятого наукового визначення цього складного явища роблять проблему дослідження чинників адиктогенезу однією з найбільш актуальних задач сучасної науки, що має важливе теоретичне та практичне значення.

У цьому контексті одним із пріоритетних напрямів діяльності фахівців із соціальної роботи та соціальних педагогів на сьогодні виступає активна популяризація серед учнівської молоді переваг здорового способу життя. Проте досить тривожним залишається той факт, що з року в рік фіксується збільшення кількості неповнолітніх із різними видами адикцій, тоді як превентивна діяльність у закладах загальної середньої освіти часто здійснюється без належної системності й має переважно фрагментарний, епізодичний характер. Відтак, сучасні реалії вимагають від соціальних працівників освітньої сфери докладання максимальних зусиль для своєчасної діагностики, ґрунтовного дослідження та ефективного попередження деструктивних проявів у підлітковому середовищі. Особливу увагу сьогодні необхідно звернути на розбудову чіткої навчально-виховної системи, яка б забезпечувала регенерацію та збагачення традицій вітчизняної освіти, організацію змістовного, соціально значущого дозвілля молоді, гнучкий індивідуальний підхід до вихованців та розгортання ранньої профілактичної роботи з метою упередження негативних явищ [2].

Слід зазначити, що безпосередньо термін «адиктивна поведінка» у науковий обіг уперше ввів Ц. П. Короленко. У подальшому загальну теорію адиктогенезу, її специфіку та внутрішні механізми активно досліджували такі вчені, як В. Качалов, О. Кондратьєв, С. Кулаков, Б. Левін, Д. Семенов та інші. У свою чергу, прикладні питання організації ефективної профілактичної та корекційно-розвивальної роботи з підлітками перебували в центрі уваги О. Кирилової, В. Лютого, О. Личка, А. Макеєвої, Н. Максимової, О. Пилипенка, І. Фіцули тощо. Протягом багатьох десятиліть сутність

адиктивної поведінки аналізувалася науковцями крізь призму різних методологічних підходів, що підтверджує її невичерпну складність [4].

Комплексний аналіз теоретичних джерел та сучасного стану практичної діяльності фахівців соціальної сфери засвідчив, що гострота окресленої проблеми на сучасному етапі детермінована низкою суттєвих суперечностей. Головними серед них постають протиріччя між об'єктивним зростанням темпів вживання психоактивних речовин та поширення поведінкових залежностей серед підлітків і реальним рівнем та якістю профілактичної роботи в громадах; а також між широким спектром деструктивних мотивів залучення молоді до вживання тютюну, алкоголю чи наркотиків і наявним інструментарієм соціально-педагогічного впливу. Окреслені суперечності актуалізують нагальну наукову проблему, яка полягає в необхідності інтенсивного пошуку, теоретичного обґрунтування та впровадження інноваційних форм і методів соціальної роботи у сфері комплексної профілактики адиктивної поведінки підлітків.

У сучасному суспільстві, де процеси глобалізації, інформаційна революція та стрімкі соціальні трансформації чинять кардинальний вплив на життєдіяльність молоді, адиктивна поведінка набуває особливої актуальності як деструктивний феномен, що деформує базові принципи соціальної адаптації, руйнує особисті зв'язки та нівелює психоемоційне благополуччя особистості. Сучасний вимір адиктивної поведінки охоплює не лише традиційні залежності від речовин, такі як хронічний алкоголізм, наркоманія чи токсикоманія, а й стрімко поширювані поведінкові адикції, серед яких особливу загрозу становить компульсивне використання цифрових технологій, гемблінг, гаджет-залежність та надмірна залученість до соціальних мереж, що трансформуються для молоді людини у доступний інструмент ескапізму й уникнення травмуючої реальності. Чинники, що каталізують розвиток залежної поведінки в молодіжному середовищі, мають комплексний характер і детерміновані безперервною взаємодією біологічних, психологічних, соціокультурних та мікросоціальних факторів, де з біологічного погляду передумовами виступають вроджені особливості нервово-психічної регуляції та нейромедіаторний дисбаланс, а з соціокультурного – деструктивні трансформації інституту сім'ї, хронічний дистрес в освітньому просторі та тиск з боку однолітків [2; 4].

Систематизація та аналіз ключових детермінант адиктивної поведінки дозволяють розподілити їх на два блоки, *першим* з яких є соціальні чинники, де вихідним деструктивним тригером виступає дисфункція сімейного середовища, що проявляється у гострому дефіциті емоційної підтримки, різних видах домашнього насильства, а також у викривлених виховних сценаріях у вигляді гіперопіки або гіпопротекції. Наступний рівень деструктивного впливу формує макроекономічний та статусний пресинг, де провідна роль належить матеріальним труднощам, безробіттю батьків або загальному низькому рівню життя, що запускає механізми соціальної депривації та обмеження можливостей особистості у межах громади. На мікросоціальному рівні критичне значення має негативний вплив мікросоціуму, зокрема інтеграція підлітка в асоціальні компанії з нормалізованими девіаціями, де спрацьовує жорсткий груповий тиск, конформізм та нав'язливе бажання індивіда відповідати маргінальним очікуванням референтної групи задля здобуття статусу, що додатково підсилюється інформаційно-медійним деструктивним контентом, який здійснює приховувану популяризацію та романтизацію вживання психоактивних

речовин через масову культуру та реалізує агресивний маркетинг азартних ігор, розмиваючи межі поведінкової норми [2].

Другим важливим блоком виступають ендогенні психологічні детермінанти, де внутрішня сфера особистості характеризується ризиками, такими як: високий рівень поведінкової імпульсивності, неусвідомлена схильність до невинного ризику, когнітивна ригідність, занижена або хитка самооцінка, а також емоційна лабільність, які часто пов'язані з психопатологічними розладами, зокрема з ендогенними чи реактивними депресивними станами, тривожними розладами й панічними атаками, що їх людина намагається нівелювати за допомогою адикції. Важливим компонентом цієї системи є психотравматизація та дистрес, зумовлені наявністю в життєвому анамнезі невинного або невідрагованого посттравматичного стресового розладу та глибоких травм дитинства, а фіксацію адиктивних моделей забезпечують когнітивні спотворення у вигляді ілюзії абсолютного контролю над частотою і дозами вживання речовин або тривалістю дій та стійкої недооцінки медичних, психологічних та юридичних ризиків [2]. Описовий аналіз цієї системи доводить, що жоден із зазначених факторів не може розглядатися як ізольована причина залежності, оскільки поява адиктивної поведінки підлітків є результатом системного накладання внутрішньої психологічної вразливості на деструктивні імпульси з боку соціального оточення, де без негативного впливу середовища біологічна чи психологічна схильність особистості може тривалий час залишатися в латентному стані, що актуалізує впровадження превентивних стратегій, спрямованих одночасно на психологічну підтримку індивіда та оптимізацію його соціокультурного простору. Протидіяти цим ризикам покликане освітнє середовище, яке є провідним простором верифікації поведінкових моделей сучасної молоді, де на заклади освіти покладається не лише дидактична місія трансляції знань, а й завдання розвитку емоційної зрілості, критичного мислення та стійких навичок саморегуляції вихованців.

На жаль, на сучасному етапі констатується серйозний дефіцит системної профілактики залежностей у межах освітнього процесу через низький рівень методологічної обізнаності педагогів у питаннях девіантології та адиктології, що призводить до фрагментарного, декларативного характеру превентивних заходів, оскільки вчителі, не володіючи сучасними діагностичними інструментами виявлення ранніх ознак адиктивної поведінки, виявляються неспроможними вчасно зреагувати на початкові етапи формування залежності в учнів, через що освітній простір втрачає свій протективний потенціал. Сучасна парадигма освіти потребує негайної інтеграції інноваційних профілактичних програм, які фокусуються на розвитку емоційних та соціальних компетентностей молоді, набутті навичок стресостійкості та резистентності до негативного групового тиску, що постає надійним психологічним щитом від адиктивних спокус. Паралельно з цим, глибинне розуміння природи залежності неможливе без врахування її нейробіологічного базису, адже підлітковий вік є критичним періодом онтогенезу через незавершеність формування анатомічних структур головного мозку, де ефективність функціонування префронтальної кори, яка безпосередньо координує виконавчі функції, такі як самоконтроль, довгострокове планування та прогнозування наслідків власних дій, у підлітків та молоді є зниженою порівняно зі зрілими особами. Фізіологічний дефіцит гальмівних процесів у префронтальній корі клінічно проявляється у феномені високої поведінкової імпульсивності, емоційній нестабільності та неусвідомленому прагненні до

невиправданого ризику, на які нашаровуються важкі психосоціальні чинники, включаючи емоційне нехтування, перенесені в дитячому віці психотравми, фізичне або аб'юзивне насильство, що деформують захисні механізми психіки, яка ще не має сформованих зрілих копінг-стратегій, внаслідок чого психоактивні речовини чи штучні поведінкові стимулятори починають виконувати функцію екзогенного компенсатора внутрішнього болю, тривоги й порожнечі. Додатковою пасткою для сучасної молоді є соціокультурна орієнтація на швидке, гедоністичне задоволення, що практично не потребує вольових зусиль, де яскравим прикладом виступають механізми функціонування цифрового простору, чиї алгоритми побудовані за принципом варіативного підкріплення, що викликає потужні штучні викиди нейромедіатора дофаміну в центрах винагороди головного мозку, знецінюючи в очах молодшої людини складніші, довготривалі, проте конструктивні види діяльності, такі як систематичне навчання, спорт чи реальна соціальна взаємодія [3].

Узагальнюючи викладене, можна констатувати, що формування адиктивної поведінки є багатовекторним процесом, який не можна зводити до простої невихованості чи слабкості волі особистості, оскільки глибинна архітектура залежності будується на перетині дитячих психотравм, хронічного дефіциту батьківської підтримки, мікросоціального тиску, інформаційних маніпуляцій та об'єктивних нейрофізіологічних особливостей молодого організму, а її попередження вимагає системної суспільної відповідальності, модернізації системи шкільної соціальної роботи, широкого доступу до кваліфікованої психологічної допомоги та вибудовування такого соціального середовища, де адикція втрачатиме свою компенсаторну функцію.

Література

1. Барабаш О. Поняття та види делінквентної поведінки людини. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки.* 2017. № 865. С. 62–66.
2. Довбня С. В. Фактори ризику формування адиктивної поведінки у підлітків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Психологія.* 2016. № 2. С. 26–31.
3. Колот С., Христич А., Поліч В. Інтернет-залежність як фактор формування адиктивної поведінки в молодіжній субкультурі. *Інформатика. Культура. Технології.* 2025. № 2. С. 414–419.
4. Ратинська О. М. Соціальна профілактика адиктивної поведінки підлітків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота».* 2016. Вип. 1 (38). С. 233–237.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ МЕТОДАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

Тебенькова Карина

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Останіна Н. С.

Сучасна система освіти України орієнтована на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей розвитку. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема організації ефективної соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП), яка спрямована не лише на навчання, а й на всебічний розвиток особистості, формування соціальних компетентностей та забезпечення успішної інтеграції у суспільство. В умовах сучасних соціальних викликів особливого значення набуває використання інноваційних технологій, серед яких арт-терапія виступає одним із найбільш ефективних засобів впливу на розвиток дитини [1, с. 26].

Соціально-педагогічна робота з дітьми з ООП має комплексний характер і передбачає поєднання педагогічного, психологічного та соціального впливу. Вона включає створення інклюзивного освітнього середовища, організацію індивідуального підходу, взаємодію з родиною, а також застосування сучасних технологій розвитку. Основною метою такої роботи є забезпечення умов для гармонійного розвитку дитини, формування її життєвих компетентностей, соціальних навичок та позитивної самооцінки [2, с. 71].

Однією з ефективних технологій соціально-педагогічної діяльності є арт-терапія, яка базується на використанні різних видів мистецтва як засобу розвитку та корекції особистості. Арт-терапія дозволяє дитині виражати свої емоції, переживання та внутрішні конфлікти у символічній формі, що є особливо важливим для дітей, які мають труднощі у вербальному спілкуванні. Вона створює безпечний простір для самовираження, сприяє зниженню тривожності та розвитку емоційної стабільності [3, с. 12].

Особливістю арт-терапії є її безоцінний характер, що дозволяє уникнути страху помилки та формує у дитини впевненість у власних можливостях. У процесі творчої діяльності дитина не лише відображає свій внутрішній стан, але й поступово вчиться усвідомлювати власні емоції, контролювати їх та конструктивно виражати. Це має важливе значення для формування емоційного інтелекту та розвитку здатності до саморегуляції [1, с. 29].

Одним із найбільш поширених видів арт-терапії є ізотерапія, яка передбачає використання малювання як засобу самовираження. Через образотворчу діяльність дитина може передати свої переживання, страхи та внутрішні конфлікти, що сприяє їх усвідомленню та подоланню. Крім того, малювання розвиває пізнавальні процеси, зокрема мислення, увагу та увагу, а також сприяє розвитку дрібної моторики [1, с. 29].

Музикотерапія також є важливим напрямом арт-терапії, оскільки музика має потужний вплив на емоційний стан дитини. Використання музичних вправ, ритмічних

рухів, співу та прослуховування музики сприяє зниженню тривожності, покращенню настрою та розвитку емоційної чутливості. Вона допомагає дитині розслабитися, відчувати внутрішню гармонію та налагодити контакт з оточенням [5, с. 70].

Казкотерапія є ефективним методом роботи з дітьми, оскільки дозволяє через образи та сюжети формувати уявлення про соціальні норми та поведінку. Дитина, аналізуючи казкові ситуації, вчиться розуміти емоції інших людей, знаходити способи вирішення проблем та формувати власні життєві орієнтири [3, с. 13].

Ліплення як вид арт-терапії сприяє розвитку сенсомоторної сфери, координації рухів та має заспокійливий ефект. Робота з пластичними матеріалами дозволяє дитині зосередитися, зняти напруження та виразити свої емоції через створення образів. Це є важливим для розвитку внутрішньої стабільності та впевненості у собі [1, с. 30].

Застосування арт-терапії у соціально-педагогічній роботі сприяє розвитку комунікативних навичок, оскільки у процесі спільної творчої діяльності діти вчать взаємодіяти, співпрацювати та розуміти один одного. Це є важливим фактором соціалізації та інтеграції дітей з ООП у колектив однолітків [4, с. 230].

Крім того, арт-терапія відіграє важливу роль у формуванні позитивної самооцінки та впевненості у собі. Дитина, досягаючи успіху у творчій діяльності, отримує позитивний досвід, що сприяє розвитку мотивації до навчання та активної участі у соціальному житті. Це особливо важливо для дітей з ООП, які часто мають занижену самооцінку [2, с. 72].

Варто також підкреслити, що ефективність арт-терапії значною мірою залежить від систематичності її застосування та інтеграції у загальну структуру соціально-педагогічної роботи. Епізодичне використання творчих методів не дає стійкого результату, тоді як регулярна робота дозволяє досягти позитивної динаміки у розвитку дитини. Саме комплексне та цілеспрямоване використання арт-терапії сприяє формуванню стійких змін у поведінці, емоційному стані та соціальній активності дітей з особливими освітніми потребами [1, с. 31].

Важливим аспектом використання арт-терапії є її вплив на формування життєвих компетентностей дитини, які є необхідними для успішної адаптації у соціальному середовищі. У процесі творчої діяльності дитина навчається приймати рішення, проявляти ініціативу, доводити розпочату справу до кінця, що сприяє розвитку відповідальності та самостійності. Це особливо важливо для дітей з особливими освітніми потребами, оскільки такі навички допомагають їм ефективніше взаємодіяти з оточенням та долати життєві труднощі [2, с. 73].

Крім того, арт-терапія має значний потенціал у побудові довірливих взаємин між дитиною та соціальним педагогом, що є основою успішної корекційно-розвивальної роботи. Через спільну творчу діяльність формується позитивний емоційний контакт, який сприяє відкритості дитини, зниженню психологічних бар'єрів та підвищенню ефективності взаємодії. Наявність довіри дозволяє глибше зрозуміти потреби дитини та підібрати найбільш ефективні методи соціально-педагогічного впливу [3, с. 14].

Таким чином, арт-терапія є ефективною технологією соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Вона забезпечує комплексний вплив на розвиток особистості дитини, сприяє її емоційному благополуччю, формуванню соціальних навичок та успішній інтеграції у суспільство. Використання арт-терапевтичних методів у практиці соціального педагога дозволяє значно

підвищити ефективність роботи та створити сприятливі умови для розвитку кожної дитини.

Література

1. Олефір Н. В. Особливості формування інклюзивного освітнього середовища в сучасних закладах освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 48. С. 26–31.
2. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики : монографія. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2022. 152 с.
3. Теоретичні та практичні аспекти діяльності асистента вчителя в умовах інклюзивного навчання : навч.-метод. посіб. / уклад. О. В. Чопік. Кам'янець-Подільський : КНУ імені Івана Огієнка, 2023. 158 с.
4. Універсальний дизайн у сфері освіти в умовах інклюзивного навчання : метод. рекомендації / за заг. ред. С. П. Миронової. Київ : Інтерсервіс, 2022. 230 с.
5. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навч. посіб. / за ред. Ю. Г. Носенко. Київ : Компринт, 2023. 70 с.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-ЛОГОПЕДІВ

Чалий Олександр

Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара, м. Дніпро
Науковий керівник: д-р пед.наук,
проф. Мога М. Д.

Професійна підготовка педагогів-логопедів неспроможна здійснюватися без урахування нових завдань, що у час перед університетами. У цьому сенсі майбутній випускник вишу має повною мірою усвідомлювати соціальну відповідальність професійної діяльності та бачити її цінність для вирішення проблем людини. Реалізація намічених стратегій оновлення вищої освіти, зміна системи ціннісних орієнтирів особистості та традиційного устрою в освіті призвели до переосмислення діяльності ЗВО та спрямованості на формування компетенцій майбутніх випускників відповідно до освітнього стандарту.

Основні тенденції останнього десятиліття пов'язані: із ціннісними уявленнями особистості та вибором професії, що забезпечують її гармонійний розвиток (К. Власенко, О. Лисенко); із впливом цінностей та ціннісних уявлень на соціальний, духовно-моральний, професійний розвиток особистості (О. Скибіна, Н. Шелест); з розвитком психолого-педагогічних знань про професійне становлення та вибір професії (О. Шолох).

У структурі світогляду вченими виділяються знання, цінності, переконання, почуття, емоції, які з розрізнених фактів життя складають цілісну картину світу. Для нашого дослідження важливо: що «недостатня сформованість уявлень людини про своє майбутнє» проявляється у слабко сформованій ієрархії ціннісних відносин, коли людина не може здійснити вибір найбільш значущих сфер життєдіяльності та виникає ситуація, за якої людина прагне досягти успіху паралельно за багатьма напрямками, а це не завжди здійснено; що «...недостатня сформованість уявлень про своє майбутнє

виявляється у неадекватності життєвих цілей, соціальній та ступеня конкретизації життєвих планів» [4, с.125].

Сказане дає підстави вважати, що ціннісні уявлення студента про професійну діяльність формують його ставлення до майбутнього сьогодення. Система індивідуальних цінностей особистості вступає у взаємодію Космосу з міжособистісними системами цінностей, цим впливаючи формування колективної системи цінностей.

О. Скибіна вказувала на регулятивну функцію цінностей, що сприяє груповій згуртованості та активності членів колективу та відзначала показник згуртованості групи, а саме, – ціннісно-орієнтаційна єдність, яка проявляється у збігу позицій та оцінок її членів та цінностей, значущих для кожного учасника та групи в цілому [3].

Ціннісні уявлення про професійну діяльність у суспільстві формуються під впливом системи цінностей, що склалася у суспільстві. Тому вчені відзначають такі компоненти системи цінностей: земля – спільний будинок людства, земля людей і живої природи; Батьківщина, що надана людині долею та заповідана предками; сім'я – середовище розвитку, яке формує основи особистості; праця – основа людського буття; знання – результат праці та творчості; культура – багатство людства; мир - згода між людьми, народами, державами; людина - абсолютна цінність, мета, засіб та результат виховання [2]. Всі ці цінності виступають основою професійного розвитку та самореалізації особистості майбутнього логопеда.

Ціннісні уявлення людини про професійну діяльність - це переживання індивідуальних станів у той чи інший період життя, які інтегруються з тією чи іншою професією.

К. Власенко наголошує на професійно-етичних засадах діяльності фахівця, які вказують на роль і місце цінностей людини в її житті. Нею вказується система професійних цінностей, серед яких важливу роль ідеал [1, с. 39].

На формування ціннісних уявлень про професійну діяльність впливає ієрархія ціннісних уявлень. На різних рівнях цієї ієрархії: суспільного, професійного та персонального розвитку особистості міститься своя підсистема цінностей. В якості вищих ціннісних уявлень особистості, які показують високий рівень розвитку особистості, що ставлять блага інших вище, ніж свої; як персональні: індивідуально-особистісні та матеріально-предметні, де уявлення про професію як цінності будуються з урахуванням одержуваних від неї матеріальних благ та кар'єрного зростання. З цих позицій процес формування ціннісних уявлень у вищій професійній освіті не може розглядатися без духовно-моральних підстав. Соціальні ставлення до професії проходять перетворення на систему основних принципів професійного розвитку особистості. Безперечно, і те, що людина, під впливом життєвих обставин, може змінити отримані уявлення.

Змінювані умови життя трансформують і потреби людини, що впливає систему її ціннісних уявлень, у зв'язку з цим, ціннісні уявлення, на думку О. Шолох, схильні до трансверсії (зміни змісту та змісту цінностей) і флуктуації (зміни рангу цінностей в ієрархії). Таким чином, людина, отримуючи новий досвід, формує нове ставлення до професії, до системи своїх знань, умінь і до власних можливостей, що дозволяє говорити про здобуття нового змісту та уявлення про професію [3, с. 87].

Крім цього, виділяються хибні ціннісні уявлення, які сформувалися під впливом негативних сторін особистості людини або спотворенні її особистісного розвитку (влада над іншими, користолюбство).

Спираючись на зіставлення отриманих знань про роль ціннісних уявлень у професійному розвитку особистості, ми дійшли розуміння «професійної діяльності як цінності» як суб'єктивного уявлення людини про обрану сферу діяльності, яка для неї є найбільш бажаною. Можна сказати, що це стани, що емоційно переживаються, пов'язані з обраним профілем навчання – «любов до професії», що з одного боку, визначає ступінь ставлення особистості до конкретного соціального виду діяльності, що нею сприймається як цінність, що привабливо для неї, а з іншого, уявлення про цінність – «любов до професії», проявляється дозволяють констатувати її прояв, оскільки формує особливу поведінку, систему взаємодії, закликає до виконання певних етичних та інших вимог [3].

Ціннісне уявлення про професійну діяльність – це не просте спостереження за практичною діяльністю, а активне ставлення особистості до неї, оскільки «любов до професії» управляє всіма діями студента-логопеда з позицій духовно-моральної оцінки, служіння людині, допомоги їй у важких ситуаціях, налаштовує її вчинки на гуманні, націлені на перетворення людини та навколишнього середовища.

Отже, ціннісні уявлення студентів-логопедів про професійну діяльність - це система стійких, значущих для майбутнього педагога-логопеда поглядів, переконань, що мають для студента глибокий духовно-моральний зміст, комплекс ідей, пов'язані з власними станами, які переживаються, підвищують цінність обраної професії педагога-логопеда до її засвоєння в закладі вищої освіти. Проблема формування ціннісних уявлень про професійну діяльність у майбутніх педагогів-логопедів постає як перетворююче внутрішній початок прийняття майбутньої професійної діяльності. Любов до своєї професії, її цінність виступають дієвим механізмом у освоєнні особистістю професійних компетенцій, основою для послідовного розкриття та освоєння у професії цінностей духовно-морального розвитку, самореалізації, цінностей спілкування у процесі навчання, через нове уявлення про практичну діяльність.

Література

1. Власенко К. О. Виховання ціннісного ставлення до праці у студентів аграрних закладів вищої освіти : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ. 2018. 179 с.
2. Дюркгейм, Е. Соціологія. Її предмет, метод, призначення : пер. з франц. А. Б. Гофмана. Київ: Центр навчальної літератури, 2023. 352 с.
3. Скібіна О. В. Формування ціннісних уявлень про ідеал педагога в студентів університету у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ. 2010. 168 с.
4. Шолох О. А. Формування ціннісного ставлення до професійної діяльності майбутніх психологів у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Чернігів. 2021. 196 с.

ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ДІТЕЙ

Шимко Христина

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р пед. наук,
проф. Лісовець О. В.

Сучасний етап розвитку суспільства ставить перед підростаючим поколінням завдання, пов'язані з необхідністю швидкого пристосування до змінних умов життя, подолання наслідків стресових ситуацій та побудови конструктивних відносин із оточенням. Стрімкий розвиток інформаційних технологій, тривалі періоди дистанційного навчання та загальна соціальна напруженість суттєво обмежили можливості для традиційного, безпосереднього спілкування дітей. За таких обставин виключно когнітивний розвиток особистості не виступає достатньою умовою для ефективної інтеграції дитини в соціум. У соціально-педагогічній практиці дедалі більшої актуальності набуває здатність індивіда до ідентифікації та регуляції власних емоційних станів.

Зазначений комплекс навичок та способів емоційного реагування безпосередньо охоплюється концепцією емоційного інтелекту особистості. В основі визначення емоційного інтелекту лежать здібності: розпізнавання власних емоцій та емоцій інших людей, емпатію, управління власними та чужими емоціями, стратегічне використання емоцій у цілях мотивації та рішення задач [3, с. 262].

Вищезазначені здібності відіграють одну з вирішальних ролей у загальному становленні індивіда, оскільки безпосередньо впливають на характер його суспільної інтеграції. Як наука інтегрованих знань соціальна педагогіка у розумінні поняття соціалізація спирається на досягнення різних соціальних наук і теорій та тлумачить соціалізацію як «процес і результат засвоєння з наступним творчим відтворенням особистістю досвіду взаємодії з іншими членами суспільства в різних соціальних середовищах, їх матеріальною і духовною культурою та вироблення ціннісних орієнтацій і стилю життя» [1, с. 36].

Формування емоційної культури дитини визначається не просто як її особистісна характеристика, а як важливий засіб попередження соціальної ізоляції, агресивної поведінки, шкільних конфліктів та труднощів у навчанні. У цьому контексті цілеспрямований розвиток емоційного потенціалу виступає надійним превентивним бар'єром. Оскільки дитина, яка володіє високим рівнем емоційної культури, здатна самостійно нівелювати девіації, конструктивно розв'язувати суперечності з однолітками та підтримувати стабільну мотивацію до пізнавальної діяльності навіть у несприятливих соціокультурних умовах. Відтак, вивчення механізмів формування емоційного інтелекту стає фундаментальним завданням для фахівців, які здійснюють супровід процесу соціалізації підростаючого покоління.

Входження дитини в соціум є тривалим процесом засвоєння правил співжиття, суспільних цінностей та навичок взаємодії. Як зазначає Т. Алексєнко, «рушійними силами соціального розвитку є емоційна обумовленість і емоційна сприйнятливість, наслідування, вольова активність, потреба у спілкуванні, підтримка позитивних

самопроявів і стримування негативних, сприятливі умови для самореалізації, виховання» [1, с. 42].

Здатність успішно пройти соціалізаційні процеси залежить від емоційно-поведінкових складових особистості, які визначають характер взаємин із мікросоціумом. Важливою навичкою є ідентифікація почуттів. Коли дитина вміє чітко розрізняти прояви образи, гніву чи страху, вона отримує можливість краще контролювати свої вчинки у групі. Це суттєво знижує ймовірність спалахів раптової агресії, які найчастіше стають причиною сварок серед однолітків. Наступним елементом є саморегуляція, тобто вміння стримувати руйнівні імпульси та знаходити конструктивні способи поведінки. Діти з розвинутою саморегуляцією демонструють вищу життєстійкість: вони легше переживають зміну соціального середовища, швидше звикають до нових умов у разі зміни школи чи місця проживання і спокійніше сприймають встановлені суспільні правила.

Не менш важливу роль у процесі спілкування відіграє емпатія – здатність помічати й розуміти емоційні вияви інших людей та зважати на них у процесі комунікації. Саме на цій основі формуються стабільні соціальні зв'язки. Емпатична дитина схильна допомагати іншим, виявляє повагу до чужих кордонів, що робить її авторитетною та бажаною у спільній діяльності чи навчанні. Окрім того, розвинена здатність до співчуття у дитячому колективі є найкращим захистом від виникнення ситуацій цькування та жорстокості. Завершують цю структуру безпосередньо соціальні навички, які дозволяють дитині ефективно працювати в команді, слухати думку інших, висловлювати власну позицію та розв'язувати спірні питання шляхом мирних домовленостей.

Окреслений зміст соціалізації дозволяє представити його у вигляді чіткої структури, де вагоме місце посідає емоційно-оцінний компонент. За визначенням науковців, цей компонент «розкривається у сукупності різних емоцій особистості у процесі її соціальної взаємодії та її безпосередніх оціночних ставлень до різних явищ життя у найширшому діапазоні: від негативних, байдужих і до таких, в яких визначаються найкращі почуття і найліпші ставлення», причому «ці емоції і оцінки передаються як комунікативними засобами, так і виявляються у конкретних вчинках і діях стосовно інших членів суспільства та довілля» [1, с. 57].

Реалізація цього компонента на практиці вимагає суттєвого переосмислення традиційних підходів до надання допомоги підростаючому поколінню. У сучасних соціокультурних реаліях суттєво трансформуються ключові напрями діяльності фахівців соціальної сфери, зміщуючи акценти з пасивного моніторингу соціального стану дитини на активне проектування безпечного та інтерактивного середовища.

Як зазначають В. Ісаченко та І. Албул, соціальні педагоги «виступають ключовими фахівцями у впровадженні програм соціально-емоційного розвитку, особливо в роботі з дітьми та сім'ями, які зазнали психотравмального досвіду внаслідок воєнних дій», адже «їхня професійна діяльність є критично важливою для забезпечення психосоціальної підтримки, відновлення емоційного благополуччя та формування стійкості в умовах тривалих криз» [2, с. 30].

Таким чином, високий рівень розвитку емоційної сфери є надійним захистом для дитини в сучасному суспільстві. Він допомагає швидше пристосовуватися до змін, знижує рівень соціальної тривожності та сприяє налагодженню доброзичливих стосунків з оточенням. Поліпшення умов для успішного розвитку дітей потребує

активного впровадження спеціальних розвивальних програм у сфері емоційного інтелекту як у навчальних закладах, так і в мережі закладів соціальної сфери.

Література

1. Алексєєнко Т. Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики. Київ: Педагогічна думка, 2007. 152 с.
2. Ісаченко В. П., Албул І. В. Вплив соціально-емоційного навчання на соціалізацію особистості та розвиток комунікативної компетентності в умовах сучасного суспільства. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2025. № 2. С. 29–36.
3. Подофей С. О. Емоційний інтелект особистості й особливості його становлення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2019. № 1. С. 260–265.

СОЦІАЛЬНІ НАВИЧКИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУТНОСТІ ТА СТРУКТУРИ ПОНЯТТЯ

Шумейко Інна

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя, м. Ніжин
Науковий керівник: канд. пед. наук,
доц. Хлеб'юк С. Р.

Сучасна дошкільна освіта орієнтована на розвиток дитини, здатної взаємодіяти з іншими, висловлювати власні потреби, розуміти емоції, дотримуватися прийнятих правил і будувати доброзичливі стосунки з однолітками та дорослими. Саме у старшому дошкільному віці дитина активно набуває досвіду спільної діяльності, засвоює норми поведінки, вчиться співвідносити власні бажання з інтересами інших людей. Тому проблема розвитку соціальних навичок дітей цього віку має важливе значення для соціально-педагогічної практики закладу дошкільної освіти.

Актуальність порушеної проблеми зумовлена тим, що соціальні навички є необхідною умовою повноцінного входження дитини в колектив і підготовки до подальшого життя в соціальному середовищі. Дитині недостатньо знати правила поведінки або розуміти, як потрібно діяти в певній ситуації. Важливо, щоб вона могла застосовувати ці знання у щоденному спілкуванні: слухати співрозмовника, домовлятися, звертатися по допомогу, приймати відмову, контролювати власні емоційні прояви, долучатися до спільної гри та виконувати узгоджені правила. За відсутності таких умінь ускладнюється взаємодія дитини з однолітками, зростає ймовірність непорозумінь, конфліктних ситуацій, виникають труднощі в адаптації до вимог колективу.

Метою статті є уточнення сутності соціальних навичок дітей старшого дошкільного віку, визначення їх основних структурних компонентів та обґрунтування значення у процесі соціалізації дитини в умовах закладу дошкільної освіти.

У науковій літературі поняття «соціальні навички старших дошкільників» розглядається у зв'язку зі спілкуванням, соціальною поведінкою, життєвими вміннями, адаптацією та соціальною компетентністю. Така багатозначність пояснюється

складністю самого явища: соціальні навички виявляються у конкретних діях дитини, однак залежать від її розуміння ситуації, емоційного стану, здатності оцінити поведінку інших дітей і обрати прийнятний спосіб реагування.

Важливим для розуміння змісту соціальних навичок є підхід О. Гончарової. Дослідниця характеризує соціальні навички як особливі вміння, що мають цілеспрямований характер, відповідають ситуації спілкування, пов'язані із соціально прийнятною поведінкою та можуть формуватися і вдосконалюватися [1, с. 106]. У цьому підході особливо важливим є положення про можливість їх розвитку. Формування соціальних навичок не є автоматичним віковим процесом. Їхнє засвоєння потребує міжособистісної взаємодії, спільної діяльності та фахового педагогічного супроводу. Для старшого дошкільного віку це положення має практичне значення. Дитина навчається соціальної поведінки в ситуаціях, які є для неї зрозумілими й близькими: під час гри, спільного виконання завдань, розв'язання суперечок, обговорення правил, висловлення прохання або незгоди.

О. Гончарова також звертає увагу на те, що в наукових працях соціальні навички можуть розглядатися у зв'язку з життєвими навичками та соціальною компетентністю [1, с. 104]. Таке співвідношення потребує уточнення, оскільки ці поняття близькі за змістом, але не тотожні. Соціальна компетентність характеризує загальну здатність особистості успішно функціонувати у соціальному середовищі, тоді як соціальні навички виявляються у конкретних способах поведінки, які можна спостерігати, оцінювати й цілеспрямовано розвивати.

Зазначене розмежування послідовно обґрунтовує Н. Горішна. На думку дослідниці, соціальна компетентність є ширшим утворенням, а соціальні навички становлять її практичний складник, який реалізується у конкретних ситуаціях взаємодії [2, с. 44]. Для дошкільної соціальної педагогіки такий підхід є особливо важливим. Він дає змогу зосередити увагу не на загальних формулюваннях про соціальну зрілість дитини, а на тих уміннях, які виявляються у її повсякденній поведінці. Наприклад, здатність дитини вступати в контакт з однолітками може виявлятися в умінні привітатися, запропонувати спільну гру, пояснити власну думку, вислухати іншого або домовитися про черговість дій. Уміння регулювати поведінку простежується в тому, як дитина реагує на відмову, зауваження, програв, необхідність почекати або змінити власний задум заради спільної справи. Отже, соціальна компетентність виявляється через систему конкретних соціальних навичок, які формуються поступово і потребують систематичної підтримки з боку дорослого.

На підставі проаналізованих положень соціальні навички дітей старшого дошкільного віку доцільно визначити як набуті у взаємодії з іншими способи поведінки, що забезпечують здатність дитини спілкуватися, співпрацювати, розуміти власні й чужі емоційні прояви, дотримуватися правил спільної діяльності, відповідно реагувати на соціальні ситуації та поступово входити в систему відносин із людьми.

Соціально-педагогічний аналіз змісту поняття дає підстави виокремити у структурі соціальних навичок дітей старшого дошкільного віку чотири взаємопов'язані компоненти: комунікативний (охоплює вміння дитини вступати у взаємодію, слухати співрозмовника, зрозуміло висловлювати думки й прохання, підтримувати розмову, звертатися по допомогу, відповідати на звернення іншої людини), емоційно-регулятивний (пов'язаний зі здатністю дитини розпізнавати власні емоції, помічати емоційні стани інших, прийнятно висловлювати почуття й стримувати імпульсивні

реакції в складних ситуаціях), поведінковий (охоплює вміння діяти відповідно до прийнятих у групі норм і правил) та соціально-орієнтаційний (виявляється у здатності дитини розуміти соціальну ситуацію, враховувати позицію іншої людини, усвідомлювати наслідки власних дій і обирати доречну поведінку).

Особливе значення соціальних навичок у старшому дошкільному віці пояснюється роллю цього періоду у процесі соціалізації. З. Ваколя підкреслює, що дошкільне дитинство є важливим етапом накопичення соціального досвіду, засвоєння норм і цінностей, опанування взаємодії з оточенням та використання соціальної інформації [3, с. 2].

У цьому контексті вагомими є положення парціальної програми Т. Піроженко й О. Хартман «Вчимося жити разом». Авторки наголошують, що умовою розвитку компетентностей у дошкільній освіті є сформоване вміння дитини жити разом з іншими людьми [4, с. 4]. Це положення відображає практичну сутність соціальних навичок. Вони потрібні дитині не як формальний освітній результат, а як засіб повсякденного співжиття, взаєморозуміння й участі у спільних справах.

Заклад дошкільної освіти є тим середовищем, у якому розвиток соціальних навичок може здійснюватися послідовно та систематично. У групі дитина щодня вступає у взаємодію з різними людьми, зустрічається з іншими поглядами та бажаннями, набуває досвіду прийняття правил і розв'язання суперечностей. Завдання соціального педагога полягає в тому, щоб спрямовувати цей досвід у конструктивне русло: навчати дітей висловлювати потреби словами, обговорювати ситуації, слухати одне одного, шукати прийнятні рішення, помічати наслідки власної поведінки.

Таким чином, розвиток соціальних навичок слід розглядати як один із важливих напрямів соціально-педагогічної роботи із дітьми старшого дошкільного віку. Його результатом має бути не формальне знання правил поведінки, а поступове набуття дитиною реального досвіду доброзичливої взаємодії, співпраці, відповідальності та життя разом з іншими людьми.

Література

1. Гончарова О. К. Соціальні навички учнів початкової школи як предмет педагогічного дослідження. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2022. Вип. 1. С. 103–109. DOI: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.1.15>
2. Горішна Н. Сутність поняття «соціальні навички» та їх вплив на соціальну компетентність дітей з особливими освітніми потребами. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2022. Т. 1. Вип. 1. С. 40–47. DOI: <https://doi.org/10.25128/2415-3605.22.1.5>
3. Ваколя З. М. Інтерактивні методи виховної роботи в ЗДО: вплив на розвиток соціальних навичок дітей. *Академічні візії*. 2024. Вип. 37. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14499819>
4. Піроженко Т. О., Хартман О. Ю. Парціальна програма з розвитку соціальних навичок ефективної взаємодії дітей від 4 до 6–7 років «Вчимося жити разом». Київ: Видавництво «Алатон», 2016. 32 с.

ПРОЯВИ БУЛІНГУ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Шумський Микола

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р пед. наук, проф.
Лісовець О. В.

Булінг є однією з найбільш поширених проблем сучасного освітнього середовища, яка негативно впливає на психічний, соціальний та особистісний розвиток дитини. Особливої актуальності ця проблема набуває у молодшому шкільному віці, коли відбувається активне формування навичок спілкування, міжособистісних відносин та соціальної поведінки. Саме в цей період діти навчаються взаємодіяти з однолітками, засвоюють норми колективного життя та виробляють власні моделі поведінки. Водночас недостатній рівень соціальних навичок, емоційної саморегуляції та здатності конструктивно розв'язувати конфлікти може сприяти виникненню проявів булінгу.

Проблема булінгу набуває особливого значення в умовах сучасних суспільних викликів, зростання психоемоційного навантаження на дітей та поширення різних форм насильства у соціальному середовищі. Це зумовлює необхідність дослідження особливостей проявів булінгу серед молодших школярів як важливої умови розроблення ефективних профілактичних заходів.

Теоретичні та практичні аспекти проблеми булінгу досліджували О. Кормило, О. Кулешова, К. Левченко, О. Лісовець, Л. Лушпай, О. Макарова, О. Мельникова, Л. Міхеєва, Н. Прібиткова та інші науковці. У їхніх працях розглядаються сутність булінгу, його причини, форми прояву, особливості поведінки учасників булінгу та напрями профілактичної роботи в закладах освіти. Водночас проблема проявів булінгу саме у дітей молодшого шкільного віку потребує подальшого наукового аналізу з урахуванням вікових особливостей розвитку особистості.

Метою статті є характеристика основних проявів булінгу у дітей молодшого шкільного віку та визначення чинників, що сприяють його виникненню.

Відповідно до Закону України «Про освіту», булінг (цькування) визначається як діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному або сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються щодо малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою щодо інших учасників освітнього процесу та можуть спричинити шкоду психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [7].

Науковці наголошують, що булінг є складним соціально-психологічним явищем, яке має різні форми прояву залежно від віку дитини. Перші ознаки агресивної поведінки можуть спостерігатися ще у дошкільному віці у вигляді штовхання, відбирання іграшок, словесних образ або навмисного виключення дитини з гри. Проте саме в молодшому шкільному віці такі дії стають більш усвідомленими, систематичними та спрямованими на приниження іншої особи [2].

Найпоширенішою формою булінгу серед молодших школярів є фізичний булінг. Він проявляється через удари, штовхання, стусани, підніжки, псування або відбирання

особистих речей, примус до виконання певних дій. Молодші школярі нерідко використовують фізичну силу як засіб утвердження власного статусу в групі однолітків або демонстрації переваги над іншими дітьми. Дослідники зазначають, що саме у початковій школі фізичні прояви булінгу досягають найбільшого поширення, тоді як у старшому віці поступово переважають психологічні форми насильства [2].

Поряд із фізичним насильством поширеним є вербальний булінг, який проявляється через систематичні образи, принизливі прізвиська, насмішки, погрози, висміювання зовнішності, особливостей поведінки чи навчальних досягнень дитини. Такі дії негативно впливають на самооцінку молодших школярів, формують почуття невпевненості та соціальної ізоляції.

Ще однією формою булінгу є соціальне виключення, що проявляється в ігноруванні дитини, недопущенні до спільних ігор, бойкотуванні або навмисному виключенні з групи однолітків. Для дітей молодшого шкільного віку, які особливо потребують підтримки та схвалення ровесників, така форма цькування є надзвичайно болісною та може призводити до погіршення психологічного стану.

Дослідження свідчать, що в молодшому шкільному віці булінг часто набуває групового характеру. Як зазначають О. Макарова та Л. Радіонова, жорстокість дедалі частіше здійснюється не окремою дитиною, а групою однолітків. Перебування у групі створює відчуття безпеки та безкарності, сприяє зниженню особистої відповідальності та підсилює агресивну поведінку окремих її членів [4].

Серед причин виникнення булінгу в молодшому шкільному віці дослідники називають прагнення до домінування, бажання самоствердитися, низький рівень комунікативних навичок, потребу привернути увагу однолітків, наслідування агресивних моделей поведінки та несприятливі умови сімейного виховання. Агресивна поведінка часто є наслідком недостатньо сформованих навичок соціальної взаємодії та конструктивного розв'язання конфліктів [1].

Важливим аспектом проблеми є характеристика дітей, які найчастіше стають жертвами булінгу. За спостереженнями Н. Прібиткової, такими дітьми переважно є сором'язливі, емоційно вразливі, тривожні школярі з низькою самооцінкою та труднощами у спілкуванні. Причиною цькування можуть стати зовнішні особливості дитини, успішність у навчанні, матеріальний стан сім'ї, фізичні можливості або будь-які інші відмінності від групових норм [6].

О. Лісовець зазначає, що діти-жертви булінгу часто характеризуються соціальною невпевненістю, труднощами адаптації до шкільного середовища, підвищеною тривожністю та потребують комплексної соціально-педагогічної підтримки. Тривале перебування у ситуації цькування може призводити до формування стійких психологічних проблем та порушень соціалізації [3].

Суттєвий вплив на виникнення булінгу має сімейне середовище. Науковці вказують на зв'язок між жорсткими методами виховання, застосуванням фізичних покарань та агресивною поведінкою дітей. Дитина часто відтворює ті моделі взаємодії, які спостерігає у власній сім'ї. Тому сімейне насильство, надмірний контроль або емоційне нехтування можуть виступати чинниками формування булінгу в дитячому колективі [5].

Наслідки булінгу для молодших школярів є надзвичайно серйозними. Вони можуть проявлятися у формі тривожності, страху відвідування школи, зниження успішності, порушень сну, психосоматичних розладів, зниження самооцінки та

труднощів соціальної адаптації. Тривале перебування в ролі жертви негативно впливає на подальший розвиток особистості та якість життя дитини.

Висновки. Отже, булінг у молодшому шкільному віці є складним соціально-психологічним явищем, що проявляється у фізичних, вербальних та соціально-психологічних формах. Найбільш поширеними серед молодших школярів є фізичне насильство, словесні образи та соціальне виключення. Виникнення булінгу зумовлюється сукупністю особистісних, сімейних та соціальних чинників, серед яких важливу роль відіграють особливості виховання, рівень розвитку комунікативних навичок та вплив групи однолітків. Своєчасне виявлення проявів булінгу, створення безпечного освітнього середовища та організація системної профілактичної роботи є необхідними умовами запобігання цьому негативному явищу.

Література

1. Бойчук П. М., Козигора М. А., Романюк А. М. Булінг як соціально-психологічне явище у сучасному освітньому просторі. *Академічні студії. Серія : Педагогіка*. 2021. Вип. 3(2). С. 10–16. DOI: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.2.2>
2. Кузляєва О. Більше, ніж бешкетництво. Причини та прояви булінгу. *Соціальний педагог*. 2019. № 10. С. 14–19.
3. Лісовець О. В. Зміст соціально-педагогічної допомоги учням-жертвам булінгу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2022. Вип. 1(50). С. 169–173. DOI: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.169-173>
4. Макарова О. П., Радіонова Л. О. Проблема булінгу в сучасному суспільстві. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Харків : ХНУВС, 2019. С. 198–201.
5. Мельникова О. М. Профілактика дитячого булінгу. *Габітус*. 2021. Вип. 21. С. 88–91.
6. Прібиткова Н. Булінг у закладах освіти: поняття, структура, причини та шляхи подолання. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2017. С. 58–61.
7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 23.05.2026).

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНА РОБОТА ЯК ЗАСІБ МОТИВАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ПІДЛІТКІВ

Яременко Борис

Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, м. Ніжин

Науковий керівник: д-р філос. з осв./пед.
Клименко Л. В.

Сучасні соціально-економічні умови розвитку суспільства висувають нові вимоги до процесу професійного самовизначення молоді. У контексті реформування позашкільної освіти особливої актуальності набуває проблема розвитку пізнавальних інтересів підлітків, формування в них стійкої мотивації до навчання та усвідомленого

вибору майбутньої професійної діяльності. Саме профорієнтаційна робота здатна поєднати освітню діяльність із реальними потребами особистості, сприяти самопізнанню та розвитку індивідуальних здібностей вихованців закладів позашкільної освіти.

Підлітковий вік є важливим етапом становлення особистості, коли активно формуються життєві цінності, інтереси, нахили та професійні орієнтації. У цей період особливо важливо створити умови для розвитку пізнавальної активності, стимулювання інтересу до різних сфер діяльності та усвідомлення власних можливостей.

Проблема розвитку пізнавальних інтересів і професійного самовизначення учнів знайшла відображення у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Психолого-педагогічні аспекти формування пізнавального інтересу досліджували І. Бех [1], Г. Костюк, В. Кремінь, В. Лозова, О. Савченко, Т. Сущенко та ін. Теоретичні й практичні засади профорієнтаційної роботи висвітлено у працях О. Биковської [2], О. Олексюк, Н. Побірченко, В. Синявського, О. Мельника та інших учених.

Науковці підкреслюють, що ефективна профорієнтація має ґрунтуватися на врахуванні індивідуальних особливостей підлітків, їхніх інтересів, здібностей і потреб. Водночас проблема використання профорієнтаційної діяльності як засобу мотивації пізнавальних інтересів підлітків потребує подальшого дослідження.

Пізнавальний інтерес є важливим мотивом навчальної діяльності, що виявляється у прагненні особистості до здобуття нових знань, активного пізнання навколишнього світу та саморозвитку. У підлітковому віці пізнавальні інтереси характеризуються вибірковістю, нестійкістю та значною залежністю від соціального середовища. Саме тому важливим завданням педагогів є створення умов для їх підтримки й розвитку.

Особливого значення профорієнтаційна робота набуває в умовах діяльності закладів позашкільної освіти, оскільки саме гурткова робота створює сприятливе середовище для розвитку інтересів, здібностей та творчого потенціалу підлітків. На відміну від формалізованого освітнього процесу, позашкільна освіта характеризується добровільністю участі, варіативністю змісту діяльності, гнучкістю організаційних форм та орієнтацією на індивідуальні потреби вихованців.

Заклад позашкільної освіти створює умови для розвитку здібностей, удосконалення навичок та розкриття творчого потенціалу підлітка. Водночас важливим завданням є не лише підтримка його таланту, а й підготовка до успішної самореалізації в суспільстві, формування здатності визначити своє місце у професійному та соціальному житті, тобто необхідно навчити підлітка жити з цим талантом у соціумі, знайти гідне «місце під сонцем» та успішно реалізувати свій талант у подальшому дорослому житті.

Профорієнтаційна робота виступає одним із ефективних засобів мотивації пізнавальних інтересів, оскільки дозволяє гуртківцям усвідомити практичне значення освітнього змісту напрямків позашкільної освіти, встановити зв'язок між знаннями та майбутньою професійною діяльністю. Гурткова діяльність дозволяє підліткам не лише отримувати нові знання, а й практично апробувати власні здібності у різних видах діяльності: технічній, художньо-естетичній, науково-дослідницькій, спортивній, інформаційно-технологічній тощо. Саме така практична спрямованість створює умови для усвідомлення учнями власних інтересів, нахилів та професійних уподобань [2; 5].

Профорієнтаційна робота у закладах позашкільної освіти має низку особливостей. Насамперед вона здійснюється в умовах невимушеної творчої взаємодії педагога й вихованців, що сприяє формуванню позитивної мотивації до пізнавальної діяльності. Залучення підлітків до профорієнтаційних заходів сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання, розвитку самостійності, відповідальності та ініціативності.

До основних напрямів профорієнтаційної роботи належать:

- професійна інформація;
- професійна діагностика;
- професійне консультування;
- професійні проби;
- організація зустрічей із представниками різних професій;
- екскурсії на підприємства та до закладів передвищої та вищої освіти;
- участь у проєктній та дослідницькій діяльності [5].

Особливо ефективними є інтерактивні форми роботи: тренінги, квести, рольові ігри, STEM-проєкти, майстер-класи, професійні марафони. Вони стимулюють пізнавальну активність учнів, сприяють розвитку критичного мислення, комунікативних навичок і творчих здібностей.

В умовах цифровізації освіти важливого значення набуває використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у профорієнтаційній роботі. Онлайн-платформи, віртуальні екскурсії, профорієнтаційні тести, цифрові освітні ресурси дозволяють розширити можливості професійного інформування та зробити процес профорієнтації більш доступним і цікавим для підлітків. Також це розширює доступ підлітків до інформації про сучасний світ професій та сприяє формуванню навичок самостійного професійного пошуку.

Ефективним засобом профорієнтації в гуртковій роботі є залучення підлітків до практичної діяльності, що моделює реальні професійні ситуації. Так, у гуртках науково-технічного напрямку учні мають можливість працювати над створенням моделей, робототехнічних систем, цифрових продуктів, що сприяє розвитку технічного мислення та інтересу до інженерних професій. У гуртках художньо-естетичного напрямку формуються творчі здібності, комунікативні навички та професійні інтереси у сфері мистецтва й культури.

Суттєву роль у профорієнтаційній роботі відіграє також створення ситуації успіху. Досягнення вихованців у конкурсах, фестивалях, виставках, наукових проєктах та інших формах творчої самореалізації підсилюють внутрішню мотивацію до пізнання та сприяють формуванню впевненості у власних можливостях.

Важливим етапом профорієнтаційної роботи є діагностика сфери інтересів підлітків, їх професійної спрямованості. З існуючих методик з питань профорієнтації підлітків і вибору ними галузі майбутньої професійної діяльності найбільш розповсюдженими є опитувальники інтересів типу «олівець-папір» (опитувальник інтересів Стронга-Кемпбелла, опитувальник інтересів Р. Кьюдера, тест професійних інтересів М. Ірле, тест Дж. Голланда для визначення професійних типів особистості. При проведенні профорієнтаційної роботи з підлітками, молоддю та дорослими протягом тривалого часу використовується методика «Карта інтересів» у різних модифікаціях. Ця методика дозволяє проаналізувати інтереси, що наближаються до конкретного виду діяльності. Вона проста у використанні: для проведення дослідження

потрібен перелік з 145 питань, що охоплюють 29 сфер діяльності, а також спеціальний бланк для заповнення Карти інтересів. Підлітки заповнюють бланк за єдиним зразком. Дослідження можна проводити як індивідуально, так і з групою. Популярним тестом, за допомогою якого можна визначити власні вподобання та здібності, є діагностична методика литовського психолога Л. Йовайши. Відповідаючи на 30 запитань тесту підліток може дізнатися, який вид діяльності найкраще відповідає його характеру. Поширеними також є диференційовано діагностичний опитувальник інтересів (ДДО), експериментальна «Методика з конвертами», «Анкета інтересів – 120», «Діагностика типології мотивів навчання «Драбинка мотивів», адаптована методика «Пізнавальні інтереси школяра» тощо.

Пізнавальна діяльність людини є певним сплавом інформаційних процесів і мотивації. Методика дослідження структури пізнавальних інтересів, запропонована В. Хеннігом, має метою виявити особливості головних і другорядних пізнавальних інтересів підлітків серед 17 напрямків знань та їх типових для певної вікової категорії взаємозв'язків.

Мотивація забезпечує вибірковість активності і спрямованість діяльності. Методика дослідження структури мотивів навчальної діяльності (В. Семиченко) дозволяє виявити специфіку суб'єктивної значущості для підлітків їх пізнавальних спонукань, які формуються безпосередньо у навчальному процесі.

Вважаємо, що наведені методики у адаптованому до особливостей освітньої діяльності ЗПО вигляді доцільно використовувати для діагностики пізнавальних інтересів підлітків, які охоплені гуртковою роботою. На нашу думку, застосування цих інструментів діагностики дозволить отримати об'єктивні результати дослідження, а саме визначити галузі знань та напрямки майбутньої професійної діяльності, що приваблюють підлітків (наука, мистецтво, спорт, техніка тощо); фактори, які сприяють розвитку пізнавальних інтересів (інноваційні методи, інтерактивні форми навчання, проєктна діяльність, командні завдання, середовище, яке сприяє вільному розвитку інтересів); проблеми (відсутність стимулюючого середовища, перевантаженість навчальною програмою, обмежений вибір гуртків або тематика занять, що не завжди відповідає сучасним запитам і потребам підлітків).

Практика показує, що профорієнтаційна робота є найбільш результативною тоді, коли вона має системний характер, інтегрується в освітній процес і враховує вікові та індивідуальні особливості учнів. Важливу роль у цьому процесі відіграє педагог, який виступає не лише джерелом інформації, а й наставником, консультантом і мотиватором. Діяльність педагогів має бути спрямована не тільки на розвиток вокальних, художніх, артистичних чи інших здібностей вихованців та поглиблення їх знань, а й на формування ключових якостей сучасної особистості: креативність, комунікативність, підприємливість.

Керівники гуртків покликані не лише навчати дітей декламуванню, танцю, в'язанню, туризму чи розвивати їхню науково-технічну творчість, а й здійснювати профорієнтаційну діяльність. Важливо створювати умови для практичної реалізації творчих ідей та задумів вихованців, сприяти їхньому самоствердженню та свідомому вибору майбутньої професії, яка може стати справою всього життя [2].

Отже, профорієнтаційна робота є важливим засобом мотивації пізнавальних інтересів підлітків. Профорієнтаційна робота в умовах гурткової діяльності закладів позашкільної освіти є важливим чинником розвитку пізнавальних інтересів підлітків,

їхньої мотивації до навчання, творчої самореалізації та свідомого професійного самовизначення. Вона сприяє формуванню позитивного ставлення до навчальної діяльності, розвитку пізнавальної активності. Ефективність профорієнтаційної діяльності значною мірою залежить від використання сучасних інтерактивних методів, цифрових технологій та практикоорієнтованих форм роботи [5].

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні можливостей цифрових освітніх середовищ та інноваційних педагогічних технологій у процесі формування професійних інтересів і мотивації підлітків.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості : навч.-метод. посіб. : у 2 кн. Кн. 2. Київ : Либідь, 2003. 344 с.
2. Биковська О. В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні : монографія. Київ : ІВЦ АЛКОН, 2006. 356 с.
3. Вербицький В. В. Формування ключових компетентностей учнів – основне завдання навчального закладу. *Формування базових компетентностей у вихованців позашкільних навчальних закладів*. Київ: Гранмна, 2013. С. 32–37.
4. Освіта для цифрової трансформації суспільства: монографія. У 2 т. Т. 1; за наук. ред. В. Кременя, Н. Ничкало, Л. Лук'янової, Н. Лазаренко. Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2024. 526 с.
5. Професійне самовизначення старшокласників в умовах освітнього округу: посіб. / Л. А. Гуцан, О. Л. Морін, З. В. Охріменко, О. М. Пархоменко, Л. І. Гриценко, І. І. Ткачук. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 220 с.

Наукове видання

Редактори

Лісовець Олег Васильович
Кириченко Наталія Анатоліївна

НАУКОВИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ
ПРОБЛЕМ СЬОГОДЕННЯ

*Збірник матеріалів
X Міжнародної науково-практичної конференції
28 травня 2026 року*

Технічний редактор – А.В. Лисенко

Видання друкується в авторському редагуванні.

Підписано до друку 01.06.2026 р.
Гарнітура Arial
Замовлення № 284

Формат 60x84/16
Обл.-вид. арк. 16,6
Ум. друк. арк. 13,1

Папір офсетний
Електронне вид-ня

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.

м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3А
(04631)7-19-72

E-mail: vidavn_ndu@ukr.net
www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.